

ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ (ΕΚΛΟΓΕΣ)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ
ΒΙΒΛΙΩΝ

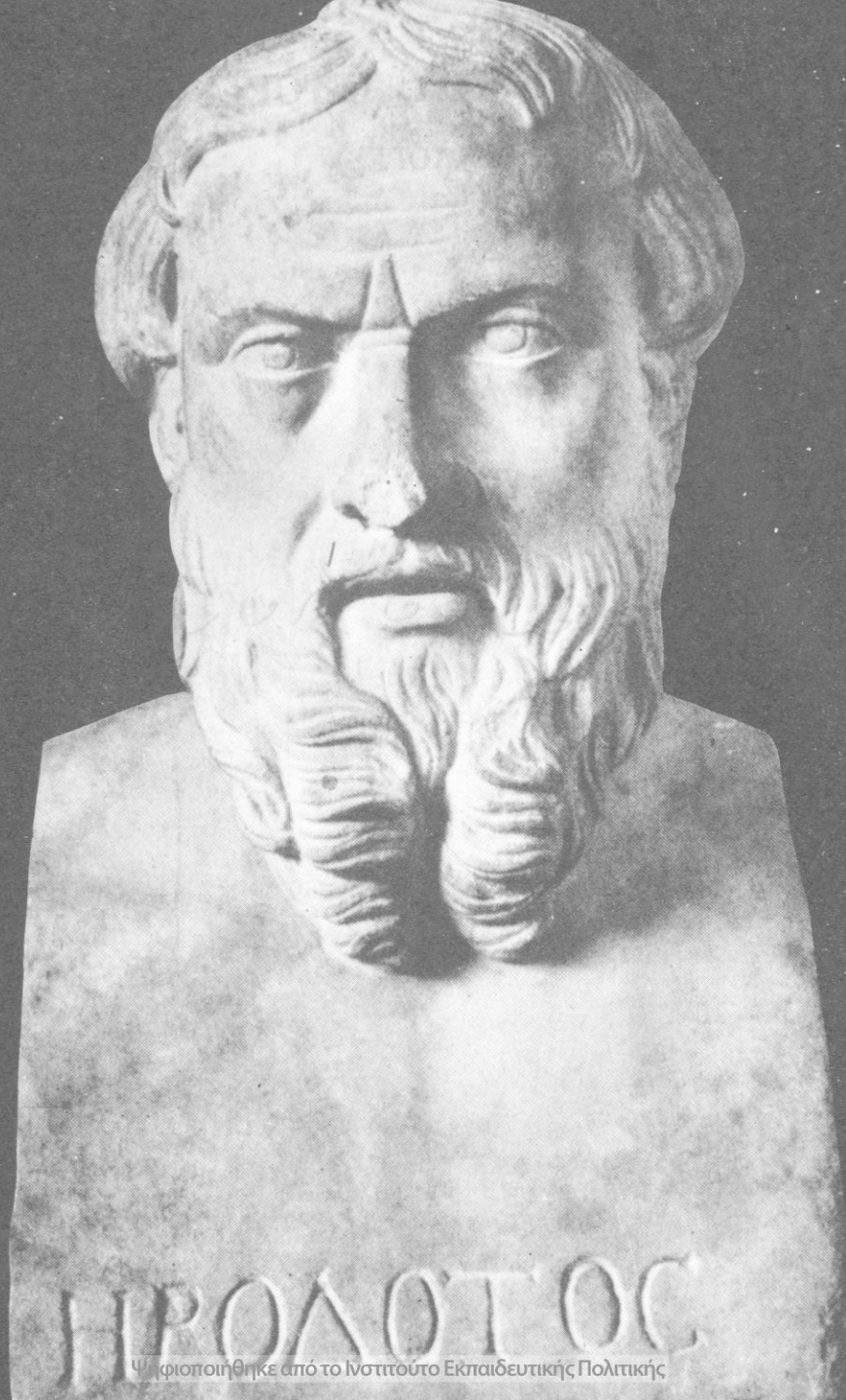
ΑΘΗΝΑΙ 1976

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΗΡΩΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ
(ΕΚΛΟΓΕΣ)

19773
copy 2

Ξενοφάνης

ΗΡΟΔΟΤΟΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ

(ΕΚΛΟΓΕΣ)

Βιογραφία

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Ο Ηρόδοτος γεννιέται το 484 π.Χ. περίπου στην Αλικαρνασσό, παραλιακή πόλη της Ν. Ιταλικής Μικράς Ασίας, στην περιοχή που σήμερα ονομάζεται Δαρίδα. Απαιτείται είναι άμφι: έχει πολλές δολοφονίες, αμαρτίες. Αν και δεν υπάρχει άλλος συγγραφέας, με το ίδιο όνομα, έτσι να λέγεται ή γίνεται διάκριση. Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ του Ηρόδοτου είναι το έργο της καταγεγραμμένης ιστορίας.

ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

Ο πατέρας του ονομάζεται Ισίδωρος. Ο Ηρόδοτος του Ισίδωρου είναι αδελφός, ο Θουκυδίδης. Η οικογένειά του ήταν από τις καλύτερες και εύπορες της Αλικαρνασσού και από βοιάδες. Ο Ηρόδοτος μάλλον μάλλον καλά. Μεγάλωσε σε ένα περιβάλλον καλλιέργειας οικογενειακού. **Επιλογή αποσπασμάτων από τον** Ηρόδοτο, ο οποίος είναι ο πρώτος ιστορικός που έζησε μαζί του και ήταν ο Παρίσιος, αλλά με άλλους σημερινούς, ο Ηρόδοτος έγραψε για να ανατρέξει τον τόνο της Αλικαρνασσού. Αλλά, ο Ηρόδοτος πήρε κι αυτός μέρος στη συνωμοσία. Η έγγραφή όμως αείνει, ο Παρίσιος σκοτώθηκε και ο Ηρόδοτος κατέφυγε στη Σάμο, όπου έζησε αρκετά χρόνια. Το 454 π.Χ. γίνεται δεύτερη επανάσταση στην Αλικαρνασσό και ανατρέπεται ο τεράνος Αλέξανδρος. Ο Ηρόδοτος επιστρέφει στην πατρίδα του αλλά δε μένει πολύ στην Αλικαρνασσό. Φεύγει πάλι, οριστικά για, από την πατρίδα του. Δεν έχουμε τους λόγους που τον άγκισσαν να πάρει μια τέτοια απόφαση.

Δεν υπάρχουν πληροφορίες για την ζωή του Ηρόδοτου μεταξύ του 454 και του 445 π.Χ., όταν, κατά την παράδοση, ο Ηρόδοτος έρχεται στην Αθήνα όπου διαβάζει, μαρτυρά σε πλήθος λαού, μεγάλα αποσπασματα. Ο Ηρόδοτος έγραψε 10 τόμους, που εκμεταλλεύονται στην ιστορία ο Παρίσιος είχε διαλάβει μια τεράστια συλλογή. Ο Ηρόδοτος έγραψε τους Έλληνες δημογράφους.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1976

ΗΡΩΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ

(ΕΚΛΟΤΕΣ)

Α. ΤΥΜΑΖΙΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΓΓΕΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

Εκδόσεις Δημοκρατίας από τον
Γ. Ζαφείρη

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1978

Βιογραφία

Ὁ Ἡρόδοτος γεννήθηκε τὸ 484 π.Χ. περίπου στὴν Ἀλικαρνασσό, παραλιακὴ πόλη τῆς Ν. Δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, στὴν περιοχὴ πού ὀνομαζόταν Δωριδα, ἐπειδὴ εἶχαν ἰδρυνθεῖ ἐκεῖ πολλές δωρικές ἀποικίες. Ἄν καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλος συγγραφέας μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα, ὥστε νά προέπει νά γίνεται διάκριση, τὸ ὄνομα τοῦ ἱστορικοῦ συνοδεύεται πάντα ἀπὸ τὸ ἐπίθετο τῆς καταγωγῆς του: Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς.

Ὁ πατέρας του ὀνομαζόταν Λύξης καὶ ἡ μητέρα του Δρυώ. Εἶχε ἓναν ἀδελφόν, τὸ Θεόδωρο. Ἡ οἰκογένειά του ἦταν ἀπὸ τίς πρώτες καὶ εὐπορότερες τῆς Ἀλικαρνασσοῦ καὶ αὐτὸ βοήθησε πολὺ τὸν Ἡρόδοτο νά μορφωθεῖ πολὺ καλά. Μεγάλωσε σ' ἓνα πνευματικὰ καλλιεργημένο οἰκογενειακὸ περιβάλλον, ἀφοῦ ὁ θεῖος του Πανύασης — ἀδελφός τῆς μητέρας του — ἦταν ποιητής. Ὁ Ἡρόδοτος συνδέθηκε μαζί του καὶ ὅταν ὁ Πανύασης, μαζί μὲ ἄλλους συμπολίτες του, ὀργάνωσε ἐξέγερση γιὰ νά ἀνατρέψει τὸν τύραννο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ Λύγδαμη, ὁ Ἡρόδοτος πῆρε κι αὐτός μέρος στή συνωμοσία. Ἡ ἐξέγερση ὅμως ἀπέτυχε, ὁ Πανύασης σκοτώθηκε καὶ ὁ Ἡρόδοτος κατέφυγε στή Σάμο, ὅπου ἔζησε ἀρκετὰ χρόνια. Τὸ 454 π.Χ. γίνεται δευτέρη ἐπανάσταση στὴν Ἀλικαρνασσό καὶ ἀνατρέπεται ὁ τύραννος Λύγδαμης. Ὁ Ἡρόδοτος ἐπιστρέφει στήν πατρίδα του ἀλλὰ δὲ μένει πολὺ στὴν Ἀλικαρνασσό. Φεύγει πάλι, ὀριστικά πιά, ἀπὸ τὴν πατρίδα του. Δὲν ξέρουμε τοὺς λόγους πού τὸν ἀνάγκασαν νά πάρει μιὰ τέτοια ἀπόφαση.

Δὲν ὑπάρχουν πληροφορίες γιὰ τὴν ζωὴ τοῦ Ἡροδότου μεταξὺ τοῦ 454 καὶ τοῦ 445 π.Χ., ὅταν, κατὰ τὴν παράδοση, ὁ Ἡρόδοτος ἔρχεται στήν Ἀθήνα ὅπου διαβάζει, μπροστὰ σὲ πλῆθος λαοῦ, μεγάλα ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου του καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ δίνουν χρηματικὸ βραβεῖο 10 τάλαντα, ποσὸ ἐξαιρετικὰ μεγάλο. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Περικλῆς εἶχε ἀναλάβει μιὰ τεράστια προσπάθεια: νά συνενώσει τοὺς Ἕλληνας δημιουρ-

γώντας μιὰ ἰσχυρή πανελλήνια συνείδηση. Γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχει αὐτό, κοντὰ στὰ ἄλλα ὁ Περικλῆς καλεῖ ὅλες τὶς Ἑλληνικὲς πόλεις νὰ ἰδρῦσουν μιὰ κοινὴ ἀποικία στὴ νότια Ἰταλία, πού τότε ὀνομαζόταν Μεγάλῃ Ἑλλάς. Τὸ ὄνομα τῆς νέας αὐτῆς ἀποικίας ἦταν Θούριοι. Ὁ Ἡρόδοτος ξεκινᾷ μὲ τοὺς ἀποίκους καὶ ἐγκαθίσταται στοὺς Θουρίους, ὅπου καὶ μένει ὡς τὸ θάνατό του, τὸ 424 π.Χ. Γι' αὐτὸ ἀπὸ πολλοὺς ὀνομαζόταν Ἡρόδοτος ὁ Θούριος.

Ὁ Ἡρόδοτος ταξίδεψε πολὺ. Εἶναι ὁ πρῶτος μεγάλος ταξιδιώτης πού ἐπισκέφθηκε ὀλόκληρο σχεδόν τὸν τότε γνωστὸ κόσμο. Σήμερα φτάνει καρεῖς στὴν Περσία σὲ λίγες ὥρες μὲ ἀεροπλάνο. Τότε μιὰ ἐπίσημη ἀποστολὴ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ φτάσει — μὲ ὅλες τὶς ἀνέσεις καὶ τὴν ἀσφάλεια τῶν ἐπισήμων — τρεῖς μῆνες ἀργότερα στὰ Σούσα. Ὁ Ἡρόδοτος ταξιδεύει στὶς παραθαλάσσιες πόλεις τῆς Ἰωνίας, πηγαίνει στὶς Σάρδεες καὶ στὸ ὑπίπεδο τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἐπισκέπτεται τὴν μισοκαταστρεμμένη Βαβυλώνα, τὴν Ἀσσυρία καὶ τὴν Περσία. Πηγαίνει στὴν Αἴγυπτο καὶ ἀναπλέει τὸ Νεῖλο ὡς τὴν Ἐλεφαντίνῃ νῆσο πού ἀπέχει χίλια χιλιόμετρα ἀπὸ τὶς ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ. Πηγαίνει στὸν Εὐξείνιο Πόντο, στὴν Κολχίδα καὶ στὴν Κριμαία, περιγράφει τοὺς λαοὺς τῆς περιοχῆς ἐκείνης καὶ τοὺς μεγάλους ποταμούς τῆς Νότιας Ρωσίας. Ἔτσι, ὅταν γράφει τὴν Ἱστορία του εἶναι σὲ θέση νὰ μᾶς δώσει αὐθεντικὲς πληροφορίες μὲ πολλὲς λεπτομέρειες γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς περιοχές, τοὺς κατοίκους τους, τὴν κοινωνικὴ τους ὁργάνωση, τὰ ἔθιμα καὶ τὴ θρησκεία τους. Ὁ ἱστορικός θά χρειάστηκε πολλὰ χρόνια γιὰ νὰ καλύψει, ἀπὸ βορρᾶ σὲ νότο καὶ ἀπὸ ἀνατολὴ σὲ δύση, ἓνα δρομολόγιο 8 000 χιλιομέτρων περίπου.

Τὸ ἔργο τοῦ Ἡροδότου

Ὁ Ἡρόδοτος ἤξερε ἀσφαλῶς καὶ εἶχε μελετήσει τὰ ἔργα τῶν προγενέστερων συγγραφέων πού ὀνομάσθηκαν λογογράφοι. Μεταξὺ τους εἶχε ἰδιαιτέρη θέση ὁ Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος. Οἱ λογογράφοι αὐτοὶ ἔγραφαν, σὲ πεζὸ λόγο, τὸ χρονικὸ τῆς ἱδρύσεως μιᾶς πόλης, ἀνέφεραν μὲ πλούσιες λεπτομέρειες τὴ μυθικὴ ἢ πραγματικὴ γενεαλογία μιᾶς οἰκογένειας ἢ περιγράφαν τοὺς ἀποικισμοὺς μακρινῶν περιοχῶν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Δὲν ἔχει διασωθεῖ κανένα ἀπὸ τὰ ἔργα τους, κανένας ἀπὸ τοὺς

λόγους τους. Είναι όμως φανερό ότι ο Ἡρόδοτος επηρεάστηκε από τους προγενεστέρους του και περισσότερο, ίσως, από τόν Ἐκταταίο, τόν ὁποῖο ἀναφέρει ἀρκετές φορές στό ἔργο του, ἀλλά ἡ μεγάλη του πολυμάθεια, οἱ γεωγραφικές γνώσεις του καί τό ἐρευνητικό του, πνεῦμα τοῦ ἐπιτρέπουν νά συνθέσει ἕνα πολύ εὐρύτερο ἔργο, πολύ σημαντικό καί ἀρκετά συστηματικό, πού ἔχει κεντρικό θέμα τήν σύγκρουση Ἑλλήνων καί Περσῶν καί καλύπτει μιάν ἀρκετά μεγάλη χρονική περίοδο.

Ἡ πρώτη φράση τοῦ ἔργου τοῦ Ἡροδότου φανερώνει ἀμέσως πῶς θά δουλέψει ὁ ἱστορικός: «Ὁ Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς παρουσιάζει τήν ἔρευνά του αὐτή γιά νά μή λησμονηθοῦν μέ τόν καιρό τά ἔργα τῶν ἀνθρώπων καί νά μή μείνουν ἀμνημόνευτα τά μεγάλα καί θαυμαστά κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων καί τῶν βαρβάρων οὔτε, εἰδικότερα, τά αἷτια γιά τά ὁποῖα πολέμησαν μεταξύ τους». Πρῶτος σκοπός του λοιπόν εἶναι νά μή σβήσουν ἀπό τήν ἀνθρώπινη μνήμη τά σπουδαῖα κατορθώματα τῶν προγόνων καί δεύτερος σκοπός εἶναι νά δείξει ὅτι οἱ πόλεμοι μεταξύ Ἑλλήνων καί βαρβάρων ἦταν ἡ σύγκρουση δύο κόσμων. Γι' αὐτό ὁ Ἡρόδοτος δέν περιορίζεται στίς ἑλληνοπερσικές σχέσεις ἀλλά ἀναφέρει στό ἔργο του ὅλα τά στοιχεῖα πού ἔχει συγκεντρώσει γιά τοὺς λαούς οἱ ὁποῖοι εἶτε ἄμεσα εἶτε ἔμμεσα σχετίστηκαν μέ τή σύγκρουση αὐτή. Γι' αὐτό καί τό ἔργο τοῦ Ἡροδότου εἶναι ἕνα εἶδος ἱστορικής καί γεωγραφικῆς ἐγκυκλοπαιδείας πού περιέχει ὅλες τίς ἱστορικές καί γεωγραφικές γνώσεις τοῦ συγγραφέα. Περιλαμβάνοντας στό ἔργο του ὅλα αὐτά τά στοιχεῖα ὁ Ἡρόδοτος πρόσφερε στους συγχρόνους του μιὰ τεράστια ὕλη-ρεσία, διευρύνοντας τό πεδίο τῶν γνώσεών τους.

Καί γιά μᾶς τό ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι ἀνεκτίμητο, γιατί εἶναι ἡ βασική ἀν ὄχι ἡ μόνη πηγή πληροφόρησης γιά τοὺς Μηδικούς πολέμους. Ἀπό τή μελέτη ὁμως τοῦ Ἡροδότου ἐμεῖς σήμερα ἔχουμε νά ἀποκομίσουμε καί ἄλλες ὠφέλειες, γιατί δέν εἶναι ἕνας ἱστορικός πού περιορίστηκε σέ στενά ὄρια, ἀλλά εἶναι καί θαυμάσιος γεωγράφος, ἀρχαιολόγος, ἐθνολόγος, ἀνθρωπολόγος καί περιηγητής. Στό ἔργο του συναντοῦμε συχνά συναρπαστικά μικρά διηγήματα, γεμάτα ἀπό βαθιά ἀνθρώπινη πείρα, πού χαράζονται γιά πάντα στό μυαλό μας. Τό μεγάλο ὁμως δίδαγμα πού ἀντλοῦμε διαβάζοντας τό ἔργο του εἶναι ὅτι ἡ ἀρετή καί ἡ πίστη στήν ἐλευθερία ἀναδεικνύονται ἀνώτερες ἀπό τό ἀμέτρητο πλῆθος, τή δύναμη καί τόν πλοῦτο.

Ἀπό τήν ἐποχή τῆς συγγραφῆς του τό ἔργο τοῦ Ἡροδότου ἐκτιμῆ-

θηκε εξαιρετικά, μερικοί όμως, από την αρχαιότητα ως σήμερα, τον έκριναν αυστηρά λέγοντας ότι ο Ἡρόδοτος είναι μεροληπτικός, ότι αναφέρει φανταστικά πράγματα και ότι δεν έχει μέθοδο. Βέβαια ο Ἡρόδοτος δεν ακολουθεί μία αυστηρή μέθοδο στη διήγησή του, αλλά είναι ολοφάνερη η προσπάθειά του να ακριβολογήσει. Όταν αναφέρει δύο και τρεις έκδοχές για τό ίδιο γεγονός ή για τό ίδιο φυσικό φαινόμενο, δεν παραλείπει ποτέ να προσθέσει ποιά από τις έκδοχές αυτές θεωρεί ο ίδιος πιθανότερη. Ἐπίσης, όταν αναφέρει κάτι πολύ παράδοξο πού έχει ακούσει, προσθέτει συχνότατα: «ἀλλά αὐτό δεν τό πιστεύω» ή: «ἀναφέρω τά ὅσα μου ἔχουν πει». Ἀλλά τό ἐπίθετο πού ταιριάζει λιγότερο στόν Ἡρόδοτο είναι τό «μεροληπτικός», γιατί στό κύριο θέμα πού πραγματεύεται — τήν ἀναμέτρηση Ἑλλήνων καί Περσῶν — είναι ἐξαιρετικά ἀντικειμενικός καί δεν παραλείπει νά ἐπαινέσει, όταν τοῦτο ταιριάζει, τόν Ξέρξη καί τούς Πέρσες.

Ὅσο γιά τήν ἔλλειψη μεθόδου στήν δομή τοῦ ἔργου, δηλαδή τήν παρεμβολή πολλῶν λεπτομερειῶν καί ἀνεκδότων καθῶς καί τίς συχνές παρενθετικές διηγήσεις, τοῦτο ἀποτελεῖ βέβαια ἐλάττωμα γιά ἓνα σύγχρονο ἱστορικό ἔργο, ἀλλά χάρις στήν ἀκόρεστη περιέργεια τοῦ Ἡροδότου διασώθηκαν ὡς σήμερα ἀπειρες πολύτιμες πληροφορίες γιά τόν ἀρχαῖο κόσμο στήν ὁλότητά του, τίς ὁποῖες ἐπαληθεύουν συνεχῶς οἱ ἀρχαιολογικές ἐρευνες καί ἀνασκαφές.

Ὁ Ἡρόδοτος τιτλοφόρησε ὁ ίδιος τό ἔργο του «ἱστορίας ἀπόδειξις». Ἡ λέξη ἱστορία, στήν ἀρχαία ἑλληνική, σήμαινε ἔρευνα καί ὁ τίτλος θά μπορούσε νά μεταφραστεῖ: «παρουσίαση τῆς ἔρευνας»*. Ἀλλά οἱ Ἀλεξανδρινοί διαίρεσαν τό κείμενο τοῦ Ἡροδότου σέ ἔννεα βιβλία καί ἔδωσαν στό καθένα τό ὄνομα μιᾶς ἀπό τίς ἔννεα Μοῦσες: Κλειώ, Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἐρατώ, Πολύμνια, Οὐρανία καί Καλλιόπη. Ἐτσι σήμερα τό ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ ὀνομάζεται καί «Ἡροδότου Μοῦσαι».

Τό Α' βιβλίο, ἡ «Κλειώ», ἀρχίζει μέ τίς μυθικές συγκρούσεις Ἑλλήνων καί βαρβάρων καί ἀμέσως ὕστερα περνάει στήν ἀφήγηση ἱστορικών γεγονότων. Πῶς ὁ Κροῖσος, βασιλιάς τῶν Λυδῶν, ὑποδούλωσε τίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Ἰωνίας, πῶς οἱ Πέρσες, μέ τόν βασιλιά τους Κύρο, νίκησαν τούς Λυδούς καί ὑπέταξαν τήν Ἰωνία, πῶς δημιουργήθηκε τό

* Στό βιβλίο 7,96 ἀπαντᾷ ἡ λέξη «ἱστορία» μέ τή σημερινή της ἀκριβῶς σημασία.

περσικό κράτος αφού επικράτησαν οι Πέρσες επάνω στους Μήδους, τέλος πώς οι Πέρσες κυριέψαν τή Βαβυλώνα.

Τὸ Β' βιβλίο, ἢ «Εὐτέρπη», περιέχει τή βασιλεία τοῦ Καμβύση, διάδοχον τοῦ Κύρου, καί τήν ἀρχή τῆς ἐκστρατείας του ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Μὲ τήν εὐκαιρία αὐτή, ὁ Ἡρόδοτος, μεγάλος θαυμαστής τῆς Αἰγύπτου, ἀναφέρει μὲ πολλές λεπτομέρειες ὅλες τίς πληροφορίες πού ἔχει συγκεντρώσει γιά τήν Αἴγυπτο. Θρησκεία, διοίκηση, ἦθη καί ἔθιμα, μνημεῖα, κτίσματα, καί μεγάλα ἔργα, ζῶα καί φυτά, τά πάντα περιγράφονται ἀπό τόν Ἡρόδοτο, πού μᾶς προσφέρει ἔτσι στήν «Εὐτέρπη» πολύτιμες γνώσεις γιά τήν ἀρχαία Αἴγυπτο.

Στό Γ' βιβλίο, ἢ «Θάλεια», ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ τήν ἐκστρατεία καί τήν κατάκτησή τῆς Αἰγύπτου ἀπό τόν Καμβύση πού εἰσβάλλει καί στή Λιβύη καί στήν Κυρηναϊκή. Ὁ Καμβύσης πεθαίνει καθώς ἐπιστρέφει στήν Περσία καί τήν ἐξουσία παίρνει, μετὰ ἀπό συνωμοσία τῶν («Μάγων»), ὁ Ψευτο-Σμέρδης. Οἱ Πέρσες ἄρχοντες ὁμως μαθαίνουν ὅτι βασιλιάς τους ἔγινε ἕνας σφετεριστής, ὀργανώνουν συνωμοσία ἐναντίον του καί τόν σκοτώνουν. Βασιλιάς τῆς Περσίας γίνεται ὁ Δαρεῖος πού ὀργανώνει τό κράτος.

Τὸ Δ' βιβλίο, ἢ «Μελομένη», περιέχει τήν πρώτη προσπάθεια τοῦ Δαρείου νά ἐπεκτείνει τό κράτος του στήν Εὐρώπη. Ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν Σκυθῶν, πέρα ἀπό τόν Ἰστρο (Δούναβη), ἀλλά παρ' ὀλίγο νά πάθει καταστροφή καί ἐπιστρέφει στή Μικρά Ἀσία. Οἱ Πέρσες ἐκστρατεύουν πάλι στή Λιβύη καί τήν Κυρήνη.

Στό Ε' βιβλίο, ἢ «Τεοψιχόρη», περιγράφεται ἡ δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στήν Εὐρώπη — στή Θράκη καί τήν Παιονία. Ἀπό τίς ἐλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας οἱ πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου ὑποτάσσονται στούς Πέρσες, ἀλλά οἱ πόλεις τῆς Ἰωνίας ἐπαναστατοῦν ἐναντίον τῶν Περσῶν καί ζητοῦν τήν βοήθεια τῆς Σπάρτης καί τῆς Ἀθήνας. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νά βοηθήσει ἀλλά ἡ Ἀθήνα, μαζί μὲ τήν Ἐρέτρια στέλνουν βοήθεια στήν Ἰωνία καί πυροπολοῦν τίς Σάρδεες. Οἱ Πέρσες ὁμως πνίγουν τήν ἐπανάσταση.

Στό ΣΤ' βιβλίο, ἢ «Ἐρατώ», περιγράφονται ἡ καταστολή τῆς ἐπανάστασως τῆς Ἰωνίας, ἡ πρώτη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας μὲ ἀρχηγό τό Μαρόνιο καί ἡ καταστροφή τοῦ στόλου του στόν Ἄθωνα. Ὑστερα ἀναφέρεται ἡ δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἀθήνας μὲ ἀρχηγούς τό Δάτη καί τόν Ἀρταφέρνη καί ἡ

μάχη του Μαραθώνα, πρώτη λαμπρή νίκη των Ἀθηναίων ἐναντίον τῶν Περσῶν.

Στό Ζ' βιβλίο, ἡ «Πολύμνια», ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ τίς προετοιμασίες τοῦ Δαρείου γιά τήν τρίτη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, πού ὕστερα ἀπό τόν θάνατό του συνέχισε ὁ διάδοχός του Ξέρξης, τή συγκέντρωση καί πορεία τοῦ στρατοῦ τοῦ Ξέρξη καί τή διάβαση τοῦ Ἑλλησπόντου ἐπάνω σέ γέφυρες. Ἐξακολουθεῖ μέ τήν προέλαση τοῦ στρατοῦ στή Θράκη, τή Μακεδονία καί τή Θεσσαλία καί τελειώνει μέ τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν.

Τό βιβλίο Η', ἡ «Οὐρανία», περιέχει τήν ναυμαχία τοῦ Ἀρτεμησίου καί τήν ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, περιλαμβρη νίκη τῶν Ἑλλήνων. Ἀναφέρει ἐπίσης τήν ἀναχώρηση τοῦ Ξέρξη ἀπό τήν Ἑλλάδα, ἀφήνοντας πίσω του, στή Βοιωτία, τό Μαρδόνιο μέ πολύ στρατό.

Τέλος στό βιβλίο Θ', ἡ «Καλλιόπη», περιγράφονται ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν, ἡ ἐκδίωξη τῶν Περσῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί ἡ μεταφορά τοῦ πολέμου στά μικρασιατικά παράλια, ὅπου καί πάλι νικητές ἀναδεικνύονται οἱ Ἕλληνες.

Κ Λ Ε Ι Ω

1

Κεφ. 1 - 25. 'Ο 'Ηρόδοτος αναφέρει τά αίτια τῆς συγκρούσεως μεταξύ 'Ελλήνων καί Περσῶν, ἀνατρέχοντας ὡς τοὺς μυθικούς χρόνους, ἀλλά ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ ἱστορική αἰτία τῆς ἀναμετρούσεως αὐτῆς ἦταν ἡ ὑποταγή τῆς 'Ιωνίας στοὺς Λυδοὺς.

Κεφ. 26 - 56. 'Ιστορία τοῦ Κροῖσου

26. "Όταν πέθανε ὁ 'Αλυάττης, τὸν διαδέχτηκε στὸ θρόνο ὁ γιὸς του Κροῖσος πού ἦταν τριάντα πέντε ἐτῶν. Οἱ πρῶτοι ἀπὸ τοὺς "Ελλη-νες, ἐναντίον τῶν ὁποίων στράφηκε, ἦταν οἱ 'Εφέσιοι. "Όταν πολιορκή-θηκαν ἀπὸ τὸν Κροῖσο, οἱ 'Εφέσιοι ἀφιέρωσαν τὴν πόλη τους στὴν "Αρ-τεμη. Συνδέσανε μὲ σχοινί τὸ ναὸ τῆς μὲ τὰ τεῖχη τῆς πόλης. 'Η ἀπό-σταση τῆς παλιᾶς πολιορκουμένης πόλης ἀπὸ τὸ ναὸ ἦταν ἑπτὰ στάδια. Πρῶτους λοιπὸν αὐτοὺς χτύπησε ὁ Κροῖσος καί ὕστερα στράφηκε διαδο-χικά ἐναντίον τῶν ἰωνικῶν καί αἰολικῶν πόλεων, τότε μὲ σοβαρὲς καί ποτε μὲ μηδαμινὲς προφάσεις.

27. "Όταν οἱ "Ελληνες τῆς Μικρᾶς 'Ασίας ἔγιναν φόρου ὑποτελεῖς στὸν Κροῖσο, τότε αὐτὸς σκέφτηκε νὰ ἐξοπλίσει στόλο καί ν' ἀρχίσει ἐπι-χειρήσεις ἐναντίον τῶν νησιῶν. Ἦταν ὅλα ἔτοιμα γιὰ τὴ ναυπήγηση τῶν πλοίων, ὅταν ὁ Βίας ὁ Πριηνεύς, ὅπως λένε μερικοί, ἢ ὁ Πιττακός* ὁ Μυτιληναῖος, ὅπως λένε ἄλλοι, πῆγε στὶς Σάρδεις· καί ὅταν ὁ Κροῖσος τὸν ρώτησε ἂν ἔχει τίποτα νεώτερα ἀπὸ τὴν 'Ελλάδα, ἐκεῖνος τοῦ ἔδωσε

* Ὁ Βίας καί ὁ Πιττακός ἦταν, κατὰ τὴν παράδοση, ἀπὸ τοὺς Ἑπτὰ Σοφούς.

μιάν ἀπάντηση, πού ἐξαιτίας τῆς σταμάτησε ἢ ναυπήγηση τῶν πλοίων: «Βασιλιά, τοῦ εἶπε, οἱ νησιῶτες ἀγοράζουν χιλιάδες ἄλογα καί σχεδιάζουν νέα ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Σάρδεων καί ἐναντίον σου». Ὁ Κροῖσος πίστεψε ὅτι τοῦ ἔλεγε τὴν ἀλήθεια καί ἀποκρίθηκε: «Μακάρι νά τοὺς φωτίσει ὁ θεός νά ἔρθουν νά ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῶν Λυδῶν μέ ἱππικό». Ἐκεῖνος τότε ἀποκρίθηκε: «Μοῦ φαίνεται, βασιλιά, ὅτι εὐχασαί ὀλόψυχα νά πολεμήσεις μέ ἔφιππους νησιῶτες στή στεριά, γιά νά τοὺς νικήσεις. Ἄλλά τό ἴδιο καί οἱ νησιῶτες. Ὅταν ἔμαθαν ὅτι πρόκειται νά ναυπηγήσεις στόλο καί νά τοὺς ἐπιτεθεῖς, νομίζεις ὅτι εὐχονται τίποτ' ἄλλο παρά ν' ἀναμετρηθοῦν μέ τοὺς Λυδοὺς στή θάλασσα καί νά σ' ἐκδικηθοῦν γιά τοὺς Ἑλλήνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πού τοὺς ἔχεις ὑποδουλώσει;» Ἡ σκέψη αὐτή φαίνεται ὅτι ἔκαμε μεγάλη ἐντύπωση στόν Κροῖσο, πού ἐγκατέλειψε τοὺς ναυτικούς του ἐξοπλισμούς καί ἔκαμε συνθήκη φιλίας μέ τοὺς Ἴωνες τῶν νησιῶν.

28. Μέ τόν καιρό ὅλοι σχεδόν οἱ λαοὶ πού κατοικοῦν δῶθε ἀπό τόν ποταμό Ἄλη* ὑποτάχτηκαν στοὺς Λυδοὺς. Ἐτσι, ἐκτός ἀπό τοὺς κατοίκους τῆς Κιλικίας καί τῆς Λυκίας, ὁ Κροῖσος εἶχε ὑποτάξει ὅλους τοὺς ἄλλους. Αὐτοὶ εἶναι οἱ Λυδοί, οἱ Φρύγες, οἱ Μυσοί, οἱ Μαριανδυνοί, οἱ Χάλυβες, οἱ Παφλαγόνες, οἱ Θράκες, Θυνοὶ καί Βιθυνοί, οἱ Κάρες, οἱ Ἴωνες, οἱ Δωριεῖς, οἱ Αἰολεῖς καί οἱ Πάμφυλοι.

29. Ὅταν ὁ Κροῖσος ὑπέταξε ὅλους αὐτοὺς τοὺς λαοὺς καί προσάρτησε τὰ ἐδάφη τους στή Λυδία, οἱ Σάρδεις γνώρισαν μεγάλη ἀκμὴ ἐξαιτίας τοῦ πλοῦτου τους καί πῆγαν ἐκεῖ ὅλοι οἱ φημισμένοι Ἑλλήνες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν καί ὁ Σόλων ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἔκανε νόμους γιά τοὺς Ἀθηναίους, πού οἱ ἴδιοι τοῦ εἶχαν ζητήσει, ἔφυγε γιά δέκα χρόνια μέ τὴν πρόφαση ὅτι ἤθελε νά περιηγηθεῖ διάφορες χῶρες, ἀλλὰ στήν πραγματικότητα γιά νά μὴν ἀναγκαστεῖ νά καταργήσει κανένα νόμο. Οἱ ἴδιοι οἱ Ἀθηναῖοι δέν μπορούσαν ν' ἀλλάξουν τοὺς νόμους, γιατί δεσμεύονταν μέ ὄρκους μεγάλους νά σεβαστοῦν δέκα χρόνια τὴν νομοθεσία τοῦ Σόλωνα.

30. Γι' αὐτόν λοιπόν τό λόγο, ἀλλά καί γιά νά ταξιδέψει στόν κόσμο,

* Ποταμός τῆς Μ. Ἀσίας πού σήμερα ὀνομάζεται Κιζιλ Ἴρμακ (τό Κόκκινο Ποτάμι).

ὁ Σόλων πῆγε στήν Αἴγυπτο νά ἐπισκεφθεῖ τόν Ἄμαση καί ἔπειτα στις Σάρδεις, στόν Κροῖσο. Ὄταν πῆγε στίς Σάρδεις, ὁ Κροῖσος τόν φιλοξένησε στά ἀνάκτορά του καί τήν τρίτη ἢ τέταρτη μέρα ἀνακτορικοί ὑπηρέτες; κατά διαταγή τοῦ Κροῖσου, τόν ξενάγησαν καί τοῦ ἔδειξαν ὅλους τούς θησαυρούς του πού ἦταν μεγάλοι καί σπουδαῖοι. Ἀφοῦ λοιπόν ὁ Σόλων τά εἶδε ὅλα μέ τήν ἡσυχία του, ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε: «Λοιπόν, ξέने Ἀθηναῖε, ἡ φήμη σου καί γιά τή σοφία σου καί γιά τά ταξίδια σου ἔχει φτάσει ὡς ἐδῶ. Ἡ ἐπιθυμία σου νά μαθαίνεις σ' ἔκαμε νά ἐπισκεφθεῖς πολλές χῶρες γιά νά γνωρίσεις τόν κόσμο. Θά ἤθελα λοιπόν νά σέ ρωτήσω ποιός ἄπ' ὅλους εἶναι ὁ πιό εὐτυχισμένος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου;» Ὁ Κροῖσος ἔκαμε αὐτή τήν ἐρώτηση νομίζοντας ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ὁ εὐτυχέστερος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου. Ἀλλά ὁ Σόλων, χωρίς νά τόν κολακέψει καί μέ ὅλη του τήν εὐλιχρίνεια, ἀποκρίθηκε: «Ναί, βασιλιά μου, ὁ Τέλλος ὁ Ἀθηναῖος». Ὁ Κροῖσος ξαφνιάστηκε μέ τήν ἀπάντηση καί ρώτησε ἀπαιτητικά: «Ἀπό τί συμπεραίνεις ὅτι ὁ Τέλλος εἶναι ὁ πιό εὐτυχισμένος ἄνθρωπος;» Ὁ Σόλων τότε τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ὁ Τέλλος ζοῦσε σέ μιὰ εὐτυχισμένη πολιτεία, εἶχε ἀποκτήσει πολλά καί ὠραία παιδιά καί τά εἶδε ν' ἀποκοτῶν καί αὐτά παιδιά, πού ἔζησαν ὅλα. Ὁ Τέλλος ἦταν εὐκατάστατος ἄνθρωπος, σύμφωνα μέ τά δικά μας κριτήρια, καί τό τέλος τῆς ζωῆς του ἦταν ἔνδοξο. Σέ μιὰ μάχη τῶν Ἀθηναίων μέ τή γειτονική τους Ἐλευσίνα πολέμησε κι αὐτός, ἀνάγκασε τόν ἐχθρό ν' ἀλλάξει πορεία καί ἔπεσε πολεμώντας γενναῖα. Οἱ Ἀθηναῖοι τόν ἔθαψαν μέ μεγάλες τιμές στό μέρος ὅπου σκοτώθηκε».

31. Ἀφοῦ λοιπόν ὁ Σόλων μίλησε γιά τόν Τέλλο καί γιά τούς λόγους πού τόν θεωροῦσε ὡς τόν εὐτυχέστερο ἄνθρωπο, ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε, ποιόν θεωρεῖ, μετά τόν Τέλλο, εὐτυχέστερο ἄνθρωπο. Ὁ Κροῖσος νόμιζε ὅτι αὐτή τή φορά θά ἐρχόταν τουλάχιστο δεύτερος. Ὁ Σόλων ὁμως ἀποκρίθηκε: «Τόν Κλέοβη καί τόν Βίωνα. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ἀπό τό Ἄργος, ἦταν εὐτυχισμένοι. Ἦταν εὐποροί, πολύ δυνατοί στό σῶμα, καί εἶχαν νικήσει σέ ἀθλητικούς ἀγῶνες. Ὑπάρχει μάλιστα γι' αὐτούς ἡ ἀκόλουθη παράδοση. Στήν ἑορτή τῆς Ἦρας στό Ἄργος, ἔπρεπε ὅπως δὴποτε νά πάει ἡ μητέρα τους στό ναό μέ ἀμάξι. Ἀλλά τά βόδια τους δέν εἶχαν γυρίσει στήν ὥρα τους ἀπό τά χωράφια καί ἐπειδὴ ἔβλεπαν ὅτι δέν τούς ἔπαιρνε ὁ καιρός, ζεύτηκαν οἱ ἴδιοι στό ἀμάξι, ὅπου ἀνέβηκε ἡ μάνα τους. Τήν ἔσυραν σέ ἀπόσταση σαράντα πέντε στάδια ὡς τό ναό

καί τούς εἶδαν ὅλοι ὅσοι εἶχαν πάει στό πανηγύρι. Ἀλλά εἶχαν καί ὠραῖο θάνατο. Ὁ θεός τούς ἔδειξε ὅτι εἶναι καλύτερο γιά τόν ἄνθρωπο νά πεθαίνει παρά νά ζεῖ. Γιατί ἀπό τή μιά οἱ Ἀργεῖοι τούς μακάριζαν γιά τή σωματική τους δύναμη, ἀπό τήν ἄλλη οἱ γυναῖκες τῶν Ἀργείων μακάριζαν τή μητέρα τους πού εἶχε κάμει τέτοια παιδιά. Ἡ μάνα τους, εὐτυχισμένη καί γιά τόν ἄθλο τους καί γιά τή φήμη τῶν παιδιῶν της, στάθηκε μπροστά στό ἄγαλμα τῆς Ἥρας καί παρακάλεσε τή θεά νά δώσει στά παιδιά της, τόν Κλέοβη καί τόν Βίτωνα, πού τόσο τήν εἶχαν τιμήσει, ὅ,τι καλύτερο εἶναι δυνατό ν' ἀποκτήσει ἄνθρωπος. Μετά τήν εὐχή αὐτή, ἀφοῦ ἔκαμαν τίς θυσίες καί δεῖπνησαν καλά τά δύο ἀδέρφια κοιμήθηκαν στό ἱερό καί δέν ζύπνησαν πιά. Ἐκεῖ τελείωσαν τή ζωή τους. Οἱ Ἀργεῖοι τούς ἔκαμαν ἀγάλματα καί τά ἀφιέρωσαν στούς Δελφούς, σ' ἔνδειξη ὅτι ἦταν ἄριστοι ἄντρες».

32. Ἔτσι λοιπόν ὁ Σόλων ἔδωσε τή δεύτερη θέση τῆς εὐτυχίας στούς δύο νέους. Καί ὁ Κροῖσος ὀργισμένος τοῦ εἶπε: «Ὡστε τή δική μου εὐδαιμονία, φιλοξενούμενε Ἀθηναῖε, τή θεωρεῖς τίποτα, ἔτσι πού νά μή μέ κρίνεις ἄξιο νά παραβληθῶ οὔτε μέ τούς κοινούς θνητούς;». Ὁ Σόλων τότε ἀποκρίθηκε: «Κροῖσε, μέ ρωτᾶς γιά τά ἀνθρώπινα πράγματα ἐμένα πού ξέρω ὅτι οἱ θεοί φθοιοῦν τήν εὐτυχία τῶν θνητῶν καί τήν ταρασσούν. Στό διάστημα μιᾶς μακρᾶς ζωῆς βλέπει κανεῖς πράγματα πού δέ θά ἤθελε νά δεῖ καί παθαίνει πολλά. Βάζω ὄριο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς τά ἐβδομήντα περίπου χρόνια. Τά ἐβδομήντα αὐτά χρόνια ἔχουν εἴκοσι πέντε χιλιάδες διακόσιες ἡμέρες, χωρίς νά ὑπολογίσουμε καί τούς ἐμβόλιμους* μῆνες. Ἐάν τώρα σέ κάθε δεύτερο χρόνο προσθέσεις ἕνα μῆνα, γιά νά τηρεῖται ἡ σειρά τῶν ἐποχῶν, οἱ ἐμβόλιμοι μῆνες γίνονται τριάντα πέντε, δηλαδή πρέπει νά προσθέσουμε ἄλλες χίλιες πενήντα μέρες. Ἀπ' ὅλες λοιπόν αὐτές τίς εἴκοσι ἕξι χιλιάδες διακόσιες πενήντα μέρες, πού ἀποτελοῦν τά ἐβδομήντα χρόνια, οὔτε μιά δέν μᾶς φέρνει τό ἴδιο πράγμα πού μᾶς φέρνει ἡ ἄλλη. Ἀφοῦ ἔτσι εἶναι τά πράγματα, Κροῖσε, ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μιά συνέχεια ἀπό ἀβεβιαιότητες. Βλέπω ὅτι εἶσαι πολύ πλούσιος καί βασιλιάς πολλῶν ἀνθρώπων, ἀλλά σ' αὐτό πού μέ ρώτησες δέν μποροῦ νά σοῦ ἀπαντήσω, πρίν μάθω ἂν εἶχες καλά στερνά.

* Ἐμβόλιμος ἦταν ὁ μῆνας πού παρεμβαλλόταν κάθε τρίτο ἔτος μετά τόν Ποσειδαιῶνα καί λεγόταν Ποσειδαιῶν δεύτερος βλ. κατ. 2, 4. (Σήμερα ποιά ἡμέρα εἶναι ἐμβόλιμη ;)

‘Ένας άνθρωπος πολύ πλούσιος δέν είναι πιά εύτυχισμένος από έναν άλλο πού έχει τό καθημερινό του μόνο, άν ή τύχη δέν τοῦ εἶναι πιστή, ὥστε νά έχει καί καλό τέλος. Πολλοί βαθύπλουτοι δέν εἶναι εύτυχισμένοι, ἐνώ πολλοί μέ μέτρια περιουσία ζοῦν εύτυχισμένοι. ‘Ο πολύ πλούσιος, ἀλλά δυστυχής, σέ δύο μόνο πράγματα ὑπερέχει από τόν εύτυχή, ἐνώ ὁ εύτυχής ὑπερέχει σέ πολλά από τόν πλούσιο δυστυχή. ‘Ο πλούσιος μπορεῖ νά ικανοποιεῖ τίς ἐπιθυμίες του καί νά ἀντέχει περισσότερο άν τοῦ ἔρθει καμιά μεγάλη συμφορά. ‘Ο ἄλλος ὑπερέχει από τόν πλούσιο, ἀλλά ἄτυχο, σέ τοῦτο: δέν ἀντέχει ἴσως στά ἀτυχήματα καί δέν μπορεῖ νά ικανοποιεῖ τίς ἐπιθυμίες του, ή εύτυχία ὅμως τόν ἀπομακρύνει ἀπ’ ὅλα αὐτά καί δέν ὑποφέρει ὅταν τοῦ συμβαίνουν κακά, δέν πάσχει, έχει ὠραία παιδιά, εἶναι ὁ ἴδιος ὠραῖος. ‘Εάν λοιπόν, μαζί μέ ὅλα αὐτά, έχει καί καλό τέλος, νά ὁ ἄνθρωπος πού ἀναζητᾶς, πού εἶναι ἄξιος νά χαρακτηριστεῖ εύτυχισμένος. ‘Αλλά πρίν πεθάνει πρέπει κανεῖς ν’ ἀποφεύγει νά τόν χαρακτηρίσει εύτυχισμένο, μόνο νά τόν λέει τυχερό. Εἶναι ἀδύνατο ένας ἄνθρωπος νά τά έχει ὅλα, ὅπως περίπου μιᾶ χώρα δέν μπορεῖ νά εἶναι σέ ὅλα αὐτάρκης, γιατί εἶναι δυνατό νά έχει μερικά ἀγαθά, ἀλλά ὅμως θά τῆς λείπουν. ‘Εκείνη πού έχει τά περισσότερα εἶναι ή καλύτερη. ‘Ετσι κι ένας ἄθρωπος δέν εἶναι δυνατό νά τά έχει ὅλα. Μπορεῖ νά έχει πολλά, ἀλλά θά τοῦ λείπουν ἄλλα, καί ἐκεῖνος πού θά έχει τά περισσότερα ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του καί θά έχει ὠραῖο θάνατο, αὐτός, βασιλιά, κατά τή γνώμη μου, μπορεῖ νά χαρακτηρίζεται εύτυχισμένος. Σ’ ὅλα τά πράγματα λοιπόν πρέπει νά περιμένουμε νά δοῦμε ποιό θά εἶναι τό τέλος τους, γιατί ὁ θεός σέ πολούς ἔδωσε τήν εύτυχία, γιά νά τοῦς καταστρέψει ὅμως σύρριζα ἀργότερα».

33. Αὐτά πού ὁ Σόλων εἶπε στόν Κροῖσο, χωρίς νά τόν κολακέψει σέ τίποτε, ὁ Κροῖσος δέν τά λογάρισε διόλου καί τόν ἐδιώξε θεωρώντας τον πολύ ἀνόητο, ἀφοῦ παραμέριζε τά παρόντα ἀγαθά καί συμβούλευε νά περιμένει κανεῖς πρῶτα τό τέλος τοῦ ἀνθρώπου.

34. ‘Όταν ἔφυγε ὁ Σόλων, ή θεία νέμεση ἐκδικήθηκε σκληρά τόν Κροῖσο, γιατί νόμιζε ὅτι εἶναι ὁ πιά εύτυχισμένος ἄνθρωπος. Μόλις κοιμήθηκε, εἶδε ὄνειρο πού τοῦ φανέρωνε τά κακά πού ἐμελλε νά πάθει ὁ γιός του. ‘Ο Κροῖσος εἶχε δύο παιδιά, τό ένα μισερό, κωφάλαλο. Τό ἄλλο ἦταν ἀνάμεσα στους συνομήλικούς του παντοῦ πρῶτο. Αὐτό τό δεύτερο λεγόταν ‘Ατης. Γιά τόν ‘Ατη λοιπόν αὐτόν εἶδε ὁ Κροῖσος ὄνειρο ὅτι θά

τόν ἔχανε, χτυπημένο ἀπό σιδερένιο φονικό ὄργανο. Ἄμα ξύπνησε, τρομαγμένος ἀπό τό ὄνειρο, τό συλλογίστηκε καί ἀποφάσισε νά παντρέψει τόν γιό του. Παρ' ὅλο ὅτι ὁ Ἄτης ἦταν συνήθως ἀρχηγός τοῦ λυδικοῦ στρατοῦ, ἔπαψε νά τόν στέλνει σέ στρατιωτικές ἀποστολές κι ἔβγαλε ἀπ' ὅλα τά δωμάτια, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ ἄνδρες, τά ἀκόντια καί τά βέλη καί γενικά ὅλα τά πολεμικά ὄπλα, καί τά ἔκλεισε σέ ἀποθήκες, μήπως κανένα ἀπ' αὐτά πέσει ἀπό ἐκεῖ πού κρεμόταν καί σκοτώσει τό παιδί του.

35. Ἐνῶ λοιπόν ὁ Κροῖσος ἐτοίμαζε τούς γάμους τοῦ γιοῦ του, ἔφτασε στίς Σάρδεις ἕνας ἄνθρωπος, θύμα τῆς μοίρας, πού εἶχε τά χέρια του λερωμένα ἀπό φόνο. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός ἦταν ἀπό τή Φρυγία, βασιλικός γόνος. Ὅταν πῆγε στά ἀνάκτορα τοῦ Κροῖσου, τόν παρακάλεσε νά τόν ἐξαγνίσει σύμφωνα μέ τά ἔθιμα τοῦ τόπου. Ὁ Κροῖσος ἔκαμε τή σχετική κάθαρση. Γίνεται στούς Λυδοῦς μέ τόν ἴδιο περίπου τρόπο πού γίνεται καί στούς Ἕλληνας*. Μετά τήν καθιερωμένη τελετή, ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε νά μάθει ἀπό πού ἐρχόταν καί ποιός ἦταν. «Ποιός εἶσαι, τοῦ εἶπε, καί ἀπό ποιο μέρος τῆς Φρυγίας ἔρχεσαι στό σπίτι μου; Ποιόν σκότωσες; Ἄντρα ἤ γυναίκα;» Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, εἰμαι γιός τοῦ Γορδίου, πού εἶχε πατέρα τόν Μίδα καί ὀνομάζομαι Ἄδραστος. Χωρίς νά τό θέλω σκότωσα τόν ἀδελφό μου καί ἤρθα ἐδῶ ἐξορισμένος ἀπό τόν πατέρα μου καί χωρίς τίποτα». Ὁ Κροῖσος τότε τοῦ ἀποκρίθηκε: «Εἶσαι ἀπόγονος φίλων μου καί ἤρθες σέ φίλους, πού κοντά τους δέ θά σοῦ λείπει τίποτα. Καί σοῦ εὐχομαι νά ὑποφέρεις αὐτήν τή συμφορά ὅσο τό δυνατό ἐλαφρότερα».

36. Ἐτσι ὁ Ἄδραστος ἔμεινε φιλοξενούμενος στά ἀνάκτορα τοῦ Κροῖσου. Τήν ἴδια ἐποχή ἔκαμε τήν ἐμφάνισή του στόν Ὀλυμπο τῆς Μυσίας ἕνας μεγάλος ἀγριόχοιρος. Κατέβαινε ἀπό τό βουνό καί κατέστρεφε τά σπαρτά τῶν κατοίκων πού συχνά ἐβγαίναν γιά νά τόν καταδιώξουν, ἀλλά δέν κατόρθωναν νά τοῦ κάνουν τίποτα καί ὑπέφεραν ἀπό τίς ἐπιδρομές του. Τέλος ἀντιπρόσωποί τους πῆγαν στόν Κροῖσο καί τοῦ εἶπαν τά ἐξῆς: «Βασιλιά, ἕνας πελώριος ἀγριόχοιρος ἐμφανίστηκε στή χώρα μας καί καταστρέφει τά σπαρτά μας. Ὅ,τι κι ἂν κάμαμε, δέν κατορθώσαμε νά τόν ἐξοντώσουμε. Ἐκεῖνο πού σέ παρακαλοῦμε εἶναι νά μᾶς στείλεις τό γιό σου καί μερικούς τολμηροῦς νέους καί κυνηγετικά σκυλιὰ,

* Συνήθως μέ σπονδές καί λουτρό.

γιά ν' ἀπαλλάξουμε τόν τόπο ἀπό τόν ἀγριόχοιρο». Αὐτή τήν παράκληση ἔκαμαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μυσῶν, ἀλλά ὁ Κροῖσος θυμῆθηκε τό ὄνειρο πού εἶχε δεῖ καί τούς ἀποκρίθηκε: «Γιά τό παιδί μου οὔτε λόγο νά κάνετε πιά. Δέν πρόκειται νά σᾶς τό στείλω. Εἶναι νιόπαντρος κι ἔχει ἄλλες ἔγνοιες τώρα. Θά σᾶς δώσω ὅμως μερικούς ἐκλεκτούς Λυδούς νέους, ὅλους τούς κυνηγούς μου καί τά σκυλιά μου, καί θά τούς δώσω ἐντολή νά σᾶς βοηθήσουν μέ ὅλη τους τήν προθυμία γιά ν' ἀπαλλάξετε μαζί τόν τόπο ἀπό τό θηρίο»*.

37. Αὐτά εἶπε ὁ Κροῖσος καί οἱ Μυσοὶ εὐχαριστήθηκαν πολύ. Ἐνῶ ἔφευγαν ὅμως ἐκεῖνοι, μπῆκε ὁ γιός τοῦ Κροῖσου, πού εἶχε μάθει τί ἤρθαν νά ζητήσουν οἱ Μυσοί. Καί ἐπειδή ὁ Κροῖσος ἀρνιόταν νά τόν στείλει μαζί μέ τούς ἄλλους, ὁ νέος τοῦ εἶπε: «Πατέρα, ἄλλοτε μπορούσα ν' ἀποκτῶ μεγάλη καί καλή φήμη πηγαίνοντας στόν πόλεμο καί στό κυνήγι. Τώρα μ' ἔχεις ἀποκλείσει κι ἀπό τά δύο, παρ' ὅλο ὅτι δέν εἶδες ἀπό μένα οὔτε δειλία οὔτε ἀπροθυμία. Τώρα πῶς θ' ἀντικρίζω τά μάτια τοῦ κόσμου ὅταν θά πηγαίω καί ὅταν θά φεύγω ἀπό τήν ἀγορά; Γιά τί θά μέ περνοῦν οἱ πολῖτες; Καί ἡ νιόνυφη γυναίκα μου, μέ ποιόν θά νομίσει ὅτι παντρεύτηκε; Ἡ ἄφησέ με λοιπόν νά πάω σ' αὐτό τό κυνήγι ἢ ἐξήγησέ μου ὅτι αὐτό πού κάνεις εἶναι γιά τό καλό μου».

38. Ὁ Κροῖσος τότε ἀποκρίθηκε: «Παιδί μου, δέν σέ ἐμποδίζω νά πᾶς στό κυνήγι οὔτε ἐπειδή σέ θεωρῶ δειλό οὔτε γιά ἄλλο δυσάρεστο λόγο, ἀλλά ἐπειδή εἶδα ἓνα ὄνειρο, ὅτι δέ θά ζήσεις πολλά χρόνια καί θά σκοτωθεῖς ἀπό σιδερένια αἰχμή. Αὐτό τό ὄνειρο ἦταν ἡ αἰτία πού βιάστηκα νά σέ παντρέψω καί δέ σ' ἀφήνω πιά νά πηγαίνεις στίς ἐκστρατεῖες. Φροντίζω, ὅσο ζῶ, νά σέ προφυλάξω ὅσο μπορῶ. Ἐσένα ἔχω μονάκριβο παιδί, γιατί ὁ ἀδελφός σου εἶναι κωφάλαος καί οὔτε λογαριάζω ὅτι ὑπάρχει».

39. Τότε ὁ νέος ἀποκρίθηκε: «Καταλαβαίνω πατέρα πῶς, ὕστερα ἀπό τέτοιο ὄνειρο, θέλεις νά μέ προφυλάξεις. Δέν ξέρεις ὅμως κάτι πού δέν κατάλαβες ἀπό τό ὄνειρο καί νομίζω πῶς πρέπει νά σοῦ τό ἐξηγήσω. Εἶπες ὅτι τό ὄνειρο σοῦ ἀποκάλυψε πῶς θά σκοτωθῶ ἀπό σιδερένια αἰχ-

* Καί σήμερα ἡ περιοχή αὐτή τῆς Μ. Ἀσίας φημιζεται γιά τούς πολλούς ἀγριόχοιρους πού κάνουν συχνά μεγάλες καταστροφές.

μή. Ἄλλά πού εἶναι τά χέρια τοῦ ἀγριόχοιρου καί πού ἡ σιδερένια αἰχμή του γιά νά φοβηθεῖς; Ἄν τό ὄνειρο σοῦ εἶχε πεῖ ὅτι θά σκοτωθῶ ἀπό τά δόντια ἀγριόχοιρου ἢ ἀπό κάτι ἄλλο τέτοιο, τότε βέβαια θά εἶχες δίκιο νά κάνεις αὐτά πού κάνεις. Ἄλλά πρόκειται γιά σιδερένια αἰχμή. Ἀφοῦ λοιπόν δέν πρόκειται νά δώσουμε μάχη, ἄφησέ με νά πάω κι ἐγώ».

40. Ὁ Κροῖσος ἀποκρίθηκε: «Παιδί μου, ἡ δική σου ἐρμηνεία γιά τό ὄνειρο εἶναι σωστότερη. Καί γι' αὐτό τήν παραδέχομαι καί σ' ἀφήνω νά πᾶς στό κυνήγι».

41. Ὁ Κροῖσος, ἀφοῦ τά εἶπε αὐτά, ἔστειλε καί φώναξε τόν Φρύγα Ἄδραστο καί τοῦ εἶπε: «Ἄδραστε, δέν σέ κατηγορήσα ποτέ γιά τή φρικτή συμφορά πού ἔπαθες. Σέ βοήθησα νά καθαρθεῖς, σέ δέχτηκα καί σέ φιλοξενῶ στά ἀνάκτορα καί ἔχω ἀναλάβει ὅλα τά ἔξοδά σου. Τώρα λοιπόν γιά νά μοῦ ἀνταποδώσεις αὐτά πού σοῦ ἔκανα, σέ παρακαλῶ νά προσέχεις τό παιδί μου πού πρόκειται νά πάει στό κυνήγι, μήπως τυχόν θελήσουν νά σᾶς ἐπιτεθοῦν στό δρόμο τίποτα ληστές. Ἄλλωστε καί σύ θά ἐπιθυμεῖς ν' ἀναδειχτεῖς μέ δικά σου ἔργα, γιατί αὐτή εἶναι ἡ οἰκογενειακή σου παράδοση καί δέν σοῦ λείπει ἡ δύναμη».

42. Σ' αὐτά ὁ Ἄδραστος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, σ' ἄλλη περίπτωση δέ θά ἔπαιρνα μέρος σέ παρόμοιο ἐγχείρημα. Ἄνθρωπος πού ἔχει πάθει τή συμφορά πού ἔπαθα ἐγώ, δέν ἐπιτρέπεται νά πηγαίνει μέ χαρούμενους συνομήλικούς του. Δέ θά τό ἤθελα καί πολλές φορές τό ἀπέφυγα. Ἄλλά τώρα, ἐπειδὴ ἐσύ μοῦ τό ζητᾶς καί πρέπει νά σοῦ κάμω τή χάρη, γιατί πρέπει νά σοῦ ἀνταποδώσω τά καλά πού μοῦ ἔκαμες, εἶμαι ἔτοιμος νά κάμω ὅ,τι μοῦ εἶπες καί νά προφυλάξω τό παιδί σου, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπό μένα».

43. Αὐτά εἶπε ὁ Ἄδραστος στόν Κροῖσο κι ἔφυγε μαζί μέ τούς ἄλλους ἐκλεκτούς νέους καί τά κυνηγετικά σκυλιά. Ὄταν ἔφθασαν στό ὄρος Ὀλυμπος τῆς Μυσίας, ἔψαξαν γιά τό θηρίο καί ὅταν τό βρῆκαν τό περικύκλωσαν καί τό χτυποῦσαν μέ ἀκόντια. Ἐκεῖ λοιπόν ὁ ξένος, αὐτός πού εἶχε καθαρθεῖ ἀπό τό φόνο καί πού ὀνομαζόταν Ἄδραστος*, ἐνῶ

* Πού δέν μπορεῖ ν' ἀποφύγει τή μοίρα του, τήν «ἀναπόδραστη».

σημάδευε τόν ἀγριόχοιρο μέ τό ἀκόντιο, ἀστόχησε καί χτύπησε τό γιό τοῦ Κροῖσου. Ἔτσι, μέ τό χτύπημα ἀπό τήν αἰχμή τοῦ ἀκόντιου, βγήκε ἀληθινό τό ὄνειρο τοῦ Κροῖσου. Ἐνας ἀπό τούς κυνηγούς ἔτρεξε στίς Σάρδεις νά τοῦ ἀναγγεῖλει τό δυστύχημα καί τό θάνατο τοῦ γιοῦ του.

44. Ὁ Κροῖσος ταράχτηκε πάρα πολύ μέ τό θάνατο τοῦ παιδιοῦ του καί ἡ ἀπελπισία του ἦταν ἀκόμη μεγαλύτερη, γιατί τόν σκότωσε ἄνθρωπος, τόν ὁποῖο αὐτός ὁ ἴδιος εἶχε ἐξαγνίσει ἀπό φόνο. Μοιρολογοῦσε γιά τή συμφορά του καί καλοῦσε τόν ἐξαγνιστή Δία νά ἔρθει νά δεῖ τί εἶχε πάθει ἀπό τόν ἄνθρωπο πού εἶχε φιλοξενήσει· καί τόν καλοῦσε σάν ἐφέστιο καί προστάτη τῆς φιλίας. Ἐφέστιο, ἐπειδή δέχτηκε ἕναν ξένο καί περιέθαλψε χωρίς νά τό ξέρει τό φονιά τοῦ γιοῦ του, καί προστάτη τῆς φιλίας, ἐπειδή ὁ ἄνθρωπος στόν ὁποῖο ἐμπιστεύτηκε τό γιό του βγήκε ὁ χειρότερος ἐχθρός του.

45. Ἐφτασαν λίγο ἀργότερα καί οἱ Λυδοί πού μετέφεραν τό νεκρό καί πίσω ἀκολουθοῦσε ὁ φονιάς. Αὐτός, ἀφοῦ στάθηκε μπροστά στό νεκρό, ἀπλωσε τά χέρια στόν Κροῖσο καί τόν παρακαλοῦσε νά τόν σφάζει ἀπάνω στό νεκρό, θυμίζοντας τήν προηγούμενη συμφορά του καί λέγοντας ὅτι δέν ἔπρεπε πιά νά ζήσει, ἀφοῦ ἔγινε πρόξενος τέτοιας δυστυχίας στόν ἄνθρωπο πού τόν εἶχε ἐξαγνίσει. Ὁ Κροῖσος ἀκούγοντας αὐτά τά λόγια λυπήθηκε τόν Ἄδραστο, παρ' ὅλο πού τοῦ εἶχε κάμει τέτοιο κακό, καί τοῦ εἶπε: «Ἐλαβα, ξένε, ἀπό σένα κάθε ἱκανοποίηση, ἀφοῦ μόνος σου καταδικάζεις τόν ἑαυτό σου σέ θάνατο. Δέν εἶσαι ἐσύ ὁ αἷτιος τοῦ κακοῦ πού τό ἔκανες χωρίς νά τό θέλεις, ἀλλά κάποιος θεός, πού ἄλλοτε μοῦ εἶχε φανερώσει ὅσα μοῦ μέλλονταν». Ὁ Κροῖσος ἔθαψε τό παιδί του μέ τιμές καί ὁ Ἄδραστος, γιός τοῦ Γορδίου καί ἔγγονος τοῦ Μίδα, ἀδελφοκτόνος καί φονιάς τοῦ ἐξαγνιστή του, ὅταν ἔφυγε ὁ κόσμος μετά τήν κηδεία, πιστεύοντας ὅτι ἦταν ὁ πιό δυστυχισμένος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, πῆγε καί αὐτοκτόνησε ἀπάνω στόν τάφο.

46. Δυό χρόνια κράτησε ὁ Κροῖσος βαρῦ πένθος γιά τό παιδί του. Ἐπειτα ὁμως ἡ καταστροφή τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ἀστυάγη, γιοῦ τοῦ Κυαξάρη, ἀπό τόν Κύρο, τό γιό τοῦ Καμβύση, καί ἡ αὔξηση τῆς δύναμης τῶν Περσῶν ἀπέσπασαν τόν Κροῖσο ἀπό τό πένθος του καί τόν ἔβαλαν σέ ἀνησυχία πῶς θά μπορέσει νά περιορίσει τήν ἀυξανόμενη δύναμη τῶν Περ-

σῶν, προτοῦ μεγαλῶσει ἀκόμη περισσότερο. Μὲ τὴν πρόθεση αὐτὴ σκέφτηκε νὰ δοκιμάσει τὰ μαντεῖα τῆς Ἑλλάδας καὶ τὰ μαντεῖα τῆς Λιβύης. Ἔστειλε ἀντιπροσώπους, ἄλλους στοὺς Δελφοὺς, ἄλλους στὶς Ἄβες τῆς Φωκίδας καὶ ἄλλους στὴ Δωδώνη. Ἄλλους ἔστειλε στὰ μαντεῖα τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τοῦ Τροφωνίου καὶ στοὺς Βραγχίδες τῆς Μιλήτου. Αὐτὰ ἦταν τὰ ἑλληνικὰ μαντεῖα, στὰ ὁποῖα ὁ Κροῖσος ἔστειλε νὰ ζητήσῃε χρησμό. Ἔστειλε, ὅπως εἶπα, ἀντιπροσώπους του καὶ στό νᾶό τοῦ Ἄμμωνα τῆς Λιβύης. Ἔστειλε στὰ μαντεῖα γιὰ νὰ μάθει τί φρονοῦν, ὥστε ὅποιο ἀποδεικνυόταν πῶς ἀληθινό, σ' αὐτό νὰ στείλει δευτέρη φορά νὰ μάθει ἂν ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρήσῃε τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Περσῶν.

47. Γιὰ νὰ ἐλέγξει λοιπὸν τὴν ἀκρίβεια τῶν χρησμῶν ἔστειλε τοὺς Λυδοὺς μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ κάνουν τίς ἐρωτήσεις τους τὴν ἑκατοστὴ μέρα μετὰ τὴν ἀναχώρησή τους ἀπὸ τίς Σάρδεις, ὥστε τὴν ἴδια ἡμερομηνία νὰ ρωτήσουν: «Τί κάνει αὐτὴ τὴν ὥρα ὁ βασιλιάς τῶν Λυδῶν Κροῖσος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀλυάττη;» Τὴν ἀπάντηση τοῦ κάθε μαντείου ἔπρεπε νὰ τὴ γράψουν καὶ νὰ τοῦ τὴ φέρουν πίσω οἱ ἀντιπρόσωποι. Κανεὶς δὲν ξέρεي τί εἶπαν τὰ ἄλλα μαντεῖα. Στούς Δελφοὺς ὅμως, μόλις οἱ Λυδοὶ μπήκαν στό νᾶό καὶ ρώτησαν αὐτό πού τους εἶχε πεῖ ὁ Κροῖσος, ἡ Πυθία τοὺς ἀπάντησε τὰ ἐξῆς σέ ἐξάμετρος στίχους:

Γνωρίζω τὸν ἀριθμὸ τῆς ἄμμου καὶ τὰ μέτρα τῆς θάλασσης.

Καταλαβαίνω τὸν κωφάλαλο καὶ τὸν ἄλαλο ἀκούω.

Μοῦ ἤρθε μυρωδιὰ σκληροκέλυφης χελώνας

πού ψήνεται σέ χάλκινο δοχεῖο μαζί μὲ ἀρνίσια κρέατα.

Χαλκὸς ἀποπᾶνω, χαλκὸς ἀποκάτω.

48. Οἱ Λυδοὶ ἔγραψαν τὰ λόγια τῆς Πυθίας κι ἔφυγαν γιὰ τίς Σάρδεις. Ὅταν ἔφτασαν ἔλοι οἱ ἀπεσταλμένοι καὶ ἔφεραν τοὺς χρησμούς τῶν μαντείων, ὁ Κροῖσος ἀνοίξε τὰ γράμματα καὶ τὰ διάβασε. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους χρησμούς κανένας δὲν προσέλκυσε τὴν προσοχὴ του. Ὅταν ὅμως ἄκουσε τὸ χρησμό τῶν Δελφῶν, ἀμέσως ἔκαμε προσευχὴ καὶ τὸν δέχτηκε, γιατί βεβαιώθηκε ὅτι τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν εἶναι τὸ μόνον ἀληθινό. Αὐτὸ μόνον βρῆκε τί ἔκανε ὁ Κροῖσος τὴν ὥρα πού εἶχε ρωτηθεῖ. Τὴν ἑκατοστὴ μέρα μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν ἀντιπροσώπων του μὴχανεύτηκε νὰ κάνει κάτι, πού δὲ θὰ ἦταν δυνατό νὰ τὸ ὑποφιαστεῖ κανεὶς. Κοιμᾶτιασε μιά χελώνα καὶ ἓνα ἄρνι, τὰ ἔβαλε μέσα σ' ἓνα χάλκινο καζάνι νὰ τὰ βράσει καὶ τὰ σκέπασε μὲ χάλκινο καπάκι.

49. Αὐτός ἦταν ὁ χρησμός τῶν Δελφῶν. Ὅσο γιά τήν ἀπάντηση τοῦ μαντείου τοῦ Ἀμφιαράου, δέν ξέρω τί εἶπε στους Λυδούς ὅταν ἔκαναν καί ἐκεῖ τά ὅσα ἔπρεπε. Τίποτα ἄλλο δέν εἶναι γνωστό, παρά μόνο ὅτ ὁ Κροῖσος καί τό χρησμό τοῦ μαντείου αὐτοῦ βρῆκε σωστό.

50. Μετά ἀπ' αὐτά ὁ Κροῖσος θέλησε νά ἐξευμενίσει μέ μεγάλες θυσίες τό θεό τῶν Δελφῶν. Θυσίασε τρεῖς χιλιάδες ζῶα ἀπό τά κατάλληλα γιά θυσίες. Ἔκαμε ἓνα μεγάλο σωρό ἀπό ἐπίχρυσα καί ἐπάργυρα κρεβάτια, ἀπό χρυσά κύπελλα καί πορφυρά ρούχα καί χιτῶνες καί τούς ἔβαλε φωτιά, ἐλπίζοντας ὅτι ἔτσι θ' ἀποκτήσει τήν εὐμένεια τοῦ θεοῦ καί παράγγειλε στους Λυδούς νά θυσιάσει καθένας ὅ,τι μπορούσε στό θεό. Ὅταν τελείωσε μέ τίς θυσίες, παράγγειλε νά λιώσουν μεγάλη ποσότητα χρυσοῦ, ἀπό τόν ὅποιο κατασκευάστηκαν ἑκατό δεκαεφτά μισόπλιθρες πάχους μιᾶς παλάμης καί μήκους ἕξι παλαμῶν οἱ μεγαλύτερες καί τριῶν οἱ μικρότερες. Ἀπό αὐτές τέσσερις ἦταν ἀπό καθαρό χρυσάφι καί εἶχαν βάρος δυόμισι τάλαντα καθεμιά καί οἱ ἄλλες ἦταν ἀπό λευκό χρυσό καί ζύγιζαν δύο τάλαντα καθεμιά. Παράγγειλε νά κατασκευαστεῖ ἓνα λιοντάρι ἀπό καθαρό χρυσό πού εἶχε βάρος δέκα τάλαντα. Αὐτό τό λιοντάρι, ὅταν κἀνκε ὁ ναός τῶν Δελφῶν, ἔπεσε ἀπό τό βᾶθρο του (πού εἶχε κατασκευαστεῖ μέ τίς πλίθρες) καί τώρα βρίσκεται στό θησαυρό τῶν Κορινθίων καί ἔχει βάρος ἐξίμισι τάλαντα. Τά ἄλλα τριάμισι τάλαντα ἔλιωσαν στήν πυρκαϊά.

51. Ὅταν ἐκτελέστηκε ἡ παραγγελία του, ὁ Κροῖσος τά ἔστειλε ὅλα στους Δελφούς καί μαζί μ' αὐτά τά ἐξῆς: Δύο μεγάλους κρατῆρες, τόν ἓνα ἀπό χρυσό καί τόν ἄλλο ἀπό ἀσήμι· ἀπό αὐτούς ὁ πρῶτος στήθηκε δεξιά καθῶς μπαίνομε στό ναό καί ὁ δεῦτερος ἀριστερά. Οἱ κρατῆρες ἄλλαξαν θέση ὅταν κἀνκε ὁ ναός καί ὁ χρυσός βρίσκεται στό θησαυρό τῶν Κλαζομενίων καί ζυγίζει ὀκτώμισι τάλαντα καί δώδεκα μνές, ἐνῶ ὁ ἀσημένιος βρίσκεται σέ μιᾶ γωνία στόν πρόναο καί ἔχει χωρητικότητα ἐξακόσιων ἀμφορέων. Τοῦτο εἶναι γνωστό, ἐπειδή οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν τόν χρησιμοποιοῦν, γιά ν' ἀνακατεύουν τό κρασί μέ τό νερό στήν ἑορτή τῶν Θεοφανίων*. Λένε στους Δελφούς ὅτι εἶναι ἔργο τοῦ Θεοδώρου

* Γιορτές στους Δελφούς κατά τίς ὁπότες οἱ ἱερεῖς ἔδειχναν στόν κόσμο τό ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνα καί ἄλλων θεῶν.

τοῦ Σαμίου καί αὐτό νομίζω κι ἐγώ· γιατί μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι ἐξαιρετική. Ὁ Κροῖσος ἔστειλε στοὺς Δελφούς καὶ τέσσερις ἀσημένιους πίθους, πού ἔχουν στηθεῖ στό θησαυρό τῶν Κορινθίων, καὶ δύο περιρραντήρια, τό ἓνα ἀπό χρυσό καὶ τό ἄλλο ἀπό ἀσήμι. Ἀπό αὐτά τό χρυσό ἔχει μιὰ ἐπιγραφή πού λέει ὅτι εἶναι ἀφιέρωμα τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλά αὐτό δέν εἶναι ἀλήθεια. Καί αὐτό εἶναι τοῦ Κροῖσου. Τήν ἐπιγραφή τήν ἔβαλε κάποιος ἀπό τούς κατοίκους τῶν Δελφῶν, γιά νά φανεῖ εὐχάριστος στοὺς Λακεδαιμονίους. Δέν θ' ἀναφέρω τό ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ. Ἀφιέρωμα τῶν Λακεδαιμονίων εἶναι τό ἀγαλμα τοῦ παιδιοῦ πού ἀπό τό χέρι του τρέχει νερό, ἀλλά ὄχι περιρραντήριο, οὔτε τό ἓνα οὔτε τό ἄλλο. Ὁ Κροῖσος ἔστειλε καί πολλὰ ἄλλα ἀφιερώματα χωρίς νά χαραῖξει ἀπάνω τό ὄνομά του: Λεκάνες ἀσημένιες, ἓνα χρυσό ἀγαλματάκι γυναίκαας, πού εἶχε ὕψος τρεῖς πῆχες καί τό ὅποιο οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν λένε ὅτι παριστάνει τήν ἀρτοποιό τοῦ Κροῖσου*. Τέλος ὁ Κροῖσος πρόσφερε στοὺς Δελφούς τά περιδέραια καί τίς ζῶνες τῆς γυναίκαας του.

52. Αὐτά λοιπόν ἔστειλε ὁ Κροῖσος στό μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Στό μαντεῖο τοῦ Ἀμφιαράου, ὅταν ἔμαθε τήν ἀρετή τοῦ ἥρωα καί τό πάθημά του, ἀφιέρωσε πρὸς τιμὴ του μιάν ἀσπίδα ὀλόχρυση κι ἓνα δόρυ ἐπίσης ὀλόχρυσο. Τά δύο αὐτά ἀφιερώματα βρίσκονται στό νάο τοῦ Ἴσμηνίου Ἀπόλλωνα, στή Θήβα**.

53. Ὁ Κροῖσος ἔδωσε διαταγή στοὺς Λυδούς, πού ἐπρόκειτο νά μεταφέρουν τά δῶρα στά δύο μαντεῖα, νά ζητήσουν χρησμό ἂν ἔπρεπε νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καί ἐάν ἔπρεπε γιά τό σκοπὸ αὐτὸ νά συμμαχήσει μὲ κανένα. Ὅταν οἱ ἀπεσταλμένοι ἔφτασαν στά μαντεῖα πρόσφεραν τά ἀφιερώματα καί ζήτησαν χρησμό μὲ τά ἀκόλουθα λόγια: «Ὁ Κροῖσος, βασιλιάς τῶν Λυδῶν καί ἄλλων ἐθνῶν, θεωρεῖ ὅτι τά μόνα ἀληθινὰ μαντεῖα στὸν κόσμον εἶναι τά δικά σας. Σᾶς ἔκαμε ἀντάξια δῶρα καί τώρα σᾶς ρωτᾶει ἂν πρέπει νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καί

* Ἡ ἀρτοποιός αὐτή, ὅταν ἡ μητριά τοῦ Κροῖσου τῆ διέταξε νά βάλει δηλητήριο στό ψωμί γιά νά τὸν δολοφονήσει, τό εἶπε στὸν Κροῖσο καὶ τοῦ ἔσωσε τὴ ζωὴ.

** Ὁ Ἀμφιάρως εἶχε λάβει, παρὰ τὴ θέλησή του, μέρος στὸν ἀδελφοκτόνο πόλεμο τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας μαζί μὲ ἄλλους ἥρωες. Ὁ Δίας, γιά νά τὸν σώσει ἀπὸ ἀτιμωτικό θάνατο, ἀνοιξε μπροστά του χάσμα σὴ γῆ καί τὸν κατάπιε. Καί μετὰ τὸν ἔκαμε ἀθάνατο.

ἂν πρέπει νά πάρει συμμαχικά στρατεύματα». Αὐτά ρώτησαν οἱ ἀπεσταλμένοι καί τά δύο μάντεϊα ἔδωσαν στόν Κροῖσο τήν ἴδια ἀκριβῶς ἀπάντησι. "Οτι ἂν ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν θά καταστρέψει μιὰ ἰσχυρή αὐτοκρατορία. Τοῦ ἔδωσαν συμβουλή νά ἐπιδιώξει νά βρεῖ ποιοί ἀπό τοὺς Ἕλληνες ἦταν οἱ ἰσχυρότεροι, γιά νά τοὺς κάμει συμάχους του.

54. "Όταν ὁ Κροῖσος ἔμαθε τοὺς χρησμούς ὑπερευχαριστήθηκε γι' αὐτά πού τοῦ ἔλεγαν, ἐλπίζοντας ὅτι θά καταλύσει τή βασιλεία τοῦ Κύρου. Ἔστειλε πάλι στοὺς Δελφούς ἀνθρώπους του καί, ἀφοῦ ἔμαθε προηγουμένως πόσος ἦταν ὁ πληθυσμός τους, δώρισε στόν κάθε κάτοικο τῶν Δελφῶν δύο στατῆρες* χρυσοῦς. Οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν σ' ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης ἔδωσαν στόν Κροῖσο καί στοὺς Λυδοὺς τό προβάδισμα γιά τήν ὑποβολή ἐρωτήσεων στήν Πυθία, φορολογική ἀτέλεια, πρωτοκαθεδρία στά θεάματα καί ἀπεριόριστο δικαίωμα νά γίνονται πολίτες τῶν Δελφῶν.

55. Ἄφοῦ λοιπόν ἔκαμε τά δῶρα αὐτά στοὺς Δελφούς, ὁ Κροῖσος ζήτησε γιά τρίτη φορά χρησμό, ἐπειδή, ἀπό τότε πού ἔλαβε ἀπό τό μαντεῖο σωστή ἀπάντηση, τό ἐκτιμοῦσε πάρα πολύ. Ρώτησε λοιπόν τό μαντεῖο ἂν θά διατηρηθεῖ πολλά χρόνια ἡ δυναστεία του. Ἡ Πυθία ἀποκρίθηκε μέ τόν ἀκόλουθο χρησμό:

"Όταν βασιλιάς τῶν Μήδων γίνει ἓνα μουλάρι,
τότε, Λυδὲ μέ τά ἄβρά πόδια, κοντά στόν Ἔρμο
μέ τά πολλά χαλίκια
φύγε· μὴ σταθεῖς καθόλου καί μὴν ντραπεῖς
νά φανεῖς δειλός.

56. "Όταν τοῦ ἦρθε ὁ χρησμός αὐτός, ὁ Κροῖσος χάρηκε περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά, βέβαιος ὅτι δέ θά ἦταν ποτέ δυνατό ἀντί ἀνθρώπος νά γίνει βασιλιάς τῶν Μήδων ἓνα μουλάρι καί ἐπομένως οὔτε αὐτός οὔτε οἱ ἀπόγονοί του θά ἔπαυαν νά εἶναι στήν ἐξουσία. Μετά ἀπό αὐτά φρόντισε νά μάθει ποιοί ἀπό τοὺς Ἕλληνες ἦταν οἱ πιό δυνατοί, γιά νά τοὺς κάνει φίλους του. Ἄπο τήν ἔρευνά του πληροφορήθηκε ὅτι ξεχώριζαν οἱ Λακεδαιμόνιοι πού ἦταν Δωριεῖς καί οἱ Ἀθηναῖοι πού ἦταν Ἴωνες. Καί οἱ δύο ξεχώριζαν ἀπό τοὺς ἄλλους: οἱ Ἀθηναῖοι κρατοῦσαν ἀπό τό πελασγικό γένος καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπό τό ἑλληνικό. Οἱ πρῶτοι δέν

* Νόμισμα ὀρισμένου βάρους, πού εἶχε ἀξία περίπου ἴση μέ 20 ἀττικές δραχμές.

μετακινήθηκαν ποτέ ἀπό τὰ μέρη τους, οἱ δεῦτεροι ὁμως εἶχαν πολὺ περιπλανηθεῖ. Ὄταν βασιλεύει ὁ Δευκαλίων κατοικοῦσαν τὴ Φθιώτιδα καὶ ὅταν βασιλεύει ὁ Δῶρος, γιὸς τοῦ Ἑλληνα, εἶχαν κατοικήσει τὴ χώρα πού εἶναι γύρω ἀπὸ τὴν Ὀσσα καὶ τὸν Ὀλυμπο, ἡ ὁποία λέγεται Ἰστιαιώτις. Ὄταν οἱ Καδμεῖοι τοὺς ἐδίωξαν ἀπὸ ἐκεῖ, πῆγαν νὰ κατοικήσουν στὴν Πίνδο, ὅπου ὀνομάστηκαν Μακεδνοί*. Ἀπὸ ἐκεῖ πάλι πῆγαν στὴ Δρυοπίδα καὶ ἀπὸ τὴ Δρυοπίδα, ὅταν ἤρθαν στὴν Πελοπόννησο, ὀνομάστηκαν Δωριεῖς.

Κεφ. 57-81. Μερικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς Ἑλληνας. Ὁ Κροῖσος ἐκστρατεύει στὴν Καππαδοκία. Ὁ Πέρσης βασιλιάς Κύρος ἀντεπιτίθεται.

Κεφ. 82, 83, 85-88, 91. Ὁ Κύρος νικάει καὶ αἰχμαλωτίζει τὸν Κροῖσο

82. Ὁ Κροῖσος ζήτησε λοιπὸν τὴ βοήθεια τῶν συμμάχων καὶ ἰδίως τῶν Λακεδαιμονίων. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ οἱ Σπαρτιάτες ἔτυχε νὰ βρίσκονται σὲ διένεξη μὲ τοὺς Ἀργεῖους, οἱ ὁποῖοι διεκδικοῦσαν τὴν περιοχὴ τῆς Θυρέας. Οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν ἀποσπάσει τὴ Θυρέα ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα, στὴν ὁποία ἀνῆκε. Στούς Ἀργεῖους ἀκόμη ἀνῆκε ὅλη ἡ δυτικὴ περιοχὴ ὡς τὸν Μαλέα, τὰ Κύθηρα καὶ τὰ ἄλλα νησιά. Οἱ Ἀργεῖοι ἔτρεξαν νὰ ὑπερασπίσουν τὸ ἔδαφος πού ἤθελαν ν' ἀποσπᾶσουν οἱ Σπαρτιάτες. Ἀρχισαν διαπραγματεύσεις καὶ συμφώνησαν νὰ παρατάξουν τριακόσιους πολεμιστὲς ἀπὸ κάθε μεριά καὶ ὅποιος νικοῦσε θά κρατοῦσε τὴν ἀμφισβητούμενη περιοχὴ. Ὁ ὑπόλοιπος στρατὸς θά ἔφυγε καὶ θά γύριζε πίσω στὴ χώρα του, ὥστε οἱ ἀντίπαλοι νὰ μὴν παρασυρθοῦν καὶ βοηθήσουν τοὺς δικούς τους, ἂν τοὺς ἐβλεπαν νὰ νικιοῦνται. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔγινε αὕτη ἡ συμφωνία, οἱ κύριες δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων ἔφυγαν καὶ οἱ ἐπίλεκτοι ἄρχισαν μεταξὺ τους τὴ μάχη πού τελείωσε μὲ ἰσοπαλία, γιατί ἀπὸ τοὺς ἑξακόσιους ἄνδρες ἔμειναν μόνο τρεῖς, ὁ Ἀλκίγνωρ καὶ ὁ Χρομίος ἀπὸ τοὺς Ἀργεῖους καὶ ὁ Ὀθρυάδης ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους· αὐτοὶ εἶχαν μείνει ὅταν ἔπεσε ἡ νύχτα. Τότε οἱ δύο Ἀργεῖοι, μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι νίκησαν, ἔφυγαν τρεχάτοι γιὰ τὸ Ἄργος, ἀλλὰ ὁ Λακεδαιμόνιος Ὀθρυάδης, ἀφοῦ σκύλεψε τοὺς νεκροὺς τῶν Ἀργείων καὶ

* Τὸ ἐπίθ. μακεδνός-ἡ-όν σημαίνει μακρὸς ἢ ὑψηλός· πιθανότατα ἀπὸ αὐτὸ παράγεται καὶ τὸ τοπωνύμιον Μακεδονία.

μετέφερε τά ὄπλα τους στό στρατόπεδό του, γύρισε στό πεδίο τῆς μάχης. Τήν ἄλλη μέρα οἱ ἀντίπαλοι πῆγαν νά δοῦν τί εἶχε ἀπογίνει. Στήν ἀρχή ἐπέμεναν καί οἱ δύο ὅτι εἶχαν νικήσει. Οἱ Ἀργεῖοι, ἐπειδή εἶχαν ἐπιζήσει περισσότεροι δικοί τους, οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδή οἱ δύο αὐτοί, πού εἶχαν ἐπιζήσει, τό εἶχαν βάλει στά πόδια, ἐνῶ ὁ δικός τους στρατιώτης ἔμεινε στό πεδίο τῆς μάχης καί μάλιστα σχύλευσε τά πτώματα τῶν Ἀργείων. Τέλος ἡ φιλονικία ὀδήγησε σέ μάχη, στήν ὁποία ἔπесαν πολλοί καί ἀπό τίς δύο μεριές, καί νίκησαν οἱ Σπαρτιάτες. Ἀπό τότε οἱ Ἀργεῖοι κουρεύτηκαν*, ἐνῶ πρὶν ἦταν ὑποχρεωμένοι νά ἔχουν μακριά μαλλιά κι ἔκαμαν νόμο καί κατάρες κανένας Ἀργεῖος νά μὴ ἀφήσει τά μαλλιά του νά μεγαλώσουν καί καμιά γυναίκα νά μὴ φορέσει χρυσαφικά πρὶν ξαναπάρουν τή Θυρέα. Οἱ Λακεδαιμόνιοι πάλι ἔκαμαν τόν ἀντίθετο νόμο. Ἐνῶ πρὶν δέν ἄφηναν μακριά μαλλιά, ἀπό τότε πού ἔγινε ἡ μάχη τῆς Θυρέας ἄρχισαν ν' ἀφήνουν τά μαλλιά τους μακριά. Ὁ Ὄθρυάδης, ὁ ὁποῖος ἀπόμεινε ἀπό τούς τριακόσιους Σπαρτιάτες, αἰσθανόταν ντροπή νά γυρίσει πίσω στή Σπάρτη, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι στρατιῶτες του σκοτώθηκαν, καί αὐτοκτόνησε μέσα στή Θυρέα.

83. Ἐνῶ λοιπόν αὐτά συνέβαιναν στους Σπαρτιάτες, ἔφτασε ὁ κήρυκας ἀπό τίς Σάρδεις, παρακαλώντας νά σταλεῖ βοήθεια στόν πολιορκημένο Κροῖσο. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, μόλις ἄκουσαν τόν κήρυκα, ἐτοιμάστηκαν νά προσφέρουν τή βοήθειά τους. Ἀλλά ἐνῶ εἶχαν προετοιμαστεῖ καί τά καράβια ἦταν ἔτοιμα, ἤρθε ἄλλη εἶδηση ὅτι ἔπεσε τό φρούριο τῶν Λυδῶν καί ὅτι ὁ Κροῖσος εἶχε πιαστεῖ αἰχμάλωτος. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λυπήθηκαν πολύ γιά τή μεγάλη συμφορά καί σταμάτησαν τίς προετοιμασίες.

85. Ὅσο γιά τόν ἴδιο τόν Κροῖσο, αὐτός ἔπαθε τά ἐξῆς: εἶχε ἓνα παιδί, γιά τό ὁποῖο ἔχω κιόλας μιλήσει, πού κατά τά ἄλλα ἦταν προικισμένο, ἀλλά ἦταν ἄλαλο. Τήν ἐποχὴ τῆς περασμένης εὐτυχίας του, ὁ Κροῖσος εἶχε κάνει τό πᾶν γιά τό παιδί αὐτό καί εἶχε μάλιστα στείλει νά ζητήσει χρησμό στους Δελφούς. Ἡ Πυθία τοῦ εἶχε δώσει τήν ἐξῆς ἀπάντηση:

Λυδέ, πού εἶσαι βασιλιάς πολλῶν ἀνθρώπων,
πολύ ἀνόητε Κροῖσε,

νά μὴ εὐχεσαι ν' ἀκούσεις στά ἀνάκτορά σου
τὴν πολυπόθητη φωνή τοῦ γιου σου.

Εἶναι καλύτερο νά μείνει μακριά σου τό παιδί.

Γιατί θά μιλήσει τὴν ἡμέρα τῆς συμφορᾶς σου.

* Τό κόρμεμα τῶν μαλλιῶν στήν ἀρχαία Ἑλλάδα ἦταν σημεῖο μεγάλου πένθους.

Ὄταν κυριεύτηκε τό φρούριο, ἕνας ἀπό τούς Πέρσες, πού δέν ἀναγνώρισε τό βασιλιά, ὄρμησε νά τόν σκοτώσει, ἀλλά ὁ Κροῖσος μέσα στή συμφορά του ἀδιαφοροῦσε ἂν θά πεθάνει ἀπό τά χτυπήματά του. Ὄταν τό ἄλλο παιδί του εἶδε τόν Πέρση στρατιώτη νά ὀρμαίει ἐναντίον τοῦ πατέρα του, τό ἔπιασε φόβος μέγας καί θλίψη καί ἔβγαλε φωνή μεγάλη: «Ἐ, σύ, μή σκοτώνεις τόν Κροῖσο!» Αὐτά ἦταν τά πρῶτα λόγια πού μπόρεσε ν' ἀρθρώσει καί ἀπό τότε μιλοῦσε ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του.

86. Οἱ Πέρσες λοιπόν κυρίεψαν τίς Σάρδεις καί αἰχμαλώτισαν τόν Κροῖσο, πού βασίλεψε δεκατέσσερα χρόνια καί πολιορκήθηκε δεκατέσσερις μέρες. Καί κατά τό χρησμό κατέλυσε μιὰ μεγάλη βασιλεία, τή δική του. Οἱ Πέρσες ἀφοῦ ἔπιασαν τόν Κροῖσο τόν ὀδήγησαν στόν Κύρο, ὁ ὁποῖος ἔδωσε διαταγή ν' ἀνάψουν μεγάλη φωτιά καί τόν ἀνέβασαν ἀπάνω δεμένο μέ χειροπέδες καί μαζί του δεκατέσσερις Λυδούς, θέλοντας νά τούς προσφέρει σέ κάποιο θεό σάν πρώτη προσφορά τῆς λείας, εἴτε ἐπειδή τό εἶχε τάμα, εἴτε ἐπειδή εἶχε πληροφορηθεῖ ὅτι ὁ Κροῖσος εἶναι θεοφοβούμενος καί ἤθελε νά δεῖ ἂν κανένας ἀπό τούς θεούς θά τόν ἔσωζε, ὥστε νά μήν καεῖ ζωντανός. Αὐτοί, λένε, ἦταν οἱ σκοποὶ του. Ἐνῶ ὁ Κροῖσος στεκόταν ἀπάνω στή φωτιά, παρ' ὅλη τήν τρομερή του θέση, θυμήθηκε τά λόγια πού τοῦ εἶχε πεῖ ὁ Σόλων, σάν νά τοῦ τά εἶχε πεῖ κάποιος θεός, ὅτι «κανένας ἄνθρωπος δέν εἶναι εὐτυχής». Τότε βόγγησε καί ἀναστέναξε καί μετά, ἀφοῦ ἔμεινε σιωπηλός ἀρκετή ὥρα, φώναξε τρεῖς φορές «Σόλων». Ὁ Κύρος τόν ἄκουσε καί κάλεσε τούς διερμηνεῖς του νά ρωτήσουν τόν Κροῖσο, ποιός ἦταν αὐτός πού φώναζε. Ἐκεῖνος, ἀφοῦ γιά ἀρκετές στιγμές δέν ἀπαντοῦσε, ὕστερα ἀναγκάστηκε νά πεῖ: «Εἶναι αὐτός μέ τόν ὁποῖο ἐγώ θά προτιμοῦσα νά σινομιλοῦν ὅλοι οἱ βασιλιάδες κι ἂν γι' αὐτό πλήρωνα πολλά». Ἀλλά ἐπειδή αὐτά πού ἔλεγε ἦταν ἀκατανόητα γι' αὐτούς, πάλι τόν ρώτησαν τί ἐννοοῦσε. Καί ἐπειδή τόν πίεζαν πολύ, τούς ἐξήγησε ὅτι στίς ἀρχές τῆς βασιλείας του τόν εἶχε ἐπισκεφθεῖ ὁ Σόλων, ἕνας Ἀθηναῖος, πού εἶχε περιφρονήσει ὅλα τά πλοῦτη πού εἶχε δεῖ, καί τοῦ εἶχε πεῖ πολλά, τά ὁποῖα τοῦ συνέβησαν ἀκριβῶς ὅπως τά εἶχε πεῖ ὁ Ἀθηναῖος, πού δέν εἶχε μιλήσει μόνο προσωπικά γιά τόν Κροῖσο, ἀλλά γιά ὅλο τό γένος τῶν ἀνθρώπων καί μάλιστα γιά κείνους πού φαντάζονται, ὅτι εἶναι εὐτυχισμένοι. Ἐνῶ λοιπόν ὁ Κροῖσος τά διηγόταν αὐτά, ἡ φωτιά εἶχε ἀναφτεῖ καί εἶχε ἀρχίσει νά τόν κυκλώνει. Ὄταν ὁ Κύρος ἄκουσε ἀπό τούς διερμηνεῖς τί εἶχε πεῖ ὁ Κροῖσος, μετά-

νωσε καί σκέφτηκε ὅτι καί αὐτός ὁ ἴδιος ἦταν ἄνθρωπος καί ὅτι θά παράδινε ζωντανό στή φωτιά ἄλλον ἄνθρωπο, τοῦ ὁποίου ἄλλοτε ἢ εὐτυχία δέν ἦταν κατώτερη ἀπό τή δική του. Φοβήθηκε μήπως κάποτε τό πληρώσει καί σκέφτηκε ὅτι τίποτα γιά τούς ἀνθρώπους δέν εἶναι βέβαιο. Ἔδωσε διαταγή νά σβήσουν ἀμέσως τή φωτιά καί νά κατεβάσουν τόν Κροῖσο καί τούς ἄλλους πού ἦταν μαζί του. Ἀλλά δέν κατόρθωσαν νά σβήσουν τή φωτιά.

87. Τότε, λένε οἱ Λυδοί, ὁ Κροῖσος πού εἶχε καταλάβει ὅτι ὁ Κύρος εἶχε μετανιώσει, βλέποντας τούς ὑπηρέτες νά προσπαθοῦν νά σβήσουν τή φωτιά χωρίς νά τό κατορθώνουν, ἄρχισε νά ἱκετεύει μέ κραυγές τόν Ἀπόλλωνα, φωνάζοντάς του, ἂν ποτε τόν εἶχε εὐχαριστήσῃ μέ προσφορές, νά τόν σώσει ἀπό τό θάνατο. Ἐνῶ λοιπόν ἱκέτευε μέ δάκρυα τό θεό, ἐκεῖ πού ὁ οὐρανός ἦταν αἴθριος καί δέ φυσοῦσε καθόλου, ἔξαφνα μαζεύτηκαν σύννεφα, σκοτείνιασε ὁ οὐρανός, ἐπίασε μεγάλη θύελλα μέ βροχή καί ἔσβησε ἡ φωτιά. Ἔτσι λοιπόν ὁ Κύρος, ὅταν εἶδε πόσο ὁ Κροῖσος ἦταν ἀγαπημένος τοῦ θεοῦ καί ἀγαθός ἄνθρωπος, ἀφοῦ τόν ἔσωσε ἀπό τή φωτιά, τοῦ εἶπε: «Κροῖσε, ποιός ἄνθρωπος σοῦ ἔβαλε τήν ἰδέα νά ἐκστρατεύσεις ἐναντίον τῆς χώρας μου καί ἀντί φίλος μου νά γίνεις ἐχθρός μου;» Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, ὅλα αὐτά τά ἔκανα γιά τήν εὐτυχία τή δική σου καί γιά τή δυστυχία τή δική μου. Αἴτιος ὅλων αὐτῶν εἶναι ὁ θεός τῶν Ἑλλήνων πού μέ παρέσυρε νά ἐκστρατεύσω ἐναντίον σου. Κανείς δέν εἶναι τόσο ἀνόητος ὥστε νά προτιμᾷ τόν πόλεμο ἀπό τήν εἰρήνην. Ὅσο ὑπάρχει εἰρήνη τά παιδιά κηδεύουν τούς γονεῖς τους, ἐνῶ ὅταν ξεσπάει ὁ πόλεμος οἱ γονεῖς κηδεύουν τά παιδιά τους. Ἀλλά ἔτσι θά τό ἔθελαν οἱ θεοί νά γίνουν τά πράγματα».

88. Αὐτά εἶπε ὁ Κροῖσος καί ὁ Κύρος, ἀφοῦ τόν ἔλυσε, τόν ἔβαλε νά καθῆσθαι πλάι του καί τοῦ φέρθηκε μέ μεγάλη εὐγένεια. Τόν κοίταζε μέ μεγάλη περιέργεια καί ὁ ἴδιος καί οἱ ἄλλοι πού ἦταν γύρω του. Ὁ Κροῖσος καθόταν σκεπτικός καί σιωπηλός. Μετά, καθώς γύρισε καί εἶδε τούς Πέρσες νά λεηλατοῦν τήν πρωτεύουσα τῆς Λυδίας, εἶπε: «Βασιλιά, τί πρέπει νά κάνω ἀπό τά δύο, νά σοῦ πῶ τί σκέπτομαι σ' αὐτή τήν περίσταση ἢ νά μή μιλήσω διόλου;» Ὁ Κύρος τόν ἐνθάρρυνε νά πεῖ ὅ,τι ἤθελε. Καί ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε: «Ὅλο αὐτό τό πλῆθος τί κάνει ἐκεῖ πέρα τόσο βιαστικά;» Ὁ Κύρος τοῦ ἀποκρίθηκε: «Λεηλατεῖ τήν πόλη σου καί δια-

σκορπίζει τά πλούτη σου». Ὁ Κροῖσος τότε τοῦ εἶπε: «Οὔτε τήν πόλη μου οὔτε τά χρήματά μου ἀρπάζει, ἀφοῦ τίποτα πιά ἀπό αὐτά δέ μοῦ ἀνήκει. Τώρα ληλατοῦν τά ὅσα ἀνήκουν σέ σένα».

91. Ὄταν οἱ Λυδοί ἔφτασαν στούς Δελφοὺς καί εἶπαν ὅσα εἶχαν διαταγή νά ποῦν, λέγεται ὅτι ἡ Πυθία τοὺς ἀποκρίθηκε τά ἀκόλουθα: «Τό πεπρωμένο οὔτε ὁ θεός ἀκόμα μπορεῖ νά τό ἀποφύγει. Ὁ Κροῖσος πλήρωσε τήν ἀμαρτία τοῦ πέμπτου προγόνου του, πού, ἀπλός στρατιώτης τῶν Ἡρακλειδῶν, δέχτηκε νά ἐκτελέσῃ γυναικεῖο δολερῶδες σχέδιο, νά σκοτώσει τόν κύριό του καί νά πάρει τήν ἐξουσία χωρίς νά ἔχει κανένα δικαίωμα. Ἄν καί ὁ Λοξίας* ἐπιθυμοῦσε ἡ καταστροφή τῶν Σάρδεων νά μὴ γίνεи στή βασιλεία τοῦ Κροῖσου, ἀλλά ὅταν θά βασιλεύαν τά παιδιά του, δέν μπόρεσε νά ξεγελάσει τίς μοῖρες. Καθετὶ στό ὅποιο αὐτές ὑποχώρησαν, ὁ Ἀπόλλων τό ἔκανε γιά χάρη τοῦ Κροῖσου· ἀνέβαλε τήν ἄλωση τῶν Σάρδεων γιά τρία χρόνια· καί αὐτό ὁ Κροῖσος πρέπει νά τό ξέρη, ὅτι πιάστηκε αἰχμάλωτος τρία χρόνια ἀργότερα ἀπ' ὅ,τι εἶχαν ὀρίσει οἱ μοῖρες. Καί ἐκτός ἀπ' αὐτό, ὅταν καιγόταν ἀπάνω στή φωτιά, ὁ θεός ἤρθε καί τόν βοήθησε. Ὅσο γι' αὐτά πού ἔγιναν, ἄδικα ὁ Κροῖσος κατηγορεῖ τό μαυτεῖο. Ὁ Λοξίας τοῦ προεἶπε ὅτι ἂν ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν, θά καταστρέψῃ μιὰ μεγάλη δύναμη. Ὁ Κροῖσος ἂν ἤθελε νά πάρει μιὰ σωστή ἀπόφαση, ὅταν τοῦ δόθηκε αὐτός ὁ χρησμός, ἔπρεπε νά ξαναστείλῃ καί νά ρωτήσῃ γιά ποιά δύναμη ἐπρόκειτο, τήν δική του ἢ τοῦ Κύρου; Ἀλλά ἀφοῦ οὔτε τήν ἔννοια τοῦ χρησμοῦ κατάλαβε, οὔτε ζήτησε νά τοῦ δοθεῖ μιὰ νέα ξεκάθαρη ἀπάντηση, πρέπει νά θεωρεῖ ὑπεύθυνο τόν ἑαυτό του. Καί ὅταν γιά τελευταία φορά ζήτησε χρησμό καί ὁ Λοξίας εἶπε ὅσα εἶπε γιά ἓνα μουλάρι, οὔτε αὐτά τά κατάλαβε. Ὁ Κύρος ἦταν τό μουλάρι γιά τό ὅποιο ἔκανε λόγο ὁ χρησμός, γιατί οἱ γονεῖς του ἦσαν ἀπό διαφορετικές ἐθνικότητες. Ἡ μητέρα του ἦταν ἀπό ἀνώτερη τάξη καί ὁ πατέρας του ἀπό κατώτερη. Ἡ μητέρα του ἦταν ἀπό τή Μηδία, κόρη τοῦ Ἀστυάγη, βασιλιᾶ τῶν Μήδων, ἐνῶ ὁ πατέρας του ἦταν Πέρσης, ὑπήκοος τῶν Μήδων. Ἐνῶ λοιπόν ἦταν σ' ὅλα κατώτερος, πῆρε τήν κόρη τοῦ κυρίου του». Αὐτά ἀποκρίθηκε ἡ Πυθία στούς Λυδοὺς. Κι αὐτοί, ὅταν γύρισαν στίς Σάρδεις, τά εἶπαν στόν Κροῖσο κι ἐκεῖνος ὅταν τ' ἄκουσε, ἀναγνώρισε ὅτι δικό του ἦταν τό σφάλμα καί ὄχι τοῦ θεοῦ.

* Ὁ Ἀπόλλων συσχετίζεται συνήθως μέ τό ἐπιθ. λοξός, ἀπό ὑπαινιγμό πρὸς τοὺς διαφορούμενους χρησμούς.

Κεφ. 89-130. Περιγραφή Λυδίας. Γενεαλογία καὶ παιδική ἡλικία τοῦ Κύρου. Μὲ τὴν ἐνηλικίωσή του ὀργανώνει ἐπανάσταση ἐναντίον τοῦ Ἀστυάγη.

Κεφ. 131-139. Ἔθιμα Περσῶν

131. Γιὰ τοὺς Πέρσες ξέρω ὅτι ἔχουν τὰ ἐξῆς ἔθιμα: Ἀγάλματα καὶ ναοὺς καὶ βωμοὺς δὲ συνηθίζουν νὰ κάνουν. Καὶ ὄσους τὰ ἔχουν, τοὺς θεωροῦν ἀνόητους, ἐπειδὴ, καθὼς συμπεραίνω, οἱ Πέρσες δὲ νομίζουν, ὅπως νομίζουν οἱ Ἕλληνες, ὅτι οἱ θεοὶ ἔχουν ἀνθρώπινη μορφή. Οἱ Πέρσες συνηθίζουν νὰ προσφέρουν θυσίες στό Δία στίς ψηλότερες κορυφές τῶν βουνῶν καὶ ὀνομάζουν Δία ὅλο τό θόλο τοῦ οὐρανοῦ. Προσφέρουν ἐπίσης θυσίες στόν ἥλιο, στή σελήνη, στή γῆ, στή φωτιά, στό νερό καὶ στοὺς ἀνέμους. Στὴν ἀρχὴ ἔκαναν θυσίες μόνο σ' αὐτοὺς τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ ἀργότερα ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τοὺς Ἀραβες νὰ προσφέρουν θυσίες καὶ στήν Οὐρανία Ἀφροδίτη, τὴν ὁποία οἱ Ἀσσύριοι ὀνομάζουν Μύλιττα, οἱ Ἀραβες Ἀλλιὰτ καὶ οἱ Πέρσες Μίτρα.

132. Οἱ Πέρσες κάνουν θυσίες στοὺς θεοὺς αὐτοὺς μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο: οὔτε βωμοὺς φτιάχνουν, οὔτε φωτιά ἀνάβουν, ὅταν πρόκειται νὰ κάνουν θυσία, οὔτε κάνουν σπονδές, οὔτε μεταχειρίζονται αὐλοὺς, οὔτε ταινίες, οὔτε κριθάρι. Ὅποιος θέλει νὰ προσφέρει θυσία ὀδηγεῖ τό ζῶο σ' ἕνα χῶρο πού ἔχει καθαρθεῖ καὶ βάζοντας ἀπάνω στήν τιάρα του στεφάνι ἀπὸ μυρσίνη προσεύχεται στό θεό. Δέν ἐπιτρέπεται ὅμως σ' ἐκεῖνον πού θυσιάζει νὰ προσεύχεται μόνο γιὰ τὴ δική του εὐτυχία, ἀλλὰ γιὰ τὴν εὐτυχία ὅλων τῶν Περσῶν καὶ τοῦ βασιλιᾶ, γιατί κι αὐτός περιλαμβάνεται σ' ὅλους τοὺς Πέρσες. Ἐπειτα, ἀφοῦ κόψει τό ζῶο σέ μικρὰ κομμάτια καὶ ψήσει τὰ κρέατα, κάνει ἕνα στρώμα ἀπὸ τό τρυφερότερο χόρτο, συνήθως τριφύλλι, καὶ τοποθετεῖ ἀπάνω ὅλα τὰ κρέατα. Ἀφοῦ τὰ βάλει ἐκεῖ, ὁ μάγος* πού εἶναι παρών, ψέλνει μιά προσευχή, τὴν ὁποία οἱ Πέρσες ὀνομάζουν θεογονία. Ἄν ὁ μάγος δέν εἶναι παρών δὲ συνηθίζουν νὰ κάνουν θυσίες. Τέλος, ἀφοῦ μείνει λίγο ἀκόμη στόν τόπο τῆς θυσίας, παίρνει τὰ κρέατα καὶ τὰ χρησιμοποιοῖ ὅπως θέλει.

133. Ἀπ' ὅλες τίς ἡμέρες τοῦ χρόνου οἱ Πέρσες θεωροῦν ὅτι πρέ-

* Μάγος ἐδῶ εἶναι συνώνυμο μὲ τό ἱερεὺς.

πει νά γιορτάζει καθένας ιδιαίτερα τήν ἡμέρα πού γεννήθηκε. Τήν ἡμέρα αὐτή θεωροῦν καθήκον τους νά προσφέρουν πλούσιο γεῦμα. Οἱ πλούσιοι προσφέρουν ἓνα βόδι, ἓνα ἄλογο, μιᾶ καμήλα καί ἓνα γάιδαρο, ψημένα ὀλόκληρα στό φούρνο. Οἱ φτωχοί προσφέρουν μικρά ζῶα. Φαγητά προσφέρουν λίγα, ἀλλά προσφέρουν πολλά γλυκά, τό ἓνα μετά τό ἄλλο. Γι' αὐτό οἱ Πέρσες λένε ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὅταν καθίσουν νά φᾶνε, σταματοῦν τό φαγητό τους ἐνῶ πεινοῦν ἀκόμα, γιατί μετά τό δεῖπνο δέν προσφέρεται τίποτα τό ἄξιο λόγου, ἐνῶ ἀσφαλῶς ἂν προσφερόταν τίποτα, δέν θά σταματοῦσαν νά τρῶνε. Στούς Πέρσες ἀρέσει πολύ τό κρασί. Αὐτά τά ἔθιμα τά τηροῦν. Ὅταν μεθύσουν, ἔχουν τή συνήθεια νά συζητοῦν τά σπουδαιότερα πράγματα. Τήν ἄλλη μέρα, ὅταν ἔχουν πιά ξεμεθύσει, ὁ οἰκοδεσπότης, στό σπίτι τοῦ ὁποίου ἔγινε ἡ συζήτηση, ὑποβάλλει στήν κρίση τους τά ὅσα ἀποφάσισαν. Ἄν τά βροῦν λογικά, τά ἐκτελοῦν. Ἄν ὅμως τά βροῦν παράλογα, τά ἀπορρίπτουν. Ἄν τύχει πάλι καί πάρουν καμιά ἀπόφαση ξεμεθύστοι, δέν τήν ἐκτελοῦν πρὶν τήν ξανασυζητήσουν μεθυσμένοι.

134. Ἄν συναντηθοῦν δυό Πέρσες στό δρόμο, μπορεῖ κανεὶς νά καταλάβει ἂν εἶναι ἰσότιμοι μεταξύ τους ἀπό τό ἐξῆς: ἀντί νά μιλήσουν ὁ ἓνας στόν ἄλλο, θά φιληθοῦν στό στόμα· ἂν ὁ ἓνας εἶναι λίγο κατώτερος ἀπό τόν ἄλλο, τότε ὁ κατώτερος φιλεῖ τόν ἄλλο στά μάγουλα· ἂν τέλος εἶναι πολύ κατώτερης τάξης, τότε γονατίζει καί προσκυνάει τόν ἄλλο. Μετά τόν ἑαυτό τους, οἱ Πέρσες ἐκτιμοῦν περισσότερο τούς λαούς πού εἶναι πολύ κοντινοί γείτονές τους, ὕστερα ἐκείνους πού ἔρχονται ἀμέσως μετά ἀπ' αὐτούς καί τούς ἄλλους ἀνθρώπους τούς τιμοῦν ἀνάλογα μέ τήν ἀπόσταση πού βρίσκονται. Λιγότερο ἐκτιμοῦν τούς λαούς ἐκείνους πού ζοῦν πολύ μακριά, γιατί νομίζουν ὅτι οἱ ἴδιοι εἶναι πολύ καλύτεροι σέ ὅλα καί ἐκτιμοῦν τήν ἀξία τῶν ἄλλων ἀνθρώπων σύμφωνα μέ τόν παραπάνω κανόνα. Ἔτσι θεωροῦν ὅτι ὅσο πιό μακριά ζοῦν οἱ ἄλλοι λαοί, τόσο χειρότεροι εἶναι. Τήν ἐποχὴ τῆς μηδικῆς κυριαρχίας, οἱ λαοί τῆς αὐτοκρατορίας ἀσκοῦσαν τήν κυριαρχία ὁ ἓνας στόν ἄλλον: Οἱ Μῆδοι εἶχαν τή γενική ἐξουσία σέ ὅλους καθῶς καί στούς κοντινοὺς τους γείτονες· αὐτοὶ στούς γείτονές τους καί οἱ τελευταῖοι στούς παρακάτω, πράγμα πού γινόταν σύμφωνα μέ τήν ἀρχή μέ τήν ὁποία τιμοῦν τούς λαούς οἱ Πέρσες. Ἔτσι ὅσο ἀπλωναν τήν ἐξουσία τους, ἀφηναν τή διοίκηση στούς ὑποταγμένους λαούς.

135. Ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους οἱ Πέρσες εἶναι ἐκεῖνοι πού υἱοθετοῦν πῖο εὐκόλα ξένες συνήθειες. Θεώρησαν ὅτι ἡ ἐνδυμασία τῶν Μήδων ἦταν καλύτερη ἀπὸ τὴ δική τους καὶ τὴν υἱοθέτησαν. Γιά τὸν πόλεμο πῆραν τὸ θώρακα τῶν Αἰγυπτίων.

136. Ἡ μεγαλύτερη ἀνδρική ἀρετή, μετὰ τὴν ἀνδρεία στὴ μάχη, εἶναι νὰ ἔχει κανεὶς πολλὰ παιδιά. Κάθε χρόνο ὁ βασιλιάς στέλνει δῶρο σὲ κεῖνον πού ἔχει τὰ περισσότερα· θεωροῦν ὅτι ὁ μέγας ἀριθμὸς σημαίνει μεγάλη δύναμη. Φροντίζουν τὰ παιδιά τους ἀπὸ τὰ πέντε ὡς τὰ εἴκοσι χρόνια καὶ τοὺς μαθαίνουν τρία μόνο πράγματα: ἵππασία, τοξοβολία καὶ φιλαλήθεια. Προτοῦ γίνεи πέντε χρονῶν δὲ δείχνουν τὸ παιδί στὸν πατέρα του, ἀλλὰ μένει μὲ τίς γυναῖκες. Καὶ αὐτὸ γίνεται γιὰ νὰ μὴ νιώσει ὁ πατέρας καμιά λύπη ἂν τὸ παιδί πεθάνει μωρό.

137. Ἐπαινοῦ αὐτὴν τὴ συνήθεια καὶ ἐπαινοῦ καὶ τὴν ἀκόλουθη: ὅτι γιὰ ἓνα μόνο φταίξιμο οὔτε ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς μπορεῖ νὰ καταδικάσει κάποιον σὲ θάνατο, οὔτε κανένας ἄλλος Πέρσης μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλει ἀνεπανόρθωτη τιμωρία σὲ δούλο του γιὰ ἓνα μόνο ἀδίκημα, ἀλλὰ ἂν, κάνοντας λογαριασμό, βρεῖ ὅτι τὰ ἀδικήματα τοῦ δούλου εἶναι περισσότερα ἀπὸ τὴ δουλειά πού ἔχει προσφέρει, τότε μπορεῖ νὰ κάνει ὅ,τι θέλει.

138. Δέν τοὺς ἐπιτρέπεται οὔτε καν νὰ μιλοῦν γιὰ τὰ ὅσα τοὺς ἀπαγορεύεται νὰ κάνουν. Ἡ μεγαλύτερη ἀπρέπεια γιὰ τοὺς Πέρσες εἶναι τὸ ψέμα, καὶ ἀμέσως ὕστερα τὸ νὰ ἔχει κανεὶς χρέη, γιὰ ἄλλους πολλοὺς λόγους καὶ κυρίως ἐπειδὴ ἀπὸ ἀνάγκη, λένε, ὁ ὀφειλέτης θὰ ὀδηγηθεῖ στὸ ψέμα. Ὅποιος πάθει λέπρα ἢ λευκά ἐξανθήματα, δέν ἐπιτρέπεται νὰ μπεῖ σὲ πολιτεία οὔτε νὰ συναναστραφεῖ μὲ ἄλλους Πέρσες. Λένε ὅτι ἡ ἀρρώστια πιάνει ἐκεῖνον πού ἀσέβησε στὸν ἥλιο. Ἄν πάθει κανένας ξένος τίς ἀρρώστιες αὐτές τὸν διώχνουν ἀπὸ τὴ χώρα τους καθὼς καὶ τ' ἄσπρα περιστέρια γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Γιὰ τὰ ποτάμια ἔχουν μεγάλο σεβασμό.

139. Καὶ κάτι ἄλλο ὑπάρχει στοὺς Πέρσες πού οἱ ἴδιοι δέν τὸ ἔχουν προσέξει, ἀλλὰ ἐμεῖς τὸ παρατηρήσαμε: Τὰ ὀνόματά τους καὶ οἱ λέξεις πού σημαίνουν κάποιο ἀξίωμα τελειώνουν πάντα μὲ τὸ ἴδιο γράμμα, δηλαδή αὐτὸ πού οἱ Δωριεῖς ὀνομάζουν σάν καὶ οἱ Ἴωνες σίγμα. Ἄν ἐρευνήσεις θὰ βρεῖς ὅτι ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν Περσῶν, χωρὶς καμιά ἐξαίρεση, τελειώνουν σὲ σίγμα.

Κεφ. 141-142, 152. Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς ζητοῦν βοήθεια ἀπὸ τῆ Σπάρτη· αὐτὴ ἀρνεῖται

141. Μόλις οἱ Λυδοὶ νικήθηκαν ἀπὸ τοὺς Πέρσες, οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Αἰολεῖς ἔστειλαν κήρυκες στὸν Κύρο, στὶς Σάρδεις, καὶ ἤθελαν νὰ γίνονιν ὑπήκοοι τοῦ μέ τοὺς ἔρους, πού ἄλλοτε τοὺς εἶχε παραχωρήσει καὶ ὁ Κροῖσος. Ὁ Κύρος ἀφοῦ ἄκουσε αὐτὰ πού τοῦ πρότειναν, τοὺς ἀποκρίθηκε μέ μιὰ παραβολή: «Κάποιοι ἀγλήτης, εἶπε, ἐνῶ ἔπαιζε αὐλό εἶδε ψάρια στῆ θάλασσα καὶ ἄρχισε νὰ παίξει, νομίζοντας ὅτι θὰ τὰ φέρει ἔξω στῆ στεριά. Ἀλλά καθὼς ἡ ἐλπίδα του διαψεύσθηκε, πῆρε ἓνα δίχτυ, ἔπιασε πολλὰ ψάρια καὶ τὰ ἔσυρε στῆ στεριά, ὅπου, καθὼς τὰ ἔβλεπε νὰ σπαρτάρουν, τοὺς εἶπε: Ἐπίψτε νὰ μοῦ χορεύετε, ἀφοῦ οὔτε ὅταν σᾶς ἔπαιζα αὐλό δέ θέλατε νὰ βγῆτε». Ὁ Κύρος μίλησε ἔτσι στοὺς Ἴωνες καὶ τοὺς Αἰολεῖς, ἐπειδὴ ὅταν τοὺς εἶχε στείλει κήρυκες καὶ τοὺς εἶχε ζητήσει ν' ἀποσπαστοῦν ἀπὸ τὸν Κροῖσο, δὲν τὸν εἶχαν ἀκούσει, ἐνῶ τώρα, πού εἶχαν πιά τελειώσει τὰ πράγματα, ἦταν ἔτοιμοι νὰ ὑπακούσουν στὸν Κύρο. Αὐτὰ τοὺς τὰ ἔλεγε θυμωμένος. Ὅταν αὐτὰ μαθεύτηκαν στὶς πόλεις, ἄρχισαν νὰ χτίζουν τείχη καὶ νὰ συγκεντρώνονται ὅλοι στό Πανιώνιο ἐκτός ἀπὸ τοὺς Μιλησίους, γιατί μόνο μ' αὐτοὺς ὁ Κύρος εἶχε κάμει συνθήκη φιλίας, μέ ἔρους ὁμοίους μ' ἐκείνους τοῦ Κροῖσου. Οἱ ὑπόλοιποι Ἴωνες ἀποφάσισαν ἀπὸ κοινοῦ νὰ στείλουν κήρυκες στῆ Σπάρτη καὶ νὰ ζητήσουν βοήθεια γιὰ τοὺς Ἴωνες.

142. Οἱ Ἴωνες αὐτοί, στοὺς ὁποίους ἀνήκει τό Πανιώνιο, ἔχουν χτίσει τίς πολιτεῖες τους στό μέρος ὅπου ὑπάρχει ὁ ὠραιότερος οὐρανός καὶ τό καλύτερο κλίμα, ἀπ' ὅσα ξέρω. Οὔτε οἱ χῶρες πού εἶναι βορινὰ τῆς Ἰωνίας, οὔτε ἐκεῖνες πού βρίσκονται στά νότια ἢ στ' ἀνατολικά ἢ στά δυτικά μποροῦν νὰ συγκριθοῦν μαζί της. Γιατί οἱ βορινές ὑποφέρουν ἀπὸ τό κρύο καὶ τὴν ὑγρασία, οἱ νότιες ἀπὸ τὴ ζέστη καὶ τὴν ξηρασία. Οἱ Ἴωνες δέ μιλοῦν ὅλοι τὴν ἴδια γλῶσσα, ἀλλά ἔχουν τέσσερις διαλέκτους. Πρώτη πολιτεία τους στό νότο εἶναι ἡ Μίλητος, ὕστερα ἔρχεται ἡ Μυοῦς καὶ ἡ Πριήνη. Αὐτές οἱ δύο βρίσκονται στὴν Καρία καὶ μιλοῦν τὴν ἴδια διάλεκτο μέ τοὺς Ἴωνες. Οἱ ἀκόλουθες πολιτεῖες βρίσκονται στῆ Λυδία: ἡ Ἐφεσσος, ἡ Κολοφών, ἡ Λέβεδος, ἡ Τέως, οἱ Κλαζομενές καὶ ἡ Φώκαια. Οἱ πολιτεῖες αὐτές μιλοῦν τὴν ἴδια γλῶσσα, πού δὲν ἔχει τίποτα τό κοινό μέ τὴ γλῶσσα τῶν τριῶν προηγούμενων. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες τρεῖς ἰω-

νικές πολιτείες. Οἱ δύο εἶναι σέ νησιά, στή Σάμο καί στή Χίο, καί ἡ ἄλλη στήν ἡπειρωτική χώρα, οἱ Ἐρυθρές. Οἱ Χίοι καί οἱ Ἐρυθραῖοι ἔχουν τήν ἴδια γλώσσα, ἐνῶ οἱ Σάμιοι ἔχουν δική τους ξεχωριστή. Ἔτσι, ὑπάρχουν τέσσερις διάλεκτοι.

152. Ὄταν οἱ κήρυκες τῶν Ἴωνων καί τῶν Αἰολέων ἔφτασαν στή Σπάρτη (ὅλα ἔγιναν μέ μεγάλη βιασύνη), ὄρισαν τόν Πύθερμον ἀπό τή Φώκαια γιά νά μιλήσει ἀπό μέρους ὄλων. Ὁ Πύθερμος φόρεσε κόκκινη ἐνδυμασία, ὥστε νά τό μάθουν οἱ Σπαρτιάτες καί νά συγκεντρωθοῦν ὅσο τό δυνατό περισσότερο στή συνέλευση, παρουσιάσθηκε καί εἶπε πολλά, λέγοντας ὅτι ἔπρεπε οἱ Σπαρτιάτες νά τούς βοηθήσουν. Αὐτά πού εἶπε δέν ἤθελαν νά τ' ἀκούσουν οἱ Λακεδαιμόνιοι, καί ἀρνήθηκαν νά βοηθήσουν τούς Ἴωνες. Οἱ Ἴωνες ἀπεσταλμένοι ἔφυγαν, ἀλλά οἱ Λακεδαιμόνιοι, μετά τήν ἀρνήσή τους, ἔστειλαν ἀντιπροσώπους τους, μέ καράβι πενηντάκωπο, γιά νά πληροφορηθοῦν, καθῶς ἐγώ τουλάχιστο νομίζω, γιά τόν Κύρο καί τήν κατάσταση τῆς Ἰωνίας. Ὄταν ἔφτασαν στή Φώκαια ἔστειλαν τόν καλύτερό τους στίς Σάρδεις, τόν Λακρίνη, γιά νά μεταφέρει στόν Κύρο τό μήνυμα τῶν Λακεδαιμονίων νά μήν καταστρέψει ἐλληνική γῆ, γιατί αὐτό δέν θά τό ἀνεχθοῦν.

Κεφ. 153-216. *Οἱ Πέρσες ὑποτάσσουν τή Λυδία καί τήν Ἰωνία, καθῶς καί τήν Καρία. Κυριεύουν τή Βαβυλώνα. Ὁ Κύρος ἐστρατεύει ἐναντίον τῶν Μασσαγετῶν.*

ΕΥΤΕΡΠΗ

2

Κεφ. 1-5. Βασιλεία τοῦ Ψαμμήτιχου

1. "Όταν ὁ Κύρος πέθανε, τόν διαδέχτηκε στό θρόνο ὁ Καμβύσης. Ἦταν γιός τοῦ Κύρου καί τῆς Κασσανδάνης, κόρης τοῦ Φαρνάσπη, ἡ ὁποία εἶχε πεθάνει πρὶν ἀπό τόν Κύρο πού τήν πένθησε βαριά κι ἔβγαλε διαταγή νά τήν πενθήσουν ὅλοι οἱ ὑπήκοοί του. Ὁ Καμβύσης λοιπόν, γιός τοῦ Κύρου καί αὐτῆς τῆς γυναίκας, θεωροῦσε τούς Ἴωνες καί τούς Αἰολεῖς δούλους του, κληρονομιά ἀπό τόν πατέρα του, καί ὅταν ἔκανε τήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου, πῆρε μαζί του καί ἄλλους ἀπό τούς λαούς, πού ἐξουσίαζε, καί Ἕλληνες.

2. Προτοῦ γίνει βασιλιάς τούς ὁ Ψαμμήτιχος, οἱ Αἰγύπτιοι θαρροῦσαν ὅτι ἦταν ὁ ἀρχαιότερος λαός τοῦ κόσμου. "Όταν ὁ Ψαμμήτιχος ἔγινε βασιλιάς, θέλησε νά ἐξετάσει ποιοί ἀπό τούς ἀνθρώπους εἶχαν δημιουργηθεῖ πρῶτοι καί ἀπό τότε καί ὕστερα οἱ Αἰγύπτιοι πιστεύουν ὅτι οἱ Φρύγες δημιουργήθηκαν πρὶν ἀπ' αὐτούς καί ὅτι οἱ ἴδιοι ἦταν οἱ ἀρχαιότεροι μετὰ τούς Φρύγες. "Όταν ὁ Ψαμμήτιχος κατάλαβε ὅτι δέν μπορούσε νά ἐξακριβώσει ποιοί ἀπό τούς ἀνθρώπους εἶχαν δημιουργηθεῖ πρῶτοι, σοφίστηκε τό ἐξῆς: Πῆρε στήν τύχη δύο νεογέννητα παιδιά καί τά ἔδωσε σ' ἕνα βοσκό γιά νά τά μεγαλώσει ἀνάμεσα στά κοπάδια του καί τοῦ ἔδωσε διαταγή κανεῖς νά μήν πεῖ μπροστά στά παιδιά οὔτε λέξη. Ἐπρεπε ὁ βοσκός νά τά βάλει σέ μιά καλύβα ἐρημική καί νά τούς πηγαίνει πότε - πότε κατσίκες, ὥστε νά ἔχουν ἀρκετό γάλα, καί νά τά φροντίζει, γιά ὅλα τ' ἄλλα. Ὁ Ψαμμήτιχος τά ἔκανε αὐτά καί ἔδινε αὐτές τίς διαταγές, ἐπειδή ἤθελε ν' ἀκούσει τί γλώσσα θά μιλήσουν πρώτη τά παιδιά,

ὅταν θά ἔπαυαν νά βγάζουν φωνές χωρίς νόημα. Αὐτό καί ἔγινε. Ὅταν πέρασαν δύο χρόνια κι ὁ βοσκός τά φρόντιζε ὅπως εἶχε διαταγή, ἄνοιξε μιά μέρα τήν πόρτα τῆς καλύβας καί τά δύο παιδιά προχώρησαν πρὸς αὐτόν μέ τά χεράκια τους τεντωμένα καί φώναζαν «βεκός». Τήν πρώτη φορά πού τ' ἄκουσε ὁ βοσκός δέν ἔδωσε προσοχή, μά καθῶς πῆγγαινε συχνά καί τά φρόντιζε καί τοῦ ἔλεγαν συνεχῶς τήν ἴδια λέξη, τό μήνυσε τοῦ κυρίου του καί, μετὰ ἀπό διαταγή του, τοῦ τά πῆγε. Ὅταν ὁ Ὑαμμῆτιχος τ' ἄκουσε ὁ ἴδιος, ζήτησε νά μάθει σέ ποιά γλώσσα ὑπῆρχε ἡ λέξη «βεκός» κι ἔμαθε ὅτι οἱ Φρύγες λένε ἔτσι τό ψωμί. Ἐτσι ὑποχώρησαν οἱ Αἰγύπτιοι πού σκέφτηκαν τό πράγμα καί παραδέχτηκαν ὅτι οἱ Φρύγες ἦταν ἀρχαιότεροί τους. Ὅτι ἔτσι ἔγιναν τά πράγματα τό ἄκουσα ἀπό τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ἡφαίστου στή Μέμφη*.

3. Γιά τήν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν τόσα μοῦ εἶπαν, ἀλλά ἄκουσα καί ἄλλα πολλά στή Μέμφη, συζητώντας μέ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ἡφαίστου. Τά ἴδια μοῦ εἶπαν καί στή Θήβα ** καί στήν Ἡλιούπολη***, ὅπου πῆγα ἐπίτηδες γιά νά δῶ ἂν θά συμφωνοῦσαν τά ὅσα θά μοῦ ἔλεγαν μέ τά ὅσα μοῦ εἶχαν πεῖ στή Μέμφη, ἐπειδή λένε ὅτι οἱ Ἡλιουπολίτες ἱερεῖς εἶναι οἱ πιό πολυμαθεῖς ἀπό τοὺς Αἰγυπτίους. Δέν ἔχω τήν πρόθεση νά πῶ τά ὅσα ἄκουσα γιά τοὺς θεοὺς τους, ἐκτός ἀπό τά ὀνόματά τους, γιατί νομίζω ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τά ἴδια πιστεύουν γι' αὐτούς. Ὅσα ἀναφέρω γι' αὐτό τό θέμα θά τά ἀναφέρω ἐπειδή θά μέ ἀναγκάζει ἡ διήγησή.

4. Ὅσο γιά τά ἀνθρώπινα πράγματα, ὅλα ὅσα μοῦ εἶπαν οἱ ἱερεῖς συμφωνοῦσαν στό ὅτι πρῶτοι ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους οἱ Αἰγύπτιοι ἀνακάλυψαν τό ἡλιακό ἔτος καί τό διαίρεσαν σέ δώδεκα μέρη καί σ' ἐποχές. Μοῦ εἶπαν ὅτι κατέληξαν σ' αὐτό τό συμπέρασμα παρατηρώντας τά ἄστρα. Ἐγώ νομίζω ὅτι σ' αὐτόν τόν ὑπολογισμό εἶναι σοφότεροι ἀπό τοὺς Ἕλληνες, γιατί οἱ Ἕλληνες κάθε τρίτο χρόνο προσθέτουν ἕνα ἐμβόλιμο μήνα, ὥστε νά συμπίπτουν οἱ ἐποχές, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν δώδεκα μῆνες ἀπό τριάντα μέρες τόν καθένα, καί κάθε χρόνο προσθέτουν πέντε μέρες ἐπί πλέον καί ἔτσι ὁ κύκλος τῶν ἐποχῶν εἶναι γι' αὐτούς

* Πόλη τῆς κάτω Αἰγύπτου, κοντά στό σημερινό Κάιρο.

** Τό σημερινό Λουξὸρ.

*** Τό σημερινό Κάιρο.

πάντα ὁ ἴδιος. Μοῦ εἶπαν, ἐπίσης, πῶς πρῶτοι οἱ Αἰγύπτιοι ἔδωσαν τὰ δώδεκα ὀνόματα στοὺς θεοὺς καὶ οἱ Ἕλληνες τὰ πῆραν ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ὅτι ἐκεῖνοι πρῶτοι ἀφιέρωσαν στοὺς θεοὺς βωμούς καὶ ἀγάλματα καὶ ναοὺς καὶ πρῶτοι σκάλισαν ζῶα σέ πέτρα. Γιά τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτά, τὰ ἴδια τὰ πράγματα μοῦ ἀπέδειξαν ὅτι ἔτσι ἦταν. Ἐλεγαν ὅτι ὁ πρῶτος βασιλιάς τῆς Αἰγύπτου ἦταν ὁ Μῆν. Στόν καιρό του, ἐκτός ἀπό τό νομό τῆς Θήβας, ὀλόκληρη ἡ Αἴγυπτος ἦταν βάλτος καὶ ἀπό τή γῆ πού τώρα βρίσκεται νότια ἀπό τή λίμνη Μοίρη, ἑπτὰ μέρες ταξίδι ἀναπλέοντας τόν ποταμό ἀπό τή θάλασσα, τίποτα δέν φαινόταν ἐπάνω ἀπό τό νερό.

5. Νομίζω ὅτι μιλοῦσαν σωστά γιά τή χώρα τους. Γιατί εἶναι φανερό, γιά ὅποιον ἄνθρωπο ἔχει παρατηρητικότητα καὶ νοημοσύνη, ὅτι ἡ Αἴγυπτος, στήν ὁποία οἱ Ἕλληνες ταξιδεύουν μέ καράβια, εἶναι ἐπίκτητη γῆ γιά τούς Αἰγυπτίους καὶ δῶρο τοῦ ποταμοῦ. Ἀλλά καὶ ἡ περιοχή ἀπό τή λίμνη Μοίρη μέχρι τριῶν ἡμερῶν ταξίδι στόν ποταμό, γιά τήν ὁποία οἱ ἱερεῖς δέν μοῦ εἶπαν τίποτα, εἶναι ἴδια. Ἡ γεωφυσική ὄψη τῆς Αἰγύπτου εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ἄν ἀπομακρυνθεῖς μέ καράβι ἀπό τήν ἀκτὴ σέ ἀπόσταση μιᾶς ἡμέρας καὶ κάτι ταξίδι καὶ κατεβάσεις βολίδα, θ' ἀνεβάσεις ἀπό τό βυθό λάσπη σέ ἔντεκα ὀργιές βάθος. Αὐτό εἶναι ἀπόδειξη ὡς ποῦ γίνεται ἡ πρόσχωση.

Κεφ. 6-30. Ὁ διάδοχος τοῦ Κύρου Καμβύσης ἐκστρατεύει ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή ὁ Ἡρόδοτος ἀρχίζει τήν περιγραφή τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Αἰγυπτίων.

Κεφ. 31 - 33, 35, 36 - 47. Ἡθῆ καὶ ἔθιμα τῶν Αἰγυπτίων

* 31. Λοιπόν ὁ Νεῖλος εἶναι γνωστός, ἐκτός βέβαια τοῦ μέρους του πού εἶναι στήν Αἴγυπτο, ὅσο μπορεῖ κανεὶς νά ταξιδέψει, μέ πλοῖο ἢ πεζός, σέ τέσσερις μῆνες. Τόσον καιρό χρειάζεται, ἂν κανεὶς λογαριάσει τούς μῆνες πού χρειάζεται, γιά νά πάει ἀπό τήν Ἐλεφαντίνη στοὺς Αὐτομόλους, ἐκεῖ, ὅπου τό ποτάμι τρέχει ἀπό τή δύση πρὸς τήν ἀνατολή. Ἀπὸ ἐκεῖνο τό σημεῖο καὶ πέρα κανεὶς δέν μπορεῖ νά πεῖ τίποτα τό βέβαιο, γιατί ἡ χώρα αὐτή εἶναι ἔρημη ἐξαιτίας τῆς μεγάλης ζέστης.

32. Ἄκουσα ὅμως τὰ ἀκόλουθα ἀπό μερικούς Κυρηναίους. Μοῦ εἶπαν πὼς εἶχαν πάει στό μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα καί μίλησαν μέ τό βασιλιά τῶν Ἀμμωνίων Ἐτέαρχο σάν ἤρθε ὁ λόγος γιά τίς πηγές τοῦ Νείλου, πού κανεῖς δέν ξέρει γι' αὐτές. Ὁ Ἐτέαρχος τούς εἶπε ὅτι κάποτε εἶχαν ἔρθει κοντά του μερικοί Νασαμῶνες. Ἡ λιβυκή αὐτή φυλή κατοικεῖ στή Σύρτη καί λίγο ἀνατολικότερα. Ὅταν λοιπόν ἔφτασαν αὐτοί καί τούς ρώτησε ἄν εἶχαν νά ποῦν τίποτα περισσότερο γιά τίς ἔρημες περιοχές τῆς Λιβύης, τοῦ ἀποκρίθηκαν ὅτι μερικοί θρασεῖς νέοι, τὰ παιδιὰ φυλάρχων τους, ὅταν μεγάλωσαν καί ἀνδρώθηκαν, μηχανεύτηκαν πολλὰ ἄλλα πράγματα, καθὼς καί νά βάλουν μεταξύ τους κλῆρο γιά πέντε πού θά ἐρευνοῦσαν τίς ἔρημες περιοχές τῆς Λιβύης καί θά προσπαθοῦσαν νά φτάσουν πρὸς πέρα ἀπ' ὅ,τι εἶχε φτάσει ποτέ κανεῖς. Οἱ ἀκτές τῆς Λιβύης στή βόρεια θάλασσα, ἀπό τήν Αἴγυπτο ὡς τό ἀκρωτήριο Σολόεις, ὅπου τελειώνει ἡ Λιβύη, κατοικοῦνται ἀπό τούς Λίβυες καί ἀπό πολλές φυλές Λιβύων, ἐκτός ἀπό τίς περιοχές πού τίς κατέχουν οἱ Ἕλληνες καί οἱ Φοίνικες. Ἀλλά στά μεσόγεια τῆς Λιβύης, πέρα ἀπό τήν περιοχή πού κατοικοῦν οἱ ἄνθρωποι, ζοῦν μόνο ἄγρια θηρία. Πρὸς βαθιά μέσα, ὑπάρχει ἄμμος καί ἡ χώρα εἶναι ἄνυδρη καί ἀπόλυτα ἔρημη. Ἀφοῦ λοιπόν οἱ φίλοι τους ἀποχαιρέτησαν τούς νέους, αὐτοί, καλά ἐφοδιασμένοι μέ νερό καί τροφίμα, διέσχισαν πρῶτα τήν κατοικημένη Λιβύη καί ἀφοῦ τήν πέρασαν μπῆκαν στήν περιοχή μέ τὰ ἄγρια ζῶα καί ἀπό ἐκεῖ διέσχισαν τήν ἔρημο βαδίζοντας μέ κατεύθυνση δυτική. Ἀφοῦ περπάτησαν πολλές μέρες στήν περιοχή πού ἦταν μόνο ἄμμος, εἶδαν κάποτε δέντρα φυτεμένα σέ ἴσιο μέρος. Καί καθὼς πλησίασαν καί ἄρχισαν νά κόβουν φρούτα ἀπό τὰ δέντρα, τούς ἐπιτέθηκαν κάτι ἀνθρωπάκια κοντότερα ἀπό τό μέτριο ἀνίστημα*, τούς ἐπίασαν καί τούς πῆραν μαζί τους. Οὔτε οἱ Νασαμῶνες μποροῦσαν νά καταλάβουν αὐτούς, οὔτε καί αὐτοί μποροῦσαν νά καταλάβουν τούς Νασαμῶνες. Τούς ὀδήγησαν μέσα ἀπό πάρα πολύ μέγανους βάλτους καί ὅταν τούς πέρασαν, ἔφτασαν σέ μιά πολιτεία, ὅπου ὅλοι εἶχαν τό ἴδιο μπόι μ' αὐτούς πού τούς εἶχαν πιάσει καί ἦταν μαῦροι. Κοντά στήν πολιτεία κυλοῦσε ἓνα μεγάλο ποτάμι, μέ κατεύθυνση ἀπό δύση πρὸς ἀνατολή καί εἶχε κροκόδειλους.

33. Ὡς ἐδῶ μοῦ ἀναφέρθηκαν ὅσα εἶπε ὁ Ἐτέαρχος τοῦ Ἄμμωνίου, ἐκτός ἀπό τό ὅτι πρόσθεσε, ὅπως εἶπαν οἱ Κυρηναῖοι, ὅτι οἱ πέντε

* Οἱ Πυγμαῖοι.

Ἡ Νασαμῶνες γύρισαν πίσω στήν πατρίδα τους καί ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ἔπου εἶχαν πάει ἦταν ὅλοι μάγοι. Γιά τόν ποταμό πού κυλοῦσε κοντά στήν πολιτεία καί ὁ Ἐτέαρχος συμφωνοῦσε ὅτι ἔπρεπε νά εἶναι ὁ Νεῖλος, καθῶς ἄλλωστε τό λέει καί ἡ λογική. Ὁ Νεῖλος ρεεῖ ἀπό τή Λιβύη καί τή χωρίζει στή μέση.

35. Ἔρχομαι τώρα νά πῶ περισσότερα γιά τήν Αἴγυπτο, γιατί ἔχει πολὺ περισσότερα ἀξιοθαύμαστα πράγματα καί πολὺ περισσότερα ἔργα ἀξία νά μνημονευτοῦν ἀπό κάθε ἄλλη χώρα. Ὅχι μόνο ὁ οὐρανός τῆς Αἰγύπτου εἶναι διαφορετικός καί ὁ Νεῖλος συμπεριφέρεται διαφορετικά ἀπό τοὺς ἄλλους ποταμούς, ἀλλά καί οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν ἀντίθετες ἀπό τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους συνήθειες καί ἔθιμα. Στήν Αἴγυπτο οἱ γυναῖκες πηγαίνουν στήν ἀγορά καί κάνουν ἐμπόριο, ἐνῶ οἱ ἄντρες μένουν στό σπίτι καί ὑφαίνουν. Ὑφαίνουν μέ τό ὑφάδι πρὸς τὰ κάτω, ἐνῶ οἱ ἄλλοι λαοὶ τό βάζουν πρὸς τὰ πάνω. Τὰ φορτώματα οἱ ἄντρες τὰ σηκώνουν ἀπάνω στό κεφάλι τους, ἐνῶ οἱ γυναῖκες τὰ βάζουν στοὺς ὤμους τους.

36. Στίς ἄλλες χώρες οἱ ἱερεῖς τῶν θεῶν ἔχουν μακριά μαλλιά, ἐνῶ στήν Αἴγυπτο τὰ κόβουν. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ἔχουν συνήθεια ὅταν πενθοῦν νά κόβουν τὰ μαλλιά τους, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι, ὅταν πεθαίνει δικός τους, καί τὰ ἔχουν ἤδη κομμένα, ἀφήνουν τὰ γένια καί τὰ μαλλιά τους. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ζοῦν ξεχωριστά ἀπό τὰ ζῶα τους· οἱ Αἰγύπτιοι ζοῦν μαζί τους. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι τρῶνε σιτάρι καί κριθάρι· γιά ἓναν Αἰγύπτιο εἶναι μεγάλη ντροπή νά τρέφεται μ' αὐτά, ἀλλά κάνουν τό ψωμί τους ἀπό ἀσπροσίτι, πού τό λένε ζεῖα*. Μαλάζουν τό ζυμαρί μέ τὰ πόδια, ἀλλά τή λάσπη μέ τὰ χέρια. Οἱ ἄντρες ἔχουν δύο ροῦχα, οἱ γυναῖκες ἓνα. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι δένουν τοὺς κρίκους καί τὰ σχοινιά τοῦ πανιοῦ ἔξω ἀπό τήν κουπαστή, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι τὰ δένουν ἀπό μέσα. Οἱ Ἕλληνες γράφουν τὰ γράμματά τους καί τοὺς ἀριθμούς, ὅταν κάνουν λογαριασμό, ἀπό τ' ἀριστερά πρὸς τὰ δεξιά, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι ἀπό τὰ δεξιά πρὸς τ' ἀριστερά· καί ἐνῶ ἔτσι γράφουν, ἰσχυρίζονται ὅτι αὐτοὶ γράφουν σωστά καί οἱ Ἕλληνες γράφουν παράξενα. Ἐχουν δύο εἰδῶν γράμματα: τὰ ἱερά γράμματα καί τὰ κοινά.

* Εἶδος κριθαριοῦ.

37. Εἶναι ὑπερβολικά θρησκοί, περισσότερο ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔχουν τ' ἀκόλουθα ἔθιμα. Πίνουν ἀπὸ χάλκινα ποτήρια πού τὰ καθαρίζουν κάθε μέρα καὶ τοῦτο δέν γίνεται ἀπὸ τὸν ἕνα καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀλλὰ ἀπ' ὅλους. Φοροῦν ροῦχα ἀπὸ λινό πάντα φρεσκοπλυμένα καὶ αὐτὸ τό προσέχουν πάρα πολύ. Οἱ ἱερεῖς φοροῦν μόνο λινὰ ροῦχα καὶ παπούτσια καμωμένα ἀπὸ φύλλα παπύρου*. Δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νά φοροῦν ἄλλα ροῦχα ἢ ἄλλα παπούτσια. Δυὸ φορές τὴν ἡμέρα καὶ δυὸ φορές τὴ νύχτα κάνουν κρῖο λουτρό καὶ ἔχουν ἄλλες τέτοιες θρησκευτικὲς συνήθειες χιλιάδες, πού λέει ὁ λόγος. Ἀλλὰ ἔχουν καὶ πλεονεκτήματα πολλά, γιατί·δέν ἀσχολοῦνται μέ τὴν καθημερινή ζωὴ οὔτε ξοδεύουν τίποτα. Τό ψωμί τους γίνεται ἀπὸ τίς ἱερὲς ἐσοδεῖς καὶ ὁ καθένας ἔχει κάθε μέρα πολὺ κρέας βοδιοῦ καὶ χήνας. Τοὺς δίνουν καὶ κρασί ἀπὸ ἀμπέλι. Ψάρι δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νά τρῶνε. Τὰ κουκιά δέν τὰ σπέρνουν στὴν Αἴγυπτο, ἀλλὰ ἂν τύχει καὶ φυτρώσουν δέν τὰ τρῶνε οὔτε ὠμά οὔτε ψημένα καὶ οἱ ἱερεῖς οὔτε νά τὰ βλέπουν δέν θέλουν, γιατί πιστεύουν ὅτι τό ὄσπριο αὐτὸ δέν εἶναι καθαρὸ. Δέν ὑπάρχει ἕνας μόνο ἱερέας γιὰ κάθε θεό, ἀλλὰ πολλοί, καὶ ἕνας τους εἶναι ἀρχιερέας. Κι ὅταν κανένας τους πεθάνει, τὸν ἀντικαθιστᾷ τό παιδί του.

38. Πιστεύουν ὅτι τὰ βόδια ἀνήκουν στό θεό Ἐπαφο καὶ γι' αὐτὸ τοὺς κάνουν τὴν ἀκόλουθη δοκιμασία. Κάποιος ἐξετάζει τό ζῶο κι ἂν βρεῖ ἔστω καὶ μιὰ μόνο μύρμη τρίχα, χαρακτηρίζει τό ζῶο σάν μὴ καθαρὸ. Τό ἐξετάζει πρῶτα ὄρθιο καὶ ὕστερα ξαπλωμένο ἕνας ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, ἐπίτηδες ταγμένος γι' αὐτό, καὶ ὕστερα τοῦ τραβάει ἕξω τὴ γλώσσα γιὰ νά δεῖ ἂν εἶναι κι αὐτὴ καθαρὴ, σύμφωνα μέ τὰ κριτήρια γιὰ τὰ ὅποια θά μιλήσω ἄλλοῦ. Ἐξετάζει καὶ τίς τρίχες τῆς οὐρᾶς, ἂν εἶναι φυσιολογικά φυτρωμένες. Ἄν ἔλη αὐτὴ ἢ ἐξέταση ἀποδείξει τό ζῶο καθαρὸ, τότε ὁ ἱερέας τό σημαδεύει τυλίγοντας φύλλο παπύρου γύρω ἀπὸ τὰ κέρατά του καὶ τό σφραγίζει. Ἡ βούλα εἶναι καμωμένη ἀπὸ εἰδικὸ πηλό πού ἀπάνω του πατάει ὁ ἱερέας τό δαχτυλίδι του. Τότε μόνο παίρνουν τό ζῶο. Ἡ τιμωρία γιὰ ἱερέα, πού θά θυσιάσει βόδι ἀσφράγιστο, εἶναι θάνατος. Ἐτσι λοιπὸν ἐξετάζεται τό ζῶο. Ἡ θυσία γίνεται μέ τὸν παρκατάω τρόπο.

* Φυτό ἀπὸ τό ὅποιο οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι κατασκεύαζαν τό χαρτί γραφῆς.

39. Φέρνουν τό σφραγισμένο ζῶο στό βωμό, ὅπου κάνουν τή θυσία καί ἀνάβουν φωτιά. Ὑστερα κάνουν ἀπάνω στή φωτιά σπονδή μέ κρασί καί τέλος, ἀφοῦ ἐπικαλεσθοῦν τό ὄνομα τοῦ θεοῦ, κόβουν τό κεφάλι τοῦ ζώου. Τό σῶμα του τό γδέρνουν καί τό κεφάλι, ἀφοῦ τό φορτώσουν κατάρες, τό παίρνουν καί ἂν τυχαίνει νά ὑπάρχει ἀγορά καί νά βρίσκονται ἐκεῖ περαστικοί "Ἕλληνες ἔμποροι, τούς τό πουλᾶνε. "Ἄν ὄχι, τότε ρίχνουν τό κεφάλι στό πηγάμι. Καταριοῦνται τό κεφάλι λέγοντας ὅτι ἂν πρόκειται νά πέσει κανένα κακό σ' αὐτούς πού κάνουν τή θυσία ἢ καί σ' ὀλόκληρη τήν Αἴγυπτο, νά πέσει τό κακό ἐπάνω στό κεφάλι αὐτό. "Ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν τίς ἴδιες συνήθειες γιά τή σπονδή καί γιά τό κεφάλι τοῦ ζώου πού θυσιάζεται καί τίς ἀκολουθοῦν σ' ὅλους τούς ναούς καί ἀπό αὐτήν τή συνήθεια προέρχεται τό ὅτι κανεῖς Αἰγύπτιος δέν τρώει κανενός ζώου τό κεφάλι.

40. Ἄλλά ἡ ἐξαγωγή τῶν ἐντοσθίων καί τό ψήσιμο τοῦ ζώου γίνονται κατά διάφορους τρόπους, ἀνάλογα μέ τό θεό γιά τόν ὅποιο τό θυσιάζουν. Θά περιγράψω τώρα πῶς κάνουν τή θυσία στή θεά, πού τή θεωροῦν ὡς τή μεγαλύτερη καί γιά τήν ὁποία κάνουν τή μεγαλύτερη ἐορτή. Ἄφοῦ γδάρουν τό βόδι, προσεύχονται καί βγάζουν ὅλα τά ἐντόσθια τῆς κάτω κοιλιᾶς καί ἀφήνουν τά σπλάχνα του καί τό πάχος μέσα στό σῶμα. Κόβουν τά πόδια, τό ψαρνεύρι, τούς ὠμους καί τόν τράχηλο. Ἄφοῦ τά κάμουν αὐτά παραγεμίζον τό σῶμα τοῦ ζώου μέ ψωμί καθαρό, μέλι, σταφίδες, σύκα, λιβανωτό καί σμύρνα καί ἄλλα μυριστικά· στή συνέχεια καῖνε τό ζῶο ρίχνοντας ταυτόχρονα ἀπάνω του ἄφθονο λάδι. Προτοῦ κάμουν θυσία νηστεύουν καί ἐνῶ καίγεται τό σφαχτάρι, ὅλοι χτυποῦν τό στῆθος τους καί ὅταν τελειώσουν, τότε κάθονται καί τρῶνε τά μέρη τοῦ ζώου πού ἔχουν κρατήσει.

41. "Ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι θυσιάζουν λοιπόν τά καθαρά βόδια καί τά μοσχάρια, ἀλλά δέν τούς ἐπιτρέπεται νά θυσιάζουν τίς ἀγελάδες, γιατί εἶναι ἀφιερωμένες στήν Ἴσιδα. Τό ἄγαλμά της εἶναι γυναικεῖο μέ κέρατα ἀγελάδας, ὅπως οἱ Ἕλληνες παριστάνουν τήν Ἰώ. "Ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι σέβονται τό ἴδιο, τίς ἀγελάδες, περισσότερο ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα κατοικίδια ζῶα. Γι' αὐτό οὔτε Αἰγύπτιος οὔτε Αἰγυπτία θά φιλήσει ποτέ Ἕλληνα στό στόμα οὔτε θά χρησιμοποιήσει μαχαίρι Ἕλληνα, οὔτε σούβλα ἢ χύτρα, οὔτε θά φάει καθαρό κρέας κομμένο μέ ἑλληνικό μαχαίρι. Τά βόδια καί τίς ἀγελάδες πού πεθαίνουν τά θάβουν κατά τόν ἐξῆς τρόπο. Τίς ἀγε-

λάδες τίς ρίχνουν στό ποτάμι καί τά βόδια τά θάβουν στά προάστια μέ τό ἕνα ἢ καί μέ τά δύο κέρατα νά ἐξέχουν γιά σημάδι. Ὄταν τό πτώμα λιώσει καί ἔρθει ἡ στιγμή, πηγαίνει σέ κάθε πολιτεία μιά μεγάλη βάρκα ἀπό τό νησί πού ὀνομάζεται Προσωπίτιδα. Βρίσκεται στό Δέλτα κι ἔχει περίμετρο ἑννέα σχοίνους*. Στό νησί αὐτό ὑπάρχουν πολλές ἄλλες πολιτεῖες ἐκτός ἀπό ἐκείνην ἀπ' ὅπου ξεκινᾶνε οἱ βάρκες γιά νά πάρουν τά ὀστά τῶν ζώων. Τό ὄνομά της εἶναι Ἀτάρβηχη καί ὑπάρχει ἐκεῖ ναός σπουδαῖος τῆς Ἀφροδίτης. Ἀπό τήν Ἀτάρβηχη αὐτή φεύγουν καί πᾶνε σέ ἄλλες πολιτεῖες πολλοί καί ἀφοῦ ξεθάψουν τά ὀστά, τά παίρνουν καί τά θάβουν ὅλα σ' ἕνα μέρος. Ἐτσι θάβουν λοιπόν τά βόδια καί τ' ἄλλα κτήνη, γιατί αὐτός εἶναι ὁ κανόνας, ἐπειδή δέ σκοτώνουν κανένα.

42. Ὅσοι Αἰγύπτιοι ἔχουν ναό ἀφιερωμένο στόν Δία τό Θηβαϊκό ἢ ζοῦν στό νομό τῶν Θηβῶν, δέν θυσιάζουν ποτέ ἀρνιά, ἀλλά μόνο κατσίκες· γιατί ἐκτός ἀπό τήν Ἴσιδα καί τόν Ὅσιρη, πού λένε ὅτι εἶναι ὁ Διό- νυσος, ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι δέ λατρεύουν τούς ἴδιους θεούς. Τούς δύο ὅμως αὐτούς θεούς ὅλοι τούς λατρεύουν. Ὅσοι ἔχουν ἱερό ἀφιερωμένο στό Μένδη ἢ κατοικοῦν στό νομό τοῦ Μενδησίου, δέν ἀγγίζουν τίς κατσίκες, καί θυσιάζουν μόνο ἀρνιά. Οἱ Θηβαῖοι καί ὅσοι δέν ἀγγίζουν τ' ἀρνιά, ἱστοροῦν τά ἐξῆς γιά νά ἐξηγήσουν τό ἔθιμο αὐτό. Ὁ Ἡρακλῆς ἤθελε ὀπωσδήποτε νά δεῖ τό Δία πού δέν ἤθελε ὅμως νά τοῦ φανερωθεῖ. Καθώς τόν ἐκλιπαροῦσε ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Δίας μηχανεύτηκε νά γδάρει ἕνα κριάρι καί νά τοῦ κόψει τό κεφάλι. Ντύθηκε τήν προβιά καί ἔτσι τοῦ φανερώθηκε. Καί γι' αὐτόν τό λόγο κάνουν οἱ Αἰγύπτιοι τά ἀγάλματα τοῦ Δία μέ πρόσωπο κριοῦ. Ἀπό αὐτούς τό πῆραν οἱ Ἀμμώνιοι, πού εἶναι ἄποικοι Αἰγυπτίων καί Αἰθιοπῶν καί μιλοῦν μιά γλώσσα πού μοιάζει καί στίς δύο. Θαρῶ ὅτι καί τό ὄνομά τους Ἀμμώνιοι ἀπό αὐτό τό πῆ- ραν, γιατί οἱ Ἀμμώνιοι ὀνομάζουν τόν Δία Ἀμοῦν. Οἱ Θηβαῖοι δέν θυσιάζουν τά κριάρια, ἀλλά εἶναι γι' αὐτούς ἱερά· καί μάλιστα μιά μέρα τό χρόνο, ὅταν εἶναι ἡ ἑορτή τοῦ Δία, τότε σφάζουν ἕνα κριάρι, τό γδέρνουν καί φοροῦν τήν προβιά του στό ἄγαλμα τοῦ Δία καί ὕστερα φέρνουν ἕνα ἄλλο ἄγαλμα, τοῦ Ἡρακλῆ, μπροστά του. Ἀφοῦ τά κάνουν αὐτά, ὅλοι ὅσοι εἶναι γύρω ἀπό τό ναό πενθοῦν τό κριάρι καί ὕστερα τό θάβουν, βάζοντάς το μέσα σέ ξύλινο φέρετρο.

* Μέτρο μετρήσεως ἐδαφικῶν ἐκτάσεων, ἴσο μέ 2 περσικούς παρασάγγες ἢ 60 στάδια.

43. Γιά τόν Ἡρακλῆ αὐτόν ἄκουσα πώς ἦταν ἓνας ἀπό τούς δώδεκα θεούς. Γιά τόν ἄλλο Ἡρακλῆ, αὐτόν πού ξέρουν οἱ Ἕλληνες, πουθενά στήν Αἴγυπτο δέν μπόρεσα ν' ἀκούσω τίποτα. Τό ὅτι ὅμως δέν εἶναι οἱ Αἰγύπτιοι πού πήραν ἀπό τούς Ἕλληνες τό ὄνομα Ἡρακλῆς, ἀλλά οἱ Ἕλληνες ἀπό τούς Αἰγυπτίους, δηλαδή ἐκεῖνοι ἀπό τούς Ἕλληνες πού ἔδωσαν τό ὄνομα Ἡρακλῆς στό γιό τοῦ Ἀμφιτρώνα, ἀποδεικνύεται ἀπό πολλά ἄλλα στοιχεῖα, ἀλλά καί ἀπό τό ἐξής: ὅτι καί οἱ δύο γονεῖς τοῦ Ἡρακλῆ, ὁ Ἀμφιτρώνας καί ἡ Ἀλκμήνη, ἦταν αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς. Ὑπάρχει ὅμως καί ἓνα ἄλλο, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι λένε πώς δέν ξέρουν τά ὀνόματα οὔτε τοῦ Ποσειδώνα οὔτε τῶν Διοσκούρων, οὔτε τούς συγκαταλέγουν ἀνάμεσα στούς θεούς τους. Ἀλλά ἐάν εἶχαν πάρει τό ὄνομα κανενός θεοῦ ἀπό τούς Ἕλληνες, εἶναι πολύ περισσότερο πιθανό παρά ἀπίθανο ὅτι αὐτῶν τά ὀνόματα θά μνημόνευαν, ἄν ἐκεῖνη τήν ἐποχῆ οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν ναυτικοί, ὅπως καί μερικοί Ἕλληνες, ὅπως νομίζω ὅτι ἦταν πραγματικά. Αὐτῶν τῶν θεῶν τά ὀνόματα θά εἶχαν πάρει οἱ Αἰγύπτιοι περισσότερο παρά τοῦ Ἡρακλῆ. Ἀλλά ὁ Ἡρακλῆς εἶναι ἓνας ἀρχαῖος θεός τους. Ὅπως λένε οἱ ἴδιοι, δεκαεπτά χιλιάδες χρόνια πρὶν ἀπό τή βασιλεία τοῦ Ἀμαση, οἱ ὀχτώ θεοί ἔγιναν δώδεκα, καί ὁ ἓνας ἦταν ὁ Ἡρακλῆς.

44. Θέλοντας νά πληροφορηθῶ γι' αὐτό τό ζήτημα ὅσο τό δυνατό καλύτερα, ταξίδεψα στήν Τύρο τῆς Φοινίκης, ὅπου εἶχα πληροφορηθεῖ ὅτι ὑπῆρχε ἓνας ναός τοῦ Ἡρακλῆ, πολύ σεβαστός. Τόν εἶδα καί ἦταν στολισμένος μέ πολλά καί πλούσια ἀφιερώματα, ἀλλά θυμᾶμαι δύο στήλες, μιᾶ ἀπό ἀτόφιο χρυσάφι καί ἄλλη ἀπό σμάραγδο πού ἔλαμπε πολύ τή νύχτα. Μιλώντας μέ τούς ἱερεῖς τοῦ θεοῦ, τούς ρώτησα πόσος καιρός ἦταν πού εἶχε χτιστεῖ ὁ ναός καί κατάλαβα ὅτι δέν συμφωνοῦσαν μέ τούς Ἕλληνες, γιατί μοῦ εἶπαν ὅτι ὁ ναός εἶχε ἰδρυθεῖ ὅταν χτιζόταν ἡ Τύρος καί ἀπό τότε εἶχαν περάσει δύο χιλιάδες τριακόσια χρόνια. Στήν Τύρο εἶδα καί ἄλλο ναό ἀφιερωμένο στόν Θάσιο Ἡρακλῆ. Πῆγα καί στή Θάσο ὅπου βρῆκα καί ἄλλο ναό τοῦ Ἡρακλῆ, τόν ὁποῖο εἶχαν χτίσει Φοίνικες, πού εἶχαν ξεκινήσει ἀναζητώντας τήν Εὐρώπη καί ἔδρυσαν ἀποικία στή Θάσο. Ἀλλά καί αὐτά συνέβησαν πέντε γενεές προτοῦ ἐμφανιστεῖ στήν Ἑλλάδα ὁ Ἡρακλῆς, γιός τοῦ Ἀμφιτρώνα. Αὐτή λοιπόν ἡ ἔρευνα ἀποδείχνει καθαρά ὅτι ὁ Ἡρακλῆς εἶναι παλιός θεός. Καί νομίζω ὅτι πολύ καλά κάναμε ὅσοι ἀπό τούς Ἕλληνες ἔχουν χτίσει δύο εἰδῶν ναούς, τόν

έναν ἀφιερωμένο στὸν ἀθάνατο Ἡρακλῆ πού τὸν λατρεύουν μέ τὴν ἐπωνυμία Ὀλύμπιος, τὸν ἄλλο στὸν Ἡρακλῆ πού τοῦ προσφέρουν θυσίες ὡς ἥρωα.

45. Οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀπρόσεκτοι καὶ λένε καὶ ἄλλα πολλά, καὶ ὁ ἀκόλουθος μῦθος πού λένε γιὰ τὸν Ἡρακλῆ εἶναι κι αὐτός ἀνόητος. Δηλαδή, ὅτι ὅταν ἔφτασε στὴν Αἴγυπτο, οἱ Αἰγύπτιοι τὸν στεφάνωσαν καὶ τὸν πῆγαν μέ πομπή νά τὸν θυσιάσουν στὸν Δία. Στὴν ἀρχὴ ὁ Ἡρακλῆς ἦταν ἡσυχος, ἀλλὰ ὅταν τὸν ἔφεραν μπρός στό βωμό, μεταχειρίστηκε τὴ δύναμὴ του καὶ τοὺς σκότωσε ὅλους. Ὅταν οἱ Ἕλληνες τὰ λένε αὐτά, μοῦ φαίνεται ὅτι ἀγνοοῦν ἐντελῶς καὶ τὴ φύση τῶν Αἰγυπτίων καὶ τοὺς νόμους τους. Ἀφοῦ ἐκτός ἀπὸ ἀρνιά, βόδια καὶ μοσχάρια, καὶ αὐτὰ καθαρὰ, καὶ χῆνες, ἀπαγορεύεται στοὺς Αἰγυπτίους νά θυσιάζουν ζῶα, πῶς θὰ θυσιάζαν ἀνθρώπους; Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο. Ἀφοῦ ἦταν ἓνας ὁ Ἡρακλῆς, καὶ μάλιστα ἄνθρωπος, ὅπως λένε οἱ Ἕλληνες, πῶς θὰ εἶχε τὴ δύναμη νά σκοτώσει πολλές δεκάδες χιλιάδες ἀνθρώπους; Γιὰ τὰ ὅσα εἶπα γι' αὐτά, ἄς μέ συγχωρήσουν οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες.

46. Οἱ Αἰγύπτιοι, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα προωτέρα, δέν θυσιάζουν κατσίκες καὶ τράγους γιὰ τὸν ἀκόλουθο λόγο: Οἱ Μενδήσιοι θεωροῦν τὸν Πάνα ἕναν ἀπὸ τοὺς ὀχτώ θεοὺς καὶ λένε ὅτι αὐτοὶ ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ τοὺς δώδεκα. Οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ ἀγαλματοποιοὶ στὴν Αἴγυπτο παριστάνουν τὸν Πάνα, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες, τραγοπρόσωπο καὶ τραγοπόδαρο, ὅχι ἐπειδὴ φαντάζονται ὅτι εἶναι ἔτσι. Νομίζουν ὅτι εἶναι σάν τοὺς ἄλλους θεοὺς. Τό γιατί τὸν παριστάνουν ἔτσι, δέ θὰ μοῦ ἦταν εὐχάριστο νά τό πῶ. Πάντως, οἱ Μενδήσιοι σέβονται περισσότερο τοὺς τράγους ἀπὸ τίς κατσίκες. Στούς βοσκούς τους κάνουν ἰδιαίτερες τιμές καὶ πῖο πολὺ σ' ἕναν, κι ὅταν αὐτός πεθάνει, τότε πενθεὶ ὀλόκληρος ὁ νομὸς τοῦ Μενδησίου. Αἰγυπτιακὰ ὁ τράγος καὶ ὁ Πάν λέγεται Μένδης.

Κεφ. 48-53. Μερικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς Ἕλληνες.

Κεφ. 54-57. Μαντεῖα - Δωδώνη

54. Γιὰ τὸ μαντεῖο τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ μαντεῖο τῆς Λιβύης οἱ Αἰγύπτιοι διηγοῦνται τὰ ἀκόλουθα. Λένε οἱ ἱερεῖς τοῦ Θεβαϊκοῦ Δία ὅτι

οἱ Φοίνικες ἄρπαζαν δύο γυναῖκες ἱέρειες ἀπὸ τῆς Θῆβης καί, καθὼς πληροφορηθήσαν, ἡ μιά πούληθηκε στὴ Λιβύη καὶ ἡ ἄλλη στὸς Ἕλληνας. Αὐτὲς οἱ δύο γυναῖκες θὰ ἦταν πού ἴδρυσαν πρῶτες τὰ μαντεῖα στὴ Λιβύη καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ὄταν τοὺς ρώτησα ἀπὸ ποῦ τὰ ξέρουν αὐτὰ καὶ μιλάνε μὲ τόση βεβαιότητα, μοῦ εἶπαν ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη εἶχαν κάμει μεγάλη ἔρευνα γιὰ τῆς γυναῖκες αὐτὲς καὶ δὲν μπόρεσαν νὰ τῆς βροῦν, ἀλλὰ ἀργότερα πληροφορηθήσαν τὰ ὅσα μοῦ εἶπαν γι' αὐτὲς.

55. Αὐτὰ ἄκουσα ἀπὸ τοὺς Θηβαίους ἱερεῖς. Οἱ ἱέρειες ὅμως τῆς Δωδώνης λένε τὰ ἀκόλουθα. Δύο μαῦρες περιστερές πέταξαν ἀπὸ τῆς Θῆβης τῆς Αἰγύπτου καὶ ἡ μιά πῆγε στὴ Λιβύη καὶ ἡ ἄλλη στὴ Δωδώνη· ἐκεῖ κάθισε ἀπάνω σὲ μιά βαλανιδιά καὶ τοὺς εἶπε, μὲ ἀνθρώπινη φωνή, ὅτι στό σημεῖο ἐκεῖνο ἀκριβῶς ἔπρεπε ὅπωςδὴποτε νὰ χτιστεῖ μαντεῖο τοῦ Δία. Αὐτοὶ πού τὸ ἄκουσαν θεώρησαν ὅτι ἦταν θεῖα προσταγὴ καὶ συμμορφώθηκαν. Τὸ περιστέρι πού ἔφθασε στὴ Λιβύη διέταξε τοὺς Λίβυες νὰ χτίσουν μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Δία. Οἱ ἱέρειες τῆς Δωδώνης, πού μοῦ ἔδωσαν αὐτὲς τῆς πληροφορίες, ἦταν ἡ Προμένεια, ἡ πιὸ ἡλικιωμένη, ἡ Τιμαρέτη, ἡ μεσαία, καὶ ἡ Νικάνδρα, ἡ πιὸ νέα. Συμφωνοῦσαν μαζὶ τους καὶ οἱ ἄλλοι Δωδωναῖοι πού ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ ἱερό*.

56. Ἡ γνώμη μου γι' αὐτὰ εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Ἐάν εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ Φοίνικες ἄρπαζαν τῆς δύο ἱέρειες καὶ πούλησαν τὴ μιά ἀπ' αὐτὲς στὴ Λιβύη καὶ τὴν ἄλλη στὴν Ἑλλάδα, τότε νομίζω ὅτι ἐκεῖνη πού πῆγε στὴν τῶρα ὀνομαζόμενη Ἑλλάδα, πού πρωτότερα λεγόταν Πελασγία, πούληθηκε στὴ Θεσπρωτία καὶ μετὰ, ὅταν ἐργαζόταν δούλη ἐκεῖ, ἴδρυσε ἕνα ἱερό τοῦ Δία κάτω ἀπὸ μιά βαλανιδιά, γιατί ἦταν φυσικὸ σάν ἱερεῖα τοῦ Δία στῆς Θῆβης νὰ τὸν θυμᾶται στὸν τόπο ὅπου εἶχε φτάσει. Ὄταν ἔμαθε τὰ ἑλληνικά, ἴδρυσε καὶ μαντεῖο. Καὶ τότε θὰ διηγήθηκε ὅτι οἱ ἴδιοι Φοίνικες, πού εἶχαν πούλησει αὐτήν, εἶχαν πούλησει καὶ τὴν ἀδελφὴ τῆς στὴ Λιβύη.

57. Νομίζω ὅτι οἱ Δωδωναῖοι ὀνόμασαν τῆς δύο γυναῖκες περιστερές, ἐπειδὴ ἦταν ξένες καὶ ἡ λαλιά τους τοὺς φαινόταν σάν τοῦ πουλιοῦ.

* Τὸ πουλί πού ἐκφράζεται μὲ ἀνθρώπινη λαλιά θυμίζει τὰ λαϊκά μας τραγούδια..

Μετά ἀπό καιρό, λένε, ἡ περιστερά μίλησε μέ ἀνθρώπινη φωνή, δηλαδή ὅτι ἡ γυναίκα ἄρχισε νά μιλάει ἑλληνικά. "Ὅσο μιλοῦσε ξενικά τοὺς φαινόταν ὅτι μιλάει τό πουλί, γιατί πῶς μπορεῖ ἓνα περιστέρι νά μιλήσει μέ ἀνθρώπινη φωνή; "Ὅταν λένε ὅτι τό περιστέρι ἦταν μαῦρο, θέλουν νά πούν ὅτι ἡ γυναίκα ἦταν Αἰγύπτια. Ὁ τρόπος τῆς μαντείας τῆς αἰγυπτιακῆς Θήβας καί τῆς Δωδώνης εἶναι παραπλήσιος. Ἄλλά καί ἡ μαντική, πού γίνεται μέ τά ἱερά σφάγια, ἀπό τήν Αἴγυπτο ἤρθε*.

Κεφ. 58-67. Διάφορα στοιχεῖα πού πῆραν οἱ Ἕλληνες ἀπό τοὺς Αἰγυπτίους.

Κεφ. 68 - 70. Ὁ Κροκόδειλος

68. Καί τώρα πῶς εἶναι οἱ κροκόδειλοι. Τοὺς τέσσερις μῆνες τοῦ χειμῶνα δέν τρῶνε τίποτα. Παρ' ὅλο ὅτι εἶναι τετράποδα, ζοῦν στή στεριά καί στό νερό. Τά αὐγά τους τά γεννοῦν στή στεριά καί τά ἀφήνουν. Τόν περισσότερο καιρό τῆς ἡμέρας τόν περνοῦν στή στεριά καί τή νύχτα ὀλόκληρη μέσα στό ποτάμι· γιατί τό νερό εἶναι πιό ζεστό ἀπό τόν ἀέρα τῆς νύχτας κι ἀπό τή δροσιά τῆς αὐγῆς. Ἀπ' ὅσα ζῶα ζέροουμε, εἶναι ἐκεῖνο πού ἀπό πολύ μικρό γίνεται πολύ μεγάλο. Τά αὐγά πού γεννάει δέν εἶναι πολύ μεγαλύτερα ἀπό τά αὐγά τῆς χήνας καί ὁ νεοσσός εἶναι ἀνάλογος μέ τό μέγεθος τοῦ αὐγοῦ, ἀλλά μεγαλώνοντας φτάνει τίς δεκαεπτὰ πῆχες καί περισσότερο. Ἐχει μάτια σάν τοῦ χοίρου, δόντια πολύ μεγάλα καί εἶναι τό μόνο ἀπ' ὅλα τά ζῶα πού δέν ἔχει γλώσσα, καί μόνο αὐτό ἀπ' ὅλα τά ζῶα δέν κουνάει τήν κάτω σιαγόνα, ἀλλά τήν πάνω τή φέρνει στήν κάτω. Ἐχει νύχια δυνατά καί δέρμα λεπιδωτό στήν πλάτη, πού δέν τό περνάει τίποτα. Μέσα στό νερό δέν βλέπει τίποτα, ἀλλά ἔξω στή στεριά ἔχει πάρα πολύ δυνατό μάτι. Ἐπειδῆ μένει τόσο πολύ μέσα στό νερό, τό στόμα του εἶναι γεμάτο βδέλλες. Ὅλα τά ἄλλα ζῶα καί τά πουλιά τόν ἀποφεύγουν, ἀλλά τό πουλί τροχίλος τά ἔχει καλά μαζί του ἐπειδῆ τόν ὠφελεῖ, γιατί ὅταν βγεῖ ὁ κροκόδειλος ἀπό τό νερό καί χάσκει (συνηθίζει νά στρέφει πρὸς τή δύση), τότε ὁ τροχίλος μπαίνει στό στόμα του καί τρώει τίς βδέλλες. Καί ὁ κροκόδειλος εὐχαριστιέται πού τόν ἀνακουφίζει καί δέν πειράζει τό πουλί.

* Ὁ Ἡρόδοτος προσπαθεῖ νά δώσει, ἐδῶ, καί ὀρθολογική ἐρμηνεία τοῦ μύθου.

69. Για μερικούς Αἰγυπτίους οἱ κροκόδειλοι εἶναι ἱεροί, ἀλλά γιά ἄλλους δέν εἶναι καί θεωροῦνται βλαβεροί. Οἱ Αἰγύπτιοι, πού ἀπ' ὅλους περισσότερο τούς θεωροῦν ἱερούς, εἶναι ἐκεῖνοι πού κατοικοῦν γύρω ἀπό τίς Θῆβες καί τή λίμνη Μοῖρη. Ἐκεῖ ὅλοι ἐξημερώνουν καί τρέφουν ἕναν κροκόδειλο καί στολιζοῦν τ' αὐτιά του μέ λίθινα χυτά καί χρυσά στολιδία. Τούς βάζουν καί βραχιόλια στά μπροστινά τους πόδια. Τούς τρέφουν μέ ἰδιαίτερη τροφή καί τούς κάνουν ἱερές προσφορές καί τούς περιποιούνται, ὥστε νά ζοῦν πολύ εὐχάριστα. Ὅταν ψοφήσουν τούς βαλσαμώνουν καί τούς θάβουν μέσα σέ ἱερά φέρετρα. Οἱ Αἰγύπτιοι πού ζοῦν στήν περιοχὴ τῆς Ἐλεφαντίνης ὄχι μόνο δέν τούς θεωροῦν ἱερούς, ἀλλά καί τούς τρῶνε. Ἐκεῖ δέ λέγονται κροκόδειλοι, ἀλλά χάμπες. Κροκόδειλους τούς ὀνόμασαν οἱ Ἴωνες, νομίζοντας ὅτι εἶναι τό ἴδιο εἶδος ζώου μέ τίς σαῦρες πού ἔχουν ἐκεῖνοι στούς φράχτες τους.

70. Οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν πολλούς καί διάφορους τρόπους νά πιάνουν τούς κροκόδειλους, ἀλλά θά περιγράψω ἐκεῖνον πού μοῦ φαίνεται ὁ πιό ἀξιοδιήγητος. Δολώνουν ἕνα ἀγκίστρι μέ κρέας πού κόβουν ἀπό τήν πλάτη τοῦ χοίρου καί τό ρίχνουν καταμεσῆς στόν ποταμό καί στέκονται στήν ὄχθη χτυπώντας ἕνα ζωντανό γουρουνάκι. Ὁ κροκόδειλος ἀκούει τά τσιρίσματα του, προχωρεῖ πρὸς τά ἐκεῖ, συναντάει τό κρέας καί τό καταπίνει. Ὅταν τόν τραβήξουν στή στεριά, τό πρῶτο πού κάνει ὁ ψαράς εἶναι νά τοῦ ρίξει λάσπη στά μάτια· ἅμα τό κάνει αὐτό, τόν καταφέρει εύκολα· ἄν δέν τό κάνει, δυσκολεύεται πολύ.

Κεφ. 78-80. Εἰδικό ἔθιμο τῶν Αἰγυπτίων

78. Στά συμπόσια τῶν πλουσιῶν, ἅμα τελειώσει τό δεῖπνο, ἕνας ὑπηρέτης περιφέρει ἕνα ξύλινο ὁμοίωμα νεκροῦ μέσα στό φέρετρό του, σκαλισμένο καί χρωματισμένο ὅσο τό δυνατό καλύτερα, ὥστε νά μοιάζει ἀληθινό. Εἶναι μία ὡς δύο πήχες. Τό δείχνει στόν καθένα ἀπό τούς καλεσμένους λέγοντας: «Βλέπε τον αὐτόν καί τρῶγε καί γλέντα, γιατί ὅταν πεθάνεις θά εἶσαι σάν αὐτόν». Αὐτὴ τῆ συνήθεια ἔχουν στά συμπόσια.

79. Διατηροῦν τίς πάτριες συνήθειές τους καί δέν προσθέτουν καινούργιες. Ἐχουν πολλές ἀξιομνημόνευτες συνήθειες καί ἰδιαίτερα ἕνα τραγού-

δι, τὸ Λίνο, πού ἔχει μεγάλη φήμη καὶ στή Φοινίκη καὶ στήν Κύπρο κι ἔχει διαφορετικό ὄνομα στά διάφορα ἔθνη. Φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ οἱ Ἕλληνες ἔχουν τραγοῦδι καὶ τὸ ὀνομάζουσι Λίνο. Καὶ γιὰ ἄλλα πολλὰ πού ὑπάρχουν στήν Αἴγυπτο ἔχω ἀπορήσει, ἀλλά καὶ γι' αὐτὸ ἀπορῶ, ἀπὸ τοῦ πῆραν τὸ Λίνο. Τὸ Λίνο οἱ Αἰγύπτιοι τὸν ὀνομάζουσι Μανερῶ. Μοῦ εἶπαν στήν Αἴγυπτο, ὅτι ὁ πρῶτος βασιλιάς τῆς Αἰγύπτου εἶχε ἓνα μοναχογιό πού πέθανε ὅταν ἦταν ἀκόμα παιδί καὶ τιμήθηκε ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους μὲ θρῆνο, πού ἦταν τὸ πρῶτο καὶ ἔμεινε τὸ μόνον τραγοῦδι.

80. Οἱ Αἰγύπτιοι μοιάζουσι καὶ στὸ ἐξῆς στοὺς Λακεδαιμονίους, μόνους ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνες: ὅταν οἱ νέοι συναντήσουσι μεγαλύτερους τοὺς στὸ δρόμο, παραμερίζουσι, καὶ ὅταν εἶναι καθισμένοι σηκώνονται. Ἀλλὰ σέ τίποτα ἄλλο δὲ μοιάζουσι στοὺς Ἕλληνες. Ἀντὶ νὰ χαιρετιοῦνται μὲ τὸ ὄνομά τους, ὅταν συναντιοῦνται στὸ δρόμο, ὑποκλίνονται κατεβάζοντας τὸ χέρι ὡς τὸ γόνατο.

Κεφ. 81-123. Ποικίλες πληροφορίες γιὰ τὴν Αἴγυπτο.

Κεφ. 124, 125, 127 - 130. Οἱ Πυραμίδες

124. Ὅσο βασιλεὺς ὁ Ραμφίνιτος ὑπῆρχε μεγάλη εὐνομία σ' ὅλην τὴν Αἴγυπτο καὶ μεγάλη εὐημερία. Μετὰ ὅμως, ὅπως μοῦ εἶπαν οἱ ἱερεῖς, ὅταν βασιλεὺς ὁ Χέοψ, τοὺς προκάλεσε κάθε εἶδους δυστυχίες. Ἐκλείσει ὅλους τοὺς ναοὺς κι ἔτσι ἐμπόδισε τοὺς Αἰγυπτίους νὰ κάνουν τίς θυσίες τους. Ὑστερα ἔβαλε ὅλους τοὺς Αἰγυπτίους νὰ δουλεύουν γι' αὐτόν. Ἄλλοι ἔσερναν ὀγκόλιθους ἀπὸ τὰ λατομεῖα πού βρισκόνταν στὸ ὄρος Ἀράβιο μέχρι τὸν Νεῖλο. Οἱ ὀγκόλιθοι μεταφέρονταν στὸν ποταμὸ πάνω σὲ βάρκες. Ἀπὸ ἐκεῖ ἄλλοι τοὺς παραλάβαιναν καὶ τοὺς ἔσερναν πρὸς τὸ Λυβικὸ λεγόμενον ὄρος. Ἐργάζονταν ἑκατὸ χιλιάδες ἄνθρωποι σὲ βάρδιες, τρεῖς μῆνες ἢ καθεμιὰ. Χρειαστήκαν δέκα χρόνια σκληρῆς δουλειᾶς τοῦ λαοῦ γιὰ νὰ κατασκευαστεῖ ὁ δρόμος πού πάνω του ἔσερναν τοὺς ὀγκόλιθους, ἔργο πού, κατὰ τὴ γνώμη μου, δέν εἶναι κατώτερο ἀπὸ τὴν πυραμίδα. (Τὸ μῆκος τοῦ δρόμου εἶναι πέντε στάδια, τὸ πλάτος του δέκα ὀργιές, τὸ ὕψος του, στὸ πῖο ψηλὸ σημεῖο, ὀχτῶ ὀργιές. Εἶναι κατασκευασμένος ἀπὸ λαξευμένες πέτρες, μὲ ἀνάγλυφες παραστάσεις ζώων). Δέκα

χρόνια χρειάστηκαν γιά νά γίνει ὁ δρόμος αὐτός, καί τά ὑπόγεια κτίσμα-
τα πού βρίσκονται στό λόφο ὅπου εἶναι ἡ πυραμίδα, καί ὅπου ὁ Χέοψ
ἔκανε τόν τάφο του ἕνα νησί, ἀνοίγοντας διώρυγα ἀπό τόν Νεῖλο. Τό χτί-
σιμο τῆς πυραμίδας κράτησε εἴκοσι χρόνια. Ἔχει τετράγωνη βάση καί
κάθε πλευρά ἔχει μῆκος ὀχτώ πλέθρα* καί ὕψος ἴσο. Εἶναι ἀπό λαξευμέ-
νες πέτρες ἄριστα συναρμοσμένες. Κανένας ὀγκόλιθος δέν ἔχει μῆκος
λίγότερο ἀπό τριάντα πόδια.

125. Τήν πυραμίδα αὐτή τήν κατασκεύασαν μέ τή μέθοδο τῶν ἀνα-
βαθμίδων, πού ἄλλοι τίς λένε ζωνάρια καί ἄλλοι σκαλοπάτια. Ὅταν ἔκα-
ναν τήν πρώτη σειρά στή βάση, σήκωναν τούς ἄλλους ὀγκόλιθους μέ μη-
χανές κατασκευασμένες μέ κοντά δοκάρια. Γιά τή δεύτερη σειρά σήκωναν
τούς ὀγκόλιθους ἀπό τό ἔδαφος. Μετά τοποθετοῦσαν τόν ὀγκόλιθο ἐπάνω
στήν πρώτη σειρά, τόν παραλάβαινε ἄλλη μηχανή, πού στηριζόταν ἀπά-
νω στή δεύτερη σειρά καί τόν τραβοῦσε ἄλλη μηχανή, γιά νά τόν τοπο-
θετήσει στήν τρίτη σειρά. Ὅσα σκαλοπάτια εἶχε ἡ πυραμίδα, τόσες ἦταν
καί οἱ μηχανές ἡ ἴσως μποροῦσε νά ἦταν καί μία μόνο μηχανή πού μετα-
τοπιζόταν εὐκολα καί τήν τοποθετοῦσαν στήν κάθε σειρά, γιά νά τραβή-
ξει ἀπάνω τούς ὀγκόλιθους τῆς ἐπόμενης. Μοῦ εἶπαν καί γιά τούς δύο
τρόπους, ὅπως τά λέω ἀκριβῶς. Τήν τελική ἐπεξεργασία τήν ἄρχισαν
ἀπό τήν κορυφή τῆς πυραμίδας, ὕστερα ἐξακολούθησαν πρὸς τά κάτω
καί τελευταῖα ἐπεξεργάστηκαν τή βάση. Ὑπάρχει ἐπιγραφή ἀπάνω στήν
πυραμίδα μέ αἰγυπτιακά γράμματα, πού ἀναγράφει τά ποσά πού ξοδεύ-
τηκαν σέ ραπανάκια, σέ κρεμμύδια καί σέ σκόρδα γιά τούς ἐργάτες. Καί
θυμᾶμαι πολύ καλά ὅτι, ὅπως μοῦ εἶπε ὁ διερμηνέας πού μοῦ διάβαζε τήν
ἐπιγραφή, ἀναφέρονταν χίλια ἐξακόσια τάλαντά ἀσήμι. Ἄν αὐτά εἶναι
ἀλήθεια, τότε πόσα πρέπει νά ξοδεύτηκαν γιά τό σίδηρο μέ τό ὅποιο δού-
λευαν, γιά τήν τροφή, γιά τά ρούχα τῶν ἐργατῶν, ὅσο καιρό χρειάστηκε
γιά νά κατασκευασθοῦν τά ἔργα, καί ὅπως νομίζω ἐγώ, γιά νά κό-
ψουν καί νά λαξέψουν τούς ὀγκόλιθους καί γιά νά τούς μετακινήσουν καί
ἐπίσης γιά νά κατασκευάσουν τό ὑπόγειο μέρος τῆς πυραμίδας, ὅλος
αὐτός ὁ χρόνος δέν εἶναι λίγος.

127. Οἱ Αἰγύπτιοι λένε ὅτι ὁ Χέοψ ἔμεινε στό θρόνο πενήντα χρόνια

* Τό πλῆθος ἰσοδυναμεῖ μέ 30,82 μέτρα.

καί ὅταν πέθανε τόν διαδέχτηκε ὁ ἀδελφός του Χερρήν, ὁ ὁποῖος κυβέρνησε τόν τόπο μέ τόν ἴδιο τρόπο καί ἔχτισε καί αὐτός πυραμίδα πού δέν ἦταν τόσο μεγάλη, τή μέτρησα ὁ ἴδιος· οὔτε ὑπόγεια οἰκήματα ἔχει οὔτε ἔρχεται ὡς αὐτή διώρυγα ἀπό τό Νεῖλο, ὅπως στήν ἄλλη, ὅπου ἀπό χτισμένο αὐλάκι ἔρχεται τό νερό καί τήν τριγυρίζει σάν νησί, καί ὅπου, λένε, κείται ὁ Χέοψ. Ἐφτιασε τήν πρώτη βαθμίδα ἀπό ποικιλόχρωμη πέτρα τῆς Αἰθιοπίας καί ἔχτισε τήν πυραμίδα κατά σαράντα πόδια μικρότερη ἀπό τή μεγάλη. Καί οἱ δύο βρίσκονται πάνω στόν ἴδιο λόφο, σέ ὕψος περίπου ἑκατό ποδῶν. Μοῦ εἶπαν ὅτι ὁ Χερρήν ἔμεινε στό θρόνο πενήντα ἔξι χρόνια.

128. Αὐτά μᾶς κάνουν ἑκατόν ἔξι χρόνια, κατά τά ὅποια οἱ Αἰγύπτιοι ὑπέφεραν πολύ καί οἱ ναί τους κλείστηκαν καί δέν ἀνοίξαν. Τόσο εἶναι τό μίσος τῶν Αἰγυπτίων γι' αὐτούς τούς δύο βασιλιάδες, ὥστε οὔτε τό ὄνομά τους δέν θέλουν ν' ἀναφέρουν, καί τίς πυραμίδες τίς λένε τοῦ βοσκοῦ Φιλίτιου, πού ἐκείνη τήν ἐποχή ἔβασκε τά ζῶα του στήν περιοχή.

129. Μετά ἀπ' αὐτόν, μοῦ εἶπαν, ἀνέβηκε στό θρόνο ὁ Μυκερίνος, γιός τοῦ Χέοπα. Αὐτοῦ δέν τοῦ ἄρσαν τά ἔργα τοῦ πατέρα του. Ἄνοιξε τούς ναούς καί ἄφησε τό λαό, πού εἶχε περιέλθει σέ μεγάλη ἀθλιότητα, νά ἐργάζεται καί νά κάνει τίς θυσίες του· ἀπ' ὅλους τούς βασιλιάδες ἦταν ὁ δικαιότερος δικαστής. Κατά τοῦτο, ἀπ' ὅλους ὅσοι κάθισαν στό θρόνο τῆς Αἰγύπτου, αὐτόν ἐπαινοῦν περισσότερο. Ἐκτός ἀπό τό ὅτι ἔκρινε δίκαια, ὅταν κάποιος τόν κατηγοροῦσε γιά τήν ἀπόφαση πού εἶχε βγάλει, τόν ἀποζημίωνε δίνοντάς του δικά του χρήματα, ὥστε νά τοῦ περάσει ὁ θυμός. Ὁ Μυκερίνος, λοιπόν, κυβερνοῦσε μέ τόν καλό αὐτό τρόπο καί εὐεργετοῦσε τό λαό του ὅταν ἄρχισαν τά βάσανά του μέ τό θάνατο τῆς κόρης του, τοῦ μονάκριβου παιδιοῦ τοῦ σπιτιοῦ. Λυπήθηκε τόσο πολύ γιά τό κακό πού τόν βρῆκε, καί θέλοντας νά θάψει τήν κόρη του μέ περισσότερες τιμές ἀπ' ὅποιον ἄλλο, κατασκευάσε μιά ξύλινη κούφια ἀγελάδα, τήν χρύσωσε καί μέσα στό κούφιο μέρος ἔβαλε τήν πεθαμένη θυγατέρα του.

130. Αὐτή τήν ἀγελάδα δέν τήν ἔθαψαν, ἀλλά τήν εἶδα καί ἐγώ στή Σάη, στό βασιλικό παλάτι σέ μιά στολισμένη αἰθουσα. Κάθε μέρα καίνε γύρω της κάθε εἶδους λιβάνια καί ὅλη τή νύχτα ὑπάρχει κοντά της λύχνος ἀναμμένος.

Κεφ. 131-182. Διάφορες πληροφορίες γιά τήν ἱστορία τῶν Αἰγυπτίων καί τόν πολιτισμό τους.

(faint bleed-through text from the reverse side of the page)

Θ Α Λ Ε Ι Α

3

Κεφ. 1-6. Ὁ Καμβύσης, διάδοχος τοῦ Κύρου, ἀποφασίζει νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῆς Αἴγυπτου.

Κεφ. 6 - 10, 12. Οἱ Ἄραβες βοηθοῦν τόν Καμβύση

6. Ἐδῶ θέλω νά σημειώσω κάτι πού λίγοι ἀπό κείνους πού πηγαίνουν στήν Αἴγυπτο ἀπό τή θάλασσα ἔχουν ἀναφέρει. Ἄπό ὅλη τήν Ἑλλάδα ἀλλά καί ἀπό τή Φοινίκη εἰσάγονται δυό φορές τό χρόνο μεγάλες στάμνες γεμάτες κρασί καί ἦμως δέν μπορεῖς, πού λέει ὁ λόγος, νά δεῖς στήν Αἴγυπτο οὔτε μιά στάμνα ἀδειανή. Καί θά ρωτήσῃ κανεῖς: «Τί γίνονται αὐτές οἱ στάμνες;» Ἦ ἀπαντήσω καί σ' αὐτό τό ἐρώτημα. Σέ κάθε πολιτεία ὁ δήμαρχος πρέπει νά συγκεντρῶσει τίς στάμνες καί νά τίς στείλῃ στή Μέμφη. Οἱ κάτοικοι τῆς Μέμφης πρέπει νά τίς γεμίσουν νερό καί νά τίς μεταφέρουν ἀκριβῶς στά ἄνδρα αὐτά μέρη τῆς Συρίας. Ἐτσι ἡ στάμνα πού εἰσάγεται στήν Αἴγυπτο καί ἀδειάζει, πάει στή Συρία καί βρίσκει τίς ἄλλες παλιές στάμνες.

7. Οἱ Πέρσες λοιπόν εἶναι ἐκεῖνοι πού ἄνοιξαν τό δρόμο αὐτό πρὸς τήν Αἴγυπτο, ὀργανώνοντας, μέ τόν τρόπο πού εἶπα, τόν ἀνεφοδιασμό σέ νερό μόλις τήν κυρίεψαν. Ἀλλά τότε, ἐπειδή δέν ὑπῆρχε ὀργανωμένος ἀνεφοδιασμός νεροῦ, ὁ Καμβύσης ἄκουσε τή συμβουλή τοῦ ξένου ἀπό τήν Ἀλικαρνασσό καί ἔστειλε κήρυκες στό βασιλεῖα τῶν Ἀράβων καί τοῦ ζήτησε νά μποροῦν νά περνοῦν μέ ἀσφάλεια, καί τότε ἀνταλλάξαν μεταξύ τους ὄρκους.

8. Ἀπό ὅλους τούς λαούς οἱ Ἄραβες σέβονται περισσότερο τό λόγο τους. Δίνουν ὑπόσχεση μέ τόν ἐξῆς τρόπο: Ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού πρόκειται νά ἀνταλλάξουν ὑπόσχεση, στέκεται ἕνας τρίτος πού μέ κοφτερή πέτρα χαρακώνει τήν παλάμη τῶν χειρῶν τους κοντά στόν ἀντίχειρα. Ὑστερα παίρνει λίγο μαλί ἀπό τό ροῦχο τοῦ καθένα καί ἀλείφει μέ τό αἷμα ἐφτά πέτρες τοποθετημένες ἀνάμεσά τους, καί κάνοντάς το αὐτό ἐπικαλεῖται τό Διόνυσο καί τήν Οὐρανία. Ὅταν αὐτός τελειώσει, τότε ἐκεῖνος πού ὀρκίστηκε συνιστᾷ στούς φίλους του τόν ξένο ἤ, ἂν εἶναι συμπολίτης ἐκεῖνος μέ τόν ὁποῖο ἔδωσε τούς ὅρκους, τό συμπολίτη του. Καί οἱ φίλοι θεωροῦν κι αὐτοί τότε ὑποχρέωσή τους νά σεβαστοῦν τούς ὅρκους. Οἱ Ἄραβες πιστεύουν ὅτι ὁ Διόνυσος καί ἡ Οὐρανία εἶναι οἱ μόνοι θεοί καί λένε ὅτι κουρεύουν τά μαλλιά τους ὕπως τά κουρεύει ὁ Διόνυσος. Κουρεύουν τά μαλλιά τους στρογγυλά καί ξυρίζουν τούς κροτάφους τους. Τό Διόνυσο τόν ὀνομαζαν Ὀροτάλτ καί τήν Οὐρανία Ἀλιλάτ.

9. Ὅταν ὁ ἀρχηγός τῶν Ἀράβων ἔδωσε τό λόγο του στούς κήρυκες τοῦ Καμβύση, ἔκαμε τό ἐξῆς: Γέμισε μέ νερό ἀσκία ἀπό δέρμα καμήλας καί τά μετέφερε μέ καμήλες στήν ἀνυδρη περιοχή καί ἐκεῖ περίμενε τό στρατό τοῦ Καμβύση. Αὐτό εἶναι τό πιθανότερο πού ἔγινε, ἀλλά πρέπει ν' ἀναφέρω καί τό λιγότερο πιθανό, ἀφοῦ καί αὐτό λέγεται. Ὑπάρχει στήν Ἀραβία ἕνας μεγάλος ποταμός, ὁ Κόρης, πού χύνεται στή λεγόμενη Ἐρυθρὰ θάλασσα. Λέγεται λοιπόν ὅτι ὁ βασιλιάς τῶν Ἀράβων ἔφερε τό νερό ἀπό τόν ποταμό αὐτό μέ ἕναν ἀγωγό πού κατασκεύασε ἀπό ἀκατέργαστα δέρματα βοδιῶν καί ἄλλων ζώων πού ἔβαλε νά ράψουν μαζί. Στήν ἀνυδρη περιοχή ἔσκαψε μεγάλες δεξαμενές γιά νά δέχονται τό νερό καί νά τό διατηροῦν. Ἀπό τόν ποταμό ὡς τήν ἀνυδρη περιοχή ἡ ἀπόσταση εἶναι δώδεκα μέρες πορεία καί λέγεται ὅτι ἔφερε τό νερό μέ τρεῖς ἀγωγούς σέ τρία διαφορετικά σημεῖα.

10. Ὁ Ψαμμήνιτος, ὁ γιός τοῦ Ἄμαση, στρατοπέδευσε στό ὀνομαζόμενο Πηλούσιο στόμιο τοῦ Νείλου καί περίμενε ἐκεῖ τόν Καμβύση. Τόν Ἄμαση δέν τόν πρόφθασε ζωντανό ὁ Καμβύσης ὅταν κίνησε ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἄμασης εἶχε πεθάνει, ἀφοῦ ἔμεινε στό θρόνο σαράντα τέσσερα χρόνια. Στό διάστημα αὐτό τίποτε δέν τοῦ εἶχε συμβεῖ οὔτε εἶχε κάμει κάτι τό ἄξιο λόγου. Ὅταν πέθανε τόν ταρίχεψαν καί τόν ἔθαψαν στόν τάφο πού εἶχε χτίσει ὁ ἴδιος μέσα στόν ἱερό περίβολο. Ὅταν βασι-

λευε ὁ Ψαμμήνιτος, ὁ γίος τοῦ Ἄμαση, ἔγινε ἓνα φαινόμενο πού γιά τούς Αἰγυπτίους ἦταν ἐξαιρετικά σπουδαῖο. Ἐβρεξε στίς Θῆβες, ὅπου δέν εἶχε βρέξει ποτέ πρίν οὔτε μετά, ὡς τά χρόνια μου, ὅπως λένε οἱ ἴδιοι οἱ Θηβαῖοι. Πραγματικά δέν βρέχει ποτέ στήν ἄνω Αἴγυπτο. Τότε ὁμως ψιχάλισε στίς Θῆβες*.

12. Εἶδα ἐκεῖ κάτι πολύ παράξενο, γιά τό ὅποιο μέ πληροφορήσαν οἱ ντόπιοι. Τά ὅσα ὅσων ἔπεσαν στή μάχη ἐκεῖνη εἶναι χωριστά (τῶν Περσῶν σέ μιά μεριά ὅπως τά εἶχαν συγκεντρώσει τότε καί τῶν Αἰγυπτίων σέ ἄλλη)· καί τά κρανία τῶν Περσῶν εἶναι τόσο λεπτά, ὥστε ἂν θέλεις τά τρυπᾶς ρίχνοντας ἀπάνω τους ἓνα μικρό βότσαλο, ἐνῶ τά κρανία τῶν Αἰγυπτίων εἶναι τόσο σκληρά, ὥστε μόλις πού μπορείς νά τά σπάσεις χτυπώντας τα μέ πέτρα. Μοῦ εἶπαν, καί τό πίστεψα πρόθυμα, ὅτι ὁ λόγος εἶναι ὁ ἀκόλουθος: Οἱ Αἰγύπτιοι ἀπό παιδιά ξυρίζουν τά κεφάλια τους καί μέ τόν ἥλιο τά ὅσα τοῦ κεφαλιοῦ γίνονται πύο χοντρά. Γιά τήν ἴδια αἰτία δέν φαλακραίνουν. Στήν Αἴγυπτο βλέπει κανεῖς τούς λιγότερους φαλακρούς ἀπό ὅποιαδήποτε ἄλλη χώρα. Αὕτη εἶναι ἡ αἰτία πού οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν σκληρά κεφάλια. Ἡ αἰτία πού οἱ Πέρσες ἔχουν λεπτά κεφάλια εἶναι ἡ ἐξῆς: Τό κεφάλι τους εἶναι πάντα στή σκιά, γιατί φοροῦν τιάρες. Ὅτι αὐτά εἶναι ἔτσι τό διαπίστωσα ὁ ἴδιος, καί τό εἶδα καί ἄλλοῦ, στήν Πάπρημη, στά ὅσα τῶν Περσῶν πού ἔπεσαν μέ τό γιό τοῦ Δαρείου Ἀχαιμένη, σκοτωμένοι ἀπό τόν Λίβυο Ἰνάρο.

Κεφ. 13-38. Ἐκστρατεία τοῦ Καμβύση στήν Αἴγυπτο καί τή Λιβύη.

Κεφ. 39-44. Ἡ Σάμος καί ὁ τύραννος Πολυκράτης

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ

39. Τήν ἐποχή πού ὁ Καμβύσης ἐξεστράτευσε ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου, ξεκίνησαν καί οἱ Λακεδαιμόνιοι σέ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Σάμου καί τοῦ Πολυκράτη, τοῦ γιοῦ τοῦ Αἰάκη, πού εἶχε καταλάβει τήν ἐξουσία μέ ἐπα-

* Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει στή συνέχεια ὅτι ἐγινε μάχη στό Πηλοῦσιο, ὅπου ὁ Καμβύσης νίκησε τόν Ψαμμήνιτο.

νάσταση. Στὴν ἀρχὴ εἶχε διαιρέσει τὴν Σάμο σὲ τρία μέρη καὶ τὰ μοιράστηκε μὲ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Παντάγνωτο καὶ Συλοσώντα, ἀλλὰ ἀργότερα σκότωσε τὸν Παντάγνωτο, ἐξόρισε τὸ Συλοσώντα κι ἔμεινε μόνος στὴν ἐξουσία. Ἀφοῦ κυριάρχησε, δημιούργησε φιλικές σχέσεις μὲ τὸν βασιλιά τῆς Αἰγύπτου Ἄμαση, στέλνοντάς του δῶρα καὶ παίρνοντας ἄλλα ἀπὸ κεῖνον. Σὲ λίγον καιρὸ ἡ δύναμη τοῦ Πολυκράτη μεγάλωσε καὶ φημίστηκε σ' ὅλη τὴν Ἰωνία καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, γιατί ὅπου κι ἂν ἐξεστράτευε νικοῦσε. Εἶχε ἑκατὸ καράβια μὲ πενήντα κουπιὰ, καὶ χίλιους τοξότες. Λήστευε ὅποιονδήποτε, χωρὶς διάκριση, γιατί ἔλεγε ὅτι ἔκανε μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σ' ἓνα φίλο τοῦ ἀποδίδοντάς του κάτι πού τοῦ εἶχε πάρει παρά ἂν δέν τοῦ εἶχε πάρει τίποτε. Κυριεψε πολλὰ ἀπὸ τὰ νησιά καὶ πολλές ἠπειρωτικὲς πολιτεῖες. Εἶχε μάλιστα νικήσει σὲ ναυμαχία τοὺς Λεσβίους, πού εἶχαν πάει μὲ ὅλο τὸ στρατό τους νὰ βοηθήσουν τοὺς Μιλησίους, καὶ τοὺς ἔβαλε δεμένους νὰ σκάψουν τὴν τάφρο γύρω ἀπὸ τὸ τεῖχος τῆς Σάμου.

40. Τοῦ Ἄμαση δέν τοῦ ξέφευγε ὅτι ὁ Πολυκράτης ἦταν ὁ εὐνοούμενος τῆς τύχης καὶ τὸν παρακολοῦθοῦσε μὲ προσοχή. Καὶ ὅταν τὸν εὐνόησε ἀκόμη πῶς πολὺ ἡ τύχη, ὁ Ἄμασης τοῦ ἔγραψε ἓνα μήνυμα καὶ τὸ ἔστειλε στὴ Σάμο: «Ὁ Ἄμασης μνηαὶ στὸν Πολυκράτη τὰ ἀκόλουθα. Εἶναι χαρὰ νὰ ἀκούει κανεὶς ὅτι ἓνας φίλος εἶναι εὐτυχής, ἀλλὰ οἱ μεγάλες ἐπιτυχίες σου δέν μοῦ ἀρέσουν, γιατί ξέρω καλά πόσο φθονερός εἶναι ὁ θεός. Γι' αὐτὸ καὶ εὐχομαι, καὶ γιὰ μένα καὶ γιὰ ὅσους νοιάζομαι, νὰ ἔχω ἐπιτυχίες, ἀλλὰ καὶ ἀποτυχίες, καὶ ἔτσι νὰ ζήσω μὲ τέτοιες ἐναλλαγές παρά νὰ ἔχω πάντα ἐπιτυχίες, γιατί δέν ἄκουσα ποτέ γιὰ κανέναν ἀπὸ ἐκείνους πού εἶχαν μόνο ἐπιτυχίες, ὅτι δέν πέθανε δυστυχισμένος καὶ ἐντελῶς καταστρεμμένος. Ἄκουσε λοιπὸν τὴ συμβουλή μου γιὰ νὰ φέρεις κάποια ἰσορροπία μὲ τὴν εὐτυχία σου. Σκέψου ποιὸ πράγμα σοῦ εἶναι πολὺτιμο, καὶ ποιὸ θὰ λυπηθεῖς περισσότερο ἂν τὸ χάσεις καὶ πέταξέ το μακριά, ὥστε νὰ μὴν τὸ ξαναδεῖ ποτέ ἄνθρωπος. Ἄν μετὰ ἀπ' αὐτὸ ἡ τύχη ἐξακολοθηθεῖ νὰ σέ εὐνοεῖ χωρὶς ἐναλλαγές, τότε ἀκολούθησε πάλι τὴν ἴδια συμβουλή μου».

41. Ὁ Πολυκράτης τὰ διάβασε αὐτὰ καὶ κατάλαβε ὅτι ὁ Ἄμασης ἤθελε τὸ καλὸ του κι ἔψαχνε νὰ βρεῖ γιὰ ποιὸ ἀπὸ ὅλα τὰ πολὺτιμα πράγματα πού εἶχε θὰ λυπόταν περισσότερο ἂν τὸ ἔχανε, καὶ τὸ βρῆκε. Φο-

ροῦσε ἓνα χρυσοδεμένο σφραγιδόλιθο ἀπὸ σμαράγδι, ἔργο τοῦ Σάμιου Θεοδώρου, γιοῦ τοῦ Τηλεκλῆ. "Ὅταν ἀποφάσισε νὰ στερηθεῖ αὐτόν τὸ σφραγιδόλιθο, ἔκανε τὸ ἐξῆς. Ἐπάνδρωσε ἓνα καράβι μὲ πενήντα κουπιὰ καὶ ἀφοῦ ἐπιβιβάσθηκε, ἔδωσε διαταγὴ νὰ ξανοιχτεῖ στό πέλαγος. "Ὅταν ἀπομακρύνθηκε πολὺ ἀπὸ τὴ νησί, ἔβγαλε τὸ δαχτυλίδι καί, ἐνῶ τὸν ἔβλεπαν ὅλοι ὅσοι ἦταν στό καράβι, τὸ ἔριξε στὴ θάλασσα.

42. Ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ πέντε ἕξι μέρες ἔγινε τὸ ἐξῆς. "Ἐνας ψαράς ἔπιασε ἓνα πολὺ μεγάλο καὶ ὠραῖο ψάρι καὶ θέλησε νὰ τὸ χαρίσει στὸν Πολυκράτη. Τὸ πῆγε ὡς τίς πύλες τοῦ παλατιοῦ καὶ εἶπε ὅτι ἤθελε νὰ παρουσιαστεῖ στὸν Πολυκράτη καὶ προχώρησε, ἔδωσε τὸ ψάρι στὸν Πολυκράτη καὶ τοῦ εἶπε: «Βασιλιά μου, ἔπιασα τὸ ψάρι αὐτό, ἀλλὰ δέ μοῦ φάνηκε σωστό νὰ τὸ πάω στὴν ἀγορά, ἂν καὶ ζῶ ἀπὸ τούτα τὰ χέρια μου, καὶ νόμισα ὅτι ἦταν ἀντάξιο τῆς ἐξουσίας σου. Γι' αὐτὸ τὸ ἄφερα νὰ σοῦ τὸ δώσω». Ὁ Πολυκράτης εὐχαριστήθηκε πολὺ μὲ τὰ λόγια αὐτὰ καὶ τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἐκανες πολὺ καλὰ καὶ σ' εὐχαριστῶ καὶ γιὰ τὰ λόγια σου καὶ γιὰ τὸ δῶρο καὶ σέ καλῶ νὰ δειπνήσεις μαζί μου.» Ὁ ψαράς ὑπερηφανεύτηκε πολὺ καὶ γύρισε σπίτι του. "Ὅταν οἱ ὑπηρέτες καθάρισαν τὸ ψάρι, βρῆκαν μέσα στὴν κοιλία του τὸ δαχτυλίδι τοῦ Πολυκράτη. Καὶ καθὼς τὸ εἶδαν τὸ πῆραν ἀμέσως καὶ τὸ πῆγαν, ὅλο χαρὰ, στὸν Πολυκράτη καὶ δίνοντάς του τὸ δαχτυλίδι τοῦ εἶπαν πῶς τὸ εἶχαν βρεῖ. Τότε τοῦ Πολυκράτη τοῦ φάνηκε σὰν κάποια θεία δύναμη νὰ εἶχε ἐνεργήσει, κι ἔγραψε σ' ἓνα γράμμα τί εἶχε κάνει καὶ τί τοῦ εἶχε συμβεῖ καὶ τὸ ἔστειλε στὴν Αἴγυπτο.

43. "Ὅταν ὁ Ἀμασῆς διάβασε τὸ γράμμα πού τοῦ εἶχε στείλει ὁ Πολυκράτης, κατάλαβε ὅτι εἶναι ἀδύνατον ἄνθρωπος νὰ ἐμποδίσει ἄλλον ἄνθρωπο νὰ πάθει ὅ,τι τοῦ μέλλεται, καὶ ὅτι ὁ Πολυκράτης πού ἦταν σέ ὅλα εὐτυχῆς σέ σημεῖο νὰ βρίσκει τὰ ὅσα ἔκανε, δέ θὰ εἶχε καλὸ τέλος. "Ἐστειλε κήρυκα στὴ Σάμο καὶ διέλυσε τὴ συνθήκη φιλίας. Τὸ ἔκανε αὐτὸ ὥστε, ὅταν μεγάλα δεινὰ ἔβρισκαν τὸν Πολυκράτη, νὰ μὴν πονέσει ἢ ψυχὴ του γιὰ ἄνθρωπο πού ἦταν φίλος.

Κεφ. 44-79. Ἀναφέρονται διάφορα γεγονότα τῆς ἱστορίας τῆς Σάμου καί τῆς Σπάρτης, πού συνδράζονται μέ τήν ἱστορία τῆς περσικῆς αυτοκρατορίας, ὅπου ὁ φεντο-Σμέροδης σφετερίζεται τήν ἐξουσία. Οἱ Πέρσες ὀργανώνουν συνομοσία ἐναντίον τῶν «μάγων», σκοτώνουν τόν Σμέροδην καί πολλούς ἄλλους «μάγους».

Κεφ. 80-83. Οἱ Πέρσες ἀρχηγοί συζητοῦν γιά τό καλύτερο πολίτευμα

80. Ὄταν καταλάγιασε ἡ ταραχή καί πέρασαν πέντε μέρες, οἱ ἐπασπάτες ἔκαμαν συμβούλιο γιά τήν ἔλη κατάσταση καί εἶπαν πράγματα πού ἴσως μερικοί Ἕλληνες δέν θά τά πιστέψουν, ἀλλά εἶναι βέβαιο ὅτι τά εἶπαν. Ὁ Ὀσάνης εἶπε ὅτι ἔπρεπε οἱ Πέρσες οἱ ἴδιοι ν' ἀποφασίζουν γιά τά πολιτικά ζητήματα. Εἶπε τά ἀκόλουθα: «Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι δέν πρέπει νά ἔχουμε πιά ἕνα μόνο μονάρχη. Δέν εἶναι οὔτε εὐχάριστο οὔτε σωστό. Εἶδατε σέ ποιά ἄκρα ἐσπρωξε τόν Καμβύση ἡ ἀλαζονεία του καί ὑποφέρατε ἀπό τήν ἀλαζονεία τοῦ μάγου. Πῶς λοιπόν ἡ μοναρχία μπορεῖ νά εἶναι ἕνα πράγμα σωστό, ἀφοῦ ἐπιτρέπει στό μονάρχη νά κάνει ἀνεξέλεγκτα ὅ,τι θέλει; Ἄν γίνει μονάρχης ὁ ἄριστος τῶν ἀνθρώπων, θά ἀλλάξει ἀμέσως συμπεριφορά. Ἡ θέση του αὐτή θά τόν γεμίσει ὑπεροψία καί ὁ φθόνος εἶναι μέσα στή φύση τοῦ ἀνθρώπου. Μέ τά δύο αὐτά εἶναι γεμάτος ἀπό κακία, καί πότε παραζλισμένος ἀπό ὑπεροψία, πότε ἀπό φθόνον κάνει πολλά ἄδικα πράγματα, ἄν καί ἕνας τύραννος δέν θά ἔπρεπε νά νιώθει φθόνον, ἀφοῦ τά ἔχει ὅλα, ἀλλά εἶναι μέσα στή φύση του ν' ἀποδείχνει στους ὑπηκόους του τό ἀντίθετο. Αἰσθάνεται φθόνον γιά τούς καλύτερους πολίτες πού βλέπει νά ζοῦν γύρω του καί χαίρεται γιά τούς χειρότερους, ἀλλά καί εἶναι πάρα πολύ πρόθυμος ν' ἀκούει διαβολές. Τό πιά ἀνάρμοστο ὅμως ἀπό ὅλα εἶναι ὅτι ἄν κανεῖς τόν κολακεύει μέ μέτρο, θυμώνει ἐπειδή δέν εἶναι ἀρκετή ἡ κολακεία. Ἄν πάλι τόν κολακεύει κανεῖς πολύ, θυμώνει γιά τήν ὑπερβολή. Ἀλλά τώρα θά ἐξηγήσω τό χειρότερο. Ἀνατρέπει πατροπαράδοτα ἔθιμα καί σκοτώνει ἀνθρώπους χωρίς νά τούς δικάσει. Ἐγὼ ἄν τό πλῆθος ἔχει τήν ἐξουσία, τότε πρῶτ' ἀπ' ὅλα τό πολίτευμα ἔχει τό ὀραιότερο ὄνομα: ἰσονομία. Ὑστερα δέν μπορεῖ νά κάνει τίποτε ἀπό τά ὅσα κάνει ὁ τύραννος. Μέ κλῆρο ὀρίζονται οἱ ἄρχοντες καί αὐτοί πρέπει νά λογοδοτήσουν καί κάθε

ἀπόφασή τους πρέπει νά ἐγκριθεῖ ἀπό τό λαό. Ἡ γνώμη μου λοιπόν εἶναι νά καταργήσουμε τή μοναρχία καί νά δώσουμε τήν ἐξουσία στό πλῆθος, γιατί ἀπό τούς πολλούς πηγάζει κάθε ἐξουσία». Αὐτή ἦταν ἡ γνώμη τοῦ Ὀτάνη.

81. Ὁ Μεγάβυζος πρότεινε ὀλιγαρχία, λέγοντας τά ἀκόλουθα: «Τά ὅσα εἶπε ὁ Ὀτάνης γιά τήν κατάργηση τῆς τυραννίας, τά υἱοθετῶ κι ἐγώ, ἀλλά νομίζω ὅτι σφάλει ὅταν σᾶς συμβουλευεῖ νά δώσετε τήν ἐξουσία στό λαό. Δέν εἶναι ἡ καλύτερη λύση. Δέν ὑπάρχει τίποτε πιο ἀσύνετο καί πιο ἀλαζονικό ἀπό ἓνα ἀπαίδευτο πλῆθος. Εἶναι ἀδύνατο νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι γιά ν' ἀποφύγουμε τήν ἀλαζονεία ἑνός τυράννου πρέπει νά πέσουμε στήν ἀχαλίνωτη ἀλαζονεία τοῦ πλῆθους. Ὁ τύραννος ὅ,τι κάνει τό κάνει ἐνσυνείδητα, ἐνῶ τό πλῆθος οὔτε αὐτό δέν κάνει. Πῶς θά τό μποροῦσε, ἀφοῦ δέν ἔμαθε τίποτε ποτέ του, οὔτε ξέρεי τίποτε τό σωστό ἀπ' τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του καί ὅταν ἀναμιχθεῖ στά πράγματα, σπρώχνει ἀσυλλόγιστα σάν πλημμυρισμένος χεῖμαρρος. Ὅσοι λοιπόν θέλουν τό κακό τῶν Περσῶν ἄς προτιμοῦν τή δημοκρατία. Ἐμεῖς ἄς διαλέξουμε μιάν ὁμάδα ἀπό τούς καλύτερους πολίτες καί ἄς τούς παραδώσουμε τήν ἐξουσία. Θά εἴμαστε κι ἐμεῖς μεταξύ τους, καί εἶναι φυσικό οἱ καλύτεροι πολίτες νά παίρνουν τίς καλύτερες ἀποφάσεις». Αὐτήν τή γνώμη εἶπε ὁ Μεγάβυζος. Τρίτος μίλησε ὁ Δαρεῖος καί εἶπε τά ἑξῆς:

82. «Τά ὅσα εἶπε ὁ Μεγάβυζος γιά τή δημοκρατία νομίζω ὅτι εἶναι σωστά, ἀλλά ὄχι καί τά ὅσα εἶπε γιά τήν ὀλιγαρχία. Ἐχομε τρία εἶδη πολιτεύματος καί ἄς πῶ ὅτι καί τά τρία εἶναι ἄριστα, δημοκρατία, ὀλιγαρχία καί μοναρχία. Λέω λοιπόν ὅτι τό τελευταῖο ὑπερέχει πολύ ἀπό τά ἄλλα. Ἄν ὁ ἄνθρωπος πού εἶναι μονάρχης εἶναι ἄριστος, τίποτε καλύτερο δέν μπορεῖ νά βρεθεῖ. Ἐχοντας τόσες ἀρετές, θά φροντίζει μέ τόν καλύτερο τρόπο γιά τά συμφέροντα τοῦ λαοῦ καί τά ὅσα θά σχεδιάζει ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ θά μένουν μυστικά. Στήν ὀλιγαρχία, ὅταν πολλοί προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους στό κοινό, δημιουργοῦνται, συνήθως, μεταξύ τους μεγάλες ἐχθρες. Ὁ καθένας ἀπό τούς ὀλιγαρχικούς θέλει νά εἶναι ὁ ἡγέτης καί νά ἐπιβάλλει τή γνώμη του. Ἐτσι δημιουργοῦνται μεταξύ τους μεγάλες ἐχθρότητες, πού γεννοῦν ἐπαναστάσεις κι ἀπό τίς ἐπαναστάσεις ὀδηγοῦνται σέ φόνους κι ἀπό τούς φόνους ξεπηδάει ἡ μοναρχία καί αὐτό σημαίνει ὅτι αὐτή εἶναι τό καλύτερο πολίτευμα. Ἄν πάλι ὁ

δῆμος ἔχει τὴν ἐξουσία, εἶναι ἀδύνατο νά μὴν ἐξαχρειωθεῖ. Καί ἡ ἐξαχρείωση στή δημοκρατία δέν ὀδηγεῖ σέ ἔχθρες, ἀλλά σέ φιλικούς δεσμούς ἀνάμεσα στούς κακοὺς πολίτες, γιατί αὐτοὶ πρέπει νά συνεννοοῦνται, ὥστε νά μποροῦν νά δροῦν. Καί αὐτό ἐξακολουθεῖ ὡς τὴν ἡμέρα πού θά ἐμφανισθεῖ κάποιος ἐπικεφαλῆς τοῦ δήμου καί θά τοὺς καταδιώξει. Γιὰ τὴν ἐπιτυχία του αὐτὴ τὸν θαυμάζει τό πλῆθος καί ὁ θαυμασμός αὐτός τὸν ἀναδείχνει ἡγέτη. Εἶναι λοιπόν καί αὐτό ἀπόδειξη ὅτι ἡ μοναρχία εἶναι τό καλύτερο πολίτευμα. Ἄλλά γιὰ νά τὰ πεῖ κανεὶς ὅλα μέ μιὰ λέξη, πῶς μᾶς δόθηκε ἡ ἐλευθερία καί ποιός μᾶς τὴν ἔδωσε; Ὁ δῆμος; Ἡ ὀλιγαρχία; Ἡ ἓνας μονάρχης; Πιστεύω, λοιπόν, ὅτι ἀφοῦ ἡ ἐλευθερία μᾶς δόθηκε ἀπὸ ἓναν ἄνθρωπο, πρέπει νά διατηρήσουμε τὴ μοναρχία καί, ἐκτός ἀπ' αὐτό, νά μὴν καταργήσουμε τοὺς πάτριους νόμους ὅταν ἔχουν καλῶς. Δέ θά εἶναι καλύτερα».

83. Αὐτές οἱ τρεῖς γνώμες διατυπώθηκαν καί οἱ ἄλλοι τέσσερις συνωμότες ὑποστήριζαν τὴ γνώμη τοῦ Δαρείου. Ὄταν ὁ Ὀτάνης, πού ζητοῦσε δημοκρατία γιὰ τοὺς Πέρσες, εἶδε ὅτι ἀπορρίφθηκε ἡ γνώμη του, μίλησε πάλι καί εἶπε: «Σύντροφοι, εἶναι φανερό ὅτι ἓνας ἀπὸ ἐμᾶς πρέπει νά γίνει βασιλιάς, εἴτε μέ κλῆρο, εἴτε μέ τὴν ψῆφο τοῦ περσικοῦ λαοῦ, εἴτε μέ ὅποιον ἄλλο τρόπο. Ὅσο γιὰ μένα δέν θά φιλοδοξήσω νά συναγωνιστῶ, γιατί δέ θέλω οὔτε νά ἐξουσιάζω οὔτε νά ἐξουσιάζομαι. Καί ἀποσύρομαι μέ αὐτό τὸν ὄρο, νά μὴν ἔχει ἐξουσία ἀπάνω μου κι ἀπάνω στους ἀπογόνους μου ὅποιος ἀπὸ σᾶς γίνει βασιλιάς». Ὄταν τὰ εἶπε αὐτά καί οἱ ἄλλοι ἔξι δέχτηκαν, δέν συναγωνίστηκε μαζί τους καί παραμέρισε. Καί σήμερα ἀκόμα ἡ οἰκογένειά του εἶναι στήν Περσία ἡ μόνη ἐλεύθερη καί δέχεται μόνο ὅσες διαταγές θέλει, ἀλλά δέν πρέπει νά παραβαίνει τοὺς νόμους τῶν Περσῶν.

Κεφ. 84-160. Ἀρχίζει ἡ ἐξιστόρηση τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου, περιγράφεται ἡ ὀργάνωση τοῦ περσικοῦ κράτους καί ἀναφέρονται οἱ πρώτες ἐπεκτατικὲς βλέψεις τοῦ Δαρείου πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ

4

Κεφ. 1 - 19. Οί Σκύθες, καταγωγή και σκυθική μυθολογία

Κεφ. 19 - 25, 27 - 29. Οί Σκύθες νομάδες

19. Πέρα από τόν ποταμό Παντικιάπη, προς τήν ανατολή και μετά τούς Σκύθες γεωργούς, ζοῦν οί Σκύθες νομάδες. Αὐτοί οὔτε σπέρνουν οὔτε ὀργώνουν. Ἡ περιοχή δέν ἔχει δέντρα ἐκτός ἀπό τήν Ἰλαία. Οἱ νομάδες αὐτοί κατοικοῦν μιά χώρα πού ἐκτείνεται ἀνατολικά δεκατέσσερις μέρες πορεία ὡς τό ποταμό Γέρο.

20. Πέρα ἀπό τόν Γέρο ποταμό ὑπάρχει ἡ περιοχή πού λέγεται βασιλική καί ζοῦν ἐκεῖ οἱ καλύτεροι καί περισσότεροι Σκύθες, πού θεωροῦν τούς ἄλλους Σκύθες δούλους τους. Ἡ χώρα τους πρὸς τό νότο φτάνει ὡς τήν Ταυρική, πρὸς τήν ἀνατολή ὡς τήν τάφρο ἐκείνη πού εἶχαν σκάψει οἱ γιοί τῶν τυφλῶν δούλων καί ὡς τό ἐμπορικό κέντρο πού ὀνομάζεται Κρηνοί τῆς Μαιώτιδας λίμνης. Ἡ χώρα τους ἐκτείνεται καί ὡς τόν ποταμό Τάναη. Πέρα ἀπό τούς βασιλικούς Σκύθες, στό βορρά, ζοῦνε οἱ Μελάγγλαινοι, πού εἶναι κι αὐτοί ξεχωριστό ἔθνος καί ὄχι Σκύθες. Πέρα ἀπό τούς Μελάγγλαινους ὑπάρχει, ὅσο τουλάχιστο ξέρουμε, χώρα ἀκατοίκητη ἀπό ἀνθρώπους, μέ λίμνες.

21. Ὅταν διαβεῖ κανεῖς τόν Τάναη, στήν ἄλλη ὄχθη δέν εἶναι πιά ἡ Σκυθία. Ἡ πρώτη χώρα εἶναι τῶν Σαυροματῶν πού ἀρχίζει ἀπό τό μυχό τῆς λίμνης Μαιώτιδας καί ἐκτείνεται πρὸς τό βορρά δεκαπέντε μέρες πορεία. Ἐκεῖ δέν ὑπάρχουν οὔτε ἄγρια οὔτε ἡμερα δέντρα. Πέρα

ἀπ' αὐτούς, δεύτερη χώρα εἶναι ἐκείνη πού κατοικεῖται ἀπό τούς Βουδίνους, περιοχή σκεπασμένη ἀπό δάση μέ λογιῶν - λογιῶν δέντρα.

22. Ἀπό τή χώρα τῶν Βουδίνων πρὸς τό βορρά πρώτα ὑπάρχει μιά ἔρημη περιοχή, ἑπτὰ μέρες δρόμο. Μετά ἀπό τήν ἔρημο αὐτή, λοξοδρομώντας ἀνατολικά, βρίσκεται ἡ χώρα πού κατοικεῖται ἀπό τούς Θυσσαγέτες, πολυάριθμη καί χωριστή φυλή πού ζοῦν ἀπό τό κυνήγι τους. Γείτονές τους εἶναι οἱ ὀνομαζόμενοι Ἰύρκες, πού ζοῦν κι αὐτοί ἀπό τό κυνήγι τους. Κυνηγοῦν μέ τόν ἐξῆς τρόπο: Ὁ κυνηγός παραμονεύει ἀπάνω σ' ἓνα δέντρο, γιατί ἡ περιοχή εἶναι πυκνοφυτεμένη, ἐνῶ τό ἄλογό του, γυμνασμένο, κάθεται μέ τήν κοιλιά γιά νά μή φαίνεται, καθῶς καί ὁ σκύλος του. Ὅταν δεῖ τό ζῶο, ἀπάνω ἀπό τό δέντρο, τοῦ ρίχνει ἓνα βέλος, καβαλικεύει τό ἄλογό του καί ἀρχίζει νά τό κυνηγάει, ἐνῶ ὁ σκύλος του ἀκολουθεῖ ἀπό κοντά τό λαβωμένο ζῶο. Πέρα ἀπ' αὐτούς, λοξοδρομώντας πρὸς τήν ἀνατολή, ζοῦν ἄλλοι Σκύθες πού ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῶν βασιλικῶν Σκυθῶν καί γι' αὐτόν τό λόγο πῆγαν κι ἔζησαν στήν περιοχή ἐκείνη.

23. Ὡς τή χώρα τῶν Σκυθῶν αὐτῶν ὅσοι τόποι ἀναφέρθηκαν εἶναι πεδινοί, μέ πλούσια γῆ. Ἀπό ἐκεῖ ὅμως καί πέρα εἶναι τραχιά καί ὄλο πέτρες. Ὅταν περάσει κανεῖς μεγάλη ἀπόσταση ἀπό τήν τραχιά αὐτή περιοχή, φτάνει στίς ὑπώρειες ψηλῶν βουνῶν, ὅπου ζοῦν ἄνθρωποι πού, καθῶς λέγεται, εἶναι φαλακροί ἀπό τότε πού γεννιοῦνται, ἄντρες καί γυναῖκες. Ἐχουν τή μύτη πλακουτσωτή καί μακρὸ σαγόνι. Μιλοῦν γλώσσα δική τους. Φοροῦν τά ἴδια ροῦχα μέ τούς Σκύθες καί τρέφονται ἀπό δέντρα. Τό δέντρο αὐτό τό λένε ποντικό καί εἶναι μεγάλο σά μιά συκιά περὶπου καί ὁ καρπός του εἶναι ὅσο ἓνα κουκί, καί ἔχει κουκουτσί. Ὅταν ὁ καρπός αὐτός ὠριμάσει, τόν βάζουν σέ πάνινες σακκοῦλες καί τόν λιώνουν καί τρέχει ἓνα πηχτό καί μαῦρο ζουμί πού τό λένε ἄσχυ. Τό ζουμί αὐτό τό γλείφουν ἢ τό ἀνακατεῦνουν μέ γάλα καί τό πίνουν. Ἀπό τό κατακάθι κάνουν μιά πίτα καί τήν τρῶνε. Στά μέρη τους δέν ὑπάρχουν βοσκές. Ὁ καθένας ζεῖ κάτω ἀπό ἓνα δέντρο πού τό χειμῶνα τό σκεπάζουν μέ ἓνα περικάλυμμα λευκό, στεγανό καί τό καλοκαίρι τό βγάζουν. Κανεῖς δέν τούς βλάπτει, γιατί θεωροῦνται ἱεροί, δέν ἔχουν κανένα πολεμικό ὕπλο καί λύνουν τίς διαφορές τῶν γειτόνων τους. Ἄν ποτε καταφύγει σ' αὐτούς κανένας φυγάδας, κανεῖς δέν τόν καταδιώκει πιά. Ὀνομάζονται Ἀργιππαῖοι.

24. Ὡς τοὺς φαλακροὺς αὐτοὺς εἶναι πολὺ γνωστὴ ἡ περιοχή καὶ οἱ κάτοικοι πού βρίσκονται πρὶν ἀπ' αὐτούς, γιατί πολλοὶ Σκύθες ταξιδεύουν ἐκεῖ καὶ δέν εἶναι δύσκολο νά πάρει κανεὶς πληροφορίες ἀπ' αὐτούς, ἀλλά καὶ ἀπὸ Ἑλληνες πού πηγαίνουν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ ἐμπορικὸ λιμάνι τοῦ Βορουσθένης* καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα κέντρα τοῦ Πόντου. Ὅσοι Σκύθες πηγαίνουν σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη, ἔχουν μαζί τους ἐφτά διερμηνεῖς γιὰ ἐφτά γλῶσσες, ὅταν διαπραγματεύονται.

25. Ὡς ἐκεῖ λοιπὸν ἔχομε πληροφορίες, ἀλλὰ πέρα ἀπὸ τοὺς φαλακροὺς κανεὶς δέν ξέρει νά πεῖ τί ἀκριβῶς ὑπάρχει, γιατί ὑπάρχουν ψηλά βουνά, ἀπάτητα, πού φράζουν τὸ δρόμο καὶ κανεὶς δέν μπορεῖ νά τὰ περάσει. Οἱ ἴδιοι αὐτοὶ οἱ φαλακροὶ λένε, ἀλλὰ ἐγὼ δέν τοὺς πιστεύω, ὅτι στὰ βουνά ζοῦν κατσιοκοπόδαροι ἄνθρωποι καὶ ὅτι πέρα ἀπὸ αὐτούς ὑπάρχουν ἄλλοι πού κοιμοῦνται ἕξι μῆνες τὸ χρόνο. Αὐτὰ ἐγὼ δέν τὰ παραδέχομαι. Ἐξέρουμε ἀκόμη ὅτι ἀνατολικά ἀπὸ τοὺς φαλακροὺς ζοῦν οἱ Ἴσσηδόνες, ἀλλὰ στὰ βορινά κανεὶς δέν ξέρει τίποτε ἀκριβῶς οὔτε γιὰ τοὺς φαλακροὺς οὔτε γιὰ τοὺς Ἴσσηδόνες, παρά μόνο τὰ ὅσα λένε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι.

27. Αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς ξέρομε. Πιὸ πέρα πρὸς τὸ βορρά, οἱ Ἴσσηδόνες εἶναι ἐκεῖνοι πού λένε ὅτι ὑπάρχουν μονόφθαλμοι ἄνθρωποι καὶ γρύπες πού φυλάγουν τὸ χρυσάφι. Ἀπὸ αὐτούς τὸ ἔχουν ἀκούσει οἱ Σκύθες καὶ ἀπὸ τοὺς Σκύθες ἐμεῖς οἱ ἄλλοι καὶ τοὺς ὀνομάζομε μὲ τὴ σκυθικὴ λέξι Ἄριμασπούς. «Ἄριμα» σημαίνει σκυθικά «ἔνα» καὶ «σπού» σημαίνει «μάτι».

28. Σ' ὅλη αὐτὴν τὴ χώρα πού περιέγραψα, ὁ χειμώνας εἶναι πολὺ βαρὺς. Ὅκτῳ μῆνες στοὺς δώδεκα τὸ κρῦο εἶναι ἀφόρητο καὶ ἂν χύσεις νερὸ στὸ χῶμα δέ θά γίνει λάσπη. Γιὰ νά κάνεις λάσπη πρέπει ν' ἀνάψεις φωτιά. Ἡ θάλασσα παγώνει καθὼς καὶ ὁ Κιμμέριος Βόσπορος ὀλόκληρος*. Ἔτσι οἱ Σκύθες πού ζοῦνε πέρα ἀπὸ τὴν τάφρο περνοῦν ἀπάνω στὸν πάγο μὲ τὰ ἄρματα τους καὶ εἰσβάλλουν στὴ χώρα πού κατοικοῦν οἱ Σῖνδοι. Ἔτσι λοιπὸν τοὺς ὀκτῳ μῆνες εἶναι χειμώνας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους τέσσερις μῆνες κάνει κρῦο. Στὰ μέρη αὐτὰ ὁ χειμώνας δέν εἶναι

* Ὁ Δνεπέρος.

* Στὴν Ἀζοφικὴ θάλασσα.

ὅπως παντοῦ ἄλλοῦ. Διαφέρει ὁ χειμώνας στοὺς τόπους αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς χειμῶνες ἄλλων τόπων σὸ ὅτι τὸ χειμῶνα δὲ βρέχει σχεδὸν καθόλου, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι ἢ βροχὴ δὲ σταματάει. Καί τὴν ἐποχὴ πού ἄλλοῦ βροντᾶει καὶ ἀστράφτει, στήν περιοχὴ ἐκεῖνη δὲ γίνονται αὐτὰ τὰ πράγματα, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι γίνονται πολὺ συχνά. Ἄν ξεσπάσουν βροντές τὸ χειμῶνα, αὐτὸ θεωρεῖται θεῖο σημάδι. Τὸ ἴδιο καὶ ὅταν γίνεται σεισμός, εἴτε χειμῶνα εἴτε καλοκαίρι, στή Σκυθία τὸ θεωροῦν θεῖο σημάδι. Τὰ ἄλογα μποροῦν καὶ ἀντέχουν σὸ κρύο, ἐνῶ τὰ γαϊδούρια καὶ τὰ μουλάρια δὲν τὸ ἀντέχουν καθόλου. Παντοῦ ἄλλοῦ τὰ ἄλογα ὅταν μένουν σὸ κρύο ξεπαγιάζουν, ἐνῶ τὰ γαϊδούρια καὶ τὰ μουλάρια τὸ ἀντέχουν.

29. Ἐξαιτίας τοῦ ψύχους νομίζω ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχουν βόδια δίχως κέρατα. Ἐρχεται νὰ τὸ μαρτυρήσει κι ἓνας στίχος τοῦ Ὀμήρου, ὁ ἐξῆς:

Καί ἡ Λιβύη, ὅπου τ' ἀρνιά γεννιοῦνται μέ κέρατα.

Καλὰ εἶπε ὅτι στά θερμά κλίματα τὰ κέρατα μεγαλώνουν γρήγορα, ἐνῶ στά ψυχρά κλίματα ἢ δὲν φυτρώνουν διόλου ἢ ἂν φυτρώσουν, μόλις πού βγαίνουν.

Κεφ. 30-58. Σκυθικὲς φυλές, χάρτες τοῦ Κόσμου, ποταμοὶ τῆς Σκυθίας.

Κεφ. 59-63, 67, 68, 71. Ἔθιμα Σκυθῶν

59. Οἱ Σκύθες λοιπὸν ἔχουν μεγάλο πλοῦτο. Ὅσο γιὰ τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἔθιμά τους θὰ τὰ περιγράψω τώρα. Οἱ μόνοι θεοὶ τοὺς ὁποίους λατρεύουν εἶναι ἢ Ἐστία κυρίως καὶ μετὰ ὁ Δίας καὶ ἡ Γῆ. Θεωροῦν ὅτι ἡ Γῆ εἶναι γυναίκα τοῦ Δία. Μετὰ εἶναι ὁ Ἀπόλλων, ἡ Οὐρανία Ἀφροδίτη, ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Ἄρης. Τοὺς θεοὺς αὐτοὺς τοὺς λατρεύουν ὅλοι οἱ Σκύθες, ἀλλὰ οἱ ὀνομαζόμενοι βασιλικοὶ Σκύθες κάνουν θυσίες καὶ στόν Ποσειδῶνα. Στὴ σκυθικὴ γλῶσσα ἢ Ἐστία ὀνομάζεται Ταβιτή, ὁ Δίας λέγεται, πολὺ σωστὰ νομίζω, Παπαῖος, ἢ Γῆ λέγεται Ἀπή, ὁ Ἀπόλλων Γοιτόσυρος, ἢ Οὐρανία Ἀφροδίτη Ἀργίμπασσα, ὁ Ποσειδῶν Θαγιμασάδας. Δὲν χτίζουν ναοὺς ἢ βωμοὺς οὔτε κάνουν ἀγάλματα στοὺς θεοὺς τοὺς ἐκτός ἀπὸ τὸ θεὸ Ἄρη.

60. Κάνουν ὅλοι τίς ἴδιες θυσίες γιά ὅλους τοὺς θεοὺς καί μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Τό σφαχτάρι μένει ὄρθιο μέ δεμένα τά δυό μπροστινά πόδια. Ἐκεῖνος πού κάνει τή θυσία καί στέκεται πίσω ἀπό τό ζῶο τραβάει ἀπότομα τό σκοινί μέ τό ὁποῖο εἶναι δεμένα τά πόδια τοῦ ζώου καί, καθῶς τοῦτο πέφτει, ὁ θύτης κάνει ἐπίκληση στό θεό, στόν ὁποῖο γίνεται ἡ θυσία. Ὑστερα βάζει γύρω ἀπό τό λαιμό τοῦ ζώου μιὰ θηλιά, χώνει ἀνάμεσα στό σκοινί καί στό λαιμό τοῦ ζώου ἓνα ξύλο καί τό στρίβει ὥσπου νά πνίξει τό ζῶο. Οὔτε φωτιά ἀνάβει οὔτε προσφέρει τίποτα στό θεό οὔτε κάνει σπονδή. Ἀλλά ἀφοῦ πνίξει τό ζῶο, τό γδέρνει καί ἀρχίζει νά τό ψήνει.

61. Ἐπειδή στή Σκυθία δέν υπάρχουν διόλου ξύλα, ψήνουν τά κρέατα μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Ὄταν γδάρουν τά σφαχτάρια, ἀφαιροῦν ὅλο τό κρέας καί ἀφήνουν μόνο τά κόκαλα. Ἐπειτα, ἂν ἔχουν, τά βάζουν σέ χύτρες ντόπιες πού μοιάζουν μέ τίς λεσβιακές χύτρες, μέ τή διαφορά ὅτι εἶναι ἀρκετά πιό μεγάλες. Βάζουν τά κρέατα μέσα, ἀνάβοντας φωτιά μέ τά κόκαλα τῶν ζώων. Ἄν πάλι δέν ἔχουν χύτρες, τότε γεμίζουν τήν κοιλιά τοῦ ζώου μέ κρέατα, τ' ἀνακατεύουν μέ νερό καί ἀνάβουν φωτιά μέ τά κόκαλα πού καίγονται πολύ καλά. Οἱ κοιλιές χωροῦν εὐκόλα ὅλο τό κρέας χωρίς τά κόκαλα. Ἐτσι καί τό βόδι καί τά ἄλλα ζῶα δίνουν τόν τρόπο νά ψηθοῦν τά ἴδια. Ὄταν τό κρέας ψηθεῖ, ὁ θύτης κόβει καί παίρνει γιά πρωτεῖα μέρος ἀπό τό κρέας καί τά σπλάχνα καί τά ρίχνει μπροστά του. Θυσιάζουν καί τ' ἄλλα ζῶα, ἀλλά κυρίως τά ἄλογα.

62. Στούς ἄλλους θεοὺς λοιπόν ἔτσι κάνουν θυσία καί αὐτά τά ζῶα θυσιάζουν. Γιά τόν Ἄρη κάνουν τά ἐξῆς: Σέ κάθε νομό διοικητικῆς περιοχῆς ἰδρύουν ἓνα ἱερό τοῦ Ἄρη πού τό φτιάχνουν μέ δεμάτια φρύγανα καί εἶναι τετράγωνο, μέ μῆκος τρία στάδια καί ἄλλο τόσο φάρδος. Τό ὕψος του εἶναι μικρότερο. Ἀπάνω σ' αὐτά τά δεμάτια κατασκευάζουν ἓνα τετράγωνο δάπεδο, τοῦ ὁποῖου οἱ πλευρές εἶναι κάθετες καί μόνο ἀπό τή μιὰ πλευρά, πού εἶναι λοξή, μπορεῖ κανεῖς ν' ἀνάβει. Κάθε χρόνο φέρνουν καί ρίχνουν ἑκατόν πενήντα φορτώματα φρύγανα, γιατί μέ τό χειμῶνα φυραίνουν. Ἐπάνω στόν ὄγκο αὐτό βάζουν ἓνα ἀρχαῖο σιδερένιο μικρό ξίφος καί αὐτό εἶναι σύμβολο τοῦ Ἄρη. Σ' αὐτό τό ξίφος κάθε χρόνο θυσιάζουν καί ἄλλα ζῶα, ἀλλά καί ἄλογα.

63. Αὐτές λοιπόν εἶναι οἱ θυσίαι πού κάνουν. Χοίρους δέ συνηθίζουν νά ἔχουν, οὔτε καί τούς θέλουν κάν στόν τόπο τους.

67. Οἱ Σκύθες ἔχουν πολλούς μάντεις πού μεταχειρίζονται γιά τή μαντική τους πολλές βέργες ἀπό ἰτιά μέ τόν ἐξῆς τρόπο: Παίρνουν δεμάτια μεγάλα ἀπό τέτοιαι βέργες, τά βάζουν χάμω καί τά λύνουν· ὕστερα παίρνουν μιά μιά τίς βέργες καί λένε τίς μαντεῖες τους κι ἐνῶ μιλάνε τίς συγκεντρώνουν πάλι ἀπάνω στό χῶμα. Αὐτός εἶναι ὁ πατροπαράδοτος τρόπος τῆς μαντικῆς τους. Οἱ Ἐνάρεις, οἱ ἀνδρόγυνοι, ἰσχυρίζονται πώς ἡ ἴδια ἡ Ἀφροδίτη τούς ἔδωσε τή μαντική· αὐτοί κάνουν τίς μαντεῖες τους μέ τό φλοιό τῆς φιλύρας. Σκίζουν τό φλοιό τῆς φιλύρας σέ τρεῖς λουρίδες, τίς τυλίγουν στά δάχτυλά τους καί μετά τίς ξετυλίγουν, λέγοντας τίς μαντεῖες.

68. "Ὅταν ἀρρωστήσει ὁ βασιλιάς τῶν Σκυθῶν, στέλνει καί φέρνουν τρεῖς ἀπό τούς μάντεις, τούς καλύτερους, πού κάνουν τίς μαντεῖες τους μέ τόν τρόπο πού εἶπα. Τίς περισσότερες φορές λένε ὅτι ὁ τάδε, καί ὀνομάζουν ἕναν ἀπό τούς πολῖτες, πῆρε ψεύτικο ὄρκο στή βασιλική ἐστία. Συνήθεια στούς Σκύθες, ὅταν θέλουν νά πάρουν φοβερό ὄρκο, εἶναι νά ὀρκισθοῦν στή βασιλική ἐστία. Φέρνουν ἀμέσως ἐκεῖνον πού κατάγγειλαν οἱ μάντεις, τοῦ λένε πώς ἡ μαντική τόν δείχνει ἐπίορκο, πού ὀρκίστηκε στή βασιλική ἐστία καί γι' αὐτό εἶναι ἀρρωστος ὁ βασιλιάς. Ἐκεῖνος ἀρνιέται καί λέει ὅτι δέν πῆρε ψεύτικο ὄρκο καί φωνάζει. "Ὅταν αὐτός ἀρνηθεῖ, τότε ὁ βασιλιάς καλεῖ διπλάσιους μάντεις καί ἂν αὐτοί, κάνοντας τήν ἴδια μαντική, ποῦν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐπίορκος, τοῦ κόβουν ἀμέσως τό κεφάλι καί ἡ περιουσία του μοιράζεται μέ κλῆρο στούς πρώτους μάντεις. "Ἄν ὅμως οἱ δεῦτεροι μάντεις τόν κηρύξουν ἀθῶο, τότε φωνάζουν ἄλλους μάντεις καί ὕστερα ἄλλους. "Ἄν οἱ περισσότεροι ἀπό τούς μάντεις τόν βροῦν ἀθῶο, τότε πρέπει νά τιμωρηθοῦν οἱ πρῶτοι μάντεις.

71. Οἱ τάφοι τῶν βασιλιάδων τους βρίσκονται στούς Γέρρους, ὡς ἐκεῖ πού ὁ Βοροσθένης εἶναι ἀκόμη πλωτός. Ἐκεῖ, ὅταν πεθάνει ὁ βασιλιάς τους, σκάβουν ἕναν πολύ μεγάλο λάκκο τετράγωνο καί ὅταν τόν ἐτοιμάσουν, παίρνουν τό νεκρό καί τόν ἀλείφουν μέ κερί, ἀφοῦ πρῖν τοῦ ἀνοίξουν τήν κοιλιά, τήν καθάρισαν καί τή γέμισαν μέ κομμένο κύπερο*, μέ θυ-

* Κύπερο ἢ κύπειρος: ἀρωματικό φυτό χρησιμοποιούταν γιά ταρίχευση (βαλσάμωμα).

μάρι καί μέ σπόρο ἀπό σέλινο καί ἄνηθο καί τήν ἔραψαν πάλι, καί τόν μεταφέρουν μέ ἀμάξι σέ ἄλλη φυλή. Ἐκεῖνοι πού παίρνουν τό νεκρό, κάνουν τά ἴδια, ὅπως καί οἱ βασιλικοὶ Σκύθες. Κόβουν ἓνα κομάτι ἀπό τό αὐτί τους, κουρεύονται, σκίζουν τίς σάρκες τους στά χέρια, πληγώνουν τή μήτη καί τό μέτωπό τους καί τρυποῦν τό ἀριστερό τους χέρι μέ βέλος. Ἐπειτα μεταφέρουν τό νεκρό ἀπάνω στό ἀμάξι σέ μίαν ἄλλη φυλή τους. Τόν ὀδηγοῦν ἐκεῖνοι πού τόν παρέλαβαν. Ὅταν γυρίσουν ὅλες τίς φυλές ὀδηγώντας τό νεκρό, φάνουν στούς Γέρρους, πού εἶναι τό τελευταῖο ὑπήκοο ἔθνος, ὅπου βρίσκονται οἱ τάφοι. Ἐκεῖ τοποθετοῦν τό νεκρό στόν τάφο του, ἀπάνω σ' ἓνα στῤῷμα ἀπό φύλλα, καρφώνουν στό χῶμα κοντάρια δεξιά καί ἀριστερά ἀπό τό νεκρό, τά συνδέουν μέ ξύλα ἀπό πάνω καί τά σκεπάζουν μέ καλάμιές. Ἀφοῦ τά κάνουν αὐτά ρίχνουν ὅλοι χῶμα πολύ καί συναγωνίζονται πρόθυμα σ' αὐτό γιά νά ὑψώσουν ὅσο τό δυνατό μεγαλύτερο τύμβο.

Κεφ. 72 - 129. Ὁ Δαρεῖος περνάει στήν Εὐρώπη καί κατασκευάζει γέφυρα στόν Ἴστρο (Δούναβη). Ἐκταση Σκυθίας καί σύμμαχοι Σκυθῶν. Ὁ Δαρεῖος ἐκστρατεύει ἐναντίον τους.

Κεφ. 129 - 132. Οἱ Σκύθες καταπονοῦν τόν Δαρεῖο μέ τήν πολεμική τους. — Τοῦ στέλνουν συμβολικά δῶρα

129. Ὅταν οἱ Σκύθες ἔκαναν ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου τοῦ Δαρείου, συνανοῦσαν ἓνα ἐμπόδιο πού ὠφελοῦσε τούς Πέρσες καί πού εἶναι πολύ παράξενο, καί θά τό ἀναφέρω. Ἦταν ἡ φωνή τῶν γαῖδουριῶν κι ἡ θέα τῶν μουλαριῶν· γιατί στή Σκυθία δέν ὑπάρχουν οὔτε γαῖδουρία οὔτε μουλάρια, ὅπως τό ἔχω κιόλας πεῖ. Σ' ὀλόκληρη τή σκυθική γῆ δέν ὑπάρχει οὔτε γαῖδουρί, οὔτε μουλάρι ἐξαιτίας τοῦ κρύου. Τά γαῖδουρία, γκαρίζοντας, ἔφερναν σύγχυση στό ἵππικό τῶν Σκυθῶν· καί καθῶς πολλές φορές ἔκαναν ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Περσῶν, ὅταν τά ἄλογα ἄκουγαν τό γκάρισμα τῶν γαῖδουριῶν, ταραζόνταν, ἔκαναν πίσω τρομαγμένα μέ τά αὐτιά στητά, γιατί ποτέ δέν εἶχαν ἀκούσει τέτοια φωνή ζῶου καί ποτέ δέν τό εἶχαν δεῖ. Οἱ Πέρσες κατά τοῦτο εἶχαν μιά μικρή ἐπιτυχία στόν πόλεμο.

130. "Όταν οἱ Σκύθες ἐβλεπαν τοὺς Πέρσες σέ μεγάλη σύγχυση, θέλοντας νά τοὺς κάνουν νά μείνουν στή σκυθική γῆ ὅσο τό δυνατό περισσό-
τερο καί ἔτσι νά φτάσουν στή χειρότερη κατάντια, ἔκαναν τό ἐξῆς: ἀφ-
ναν μερικά ζῶα τους μέ τοὺς βοσκούς τους κι ἐκεῖνοι πῆγαιναν σ' ἄλλη
περιοχή. Τότε οἱ Πέρσες ἔφταναν καί ἔπιαναν τά ζῶα, καί ἔτσι ἔπαιρ-
ναν πάλι θάρρος μέ τήν ἐπιτυχία τους.

131. Αυτό γινόταν πολλές φορές, ὥσπου στό τέλος ὁ Δαρεῖος βρέ-
θηκε σέ δύσκολη θέση. "Όταν οἱ Σκύθες βασιλιάδες τό πληροφορήθηκαν,
ἔστειλαν στό Δαρεῖο κήρυκα μέ δῶρα ἕνα πουλί, ἕνα ποντίκι, ἕνα βάτρα-
χο καί πέντε βέλη. Οἱ Πέρσες ρώτησαν τόν κήρυκα τί σήμαιναν τά δῶ-
ρα αὐτά καί ἐκεῖνος τοὺς ἀποκρίθηκε πῶς μόνη ἐντολή εἶχε νά τοὺς φέρε
τά δῶρα καί νά φύγει ἀμέσως· καί πρόσθεσε ὅτι ἂν οἱ Πέρσες ἦταν ἐξυ-
πνοι, θά μπορούσαν νά καταλάβουν τί σημασία εἶχαν τά δῶρα. Τό ἄκου-
σαν οἱ Πέρσες κι ἔκαναν συμβούλιο.

132. Ἡ γνώμη τοῦ Δαρείου ἦταν ὅτι οἱ Σκύθες τοῦ παραδίνονταν,
προσφέροντας (γῆν καί ὕδωρ). Τό συμπέρανε ἀπό τό ὅτι τό ποντίκι ζεῖ
μέσα στή γῆ καί τρώει ὅ,τι καί ὁ ἄνθρωπος, ὁ βάτραχος ζεῖ μέσα στό νε-
ρό, τό πουλί μοιάζει πολύ μέ ἄλογο στό σχῆμα, καί τά πέντε βέλη σή-
μαιναν πῶς τοῦ παραδίνου· τή δύναμή τους. Αὐτή ἦταν ἡ γνώμη τοῦ Δα-
ρείου, ἀλλά ὁ Γωβρύας, ἕνας ἀπό τοὺς ἐφτά πού εἶχαν ἀνατρέψει τοὺς μά-
γους, ἔδωσε ἐρμηνεῖα διαφορετική: «Ἄν, Πέρσες, δέν γίνετε πουλιά
νά πετάξετε στόν οὐρανό ἢ ποντίκια γιά νά ἐξαφανιστεῖτε κάτω ἀπό τή
γῆ ἢ βάτραχοι γιά νά πηδήξετε μέσα στίς λίμνες, δέν θά γυρίσετε στά
σπίτια σας, γιάτί θά σᾶς χτυπήσουν τά βέλη αὐτά».

*Κεφ. 133-205. Ἑποχώρηση τοῦ Δαρείου πού βρίσκει ἀνέπαφη τή
γέφυρα τοῦ Ἰστροῦ, χάρη στους Ἴωνες καί ἰδίως στόν τύραννο τῆς Μιλή-
του Ἰστιαῖο. Στοιχεῖα γιά τή Λιβύη καί λαοί της. Περσική ἐκστρατεία
στίς Λιβύη.*

ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ

5

Κεφ. 1 - 34. Ὁ Δαρείος πληροφορεῖται ὅτι ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἰστιαῖος ὀχυρώνει τήν τοποθεσία Μόρκινο, στή Θράκη. Ἀπό φόβο μήπως ὁ Ἰστιαῖος στραφεῖ ἐναντίον του, ὁ Δαρείος τόν καλεῖ κοντά του, στή Σοῦσα, καί τόν κρατεῖ ἐκεῖ μέ πρόφαση ὅτι χρειάζεται τίς συμβουλές του. Ἐσωτερικές ταραχές στή Νάξο δίνουν λαβή στόν Ἀρισταγόρα — τοποτηρητή τοῦ Ἰστιαίου στή Μίλητο — νά ζητήσει περσική βοήθεια ἐναντίον τῆς Νάξου. Τό ἐγχείρημα τοῦ Ἀρισταγόρα ἀποτυχαίνει.

Κεφ. 35-36. Ὁ Ἰστιαῖος στέλνει ἀπό τά Σοῦσα μήνυμα στόν Ἀρισταγόρα, πού ἀποφασίζει νά ἐπαναστατήσει ἐναντίον τῶν Περσῶν

35. Ὁ Ἀρισταγόρας* δέν μπορούσε νά ἐκπληρώσει τήν ὑπόσχεση πού εἶχε δώσει στόν Ἀρταφέρνη. Τόν πίεζαν πολύ τά χρέη γιά τήν ἐκστρατεία πού ἔπρεπε νά ἐξοφλήσει καί φοβόταν μήπως μέ τήν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας καί τίς διαβολές τοῦ Μεγαβάτη χάσει τήν ἐξουσία του στή Μίλητο. Ἔνεκα λοιπόν αὐτοῦ τοῦ φόβου σκεπτόταν νά ἐπαναστατήσει. Συνέπεσε νά φτάσει κοντά του ὁ ἀγγελιαφόρος τοῦ Ἰστιαίου**, πού εἶχε δερματόστικτο στό κεφάλι τό μήνυμα τοῦ Ἰστιαίου, πού τοῦ ἔλεγε νά ἐπαναστατήσει ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ. Ὁ Ἰστιαῖος, θέλοντας νά στείλει μήνυμα στόν Ἀρισταγόρα νά ἐπαναστατήσει, δέν εἶχε κανένα ἄλλο μέσο νά τό στείλει, γιατί ὁ δρόμος εἶχε φρουρές. Πῆρε τόν πιό πιστό του

* Γαμπρός καί τοποτηρητής τοῦ Ἰστιαίου.

** Τύραννος τῆς Μιλήτου πού εἶχε ἀναγκαστεῖ ἀπό τό Δαρεῖο νά μένει κοντά του μόνιμα, στή Σοῦσα.

δοῦλο, τοῦ ξύρισε τό κεφάλι, δερματοστόιξε στό κρανίον του τό μήνυμα καί περίμενε νά φυτρώσουν οἱ τρίχες. Μόλις φύτρωσαν, τόν ἔστειλε γρήγορα στή Μίλητον. Δέν τοῦ ἔδωσε καμιάν ἄλλη ἐντολή παρά, ὅταν φτάσει στή Μίλητον, νά πεῖ τοῦ Ἀρισταγόρα νά τοῦ ξυρίσει τό κεφάλι καί νά τό ἐξετάσει. Τά δερματοστοίγματα ὑπέδειχναν, ὅπως εἶπα καί πρίν, ἐπανάσταση. Αὐτό τό ἔκαμε ὁ Ἰστιαῖος ἐπειδή θεωροῦσε μεγάλη δυστυχία νά εἶναι ἀναγκασμένος νά μένει στά Σοῦσα καί εἶχε τήν ἐλπίδα ὅτι, ἂν γινόταν καμιά ἐπανάσταση, θά τόν ἔστελναν στά παράλια, ἀλλά, σκεπτόταν, ἂν δέν ἐπιχειροῦσε τίποτε ἢ Μίλητος, δέν ὑπῆρχε πιθανότητα νά πάει ποτέ ἐκεῖ.

36. Αὐτές οἱ σκέψεις ἔκαμαν τόν Ἰστιαῖο νά στείλει τό μήνυμα αὐτό στόν Ἀρισταγόρα, πού τά σχέδιά τους συνέπιπταν. Ὁ Ἀρισταγόρας συσκέφτηκε μέ τούς μελλοντικούς στασιαστές του, ἐκθέτοντας τίς σκέψεις του καί τό μήνυμα τοῦ Ἰστιαίου. Ὅλοι συμφώνησαν μέ τή γνώμη του ὅτι ἔπρεπε νά γίνει ἐπανάσταση, ἐκτός ἀπό τόν ἱστορικό Ἐκαταῖο, πού δέν ἄφηγε νά ξεκινήσουν τόν πόλεμο ἐναντίον τοῦ βασιλεῦς τῶν Περσῶν. Τούς εἶπε πόσα ἔθνη ἐξουσίαζε ὁ Δαρεῖος καί πόση δύναμη εἶχε. Ἀλλά ἐπειδή δέν μπορούσε νά τούς πείσει, δευτερολόγησε καί τούς συμβούλεψε νά προσπαθήσουν πρῶτα νά ἐπικρατήσουν στή θάλασσα. Εἶπε ὅτι δέν ἔβλεπε ποιός ἄλλος τρόπος ὑπῆρχε νά γίνει τέτοιο πράγμα (ἤξερε πόσο ἀδύνατη ἦταν ἡ Μίλητος) παρά νά μπορούσαν νά οἰκιοποιηθοῦν τό θησαυρό τοῦ μαντείου τῶν Βραγχιδῶν*, πού εἶχε ἀφιερώσει ὁ Λυδός Κροῖσος. Μέ τά χρήματα αὐτά θ' ἀποκοῦσαν τήν ὑπεροχή στή θάλασσα, θά εἶχαν αὐτοί τά χρήματα καί δέ θά προλάβαιναν ἔτσι οἱ ἐχθροί τους νά τά πάρουν. Τά χρήματα αὐτά ἦταν πάρα πολλά, ὅπως τό εἶπα καί πρίν. Δέν ἄκουσαν τή συμβουλή τοῦ Ἐκαταίου, ἀλλά ἀποφάσισαν νά ἐπαναστατήσουν καί ἔστειλαν ἀνθρωπό τους στή Μυούντα, στό στρατό πού γύριζε ἀπό τή Νάξο καί βρισκόταν ἐκεῖ, γιά νά προσπαθήσουν νά πιάσουν τούς ἀρχηγούς τοῦ στόλου.

Κεφ. 37-48. Ὁ Ἀρισταγόρας πηγαίνει στή Σπάρτη γιά νά ζητήσει βοήθεια γιά τήν ἐπαναστατημένη Ἰωνία.

* Οἱ Βραγχίδες ἦταν ἱεροεπίσκοποι μάντεις πού διατηροῦσαν ἕνα περίφημο Μαντεῖο, ὅπου εἶχαν προσφερθεῖ πολλά καί πολύτιμα ἀφιερῶματα.

Κεφ. 49-51. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νά στείλει βοήθεια

49. Ὁ Ἀρισταγόρας λοιπόν ὁ Μιλήσιος ἔφτασε στή Σπάρτη, ἐνῶ βασιλιάς ἦταν ὁ Κλεομένης. Ὅταν, ὅπως λένε οἱ Λακεδαιμόνιοι, συναντήθηκε μέ τὸ βασιλιά, εἶχε μιά χάλκινη πλάκα μέ χαραγμένο ἀπάνω της τὸ χάρτη ὅλης τῆς γῆς μέ ὅλες τίς θάλασσες καί ὅλους τοὺς ποταμούς. Ὁ Ἀρισταγόρας εἶπε τὰ ἐξῆς στόν Κλεομένη: «Κλεομένη, μὴ ἀπορήσεις μέ τῆ βιασύνη μου νά ἔρθω ἐδῶ. Συμβαίνουν τὰ ἐξῆς: οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἰώνων εἶναι δοῦλοι ἀντὶ νά εἶναι ἐλεύθεροι, καί αὐτὸ εἶναι πόνος καί ντροπή μεγάλη γιά μᾶς, ἀλλά καί γιά σᾶς πού εἴσαστε οἱ πῶτοι στήν Ἑλλάδα. Τώρα λοιπόν στό ὄνομα τῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων ἀπαλλάξετε ἀπό τῆ δουλεία τοὺς Ἴωνες, πού εἶναι ἀπό τὸ ἴδιο αἷμα μέ σᾶς. Σᾶς εἶναι εὐκόλο νά τὸ κατορθώσετε, γιατί οἱ βάρβαροι δέν εἶναι γενναῖοι, ἐνῶ ἐσεῖς ἔχετε φτάσει στήν ψηλότερη κορυφή τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς. Τά ὅπλα τους εἶναι τὰ ἐξῆς: ἔχουν τόξα καί κοντάρια μικρά. Ὅταν πᾶνε στή μάχη φοροῦν φαρδιές βράκες καί μυτεροὺς σκούφους στό κεφάλι. Ἔτσι, εἶναι εὐκόλο νά τοὺς νικήσει κανεὶς. Τά πλούτη τῆς περιοχῆς, τὴν ὁποία ἐξουσιάζουν, εἶναι περισσότερα ἀπὸ τὰ πλούτη ὅλων τῶν ἄλλων περιοχῶν τοῦ κόσμου, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ χρυσάφι, τὸ ἀσήμι καί τὸ χαλκὸ, τὰ κεντητὰ ὑφάσματα, τὰ ὑποζύγια καί τοὺς δούλους. Ἄν τὸ θελήσετε, ὅλα αὐτά θά εἶναι δικά σας. Γειτονεύουν μεταξύ τους, ὅπως ἐγὼ θά δείξω. Γείτονες τῶν Ἰώνων εἶναι οἱ Λυδοί, πού κατοικοῦν πλούσια χώρα καί ἔχουν πολλὰ χρήματα (καί λέγοντάς τα ἔδειχνε τίς περιοχές στό χάρτη πού ἦταν χαραγμένους στήν πλάκα) καί κοντὰ στοὺς Λυδοὺς αὐτούς, ἔλεγε ὁ Ἀρισταγόρας, εἶναι οἱ γείτονές τους Φρύγες, στ' ἀνατολικά, πού ἔχουν τὰ περισσότερα ζῶα καί τὴν πιὸ εὐφορη γῆ, ὅσο ἐγὼ τουλάχιστο ξέρω. Γείτονες τῶν Φρυγῶν εἶναι οἱ Καππαδόκες, πού ἐμεῖς τοὺς ὀνομάζουμε Συρίους. Μ' αὐτοὺς γειτονεύουν οἱ Κίλικες πού φτάνουν ὡς τῆ θάλασσα αὐτὴν, ὅπου βρίσκεται τὸ νησί Κύπρος. Οἱ Κίλικες πληρώνουν πεντακόσια τάλαντα ἐτήσιο φόρο στό βασιλιά. Μέ τοὺς Κίλικες αὐτοὺς συνορεύουν οἱ Ἀρμένιοι, πού ἔχουν καί αὐτοὶ πολλὰ κοπάδια. Μέ τοὺς Ἀρμένιους οἱ Ματιηνοί, πού ἔχουν τὴν περιοχὴ αὐτὴ. Γειτονεῖ μ' αὐτούς ἡ Κισσία, ὅπου κοντὰ στόν ποταμὸ Χοάσπη εἶναι τὰ Σοῦσα πού κατοικεῖ ὁ μέγας βασιλιάς καί ἔχει ἐκεῖ τοὺς θησαυροὺς του*». Ἄν κυριέψετε τὰ Σοῦσα,

* Ἡ ἀπαρίθμηση τῶν περιοχῶν αὐτῶν εἶναι γεωγραφικὰ σωστὴ.

θά μπορεῖτε νά παραβάλλετε τὰ πλούτη σας μέ τὰ πλούτη τοῦ Δία. Γιατί γιά μιά περιοχὴ μικρὴ, φτωχὴ καί μέ σύνορα στενά νά ὑποχρεώσεστε ν' ἀντιμετωπίζετε σέ μάχες καί τούς Μεσσηνίους, πού ἔχουν τήν ἴδια μέ σᾶς δύναμη, καί τούς Ἀρχάδες καί τούς Ἀργεῖους, πού δέν ἔχουν τίποτε πού νά μπορεῖ νά συγκριθεῖ μέ τό χρυσάφι ἢ τό ἀσήμι, δηλαδή πράγματα γιά τὰ ὁποῖα εἶναι κανεῖς πρόθυμος ν' ἀγωνιστεῖ καί νά πεθάνει; Ὅταν λοιπόν σᾶς δίνεται ἡ εὐκαιρία νά κατακτήσετε εὐκολά τήν Ἀσία, τί ἄλλο θά προτιμήσετε;» Ὁ Κλεομένης τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ξένε, Μιλήσιε, θά σοῦ ἀπαντήσω σέ δύο μέρες».

50. Τόσα εἶπαν τότε, ἀλλά ὅταν ἦρθε ἡ μέρα πού ἔπρεπε ὁ Κλεομένης νά δώσει ἀπάντηση καί ὅταν βρέθηκαν στόν τόπο πού εἶχαν ὀρίσει, ὁ Κλεομένης ρώτησε τόν Ἀρισταγόρα πόσων ἡμερῶν ἀπόσταση ἦταν ἀπό τήν παραλία τῆς Ἰωνίας ὡς τήν ἔδρα τοῦ βασιλιᾶ. Καί ὁ Ἀρισταγόρας πού ἦταν ἐξυπνος καί τόν εἶχε ὡς τότε ξεγελάσει, σ' αὐτό ἔκαμε λάθος. Γιατί ἐνῶ δέν ἔπρεπε νά πεῖ τήν ἀλήθεια, ἀφοῦ ἤθελε νά παρασύρει τούς Σπαρτιάτες στήν Ἀσία, τήν εἶπε, λέγοντας ὅτι ἡ ἀπόσταση ἦταν τριῶν μηνῶν. Τότε, ἐνῶ ὁ Ἀρισταγόρας ἤθελε νά τοῦ περιγράψει τήν πορεία, ὁ Κλεομένης, διακόπτοντάς τον, τοῦ εἶπε: «Ξένε Μιλήσιε, νά βρισκεσαι ἐξω ἀπό τὰ σύνορα τῆς Σπάρτης προτοῦ δύσει ὁ ἥλιος. Τά ὅσα λές δέν θά τ' ἀκούσουν εὐχάριστα οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἀφοῦ θέλεις νά τούς ὀδηγήσεις σέ ἀπόσταση τριῶν μηνῶν πορεία ἀπό τή θάλασσα».

51. Αὐτά εἶπε ὁ Κλεομένης καί γύρισε στό σπίτι του. Ὁ Ἀρισταγόρας πῆρε κλαδί ἐλιάς καί πῆγε ἰκέτης στό σπίτι τοῦ Κλεομένη. Ὅταν μπῆκε παρακαλοῦσε τόν Κλεομένη νά τόν ἀκούσει σάν ἰκέτη, ἀφοῦ διώξει τό παιδί του, γιατί ἦταν μαζί του ἡ κόρη του ἡ Γοργώ. Ἦταν τό μόνο του παιδί, ὀχτώ ἢ ἑννέα ἐτῶν. Ὁ Κλεομένης τοῦ εἶπε νά μιλήσει ἐλεύθερα χωρίς νά ἐμποδίζεται ἀπό τό παιδί. Τότε ὁ Ἀρισταγόρας ἄρχισε μέ τήν ὑπόσχεση νά τοῦ δώσει δέκα τάλαντα, ἂν ἔκανε ὅ,τι τοῦ ζητοῦσε. Ὁ Κλεομένης ἀρνήθηκε καί ὁ Ἀρισταγόρας αὐξήσε τό ποσό ὡς τὰ πενήντα τάλαντα, καί τότε τό παιδί φώναξε: «Πατέρα, ἂν δέ φύγεις ἀπό κοντά του, ὁ ξένος θά σέ διαφθείρει». Ὁ Κλεομένης εὐχαριστήθηκε μέ τή συμβουλὴ τοῦ παιδιοῦ του καί πῆγε σέ ἄλλο διαμέρισμα καί ἔτσι ὁ Ἀρισταγόρας ἀναγκάστηκε νά φύγει ἀπό τή Σπάρτη, χωρίς νά μπορέσει νά πεῖ περισσότερα γιά τήν πορεία πού θά τούς ὀδηγοῦσε ὡς τό βασιλιά.

Κεφ. 52 - 54. Ἡ βασιλική οδός ἀπό τῆς Σάρδεϊς στά Σοῦσα.

Κεφ. 55 - 64. Ὁ Ἀρισταγόρας πηγαίνει στήν Ἀθήνα πού ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τήν τυραννία τῶν Πεισιστρατιδῶν

55. Διωγμένος ἀπό τή Σπάρτη ὁ Ἀρισταγόρας πῆγε στήν Ἀθήνα πού ἔχει ἐλευθερωθεῖ ἀπό τοὺς τυράννους τῆς ὡς ἐξῆς: "Ὅταν ὁ γιός τοῦ Πεισιστρατου καί ἀδελφός τοῦ Ἴππία, Ἴππαρχος, πού εἶχε δεῖ πολύ καθαρά στόν ὕπνῳ του ποιά τύχη τόν περίμενε, δολοφονήθηκε ἀπό τόν Ἀριστογείτονα καί τόν Ἀρμόδιο, πού ἦταν Γεφυραῖοι* τήν καταγωγή, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξῆσαν ὑπό τυραννία ἄλλα τέσσερα χρόνια καί ἡ τυραννία ἦταν πῶο σκληρή, ἀπ' ὅ,τι πρίν.

56. Τό ὄνειρο πού εἶχε δεῖ ὁ Ἴππαρχος ἦταν τό ἐξῆς: τῆ νύχτα τῆς παραμονῆς τῶν Παναθηναίων ὁ Ἴππαρχος εἶδε στόν ὕπνο του νά στέκεται πλάι του ἕνας ψηλός καί ὠραῖος ἄντρας καί νά τοῦ λέει αὐτά τά αἰνιγματικά:

Ἵπόφερε, λιοντάρι, τ' ἀνυπόφορα πού θά πάθεις
μέ καρτερική ψυχῆ.
Κανείς ἀπό τοὺς ἀνθρώπους πού ἀδικοῦν,
τήν τιμωρία δέ θά ξεφύγει.

Μόλις ξημέρωσε, παρουσιάστηκε καί ρώτησε τοὺς ὄνειροκρίτες· ἀλλά μετὰ ξεχνώντας τ' ὄνειρό του, πῆγε νά ἐτοιμάσει τήν πομπή, ὅπου καί τόν σκότωσαν.

57. Οἱ Γεφυραῖοι, οἰκογένεια ἀπό τήν ὁποία κατάγονταν οἱ φονεῖς τοῦ Ἴππαρχου, ὅπως λένε οἱ ἴδιοι, κατάγονται ἀπό τήν Ἐρέτρια, ἀλλά ὅπως τό ἐξακριβῶσα μετὰ ἀπό ἐρευνες, ἦταν Φοίνικες ἀπό ἐκείνους πού εἶχαν ἔρθει μέ τόν Κάδμο στήν περιοχή πού σήμερα λέγεται Βοιωτία. Ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ καί τοὺς δόθηκε ἡ περιοχή τῆς Τανάγρας. Ἀπό τή Βοιωτία πρῶτοι διώχτηκαν ἀπό τοὺς Ἀργεῖους οἱ Καδμεῖοι καί μετὰ οἱ Βοιωτοὶ ἐδιώξαν τοὺς Γεφυραῖους, πού κατέφυγαν στήν Ἀθήνα. Οἱ Ἀθηναῖοι δέχτηκαν νά γίνουν οἱ Γεφυραῖοι πολῖτες, ἀλλά μέ τόν ὅρο νά ἀποκλείονται ἀπό ὀρισμένα ἀνάξια λόγου ἀξιώματα.

* Γέφυρα· ἀρχαῖο ὄνομα τῆς Τανάγρας.

58. Οἱ Φοίνικες αὐτοὶ ποὺ εἶχαν ἔρθει μὲ τὸν Κάδμο καὶ ποὺ ἀνά-
μεσα τους ἦταν καὶ οἱ Γεφυραῖοι, ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκαν στὴ χώρα αὐτὴ,
δίδαξαν τοὺς Ἕλληνας πολλὰ καὶ μάλιστα καὶ τὰ γράμματα ποὺ, ὅπως
πιστεύω, δέν τὰ ἤξεραν πρῖν. Στὴν ἀρχὴ ἦταν τὰ γράμματα ποὺ χρησι-
μοποιοῦν ὅλοι οἱ Φοίνικες, ἀλλὰ μὲ τὸν καιρὸ ἄλλαξε ἡ προφορά καὶ μαζὶ
ἡ μορφή τῶν γραμμάτων. Γείτονες τῶν Φοινίκων στά περισσότερα μέρη
ἦταν Ἕλληνας Ἴωνες· αὐτοὶ διδάχτηκαν ἀπὸ τοὺς Φοίνικες τὰ γράμματα
καὶ ἀφοῦ τὰ ἄλλαξαν λίγο, τὰ μεταχειρίζονταν. Τὰ ὀνόμασαν, καὶ τοῦτο
ἦταν σωστό ἀφοῦ τὰ εἶχαν φέρεи στὴν Ἑλλάδα οἱ Φοίνικες, φοινικικά
γράμματα. Καὶ τὰ βιβλία οἱ Ἴωνες ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια τὰ ὀνομάζουν
διφθέρες, γιατί ἄλλοτε ὁ πάπυρος ἦταν σπάνιος καὶ μεταχειρίζονταν δέρ-
ματα ἀπὸ κατσίκι ἢ ἀπὸ πρόβατο. Ἀκόμα, ὅσο ξέρω, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς
βαρβάρους γράφουν σὲ τέτοιες διφθέρες.

59. Ὁ ἴδιος ἔχω δεῖ κάδμεια γράμματα στὸ ἱερό τοῦ Ἰσμηγίου
Ἀπόλλωνα στὴ βοιωτικὴ Θήβα, γραμμένα ἀπάνω σὲ τρεῖς τρίποδες.
Μοιάζουν πολὺ μὲ τὰ ἰωνικά γράμματα. Στόν ἓνα ἀπὸ τοὺς τρίποδες ὑ-
πάρχει τὸ ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Μ' ἀφιέρωσε ὁ Ἀμφιτρώων, λάφυρο ἀπὸ τοὺς
Τηλεβοεῖς.

Αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Λαίου, γιοῦ τοῦ Λαβδάκου, ἐγγόνου τοῦ
Πολύδωρου καὶ δισεγγόνου τοῦ Κάδμου.

60. Στόν ἄλλο τρίποδα ὑπάρχει σὲ ἐξάμετρο τὸ ἀκόλουθο ἐπίγραμ-
μα:

Ὁ πυγμάχος Σκαῖος, μετὰ τὴ νίκη του μ' ἀφιέρωσε
σ' ἑσένα Ἀπόλλωνα τοξότη, ἀτίμητη προφορά.

Αὐτὸς ὁ Σκαῖος θὰ εἶναι ὁ γιὸς τοῦ Ἴπποκόωντα, ἂν εἶναι αὐτὸς ποὺ
πρόσφερε τὸ ἀφιέρωμα καὶ ὄχι ἄλλος συνονομάτος του, ποὺ θὰ ἦταν συ-
νομήλικος τοῦ Οἰδίποδα τοῦ Λαίου.

61. Στόν τρίτο τρίποδα ὑπάρχει, ἐπίσης σὲ ἐξάμετρο, τὸ ἀκόλουθο:

Ὁ ἴδιος ὁ μονάρχης Λαοδάμας μ' ἀφιέρωσε στόν
τοξότη Ἀπόλλωνα, ἀτίμητη προφορά.

Ὅσο βασίλευε αὐτὸς ὁ Λαοδάμας τοῦ Ἐτεοκλῆ, οἱ Ἀργεῖοι ἔδιωξαν

τούς Καδμείους κι αὐτοί πῆγαν στούς Ἐγχελεῖς. Οἱ Γεφυραῖοι πού ἔμειναν, ἀργότερα ἀναγκάστηκαν ἀπό τούς Βοιωτούς νά φύγουν καί πῆγαν στήν Ἀθήνα. Στήν Ἀθήνα ἔχουν ναούς ἐντελῶς χωριστά ἀπό τούς ἄλλους Ἀθηναίους καί ἐκτός ἀπό ἄλλους ναούς καί τό ναό τῆς Ἀχαΐας Δήμητρας, ὅπου γίνονται καί μυστικές τελετές.

62. Διηγήθηκα λοιπόν ποιό ἦταν τό ὄνειρο τοῦ Ἰππάρχου καί ποιά ἦ καταγωγή τῶν Γεφυραίων, τῶν δολοφόνων τοῦ Ἰππάρχου. Πρέπει τώρα μετά ἀπ' αὐτά, νά συνεχίσω τή διήγησή μου ἀπό ἐκεῖ πού τήν ἄφησα, πῶς ἐλευθερώθηκε ἡ Ἀθήνα ἀπό τούς τυράννους. Τύραννος ἦταν ὁ Ἰππίας πού ἦταν σκληρός πρὸς τούς Ἀθηναίους ἐξαιτίας τοῦ φόνου τοῦ Ἰππάρχου. Οἱ Ἀλκμεωνίδες, Ἀθηναῖοι τό γένος, εἶχαν φύγει ἀπό τήν πολιτεία, γιά νά γλιτώσουν ἀπό τούς Πεισιστρατίδες. Ὄταν μαζί μέ ἄλλους Ἀθηναίους φυγάδες ἐπιχείρησαν νά ἐπιστρέψουν, δέν μπόρεσαν νικήθηκαν ὅταν προσπάθησαν νά κατέβουν νά ἐλευθερώσουν τήν Ἀθήνα· τότε ὀχύρωσαν τό Λειψύδριο* πάνω ἀπό τήν Παιονία. Ἐδῶ οἱ Ἀλκμεωνίδες μηχανεύονταν καθετί ἐναντίον τῶν Πεισιστρατιδῶν καί πῆραν ἐργολαβικά ἀπό τούς Ἀμφικτίονες τήν οἰκοδόμησι τοῦ ναοῦ τῶν Δελφῶν, αὐτοῦ πού ὑπάρχει τώρα καί πού τότε δέν ὑπῆρχε ἀκόμα. Καθώς ἀπό πάντα ἦταν πλούσιοι καί σπουδαῖοι ἄνθρωποι, ἔχτισαν ἓνα ναό καθ' ὅλα ὠραιότερο ἀπό τό πρόπλασμα του καί ἐνῶ μπορούσαν νά τόν χτίσουν ἀπό πώρινο λίθο, ἔκαμαν τήν πρόσοψη ἀπό μάρμαρο τῆς Πάρου.

63. Ὅπως διηγοῦνται οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Ἀλκμεωνίδες αὐτοί ὅσο ἔμειναν στούς Δελφούς δωροδόκησαν τήν Πυθία καί τήν ἔπεισαν κάθε φορά πού θά ἔρχονταν Σπαρτιάτες, εἴτε ἰδιῶτες εἴτε ἐπίσημοι ἀπεσταλμένοι, νά ζητήσουν χρησμό, νά τούς λέει ὅτι πρέπει νά ἐλευθερώσουν τήν Ἀθήνα. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, καθώς τούς δινόταν πάντα ἡ ἴδια ἀπόκριση, ἔστειλαν τόν Ἀγχιμόλιο τοῦ Ἀστέρα, ἀπό τούς καλύτερους πολίτες, μέ στρατό νά διώξει τούς Πεισιστρατίδες ἀπό τήν Ἀθήνα, μῦλο πού εἶχαν μέ τούς Πεισιστρατίδες δεσμούς φιλίας στενοῦς. Ἀλλά θεωροῦσαν σπουδαιότερη τήν ὑπακοή τους στό θεό παρά τίς σχέσεις τους μέ τούς ἀνθρώπους. Ἐστειλαν τόν Ἀγχιμόλιο καί τό στρατό του μέ καράβια. Ὁ Ἀγχιμόλιος ἔφτασε στό Φάληρο κι ἀποβίβασε τό στρατό του. Οἱ Πεισιστρατίδες τό εἶχαν πληροφορηθεῖ ἀπό πρὶν καί εἶχαν καλέσει βοήθεια ἀπό τή

* Βρισκόταν στήν Πάρνηθα.

Θεσσαλία, γιατί εἶχαν κάμει συμμαχία μέ τούς Θεσσαλούς πού ἀνταποκρίθηκαν στό αἴτημα καί ἀποφάσισαν νά στείλουν χίλιους ἵππεῖς μέ τόν ἴδιο τό βασιλιά τους Κινέα ἀπό τούς Γόννους. Ὅταν οἱ Πεισιστρατίδες ἐξασφάλισαν τή συμμαχία τους, μηχανεύτηκαν τό ἐξῆς: ἔκοψαν τά δέντρα σέ ἕλη τήν πεδιάδα τοῦ Φαλήρου γιά νά μπορεῖ νά τή διατρέξει ἵππικό καί ἔκαναν ἐπίθεση μέ τό θεσσαλικό ἵππικό ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου τοῦ ἔχθρου. Τό ἵππικό σκότωσε πολλούς Λακεδαιμονίους, μεταξύ τους καί τόν Ἀγχιμόλιο, ἐνῶ τούς ἄλλους πού σώθηκαν τούς ἀνάγκασαν νά ξαναμποῦν στά πλοῖα τους. Ἔτσι τελείωσε ἡ πρώτη ἐκστρατεία τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ τάφος τοῦ Ἀγχιμολίου βρίσκεται στήν Ἀλωπεκή* τῆς Ἀττικῆς κοντά στό νάο τοῦ Ἡρακλῆ, στό Κυνόσαργες.

64. Μετά ἀπ' αὐτά οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκαναν δεύτερη ἐκστρατεία μέ μεγαλύτερες δυνάμεις καί ὄρισαν στρατηγό τῆς ἐκστρατείας τό βασιλιά τους Κλεομένη τοῦ Ἀναξανδρίδη. Δέν τούς ἔστειλαν ἀπό θάλασσα ἀλλά ἀπό στεριά. Ὅταν ἔκαναν εἰσβολή στήν Ἀττική, πρῶτα τούς χτύπησε τό θεσσαλικό ἵππικό, τό ὁποῖο ὅμως σέ λίγο τράπηκε σέ φυγή, χάνοντας σαράντα πολεμιστές. Οἱ ὑπόλοιποι, ὅσοι σώθηκαν, ἔφυγαν ὅπως ἦταν πίσω στή Θεσσαλία. Ὁ Κλεομένης ἔφτασε στήν Ἀθήνα καί μέ ὄσους Ἀθηναίους ἤθελαν νά ἀπελευθερωθοῦν, πολιόρκησε τούς τυράννους πού εἶχαν ὀχυρωθεῖ στό Πελασγικό τεῖχος**.

Κεφ. 65 - 77. Μεταρρύθμιση τοῦ Κλεισθένη στήν Ἀθήνα, πού ἀρχίζει ν' ἀποκτᾶ δύναμη.

Κεφ. 78. Ἀνάπτυξη τῆς Ἀθήνας χάρι στό φιλελεύθερο καθεστῶς της

78. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἄρχισαν ν' ἀποκτοῦν δύναμη. Εἶναι φανερό ὄχι μόνο μέ τό παράδειγμα αὐτό, ἀλλά γενικά ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου εἶναι πράγμα πολύ σπουδαῖο, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ὅσο εἶχαν τήν τυραννία, δέν ἦταν διόλου καλύτεροι ἀπό τούς γείτονές τους στά πολεμικά ἔργα· ἀλλά ὅταν ἐλευθερώθηκαν ἀπό τούς τυράννους, γρήγορα ἔγιναν πολύ

* Δῆμος τῆς Ἀθήνας.

** Μέρος τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως.

καλύτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὅσο ἦταν σκλαβωμένοι, δέν ἐνδιαφέρονταν νά εἶναι γενναῖοι, γιατί μόνο ὁ ἀφέντης τους θά ὠφελόταν, ἐνῶ μόλις ἐλευθερώθηκαν, ὁ καθένας προσπαθοῦσε νά κάμει ὅ,τι καλύτερο μπορούσε γιά τόν ἑαυτό του.

Κεφ. 79 - 96. Ἡ Σπάρτη προτείνει στοὺς συμμάχους νά ἐπιβληθεῖ πάλι τυραννία στήν Ἀθήνα. Διαμαρτύρεται ἡ Κόρινθος.

Κεφ. 97-103. Ἡ Ἀθήνα βοηθεῖ τοὺς Ἴωνες. Στέλνει ἐκστρατευτικό σῶμα καί πυρπολεῖ τίς Σάρδεις

97. Τήν ἐποχὴ ἀκριβῶς πού πῆραν αὐτὴ τὴν ἀπόφαση, * ἡ ὁποία τοὺς καθιστοῦσε ὑποπτοὺς στοὺς Πέρσες, ὁ Ἀρισταγόρας ἀπὸ τὴ Μίλητο, πού τόν εἶχε διώξει ἀπὸ τὴ Σπάρτη ὁ Λακεδαιμόνιος Κλεομένης, ἔφτασε στήν Ἀθήνα, πού ἦταν ἀπὸ τίς ἄλλες πολιτεῖες ἡ πιὸ δυνατὴ. Ὁ Ἀρισταγόρας ἐμφανίστηκε στό δῆμο καί εἶπε τὰ ἴδια μέ τὰ ὅσα εἶχε πεῖ στή Σπάρτη γιά τὰ ἀγαθὰ πού βρίσκονταν στήν Ἀσία καί γιά τόν τρόπο πού πολεμοῦσαν οἱ Πέρσες, πού δέν εἶχαν οὔτε ἀσπίδα οὔτε δόρυ καί ἦταν εὐκολο νά τοὺς νικήσει κανεὶς. Αὐτὰ ἔλεγε καί πρόσθετε ὅτι οἱ Μιλήσιοι ἦταν ἀποικοὶ τῶν Ἀθηναίων καί ἦταν φυσικό, αὐτοὶ πού εἶχαν τόση δύναμη, νά πᾶνε νά τοὺς βοηθήσουν. Δέν παρέλειψε καμιὰ ὑπόσχεση, ἐπιμένοντας πάρα πολύ, ὥσπου τοὺς ἔπεισε. Εἶναι εὐκολότερο νά παραπλανήσεις πολλοὺς παρά ἕναν, ἀφοῦ ὁ Ἀρισταγόρας δέν μπόρεσε νά πείσει τόν Κλεομένη, πού ἦταν ἕνας, ἀλλά τό κατάφερε σέ τριάντα χιλιάδες Ἀθηναίους. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν πείστηκαν καί ψήφισαν νά στείλουν εἴκοσι καράβια βοήθεια στοὺς Ἴωνες. Ὅρισαν στρατηγὸ τῆς ἀποστολῆς τόν Μελάνθιο, ἕναν ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαίνοντες πολίτες. Μέ τὰ καράβια αὐτὰ ἄρχισαν πολλὰ δεινά καί γιά τοὺς Ἕλληνας καί γιά τοὺς βαρβάρους.

98. Ὁ Ἀρισταγόρας ξεκίνησε πιὸ πρὶν κι ἔφτασε στή Μίλητο. Σκέφτηκε ἕνα σχέδιο πού δέν θά ὠφελοῦσε διόλου τοὺς Ἴωνες (τό ἦθελε ὄχι τόσο γιά νά τοὺς ὠφελῆσει, ἀλλὰ κυρίως γιά νά βλάψει τόν Δαρεῖο).

* Οἱ Ἀθηναῖοι.

Ἔστειλε ἕναν ἄνθρωπό του στοὺς Παίονες στή Φρυγία, πού τοὺς εἶχε αἰχμαλωτίσει ὁ Μεγάβαζος στὸν ποταμὸ Στρυμόνα καὶ τοὺς εἶχε μεταφέρει στή Φρυγία καὶ κατοικοῦσαν σέ χωριστὸ χωριό. Ὁ ἀπεσταλμένος ὅταν ἔφτασε ἐκεῖ στοὺς Παίονες, τοὺς εἶπε: «Παίονες, μέ ἔστειλε ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἀρισταγόρας γιὰ νά σᾶς σώσει, ἂν ἀκούσετε τὰ ὅσα σᾶς συμβουλεύει. Ἡ Ἰωνία δλόκληρη εἶναι τώρα ἐπαναστατημένη ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ καὶ τοῦτο εἶναι εὐκαιρία γιὰ νά σωθεῖτε κι ἐσεῖς καὶ νά γυρίσετε στήν πατρίδα σας. Ὡς τῆ θάλασσα θά φροντίσετε ἐσεῖς πῶς θά φτάσετε. Ἀπὸ τῆ θάλασσα καὶ πέρα εἶναι δική μας δουλειά». Τὰ ἄκουσαν αὐτά οἱ Παίονες, τὰ δέχτηκαν μέ πολὺ μεγάλη προθυμία καί, παίρνοντας τίς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά, ἔφυγαν πρὸς τῆ θάλασσα. Μερικοὶ ὅμως δειλίασαν καὶ δέν ξεκίνησαν. Ὅταν οἱ Παίονες ἔφτασαν στή θάλασσα, πέρασαν στή Χίο καὶ ἐνῶ ἦταν ἐκεῖ, πολυάριθμο περσικὸ ἵππικὸ πού τοὺς καταδίωκε ἔφτασε στήν παραλία. Ἐπειδὴ δέν τοὺς εἶχαν πρὸς λάβει οἱ Πέρσες, μῆνυσαν στοὺς Παίονες στή Χίο νά γυρίσουν πίσω. Οἱ Παίονες δέ δέχτηκαν νά ὑπακούσουν, ἀλλὰ ἀπὸ τῆ Χίο οἱ Χίοι τοὺς πέρασαν στή Λέσβο καὶ οἱ Λέσβιοι τοὺς πῆγαν στό Δορίσκο*. Ἀπὸ ἐκεῖ πεζοπορώντας ἔφτασαν στήν Παιονία.

99. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἔφτασαν μέ εἴκοσι καράβια καὶ μέ πέντε τριήρεις τῶν Ἐρετριέων, οἱ ὅποιοι δέν ἐκστρατεύανε γιὰ χάρη τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ γιατί ἤθελαν ν' ἀνταποδώσουν στοὺς Μιλησίους τῆ βοήθεια πού ἐκεῖνοι τοὺς εἶχαν δώσει (οἱ Μιλήσιοι τοὺς εἶχαν βοηθήσει στὸν πόλεμο πού ἔκαναν ἐναντίον τῶν Χαλκιδέων, ἐνῶ οἱ Σάμιοι εἶχαν βοηθήσει τοὺς Χαλκιδεῖς ἐναντίον τῶν Ἐρετριέων καὶ τῶν Μιλησίων) καὶ ἔφτασαν κι ἄλλοι σύμμαχοι, ὁ Ἀρισταγόρας ὀργάνωσε ἐκστρατεία γιὰ νά χτυπήσει τίς Σάρδεις. Ὁ ἴδιος δέν ἀκολούθησε τὴν ἐκστρατεία. Ἐμεινε στή Μίλητο ἀλλὰ ὄρισε στρατηγούς τὸν ἀδελφὸ του Χαροπίνο καὶ ἕναν ἀπὸ τοὺς ἄλλους πολῖτες, τὸν Ἐρμόφαντο.

100. Ὅταν ἔφτασαν στήν Ἐφεσο μέ τίς δυνάμεις αὐτές, ἄφησαν τὰ καράβια στήν τοποθεσία Κορησσό τῆς Ἐφέσου καὶ προχώρησαν μέ πολλές δυνάμεις στό ἐσωτερικὸ, ὀδηγημένοι ἀπὸ τοὺς Ἐφεσίους. Πορεύονταν ἀκολουθώντας τὸν ποταμὸ Καῦστριο καὶ κατόπι διάβηκαν τὸ βουνό

* Ἀρχαία πόλη τῆς Θράκης στὶς ἐκβολές τοῦ Ἐβρου.

Τμῶλο, ἔφτασαν στίς Σάρδεις καί τίς κυρίεψαν ἐκτός ἀπό τήν ἀκρόπολη, πού τήν ὑπερασπιζόταν ὁ ἴδιος ὁ Ἄρταφέρνης μέ ἀρκετό στρατό.

101. Ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο δέν ἐλεηλάτησαν τήν πολιτεία ὅταν τήν κυρίεψαν, ἦταν ὁ ἐξῆς: Τά περισσότερα ἀπό τά σπίτια στίς Σάρδεις ἦταν ἀπό καλάμια καί ὅσα ἦταν χτισμένα μέ τοῦβλα, εἶχαν κι αὐτά στέγες καλαμένιες. Ἔτσι, ὅταν ἕνας στρατιώτης ἔβαλε φωτιά σέ ἕνα ἀπό τά σπίτια, ἀμέσως ἀπό σπίτι σέ σπίτι ἡ φωτιά ἀπλώθηκε σ' ὅλη τήν πολιτεία. Καθώς καιγόταν ἡ πολιτεία, οἱ Λυδοί καί ὅσοι Πέρσες ἦταν στήν πολιτεία, ἐπειδή εἶχαν περικυκλωθεῖ ἀπό τή φωτιά πού εἶχε ἀρχίσει ἀπό τίς μακρινές συνοικίες καί δέν εἶχαν ἀπό πού νά φύγουν, ἄρχισαν νά συγκεντρώνονται στήν ἀγορά καί κοντά στόν ποταμό Πακτωλό*, πού ἔρχεται ἀπό τό βουνό Τμῶλο καί κατεβάζει ψήγματα χρυσοῦ. Ὑστερα χύνεται στόν ποταμό Ἐρμο πού ἐκβάλλει στή θάλασσα. Στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ καί στήν ἀγορά συναθροίστηκαν νά ἀμυνθοῦν. Οἱ Ἴωνες, βλέποντας ἕνα μέρος τοῦ ἐχθροῦ ἔτοιμο ν' ἀμυνθεῖ καί ἄλλο ἰσχυρότερο ἔτοιμο νά τοὺς ἐπιτεθεῖ, φοβήθηκαν καί ὑποχώρησαν στόν Τμῶλο καί, ὅταν νύχτωσε, γύρισαν πίσω στά καράβια τους.

102. Ἔτσι πυρπολήθηκαν οἱ Σάρδεις καί ὁ ναός μιᾶς τοπικῆς θεᾶς, τῆς Κυβήβης, κι αὐτό εἶχαν στό νοῦ τους οἱ Πέρσες ἀργότερα, ὅταν γιά ἀντεκδίκηση ἔκαψαν τοὺς ναοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν ἔγιναν αὐτά καί τά πληροφορήθηκαν οἱ Πέρσες, πού ἦταν πέρα ἀπό τόν ποταμό Ἄλη, συγκεντρώθηκαν καί πῆγαν νά βοηθήσουν τοὺς Λυδοὺς. Τοὺς Ἴωνες δέν τοὺς βρῆκαν πιά στίς Σάρδεις, ἀλλά τοὺς κυνήγησαν κατά πόδι καί τοὺς ἔφτασαν στήν Ἐφεσο. Οἱ Ἴωνες τοὺς ἀντιτάχθηκαν καί πολέμησαν, ἀλλά νικήθηκαν οἰκτρά. Οἱ Πέρσες σκότωσαν πολλοὺς καί ὀνομαστοὺς καί μεταξύ τους καί τόν Εὐαλκίδη, στρατηγὸ τῶν Ἐρετριέων πού εἶχε κερδίσει πολλά στεφάνια σέ ἀγῶνες καί τόν εἶχε ἐξυμνήσει πολύ ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος**. Ὅσοι Ἴωνες γλίτωσαν ἀπό τή μάχη, σκορπίστηκαν στίς διάφορες πολιτείες.

* Τό ὄνομα Πακτωλός ἔγινε παροιμιακό καί σημαίνει ἀφθονία σέ πλοῦτη (χρυσό).

** Περιφημος ποιητής πού ἔγραψε τό ἐπιτάφιο ἐπιγράμμα γιά τοὺς Σπαρτιάτες στίς Θερμοπύλες.

103. Ἔτσι λοιπόν πολέμησαν τότε, ἀλλὰ ὕστερα οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκατέλειψαν ἐντελῶς τοὺς Ἴωνες καὶ ἐνῶ ὁ Ἀρισταγόρας τοὺς παρακαλοῦσε κι ἔστειλε πολλοὺς ἀπεσταλμένους, τοῦ ἀποκρίθησαν ὅτι δὲ θὰ τοὺς βοηθήσουν. Οἱ Ἴωνες, παρ' ὅλο πού στερήθηκαν τὴν συμμαχία τῶν Ἀθηναίων, δὲ σταμάτησαν τίς προετοιμασίες τους γιὰ νὰ πολεμήσουν τὸ βασιλιά· σὲ τέτοιο σημεῖο εἶχαν φτάσει οἱ σχέσεις τους μὲ τὸν Δαρεῖο. Πῆγαν μὲ στόλο στὸν Ἑλλήσποντο καὶ μπόρεσαν νὰ πάρουν μὲ τὸ μέρος τους τὸ Βυζάντιο καὶ ὅλες τίς ἄλλες πόλεις τῆς περιοχῆς. Ἐπειτα βγήκαν ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο καὶ κατάφεραν νὰ προσεταιριστοῦν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Καρίας. Ἀκόμη καὶ ἡ Καῦνος, πού πρῶτα δὲν ἤθελε νὰ γίνεῖ συμμαχός τους, δέχτηκε, ὅταν ἔκαψαν τίς Σάρδεις.

Κεφ. 105. Θυμὸς τοῦ Δαρείου

105. Ὄταν ὁ Δαρεῖος ἔμαθε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἴωνες εἶχαν κυριέψει καὶ εἶχαν κάψει τίς Σάρδεις καὶ ὅτι ψυχὴ ὅλης αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας καὶ τῆς συνεργασίας ἦταν ὁ Μιλήσιος Ἀρισταγόρας, λένε ὅτι δὲν ἔκανε κανένα λόγο γιὰ τοὺς Ἴωνες, γιατί ἤξερε καλά ὅτι δὲ θὰ ἔμεναν ἀτιμώρητοι γιὰ τὴν ἐκδίκησή τους, ἀλλὰ ρώτησε ποιοὶ εἶναι οἱ Ἀθηναῖοι. Ὄταν τὸν πληροφορήσαν, ζήτησε τὸ τόξο του, πέρασε ἕνα βέλος καὶ τόξεψε πρὸς τὸν οὐρανό, λέγοντας, καθὼς πετοῦσε τὸ βέλος στὸν ἀέρα: «Δία, ἄς μοῦ δοθεῖ χάρις νὰ ἐκδικηθῶ τοὺς Ἀθηναίους». Καὶ ἀφοῦ τὸ εἶπε διέταξε ἕναν ὑπῆρέτη του νὰ τοῦ λείει τρεῖς φορές πρὶν ἀπὸ τὸ δεῖπνο: «Δέσποτα, μὴ λησμονεῖς τοὺς Ἀθηναίους».

Κεφ. 106 - 126. Ἡ ἐπανάσταση τῆς Ἰωνίας ἀποτυχαίνει. Ἐποτάσσεται καὶ ἡ Κύπρος.

ΕΡΑΤΩ

6

Κεφ. 1-42. Συνέπειες τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἰωνίας. Ὑποτάσσονται τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ οἱ πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου.

Κεφ. 43-45. Πρώτη περσικὴ ἐκστρατεία στὴν Ἑλλάδα μέ ἀρχηγό τόν Μαρδόνιο. — Καταστροφή τοῦ στό- λου στὸν Ἄθωνα

43. Μέ τὴν ἀνοιξη, ἐνῶ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ εἶχαν ἀπολυθεῖ ἀπὸ τὸ βασιλιά, ὁ Μαρδόνιος τοῦ Γωβρῦα κατέβαινε στὴν παράλια περιοχὴ, ἔχοντας στίς διαταγές του πάρα πολὺ μεγάλο στρατό καὶ πολὺ μεγάλο στόλο. Ὁ Μαρδόνιος ἦταν νέος καὶ μόλις εἶχε παντρευτεῖ τὴν κόρη τοῦ Δαρείου Ἀρτοζώστρα. Ὅταν ὁ Μαρδόνιος ἔφτασε στὴν Κιλικία, μπῆκε σ' ἓνα καράβι καὶ ξεκίνησε μέ τόν ὑπόλοιπο στόλο, ἐνῶ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ ὀδηγοῦσαν τὸ περσικὸ στὸν Ἑλλησπόντο. Καθὼς παρέπλεε τίς ἀσιατικὲς ἀκτές, ὁ Μαρδόνιος ἔφτασε στὴν Ἰωνία. Ἐδῶ θ' ἀναφέρω κάτι πολὺ σπουδαῖο γιὰ ὅσους Ἕλληνες δέν πιστεύουν ὅτι ὁ Ὀτάνης στό συμβούλιο τῶν ἑπτὰ Περσῶν εἶπε ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ δημοκρατία στὴν Περσία. Ὁ Μαρδόνιος ἐδιώξε ὅλους τοὺς τυράννους καὶ ἐγκατέστησε δημοκρατίες σ' ὅλες τίς πολιτεῖες. Μετὰ πῆγε στὸν Ἑλλησπόντο. Ὅταν συγκεντρώθηκαν πολλὰ καράβια καὶ πάρα πολὺς στρατός, πέρασαν μέ τὰ καράβια τὸν Ἑλλησπόντο καὶ διασχίζοντας τὴν Εὐρώπη πορεύονταν ἐναντίον τῆς Ἐρέτριας καὶ τῆς Ἀθήνας.

(Χρυσή)

44. Οἱ δύο αὐτὲς πολιτεῖες ἦταν τὸ πρόσχημα τῆς ἐκστρατείας, στίς ἑπόμενες.

ἐνῶ σκοπός τους ἦταν νά ὑποτάξουν ὅσο περισσότερες ἑλληνικές πολιτείες μπορούσαν. Μέ τό στόλο τους ὑπέταξαν τή Θάσο, πού δέν ἀντιστάθηκε καί μέ τό πεζικό τους πρόσθεσαν καί τούς Μακεδόνες στούς ἄλλους ὑπόδουλους λαούς πού εἶχαν κιόλας κατακτήσει. "Ὅλες τίς φυλές πού βρίσκονται πρῖν ἀπό τή Μακεδονία τίς εἶχαν κιόλας ὑποδουλώσει. Ἀπό τή Θάσο ὁ στόλος ξεκίνησε ἀκολουθώντας τίς ἀκτές ὡς τήν πολιτεία Ἀκανθο καί ἀπό ἐκεῖ προχώρησαν πρὸς τόν Ἄθωνα. Ἐνῶ τόν παρέπλεαν, ἄρχισε νά φυσάει βοριάς ἐξαιρετικά δυνατός καί σκόρπισε τό στόλο τους, ρίχνοντας πολλά καράβια στά βράχια τοῦ Ἄθωνα. Λέγεται ὅτι τά καράβια πού καταστράφηκαν ἦταν τριακόσια καί ὅτι χάθηκαν περισσότεροι ἀπό εἴκοσι χιλιάδες ἄνθρωποι. Ἐπειδὴ γύρω ἀπό τόν Ἄθωνα ἡ θάλασσα εἶναι γεμάτη ἀπό θαλάσσια θηρία, ἄλλους τούς κοιμάτιασαν τά θηρία αὐτά, ἄλλοι σκοτώθηκαν ἀπάνω στά βράχια, ἄλλοι δέν ἤξεραν νά κολυμπήσουν καί πνίγηκαν καί ἄλλοι πέθαναν ἀπό τό κρύο.

45. Αὐτά ἔπαθε ὁ στόλος τους. Ὁ Μαρδόνιος καί ὁ στρατός στρατοπέδευαν στή Μακεδονία καί ἐκεῖ νύχτα τούς ἔκαναν ἐπίθεση οἱ Βρύγοι Θράκες. Οἱ Βρύγοι σκότωσαν πολλούς καί τόν ἴδιο τόν Μαρδόνιο τόν τραυμάτισαν, δέν μπόρεσαν ὅμως ν' ἀποφύγουν τήν ὑποδούλωση, γιατί ὁ Μαρδόνιος δέν ἐγκατέλειψε τά μέρη αὐτά, παρά ἀφοῦ τούς ὑποδούλωσε. Ἀφοῦ τούς ὑπέταξε, πῆρε τό στρατό του καί γύριζε πίσω, ὕστερα ἀπό τό πάθημα τοῦ πεζικοῦ του ἀπό τούς Βρύγους καί τήν καταστροφή τοῦ στόλου του στόν Ἄθωνα. Ἔτσι, μετά τήν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας τό ἐκστρατευτικό σῶμα γύρισε πίσω στήν Ἀσία.

Κεφ. 46 - 93. Διάφορα γεγονότα στήν Ἑλλάδα. Ἐρίδες μεταξύ ἑλληνικῶν πόλεων. Προετοιμασίες δεύτερης περσικῆς ἐκστρατείας στήν Ἑλλάδα.

Κεφ. 94-97, 99-103. Δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στήν Ἑλλάδα. Οἱ Πέρσες ἀποβιβάζονται στόν Μαραθῶνα

94. Οἱ Ἀθηναῖοι βρίσκονταν σέ πόλεμο μέ τούς Αἰγινῆτες, ἐνῶ ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν προετοιμαζόταν, ἀφοῦ μάλιστα εἶχε τόν ὑπηρέτη

πού τοῦ θύμιζε πάντα νά μήν ξεχνᾷ τοὺς Ἀθηναίους, καί τοὺς Πεισι-
στρατίδες πού ἦταν κοντά του καί τοῦ κακολογοῦσαν τοὺς Ἀθηναίους.
Ἐκτός ἀπ' αὐτό ὁ Δαρεῖος εἶχε σκοπό νά ὑποδουλώσει τήν Ἑλλάδα μέ
πρόφαση ὅτι ἐπιτίθεται ἐναντίον ἐκείνων πού δέν εἶχαν δώσει («γῆν καί
ῥῶμα»). Τόν Μαρδόνιο, πού εἶχε ἀποτύχει στήν πρώτη ἐκστρατεία, τόν
ἔπαψε ἀπό στρατηγό, καί ὄρισε ἄλλους στρατηγούς γιά τήν ἐκστρατεία
ἐναντίον τῆς Ἐρέτριας καί τῆς Ἀθήνας. Ἦταν ὁ Μῆδος Δάτης καί ὁ
Ἄρταφέρης, γιός τοῦ Ἄρταφέρη, ἀνιψιός του. Τοὺς ἔδωσε ἐντολή νά
ἐξανδραποδίσουν τήν Ἀθήνα καί τήν Ἐρέτρια καί νά τοῦ φέρουν μπρο-
στά του τά ἀνδράποδα.

95. Οἱ διορισμένοι ἀπό τό βασιλιά στρατηγοί πορεύονταν καί ἔφτα-
σαν στήν πεδιάδα τῶν Ἀλῶν, στήν Κιλικία μέ στρατό πολύ καί καλά
ἐφοδιασμένο. Ἐνῶ στρατοπέδευαν ἐκεῖ, ἔφτασε καί ἐνώθηκε μαζί τους
ὁ στόλος ὀλόκληρος, πού εἶχε διαταχθεῖ κάθε πόλη νά ἐτοιμάσει, καθώς
καί τά καράβια γιά τή μεταφορά τῶν ἵππων, πού ὁ Δαρεῖος εἶχε δώσει
ἐντολή στοὺς φόρου ὑποτελεῖς του νά τά ἐτοιμάσουν ἕνα χρόνο πρίν. Ἐπι-
βίβασαν τά ἄλογα στά τελευταῖα καί τό πεζικό στά ἄλλα πλοῖα καί ξεκι-
νησαν μέ ἑξακόσιες τριήρεις γιά τήν Ἰωνία. Δέν τράβηξαν παραλιακά,
μέ κατεύθυνση τόν Ἑλλήσποντο καί τή Θράκη, ἀλλά ξεκινώντας ἀπό τή
Σάμο ἔπλεαν ἀνάμεσα ἀπό τά νησιά πού βρίσκονται κοντά στήν Ἰκαρία.
Φοβόνταν, νομίζω, νά περιπλεύσουν τόν Ἄθωνα, ἐπειδή τόν προηγούμενο
χρόνο, πού τό ἐπιχείρησαν, ἔπαθαν μεγάλη συμφορά. Ἀλλά καί ἡ Νάξος
τοὺς ἀνάγκασε σ' αὐτόν τό δρόμο, γιατί δέν τήν εἶχαν ἀκόμα κυριέψει.

96. Ὄταν πέρασαν τό Ἰκάριο πέλαγος καί ἔφτασαν στή Νάξο (ἦταν
ὁ πρῶτος ἀντικειμενικός σκοπός τῆς ἐκστρατείας τῶν Περσῶν), οἱ Νά-
ξιοι, οἱ ὁποῖοι δέν εἶχαν ξεχάσει τί εἶχαν πάθει τήν πρώτη φορά, ἔφυγαν
στά βουνά καί οὔτε ἀντιστάθηκαν. Οἱ Πέρσες ὑποδούλωσαν ὅσους ἔπια-
σαν κι ἔβαλαν φωτιά καί στοὺς ναούς καί στήν πολιτεία. Ὑστερα ἔφυ-
γαν γιά τ' ἄλλα νησιά.

97. Ἐνῶ οἱ Πέρσες τά ἔκαναν αὐτά, οἱ Δῆλιοι ἐγκατέλειψαν τή
Δῆλο καί κατέφυγαν στήν Τῆνο. Ὄταν ὁ στόλος πλησίασε στή Δῆλο, ὁ
Δάτης πού προπορευόταν, δέν ἄφησε τά καράβια νά πιάσουν στό νησί,
ἀλλά τά ἔστειλε στή Ρήνεια. Ὄταν πληροφορήθηκε πού ἦταν οἱ Δῆλιοι,

τούς ἔστειλε κήρυκα καί τούς μήνυσε τά ἐξῆς: «Ἄνθρωποι ἱεροί, γιατί φύγατε ἀφοῦ δέν ξέρετε κόν τούς σκοπούς μου; Ἐγώ ὁ ἴδιος ἔχω ἀρκετή φρόνηση καί οἱ ἐντολές τοῦ βασιλιᾶ μου εἶναι, νά μὴν πάθει τίποτε ὁ τόπος ὅπου γεννήθηκαν δύο θεοί, οὔτε ὁ τόπος οὔτε οἱ κάτοικοι. Λοιπόν, γυρίστε τώρα στά σπίτια σας καί μείνετε στό νησί σας». Αὐτά μήνυσε μέ κήρυκα στούς Δηλίους καί μετὰ διέταξε κι ἔβαλαν τριακόσια τάλαντα λιβανωτό ἀπάνω στό βωμό καί θυμίασε.

98. Ἀφοῦ τά ἔκανε αὐτά ὁ Δάτης, ἔφυγε μέ τόν στόλο πρῶτα γιά τήν Ἑρέτρια, ἔχοντας μαζί του καί Ἴωνες καί Αἰολεῖς. Μετά τήν ἀναχώρησή του ἔγινε σεισμός στή Δῆλο γιά πρώτη φορά, ὅπως ἔλεγαν οἱ Δῆλιοι, καί τελευταία ὡς σήμερα. Ἴσως αὐτό νά ἦταν ἓνα σημεῖο μέ τό ὅποιο ὁ θεός ἔδειχνε στούς ἀνθρώπους τά μελλούμενα κακά. Ὅσο βασιλευαν ὁ Δαρεῖος τοῦ Ὑστάσπη καί ὁ γιός του Ξέρξης καί ὁ ἐγγονός του Ἀρταξέρξης, στίς τρεῖς αὐτές γενεές, ἡ Ἑλλάδα ἔπαθε περισσότερα κακά παρά στίς εἴκοσι γενεές πρῖν ἀπό τό Δαρεῖο. Πολλά ἀπό τά κακά αὐτά εἶχαν αἰτία τούς Πέρσες καί ἄλλα εἶχαν αἰτία τούς πολέμους πού ἔκαναν μεταξύ τους οἱ κορυφαῖες πολιτεῖες τῆς Ἑλλάδος. Ἔτσι δέν εἶναι διόλου περίεργο πού σείστηκε ἡ Δῆλος, ἡ ὁποία ποτέ πρῖν δέν εἶχε σειστεῖ. Σ' ἓνα χρησμό λεγόταν γιά τή Δῆλο:

Θά σείσω τήν Δῆλο πού δέν σείστηκε ποτέ.

Στή γλώσσα μας τά ὀνόματα τῶν βασιλιάδων αὐτῶν σημαίνουν, Δαρεῖος: ὁ δραστήριος, Ξέρξης: ὁ πολεμιστής, Ἀρταξέρξης: ὁ μέγας πολεμιστής: καί καλά θά ἔκαναν οἱ Ἕλληνες νά τούς ὀνομάζουν ἔτσι στή γλώσσα τους.

99. Ὅταν οἱ βάρβαροι ἔφυγαν ἀπό τή Δῆλο, ἔπιασαν στ' ἄλλα νησιά, ὅπου πῆραν στρατό καί ὀμήρους, παιδιά νησιωτῶν. Ὅταν, περιπλέοντας τά νησιά, ἔφτασαν στήν Κάρυστο (ἐπειδή οἱ Καρύστιοι δέν ἔδωσαν ὀμήρους καί ἔλεγαν ὅτι ἡ πολιτεία τους δέν θά ἔπαιρνε μέρος σέ ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν γειτόνων της, ἐννοώντας τήν Ἑρέτρια καί τήν Ἀθήνα), οἱ Πέρσες τούς πολιόρκησαν καί ρήμαξαν τή γῆ τους, ὥστόσο καί οἱ Καρύστιοι ἀναγκάστηκαν ν' ἀσπασθοῦν τή θέληση τῶν Περσῶν.

100. Ὅταν οἱ Ἑρετριεῖς πληροφορήθηκαν ὅτι ἡ ἐκστρατεία στρε-

φόταν ἐναντίον τους, ζήτησαν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους νὰ τοὺς βοηθήσουν. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν τοὺς ἀνήθηκαν βοήθεια καὶ τοὺς ἔστειλαν τοὺς τέσσερις χιλιάδες κληρούχους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὰ χωράφια τῶν (ἵπποβοτῶν)* Χαλκιδέων. Οἱ Ἑρετριεῖς ὁμῶς δὲν εἶχαν σταθερὴ ἀπόφαση, γιατί ἐνῶ ζητοῦσαν βοήθεια ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, μελετοῦσαν δύο διαφορετικὰ σχέδια. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἤθελαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλη καὶ νὰ καταφύγουν στὰ βουνὰ τῆς Εὐβοίας. Ἄλλοι, λογαριάζοντας ὅτι θὰ εἶχαν νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τοὺς Πέρσες, σχεδίαζαν προδοσίαι. Τὰ ἔμαθε αὐτὰ ἕνας ἀπὸ τοὺς πρῶ σπουδαίους Ἑρετριεῖς, ὁ Αἰσχίνης τοῦ Νόθωνα, τὰ εἶπε ὅλα στοὺς Ἀθηναίους πού εἶχαν ἔρθει καὶ τοὺς συμβούλεψε νὰ γυρίσουν στὸν τόπον τους γιὰ νὰ μὴν καταστραφοῦν κι αὐτοί. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἄκουσαν τὴ συμβουλὴ τοῦ Αἰσχίνη.

101. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν πέρασαν στὸν Ὠρωπὸ κι ἔτσι σώθηκαν. Οἱ Πέρσες ἤρθαν ἀπὸ θάλασσα καὶ ἄραξαν στὴν Ἑρετρικὴ γῆ, στὶς τοποθεσίαι Ταμύνες, Χοιρέες καὶ Αἰγίλια. Μόλις κατέλαβαν αὐτὰ τὰ μέρη, ἀποβίβασαν ἀμέσως ἵππικὸ κι ἐτοιμάζονταν νὰ κάνουν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ ἔχθρου. Ἀλλὰ οἱ Ἑρετριεῖς δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ βγοῦν καὶ νὰ δώσουν μάχη. Ἡ κύρια φροντίδα τους ἦταν πῶς νὰ προστατέψουν τὰ τείχη τους, γιατί εἶχε ὑπερνηκίσει ἡ γνώμη νὰ μὴν ἐγκαταλείψουν τὴν πόλη. Ἐγιναν πολλές ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ τείχους καὶ ἐπὶ ἕξι μέρες σκοτώνονταν πολλοὶ κι ἀπὸ τίς δύο μεριές· ἀλλὰ τὴν ἕβδομῃ μέρᾳ ὁ Εὐφορβὸς τοῦ Ἀλκιμάχου καὶ ὁ Φίλαγρος τοῦ Κυνέα, ἀπὸ τοὺς πρῶ σπουδαίους πολῖτες, πρόδωσαν τὴν πόλη στοὺς Πέρσες. Ἐκεῖνοι τότε μπῆκαν μέσα, σύλησαν τοὺς ναοὺς καὶ τοὺς ἔκαψαν, ἐκδικούμενοι γιὰ τοὺς ναοὺς πού εἶχαν καεῖ στὶς Σάρδεις, καὶ ὑποδούλωσαν τὸν πληθυσμὸ κατὰ τίς ἐντολές τοῦ Δαρείου.

102. Ἀφοῦ κυρίεψαν τὴν Ἑρέτρια, ἔμειναν ἐκεῖ λίγες μέρες καὶ ὕστερα ξεκίνησαν γιὰ τὴν Ἀττικὴ, γεμάτοι ἐνθουσιασμὸ, νομίζοντας ὅτι θὰ κάμουν καὶ στοὺς Ἀθηναίους τὰ ὅσα εἶχαν κάμει στοὺς Ἑρετριεῖς. Ἐπειδὴ ὁ Μαραθῶν εἶναι τό καλύτερο μέρος τῆς Ἀττικῆς γιὰ νὰ κινηθεῖ ἵππικὸ καὶ βρισκεται πολὺ κοντὰ στὴν Ἑρέτρια, ἐκεῖ ὁδήγησε τοὺς Πέρσες ὁ Ἴππιᾶς τοῦ Πεισιστράτου.

* Ἴπποβότες (=ἵπποτρόφοι)· τάξη εὐγενῶν στὴ Χαλκίδα, πού ἦταν πολὺ πλούσιοι καὶ σέ θέση νὰ τρέφουν (βόσκουν) πολλὰ ἄλογα.

103. Ὄταν τό πληροφορήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἔστειλαν κι αὐτοί στρατό στόν Μαραθώνα. Ἀρχηγοί τοῦ στρατοῦ ἦταν δέκα στρατηγοί. Ὁ δέκατος ἦταν ὁ Μιλτιάδης, γιός τοῦ Κίμωνα τοῦ Στῆσαγόρα, πού ἀναγκάστηκε νά φύγει ἀπό τήν Ἀθήνα γιά νά σωθεῖ ἀπό τόν Πεισίστρατο τοῦ Ἱπποκράτη. Κι ἐνῶ ὁ Κίμων ἦταν ἐξόριστος, συνέβηκε νά νικήσει στούς Ὀλυμπιακοὺς στό τέθριππο. Τήν ἴδια νίκη εἶχε ἐπιτύχει καί ὁ ὁμομήτριος ἀδελφός του Μιλτιάδης. Στήν ἐπόμενη Ὀλυμπιάδα εἶχε πάλι νικήσει μέ τά ἴδια ἄλογα, ἀλλά δέχτηκε ν' ἀνακηρυχθεῖ νικητής ὁ Πεισίστρατος, καί χαρίζοντάς του τή νίκη μπόρεσε νά γυρίσει στήν Ἀθήνα μέ ἐγγύηση γιά τή ζωή του. Ἀφοῦ νίκησε καί ἄλλη φορά στήν ἐπόμενη Ὀλυμπιάδα μέ τά ἴδια ἄλογα, τόν σκότωσαν οἱ γιοί τοῦ Πεισίστρατου, ὅταν ὁ Πεισίστρατος δέν ὑπῆρχε πιά. Ἐβαλαν ἀνθρώπους τους καί τόν παραφύλαξαν τή νύχτα κοντά στό πρυτανεῖο. Ὁ τάφος τοῦ Κίμωνα βρίσκεται μπροστά στήν πόλη, πέρα ἀπό τήν ὁδὸ πού περνάει ἀπό τό προάστιο πού ὀνομάζεται Κοίλη*. Τά ἄλογα πού τοῦ ἔδωσαν τρεῖς Ὀλυμπιακές νίκες τά ἔθαψαν ἀπέναντί του. Καί τά ἄλογα τοῦ Εὐαγόρα τοῦ Λακεδαιμόνιου νίκησαν τρεῖς φορές, ἀλλά περισσότερες νίκες δέν ἐνίκησαν ἄλλα ἄλογα. Ὁ μεγαλύτερος γιός τοῦ Κίμωνα, ὁ Στῆσαγόρας, ἦταν τότε στή Χερσόνησο κοντά στό θεῖο του Μιλτιάδη, ὁ νεώτερος ἦταν μέ τόν Κίμωνα στήν Ἀθήνα καί εἶχε τό ὄνομα τοῦ Μιλτιάδη, πού εἶχε ἰδρύσει τήν ἀποικία στή Χερσόνησο.

Κεφ. 105-117. Ἡ Μάχη στό Μαραθώνα

105. Πρὶν φύγουν οἱ στρατηγοί ἀπό τήν Ἀθήνα γιά τόν Μαραθώνα, ἔστειλαν στή Σπάρτη ἕναν κήρυκα, τόν Φειδιππίδη, πού ἦταν ταχυδρόμος στό ἐπάγγελμα. Καθὼς εἶπε ὁ ἴδιος ὁ Φειδιππίδης στούς Ἀθηναίους, ὅταν βρισκόταν στό ὕρος Παρθένιο πάνω ἀπό τήν Τεγέα, συναντήθηκε μέ τό θεό Πάνα, πού τόν φώναξε μέ τό ὄνομά του καί τοῦ παράγγειλε νά ρωτήσῃ τοὺς Ἀθηναίους γιατί δέν τόν τιμοῦν καθόλου, ἐνῶ αὐτός ἦταν εὐνοϊκός μαζί τους καί τοὺς εἶχε φανεῖ πολλές φορές χρήσιμος καί θά τοὺς φαινόταν καί στό μέλλον. Καί ὅλα αὐτά, ὅταν ἀποκαταστάθηκαν πιά τά πράγματα, οἱ Ἀθηναῖοι τά πίστεψαν καί ἱδρυσαν ναὸ στόν Πάνα κάτω ἀπό τήν ἀκρόπολη. Ἀπὸ τήν παραγγελία αὐτή καί ὕστερα τόν τιμοῦν κάθε χρόνο μέ θυσία καί λαμπαδηφορία.

* Νοτιανατολική συνοικία τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας.

106. Ὁ Φειδιππίδης αὐτός πού στάλθηκε ἀπό τούς στρατηγούς, τότε πού εἶπε ὅτι συναντήθηκε μέ τόν Πάνα, τήν ἐπόμενη τῆς ἀναχώρησής του ἔφτασε στή Σπάρτη. Πῆγε καί βρῆκε τούς ἄρχοντες καί τούς εἶπε: «Λακεδαιμόνιοι, οἱ Ἀθηναῖοι σᾶς ζητοῦν βοήθεια. Μήν ἀνεχθεῖτε μιὰ πόλη ἀρχαιοτάτη στήν Ἑλλάδα νά ὑποδουλωθεῖ στούς βαρβάρους. Ἡ Ἐρέτρια ἔχει κιόλας ὑποδουλωθεῖ καί ἡ Ἑλλάδα ἔγινε ἀσθενέστερη κατὰ μιὰ σπουδαία πολιτεία». Ὁ Φειδιππίδης τούς εἶπε τά ὅσα εἶχε ἐντολή νά πεῖ καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀποφάσισαν νά βοηθήσουν τούς Ἀθηναίους, ἀλλά δέν τούς ἦταν δυνατό νά στείλουν ἀμέσως βοήθεια, γιά νά μήν παραβοῦν τό ἔθιμο. Ἦταν ἡ ἕνατη μέρα τοῦ μηνός καί εἶπαν ὅτι δέν θά ξεκινούσαν σ' ἐκστρατεία τήν ἕνατη τοῦ μηνός, γιατί δέν ἦταν πανσέληνος.

107. Οἱ Σπαρτιάτες λοιπόν περίμεναν τήν πανσέληνο, ἐνῶ ὁ Ἴππίας ὀδηγοῦσε τούς βαρβάρους στόν Μαραθώνα. Τήν προηγούμενη νύχτα εἶχε δεῖ σ' ὄνειρό του ὅτι κοιμόταν μέ τή μάνα του. Συμπέρανε ἀπό τό ὄνειρο ὅτι ὅταν πάει στήν Ἀθήνα θά πάρει τήν ἐξουσία καί ὅτι θά τελειώσει ὑπέργηρος πιά ἐκεῖ τή ζωή του. Αὐτό τό συμπέρασμα ἐβγαλε ἀπό τό ὄνειρο. Ἐδῶσε ὀδηγίες στούς Πέρσες ν' ἀφήσουν τούς Ἐρετριεῖς δούλους στό νησί πού ὀνομάζεται Αἰγίλια καί ἀνήκει στούς Στυρεῖς καί νά πᾶνε ν' ἀγκυροβολήσουν τά καράβια τους στόν Μαραθώνα. Ὅταν βγῆκαν στή στεριά οἱ βάρβαροι, τούς παρέταξε. Ἐνῶ τούς παρέτασσε ἄρχισε νά φταρνίζεται καί νά βήχει πολύ πιό δυνατά ἀπό ὅ,τι συνήθως· κι ἐπειδή ἦταν κιόλας πολύ γέρος καί τά περισσότερα ἀπό τά δόντια του κουνιόνταν, ἀπό τό δυνατό βήχα ἕνα δόντι του ἔπεσε στήν ἄμμο. Προσπάθησε ἐπίμονα νά τό βρεῖ. Ἀλλά καθώς δέν ἔβρισκε τό δόντι, ἀναστέναξε καί εἶπε στούς γύρω του. «Ἡ γῆ αὐτή δέν εἶναι δική μας, οὔτε καί θά μπορέσουμε νά τήν ὑποτάξουμε. Ὅσος τόπος μοῦ ἀναλογεῖ, τόν πῆρε τό δόντι μου».

108. Ἔτσι θεώρησε ὁ Ἴππίας ὅτι ἐπαληθεύτηκε τ' ὄνειρό του. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν παραταχθεῖ στό τέμενος τοῦ Ἡρακλῆ καί ἐκεῖ πῆγαν νά τούς βοηθήσουν μέ ὅλες τους τίς δυνάμεις οἱ Πλαταιεῖς, πού εἶχαν κιόλας στενές φιλικές σχέσεις μέ τούς Ἀθηναίους, οἱ ὁποῖοι πάλι εἶχαν κάνει πολλά γι' αὐτούς. Πιεζόμενοι πολύ ἀπό τούς Θηβαίους, οἱ Πλαταιεῖς εἶχαν πρῶτα προσφερθεῖ στούς Λακεδαιμονίους καί στόν Κλεομένη τοῦ Ἀναξανδρίδη, πού ἔτυχε νά βρίσκονται στήν περιοχή· ἀλλά οἱ Λακεδαι-

μόνιοι ἀπορρίπτοντας τήν προσφορά τούς εἶπαν: «Ἐμεῖς κατοικοῦμε μακρῶς ἀπό σᾶς καί ἡ βοήθειά μας θά σᾶς ἔρχεται ἄκαιρα. Θά ὑπάρχει καιρός νά σᾶς ὑποδουλώσουν πολλές φορές, προτοῦ κἀν ἔμεῖς τό πληροφορηθῶμε. Σᾶς συμβουλεύουμε λοιπόν νά προσφερθεῖτε στούς Ἀθηναίους, πού εἶναι γείτονές σας καί θά μποροῦν νά σᾶς βοηθήσουν». Αὐτά συμβούλευαν οἱ Λακεδαιμόνιοι τούς Πλαταιεῖς ὄχι ἀπό ἀγαθὰ αἰσθήματα, ἀλλά ἐπειδὴ ἤθελαν νά ἔχουν οἱ Ἀθηναῖοι προστριβές μέ τούς Βοιωτούς. Αὐτά τούς συμβούλεψαν λοιπόν οἱ Λακεδαιμόνιοι καί οἱ Πλαταιεῖς ἀκολούθησαν τή συμβουλή. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαναν θυσίες στούς δώδεκα θεούς, οἱ Πλαταιεῖς κάθισαν ἰκέτες στό βωμό καί προσφέρθηκαν στούς Ἀθηναίους. Ὅταν τά πληροφορήθηκαν οἱ Θηβαῖοι, ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῶν Πλαταιέων, τούς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι βοήθησαν. Κι ἐνῶ ἐπρόκειτο νά γίνει σύγκρουση, μερικοί Κορίνθιοι πού ἔτυχε νά εἶναι ἐκεῖ, μπῆκαν στή μέση καί τούς συμφιλίωσαν, ὀρίζοντας τά σύνορα τῆς περιοχῆς, μέ τόν ὄρο οἱ Θηβαῖοι ν' ἀφήσουν ἀνενόχλητους ὅσους Βοιωτούς δέν ἤθελαν νά μετέχουν στό κοινό τῶν Βοιωτῶν. Αὐτά ἀποφάσισαν οἱ Κορίνθιοι κι ἔφυγαν. Ἀλλά οἱ Βοιωτοί τή στιγμή πού ἀποσύρονταν οἱ Ἀθηναῖοι, τούς ἔκαμαν ἐπίθεση, μά νικήθηκαν στή μάχη. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι πέρασαν τά σύνορα πού οἱ Κορίνθιοι εἶχαν ὀρίσει γιά τούς Πλαταιεῖς καί ὄρισαν τόν Ἀσωπό ποταμό καί τίς Ὑσιές ὡς σύνορο τῶν Θηβαίων πρὸς τούς Πλαταιεῖς. Ἔτσι λοιπόν προσφέρθηκαν οἱ Πλαταιεῖς στούς Ἀθηναίους καί πῆγαν τότε νά τούς βοηθήσουν στόν Μαραθῶνα.

109. Οἱ γινῶμες τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν διχάζονταν, γιατί μερικοί δέν ἤθελαν νά δώσουν μάχη, ἐπειδὴ ὁ στρατός τους ἦταν μικρός γιά ν' ἀντιπαραταχθεῖ στή στρατιά τῶν Μήδων, ἐνῶ ἄλλοι, μέ τόν Μιλτιάδη, ἤθελαν νά δώσουν τή μάχη. Καθώς διχάστηκαν, νικοῦσε ἡ χειρότερη γνώμη. Τότε ἦταν κι ἓνας ἐνδέκατος ψηφοφόρος πού ἐκλεγόταν ἀπό τούς Ἀθηναίους γιά νά εἶναι πολέμαρχος (ἄλλοτε οἱ Ἀθηναῖοι ἔδιναν στόν πολέμαρχο ἴση ψῆφο μέ τούς στρατηγούς). Τότε πολέμαρχος ἦταν ὁ Καλλιμαχος ἀπό τίς Ἀφίδνες*. Πῆγε καί τόν βρῆκε ὁ Μιλτιάδης καί τοῦ εἶπε τά ἐξῆς: «Ἀπό σένα, Καλλιμαχε, ἐξαρτᾶται ἡ νά ὑποδουλώσεις τήν Ἀθήνα ἢ νά τήν κάμεις ἐλεύθερη πολιτεία καί νά ἀφήσεις ἔτσι μνήμη δοξασμένη, τέτοια πού οὔτε ὁ Ἀρμόδιος καί ὁ Ἀριστογείτων δέν ἄφησαν.

* Τό σημερινό Μπογιατί.

Γιατί ἀπό τότε πού ὑπάρχουν οἱ Ἀθηναῖοι, τώρα διατρέχουν τόν μεγαλύτερο κίνδυνο. Ἄν ὑποκύψουν στούς Μήδους εἶναι φανερό τί θά πάθουν, ὅταν παραδοθοῦν στόν Ἰππία. Ἄν ὅμως ἡ πόλη νικήσει, τότε μπορεῖ νά γίνει ἡ πρώτη ἀπό τίς ἐλληνικές πόλεις. Καί τώρα θά σοῦ πῶ πῶς εἶναι δυνατά αὐτά καί πῶς ἐσύ μπορεῖς ν' ἀποφασίσεις. Εἴμαστε δέκα στρατηγοί καί οἱ γνῶμες μας ἔχουν διχαστεῖ καί οἱ μισοί λένε νά δώσουμε μάχη, οἱ ἄλλοι λένε ὄχι. Ἄν δέ δώσουμε μάχη, φοβᾶμαι ὅτι θά πέσει μεγάλη διχόνοια, πού θά κλονίσει τό φρόνημα τῶν Ἀθηναίων καί θά μηδίσουν. Ἄν δώσουμε μάχη προτοῦ πέσει τέτοια διχοστασία ἀνάμεσα στούς Ἀθηναίους, τότε, ἂν οἱ θεοί δέ μεροληπτήσουν, θά νικήσουμε στή σύγκρουση αὐτή. Αὐτά ὅλα εἶναι τώρα δική σου εὐθύνη καί ἀπό σένα ἐξααρτιοῦνται. Ἄν δεχτεῖς τή γνώμη μου, τότε ἡ πατρίδα σου θά εἶναι ἐλεύθερη καί θά γίνει πρώτη πόλη στήν Ἑλλάδα· ἂν πάλι δεχτεῖς τή γνώμη τῶν ἀντιθέτων, τότε θά σοῦ συμβοῦν τά ἐνάντια ἀπό τά ἀγαθά πού σοῦ ἀπαρίθμησα».

110. Μέ αὐτά τά λόγια προσεταιρίστηκε ὁ Μιλτιάδης τόν Καλλιμάχο· καί ὅταν προστέθηκε ἡ γνώμη τοῦ πολέμαρχου, ἀποφασίστηκε νά πολεμήσουν. Μετά, οἱ στρατηγοί πού εἶχαν τή γνώμη ὅτι ἔπρεπε νά δοθεῖ μάχη, ὅταν ἐρχόταν ἡ ἡμέρα πού εἶχαν τήν ἀρχιστρατηγία, παραχωροῦσαν τή θέση τους στόν Μιλτιάδη. Ὁ Μιλτιάδης τό δεχόταν, ἀλλά δέν θέλησε νά δώσει μάχη προτοῦ ἔρθει κανονικά ἡ ἡμέρα τῆς δικῆς του ἀρχιστρατηγίας*.

111. Ὅταν λοιπόν ἦρθε ἡ σειρά του, τότε οἱ Ἀθηναῖοι παρατάχθηκαν γιά μάχη ὡς ἐξῆς: Στή δεξιά πτέρυγα ἀρχηγός ἦταν ὁ πολέμαρχος Καλλιμάχος. Τέτοιος ἦταν τότε ὁ νόμος τῶν Ἀθηναίων, νά εἶναι ὁ πολέμαρχος στή δεξιά πτέρυγα. Ἀρχίζοντας ἀπ' αὐτόν ἀκολουθοῦσαν οἱ φυλές κατὰ τήν ἀριθμητική σειρά τους, ἡ μιά μετά τήν ἄλλη. Τελευταῖοι παρατάχθηκαν οἱ Πλαταιεῖς, στήν ἀριστερή πτέρυγα. Ἀπό τή μάχη αὐτή καί ὕστερα, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι κάνουν τίς μεγάλες γιορτές τους κάθε πέντε χρόνια, ὁ Ἀθηναῖος κήρυκας εὐχεται οἱ θεοί νά δίνουν τά ἴδια ἀγαθά καί στούς Ἀθηναίους καί στούς Πλαταιεῖς. Ὅταν παρατάχθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι στό Μαραθῶνα συνέβηκε τό ἐξῆς: ἐπειδὴ τό μέτωπό τους εἶχε τό

* Ὅταν ἦταν καί οἱ δέκα στρατηγοί μαζί, καθένας μέ τή σειρά στρατηγοῦσε μιά μέρα.

ἴδιο μῆκος μέ τή μηδική παρατάξι, στή μέση εἶχε μικρό βάθος καί στό σημεῖο αὐτό τό μέτωπο ἦταν πολύ ἀδύνατο, ἐνῶ οἱ δύο πτέρυγες εἶχαν βάθος καί ἦταν ἰσχυρές.

112. Ὅταν λοιπόν παρατάχτηκαν καί οἱ θυσίες φάνηκαν εὐνοϊκές, τότε οἱ Ἀθηναῖοι ξεκίνησαν τρέχοντας ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ἡ ἀπόστασι πού χώριζε τίς δύο παρατάξεις δέν ἦταν λιγότερη ἀπό ὀκτώ στάδια*. Οἱ Πέρσες, βλέποντάς τους νά ὀρμοῦν τρέχοντας, ἐτοιμάστηκαν ν' ἀντισταθοῦν. Νόμιζαν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν τρελαθεῖ κι ὄδευαν στόν ὄλεθρο, καθῶς τούς ἐβλεπαν λίγους νά τρέχουν χωρίς νά ἔχουν οὔτε ἵππικό οὔτε τοξότες. Αὐτά σκέπτονταν οἱ βάρβαροι. Ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι ὄρμησαν σέ πυκνή τάξη καί ὅταν συγκρούστηκαν μέ τούς βαρβάρους πολέμησαν ὑπέροχα. Πρῶτοι ἀπ' ὅλους τούς Ἕλληνες, ὅσο ἐγώ ξέρω, ἐπέπεσαν τρέχοντας ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, καί πρῶτοι ἀναχαίτισαν τήν μηδική στολή καί τούς ἀνδρες πού τή φοροῦσαν. Πρὶν οἱ Ἕλληνες καί μόνο τό ὄνομα τῶν Μήδων ὅταν ἀκουγαν, τούς ἐπιανε τρόμος.

113. Ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνα κράτησε πολύ. Στή μέση τῆς παρατάξεως νικοῦσαν οἱ βάρβαροι, ἐκεῖ ὅπου ἦταν παραταγμένοι οἱ ἴδιοι οἱ Πέρσες καί οἱ Σάκες. Σέ ἐκεῖνο τό σημεῖο νικοῦσαν οἱ βάρβαροι καί ἀφοῦ ἀνοιξαν ρῆγμα, τούς καταδίωξαν στό ἐσωτερικό. Ἀλλά στίς δύο πτέρυγες νικοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ Πλαταιεῖς. Αὐτοί νικοῦσαν καί ἀφήνοντας τούς βαρβάρους νά φεύγουν, οἱ δύο πτέρυγες ἐνώθησαν καί στραφθηκαν ἐναντίον ἐκείνων πού εἶχαν νικήσει στή μέση, καί νίκησαν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐνῶ οἱ Πέρσες ἔφευγαν, τούς ἀκολούθησαν σφάζοντάς τους ὥσπου ἔφτασαν στή θάλασσα, ὅπου ἀναζητοῦσαν φωτιά γιά νά κάψουν τά καράβια πού ἐπιαναν.

114. Στή μάχη αὐτή σκοτώθηκε ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος, ἀφοῦ πολέμησε γενναῖα. Ἀπό τούς στρατηγούς σκοτώθηκε ὁ Στησίλαος τοῦ Θρασύλου. Ἐπίσης σκοτώθηκε ὁ Κυνέγειρος τοῦ Εὐφορίωνα**, ἐνῶ κρατοῦσε ἀπό τήν πρύμνη ἕνα καράβι· τοῦ ἔκοψαν τά χέρια του μέ τσεκούρι. Σκοτώθηκαν κι ἄλλοι Ἀθηναῖοι, πολλοί καί ὀνομαστοί.

* Περίπου 1480 μέτρα.

** Ἀδελφός τοῦ ποιητῆ Αἰσχύλου.

115. Ἐπτά ἀπό τά καράβια μπόρεσαν νά κυριέψουν οἱ Ἀθηναῖοι. Μέ τά υπόλοιπα οἱ βάρβαροι ἀνέκρουσαν πύρμνη καί ἀφοῦ πῆραν ἀπό τό νησί, ὅπου τοὺς εἶχαν ἀφήσει, τοὺς δούλους τῆς Ἑρέτριας, περιέπλευσαν τό Σούνιο, μέ σκοπό νά προλάβουν νά φτάσουν στήν Ἀθήνα πρὶν ἀπό τοὺς Ἀθηναίους. Στήν Ἀθήνα διατυπώθηκε ἡ κατηγορία ὅτι οἱ Ἀλκμεωνίδες τό μηχανεύτηκαν αὐτό καί τοὺς τό εἶπαν. Αὐτοὶ θά εἶχαν συνεννοηθεῖ μέ τοὺς Πέρσες νά τοὺς κάμουν σημάδι, ὑψώνοντας ἀσπίδα, ὅταν οἱ Πέρσες θά ἦταν κιόλας στά καράβια τους.

116. Οἱ Πέρσες λοιπὸν περιέπλεαν τό Σούνιο, ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι, ὅσο πιό γρήγορα κρατοῦσαν τὰ πόδια τους, ἔτρεξαν στήν πολιτεία καί μπόρεσαν νά φτάσουν πρὶν ἀπό τοὺς βαρβάρους. Ξεκινώντας ἀπό τό ἱερό τοῦ Ἡρακλῆ στό Μαραθῶνα, ἔφτασαν σέ ἄλλο ἱερό τοῦ Ἡρακλῆ στό Κυνόσαργες. Οἱ βάρβαροι ἔφτασαν ὡς τό Φάληρο (αὐτό ἦταν τότε τό λιμάνι τῆς Ἀθήνας), σταμάτησαν λίγο ἐκεῖ καί ξεκίνησαν πίσω γιὰ τήν Ἀσία.

117. Στή μάχη τοῦ Μαραθῶνα σκοτώθηκαν ἕξι χιλιάδες τετρακόσιοι περίπου βάρβαροι καί ἑκατὸν ἐνεήντα δύο Ἀθηναῖοι. Τόσοι σκοτώθηκαν ἀπό τίς δύο παρατάξεις. Συνέβηκε κι ἓνα παράξενο περιστατικό. Ὁ Ἀθηναῖος Ἐπίζηλος τοῦ Κουφαγῶρα, ἐνῶ πολεμοῦσε γενναῖα, ἀπό κοντινὴ ἀπόσταση, ἔχασε τό φῶς του χωρὶς νά χτυπηθεῖ πουθενά στό σῶμα, οὔτε ἀπό κοντά οὔτε ἀπό μακριά, καί ἀπό τότε ἔμεινε σ' ὅλη του τῆ ζωῆ τυφλός. Ἄκουσα νά λέγεται τό ἐξῆς γι' αὐτό πού ἔπαθε. Τοῦ φάνηκε πῶς εἶδε ἀντίκρου του ἓναν ὀπλίτη πολὺ μεγαλόσωμο, πού τό γένι του σκέπαζε τήν ἀσπίδα του. Τό φάντασμα αὐτό πέρασε κοντά του χωρὶς νά τόν ἀγγίξει τόν ἴδιο, ἀλλά σκότωσε τόν πλαινὸ του. Αὐτά ἔμαθα ὅτι ἔλεγε ὁ Ἐπίζηλος.

Κεφ. 119-120. Ἐπιστροφή τοῦ Δάτη καί τοῦ Ἀρταφέρνη στή Μικρά Ἀσία. — Καθυστερημένη ἄφιξη τῶν Σπαρτιατῶν στό πεδίο τῆς μάχης

119. Ὁ Δάτης καί ὁ Ἀρταφέρνης, ὅταν ἔφτασαν στήν Ἀσία μέ τό στόλο, πῆραν τοὺς ὑπόδουλους Ἑρετριεῖς καί τοὺς ὀδήγησαν στά Σοῦσα. Προτοῦ αἰχμαλωτισθοῦν, ὁ βασιλιάς Δαρεῖος τοὺς εἶχε μεγάλο θυμό, ἐπει-

δή πρῶτοι τόν ἀδίκησαν, ἀλλά ὅταν τούς εἶδε νά ὀδηγοῦνται μπροστά του, ὑποχειρίουός του, δέν τούς πείραξε· τούς ἔστειλε μόνο στήν περιοχή τῆς Κισσίας, στά κτήματά του πού ὀνομάζονται Ἀρδέρικκα κι ἀπέχουν ἀπό τά Σοῦσα διακόσια δέκα στάδια καί σαράντα στάδια ἀπό τό πηγάδι πού βγάζει τρία διαφορετικά εἶδη: ἄσφαλτο, ἀλάτι καί λάδι, πού τά παίρνουν μέ τόν ἐξῆς τρόπο: Γιά τήν ἀντληση μεταχειρίζονται ἕνα γεράνι, στοῦ ὁποίου τήν ἄκρη ἀντί γιά κουβά δένουν μισό ἀσκή. Τό βουτοῦν γιά νά γεμίσει καί ὕστερα τό ἀδειάζουν σέ μιά δεξαμενή. Ἀπό αὐτή χύνεται ἀλλοῦ, ὅπου παίρνει τρεῖς μορφές. Ἡ ἄσφαλτος καί τό ἀλάτι πῆζουν ἀμέσως καί τό λάδι τό βάζουν σέ ἀγγεῖα. Εἶναι μαῦρο κι ἔχει βαριά μυρωδιά* καί οἱ Πέρσες τό ὀνομάζουν ραδινάκη. Ἐκεῖ ἐγκατέστησε ὁ βασιλιάς Δαρεῖος τούς Ἐρετριεῖς, πού ὡς τήν ἐποχή μου κατοικοῦσαν τή χώρα αὐτή καί διατηροῦσαν τή γλώσσα τους. Αὐτά ἔγιναν μέ τούς Ἐρετριεῖς.

120. Οἱ Λακεδαιμόνιοι μετά τήν πανσέληνο ἔστειλαν δύο χιλιάδες στρατό στήν Ἀθήνα καί βιάζονταν τόσο πολύ νά φτάσουν, ὥστε τούς χρειάστηκαν μόνο δύο μέρες πορεία ἀπό τή Σπάρτη στήν Ἀττική. Ἐφτασαν ὅμως μετά τή μάχη καί ζήτησαν νά δοῦν Μήδους. Τούς πῆγαν στόν Μαραθώνα καί τούς εἶδαν. Μετά ἐπαίνεσαν τούς Ἀθηναίους γιά τό κατόρθωμά τους καί γύρισαν πίσω.

Κεφ. 121-140. Ἀλκμεωνίδες. Ἐκστρατεία τοῦ Μιλτιάδη στήν Πάρο.

1. Πρόκειται γιά πετρέλαιο, πού ἀφθονεῖ στά μέρη αὐτά.

ΠΟΛΥΜΝΙΑ

7

Κεφ. 1-11. Έτοιμασίες για νέα έκστρατεία στην Έλλάδα. Ο Ξέρξης διαδέχεται τον Δαρείο.

Κεφ. 12-23. Όνειρο του Ξέρξη. Προετοιμασίες στον Άθωνα

12. Καί μετά ήρθε ἡ νύχτα καί τά ὅσα εἶχε πεῖ ὁ Ἀρτάβανος* δέν ἄφηναν τόν Ξέρξη νά ἡσυχάσει. Τή νύχτα σκέφτηκε τό πράγμα καί βρῆκε πῶς δέν εἶχε κανένα συμφέρον νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν πῆρε αὐτή τήν ἀπόφαση ἀποκοιμήθηκε. Κάποια στιγμή τῆς νύχτας εἶδε αὐτό τό ὄνειρο, καθῶς λένε οἱ Πέρσες. Τοῦ φάνηκε ὅτι στάθηκε ἀπό πάνω του ἄνθρωπος ὠραῖος καί ψηλός καί τοῦ εἶπε: «Ἀλλάξεις γνώμη, Πέρση, νά μήν ὀδηγήσεις τό στράτευμά σου ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, ἐνῶ ἔδωσες κιόλας διαταγή στους Πέρσες νά συγκεντρώσουν στρατό; Δέν κάνεις καλά ν' ἀλλάξεις γνώμη καί δέν θά ἔχεις κανένα νά σέ ἐπιδοκιμάσει. Ἀκολούθησε τό δρόμο πού διάλεξες ὅταν ἀποφάσιζες μέ τό φῶς τῆς ἡμέρας». Ὅταν ὁ ἄνθρωπος τά εἶπε αὐτά, φάνηκε στόν Ξέρξη ὅτι πέταξε μακριά.

13. Ὅταν φώτισε ἡ μέρα ὁ Ξέρξης δέν ἔκανε κανένα λόγο γιά τό ὄνειρό του αὐτό. Συγκέντρωσε σέ συμβούλιο τούς Πέρσες πού εἶχε συγκαλέσει καί πρῖν καί εἶπε τά ἀκόλουθα: «Πέρσες, συμπαῖθ'τε με πού ἀλ-

* Ἀδελφός τοῦ Δαρείου, θεῖος τοῦ Ξέρξη.

λάζω γνώμη. Δέν ἔχω ἀκόμα φτάσει στήν ἀπαιτούμενη ὠριμότητα καί ὅσοι μέ παρωθοῦν νά ἐπιχειρήσω τά ὅσα θέλουν νά ἐπιχειρήσω, δέ μοῦ ἀφήνουν οὔτε στιγμή ἡσυχία. Ὅταν ἄκουσα τά λόγια τοῦ Ἄρτάβανου ἀμέσως τά νιάτα μου κόχλασαν σέ βαθμό, ὥστε νά ἐκστομίσω λόγια ἀνάρμοστα ἐναντίον ἀνθρώπου μεγαλύτεροῦ μου. Τώρα ὅμως σκέφτηκα καλύτερα καί θά ἀκολουθήσω τή συμβουλή του. Ἄφοῦ λοιπόν ἄλλαξα γνώμη καί δέν θά ἐκστρατεύσω ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, μήν ἐτοιμάσετε τίποτε». Ὅταν οἱ Πέρσες τ' ἄκουσαν αὐτά χάρηκαν πολύ καί τόν προσκύνησαν.

14. Ἄλλά ὅταν ξανανούχτωσε, τό ἴδιο ὄραμα ἤρθε στόν Ξέρξη, ἐνῶ κοιμόταν, καί τοῦ εἶπε: «Γιέ τοῦ Δαρείου, ἔτσι παρουσιάζεσαι στους Πέρσες νά ἐγκαταλείπεις τήν ἐκστρατεία καί νά περιφρονεῖς τά λόγια μου σάν νά μήν τά ἄκουσες; Τώρα μάθε τοῦτο: Ἄν δέν ξεκινήσεις ἀμέσως, τότε θά πάθεις τά ἐξῆς: ὅπως ἕγινες μέγας καί πολὺς σέ λίγο χρονικὸ διάστημα, ἔτσι καί θά ταπεινωθεῖς πολὺ σύντομα».

15. Ὁ Ξέρξης καταφοβισμένος πετάχτηκε ἀπό τό κρεβάτι του καί ἔστειλε ἄνθρωπο νά καλέσει εὐθύς τόν Ἄρτάβανο. Καί ὅταν αὐτός ἔφτασε τοῦ εἶπε: «Ἄρτάβανε, τή στιγμή ἐκείνη δέ μίλησα φρόνιμα, ὅταν ἀποκριθῆκα μέ ἀνόητα λόγια στίς καλές σου συμβουλές. Ὅστερα ἀπό λίγον καιρό ἄλλαξα γνώμη καί κατάλαβα ὅτι δέν ἔπρεπε ν' ἀναλάβω τέτοιο ἐγχείρημα, ὅπως τό εἶπες. Ἄλλά δέ μοῦ εἶναι πιά δυνατό νά κρατήσω τήν ἀπόφασή μου, γιατί μόλις ἄλλαξα γνώμη καί μετάνιωσα, ἔρχεται καί μέ ταραίζει ἓνα ὄνειρο πού δέν εἶναι διόλου σύμφωνο μέ τήν ἀπόφασή μου. Τώρα μάλιστα ἄρχισε καί τίς ἀπειλές. Ἄν τό ὄνειρο μοῦ τό στέλνει κανένας θεός πού τό θέλημά του εἶναι νά γίνει ἡ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, τότε θά παρουσιαστεῖ καί σ' ἐσένα τό ἴδιο ὄνειρο καί θά σοῦ δώσει τίς ἴδιες διαταγές. Νομίζω ὅτι αὐτά θά γίνουν ἂν πάρεις ὅλα μου τά ἐμβλήματα καί, ἀφοῦ τά ντυθεῖς, ἀνεβεῖς στό θρόνο μου καί ὕστερα κοιμηθεῖς στό κρεβάτι μου».

16. Αὐτά εἶπε ὁ Ξέρξης καί ὁ Ἄρτάβανος δέν πείστηκε μέ τό πρῶτο στή διαταγή αὐτή, ἐπειδὴ δέ θεωροῦσε τόν ἑαυτό του ἄξιο νά καθίσει στό βασιλικὸ θρόνο. Τέλος ὅμως ἀναγκάστηκε νά κάνει τά ὅσα ἤθελε ὁ Ξέρξης, ἀλλά τοῦ εἶπε τά ἀκόλουθα: «Κρίνω, βασιλιά μου, ὅτι εἶναι ἐξί σου καλὸ νά σκέπτεται κανεὶς ὀρθά καί νά εἶναι πρόθυμος νά ἀκολουθήσει

σωστές συμβουλές. Κι ἐσένα, ἐνῶ ἔχεις καί τὰ δύο, σέ παρασύρουν τὰ λόγια ἀνθρώπων κακῶν, ὅπως γίνεται μέ τή θάλασσα, πού ἐνῶ εἶναι χρησιμότητα σέ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀνεμοὶ φυσοῦνε πάνω της καί δέν τήν ἀφήνουν νά δείχνει τήν πραγματική της φύση. Ἐγώ δέ λυπήθηκα τόσο ὅταν ἄκουσα τὰ πικρά σου λόγια, ὅσο ὅταν, ἐνῶ οἱ Πέρσες εἶχαν νά διαλέξουν ἀνάμεσα σέ δύο γνώμες, μία πού θά μεγάλωνε τήν περηφάνειά τους καί μία πού θά τήν κατέστρεφε καί ἐννοοῦσε πώς εἶναι κακό νά μαθαίνει ἡ ψυχὴ διαρκῶς νά ζητάει περισσότερο ἀπ' ὅσα ἔχει, ἐς προτίμησες τή χειρότερη καί γιά σένα καί γιά τοὺς Πέρσες. Καί τώρα πού προτίμησες τήν καλύτερη γνώμη καί ἀκύρωσες τήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, λές ὅτι ἓνα ὄνειρο, σταλμένο ἀπό θεό, δέ σ' ἀφήνει νά παρατήσεις τήν ἐκστρατεία. Ἀλλά τίποτε, παιδί μου, τό θεϊκό δέν ὑπάρχει σ' αὐτό. Τά ὄνειρα πού ἔρχονται στούς ἀνθρώπους θά σοῦ πῶ ἐγώ τί εἶναι, πού εἶμαι στά χρόνια πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ σένα. Τά ὄνειρα πού βλέπουμε εἶναι συνήθως τὰ ὅσα μᾶς ἀπασχολοῦν τήν ἡμέρα* καί ἐμεῖς τίς προηγούμενες μέρες μ' αὐτὴ τήν ἐκστρατεία εἶχαμε διαρκῶς νά κάνουμε. Ἄν τό πράγμα δέν εἶναι ὅπως ἐγώ σοῦ τό λέω, ἀλλά εἶναι κάτι σταλμένο ἀπὸ τό θεό, τότε μ' αὐτά πού εἶπες βρῆκες τήν καλύτερη λύση. Ἄς μοῦ παρουσιαστεῖ ὅπως σοῦ παρουσιάστηκε κι ἐσένα κι ἄς μέ διατάξει. Καί δέ θά μοῦ παρουσιαστεῖ καλύτερα ἢν φορῶ τὰ ροῦχα σου καί ὄχι τὰ δικά μου ἢ ἢν βρίσκουμαι στό δικό σου κρεβάτι καί ὄχι στό δικό μου, ἢν θέλει νά μοῦ παρουσιαστεῖ. Δέν μπορεῖ ὅ,τι εἶναι αὐτό πού σοῦ παρουσιάζεται νά εἶναι τόσο ἀνόητο, ὥστε βλέποντας ἐμένα νά νομίσει ὅτι εἶσαι ἐσύ, ἐπειδὴ θά φορῶ τὰ ροῦχα σου. Ἄν ἐμένα δέν μοῦ πεῖ τίποτα οὔτε μέ ἀξιῶσει μέ τήν παρουσία του, οὔτε ἢν τὰ δικά μου ροῦχα φορῶ οὔτε ἢν τὰ δικά σου, καί παρουσιαστεῖ σέ σένα, αὐτό πρέπει νά μάθουμε. Ἐάν παρουσιάζεται συνεχῶς, τότε κι ἐγώ ὁ ἴδιος θά παραδεχτῶ ὅτι εἶναι κάτι θεϊκό. Ἀλλ' ἢν σοῦ φαίνεται ὅτι πρέπει νά γίνουν τὰ πράγματα ἔτσι καί δέν ὑπάρχει τρόπος νά τὰ ἀποφύγω καί πρέπει νά κοιμηθῶ στό κρεβάτι σου, τότε θά τό κάμω κι ἄς ἔρθει τό ὄνειρο νά μοῦ παρουσιαστεῖ. Ὡς τότε θά πιστεύω στή γνώμη μου».

17. Ἀφοῦ τὰ εἶπε ὅλα αὐτά ὁ Ἀρτάβανος, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θ' ἀποδείξει στόν Ξέρξη ὅτι τὰ ὅσα ἔλεγε δέν ἦταν τίποτε, ἔκανε ὅ,τι τόν

* Προσπάθεια ὀρθολογικῆς ἐξηγήσεως τῶν ὀνείρων.

εἶχε διατάξει ὁ βασιλιάς. Φόρεσε τὰ ρούχα τοῦ Ξέρξη, κάθισε στό βασιλικό θρόνο καί καθῶς μετὰ ἀπ' αὐτά ἔπεσε στό κρεβάτι, τοῦ ἦρθε στόν ὕπνο του τό ἴδιο ὄνειρο πού εἶχε δεῖ καί ὁ Ξέρξης· στάθηκε ἀπό πάνω ἀπό τόν Ἀρτάβανο καί τοῦ εἶπε τὰ ἐξῆς: «Ἐσύ εἶσαι λοιπόν ἐκεῖνος πού ἀπό ἐνδιαφέρον γιά τόν Ξέρξη τόν ἀποτρέπεις νά ἐκστρατεύσει στήν Ἑλλάδα; Ἀλλά οὔτε ἀργότερα οὔτε καί τώρα θά μπορέσεις νά ἀποτρέψεις ἐκεῖνο πού πρέπει νά γίνει. Ὁ Ξέρξης ξέρεي κιόλας τί μέλλει νά πάθει, ἂν δέν ὑπακούσει».

18. Αὐτὰ φάνηκε τοῦ Ἀρτάβανου ὅτι τοῦ ἔλεγε τό φάντασμα καί ὅτι ἐπρόκειτο νά τοῦ κάψει τὰ μάτια μέ πυρωμένα σίδερα. Τότε ὁ Ἀρτάβανος ἔβγαλε φωνή μεγάλη, πετάχτηκε ἀπό τό κρεβάτι, ἔτρεξε καί κάθισε κοντά στόν Ξέρξη καί τοῦ διηγήθηκε μέ ὅλες τίς λεπτομέρειες τό ὄνειρο πού εἶχε δεῖ καί τοῦ εἶπε μετὰ τὰ ἐξῆς: «Βασιλιά μου, ἐγώ σάν ἄνθρωπος πού εἶδα πολλούς καί μεγάλους νά πέφτουν ἐξαιτίας πύο μικρῶν, δέν σ' ἄφηνα ν' ἀκολουθήσεις τήν ὁρμή τῆς νιότης σου, γιατί ξέρω ὅτι εἶναι κακό νά ἐπιθυμεῖ κανεῖς πολλά. Καί τοῦτο γιατί θυμόμουν ποιά ἦταν ἡ τύχη τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου ἐναντίον τῶν Μασσαγετῶν, τί ἔγινε μέ τήν ἐκστρατεία τοῦ Καμβύση ἐναντίον τῶν Αἰθιοπῶν καί ὅτι εἶχα ἐκστρατεύσει μαζί μέ τόν Δαρεῖο ἐναντίον τῶν Σκυθῶν. Ξέροντάς τα αὐτά, εἶχα τή γνώμη ὅτι ἂν ἔμενες ἡσυχος θά ἦσουν ὁ πύο εὐτυχημένοι ἀπό τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλά ἀφοῦ ἐκδηλώνεται κάποια θεϊκή παρόρμηση καί, καθῶς φαίνεται, εἶναι γραφτό ἀπό θεία δύναμη νά πάθουν κάποια καταστροφή οἱ Ἕλληνες, ἀλλάζω κι ἐγώ τή γνώμη μου. Πές στοὺς Πέρσες τὰ ὅσα σοῦ μνηαίει ὁ θεός καί διάταξέ τους νά ἐκτελέσουν τίς πρώτες ὁδηγίες σου καί κάνε ὥστε, ἂν τό θέλει ὁ θεός, νά μὴ γίνει καμιά ἀπό μέρους σου παράλειψη». Ὅταν εἰπώθηκα αὐτά, εἶχαν πάρει θάρρος καί οἱ δύο ἀπό τ' ὄνειρο, ἦρθε γρήγορα ἡ μέρα καί ὁ Ξέρξης τὰ εἶπε ὅλα στοὺς Πέρσες, καί ὁ Ἀρτάβανος, πού πρὶν ἦταν ὁ μόνος ἀντίθετος, τώρα ἔδειχνε τή μεγαλύτερη προθυμία.

19. Καθῶς ὁ Ξέρξης εἶχε ἀποφασίσει τήν ἐκστρατεία, εἶδε τρίτο ὄνειρο, πού οἱ μάγοι ὅταν τό ἄκουσαν ἔκριναν ὅτι ἀφοροῦσε ὀλόκληρη τή γῆ, ὅτι θά ὑποδουλώσει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Τό ὄνειρο ἦταν τό ἐξῆς: Φάνηκε στόν Ξέρξη ὅτι ἦταν στεφανωμένος μέ κλαρί ἐλιάς καί ὅτι τὰ κλαράκια πού ξεκινουῦσαν ἀπό τό στεφάνι σκέπαζαν τή γῆ ὀλόκληρη.

Ἔστερα τὸ στεφάνι ἐξαφανίστηκε. Ὄταν οἱ μάγοι ἐρμήνεψαν τὸ ὄνειρο, ὅλοι οἱ Πέρσες πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἔφυγαν ἀμέσως ὁ καθένας στὴν ἐπαρχία του, γιὰ νὰ ἐκτελέσει μὲ προθυμία τίς διαταγές τοῦ Ξέρξη, θέλοντας ὁ καθένας νὰ πάρει τὰ δῶρα πού εἶχε ὑποσχεθεῖ ὁ βασιλιάς. Ἐτοσι ἔκανε ὁ Ξέρξης τὴ μεγάλη ἐπιστράτευση ἀπὸ ὅλες τίς ἐπαρχίες τῆς ἡπείρου.

20. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ὑπέταξε τὴν Αἴγυπτο, ὁ Ξέρξης ἐτοίμαζε τέσσερα χρόνια τὸ στρατό του καὶ φρόντιζε ὅλη τὴν προετοιμασία καὶ στὸ τέλος τοῦ πέμπτου χρόνου ξεκίνησε μὲ πλῆθος στρατό. Ἀπὸ ὅσες ἐκστρατείες ξέρω ἐγώ, αὐτὴ ἦταν πολὺ μεγαλύτερη, τόσο ὥστε μπροστὰ τῆς καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δαρείου ἐναντίον τῶν Σκυθῶν νὰ φαίνεται μηδαμινή, καθὼς καὶ ἐκείνη τῶν Σκυθῶν ὅταν, καταδιώκοντας τοὺς Κιμμέριους ὡς τὴ Μηδική, κατέκτησαν καὶ κατοίκησαν τὰ περισσότερα μέρη τῆς ἄνω Ἀσίας, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο θέλησε ἀργότερα ὁ Δαρεῖος νὰ τοὺς τιμωρήσει τὸ ἴδιο, καθὼς ἴσως, καὶ ἡ ἐκστρατεία πού, κατὰ τὴν παράδοση, ἔκαναν οἱ Ἀτρεΐδες στὸ Ἴλιο, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκστρατεία πού ἔκαναν, πρὶν ἀπὸ τὰ Τρωικά, οἱ Μυσοὶ καὶ οἱ Τευκροὶ πού διάβηκαν στὴν Εὐρώπη, περνώντας τὸ Βόσπορο, κατέκτησαν ὅλους τοὺς Θράκες καὶ προχώρησαν ὡς τὸ Ἴονιο πέλαγος, φτάνοντας πρὸς τὸ νότο ὡς τὸν ποταμὸ Πηνειό.

21. Ὅλες αὐτές οἱ ἐκστρατείες καὶ ἄλλες πού ἔγιναν πρὶν ἀπὸ αὐτές, δὲν εἶναι ἀξίες νὰ συγκριθοῦν μὲ τούτῃ τὴ μιὰ. Γιατί, ποῖο ἀπὸ τὰ ἔθνη τῆς Ἀσίας δὲν πῆρε μαζί του ὁ Ξέρξης; Καὶ ποῖο πόσιμο νερό ἄφησε ὁ στρατός του, ἐκτός ἀπὸ τοὺς μεγάλους ποταμούς; Ἄλλοι λαοὶ τοῦ προμήθεψαν καράβια, ἄλλοι πεζικό, ἄλλοι ἵππικό, ἄλλοι ἐκτός ἀπὸ τὸ στρατό τοῦ προμήθεψαν ἵππαγωγὰ καράβια, ἄλλοι καράβια μακρόστενα γιὰ τίς γέφυρες, ἄλλοι τρόφιμα καὶ πλοῖα.

22. Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο ἐτοίμαζε ἐπὶ τρία χρόνια ὁ Ξέρξης στὸν Ἄθωνα, ἐξαιτίας τῆς συμφορᾶς κατὰ τὴν πρώτη ἐκστρατεία, ὅταν προσπάθησαν νὰ περιπλεύσουν τὸ ἀκρωτήριο. Στὴν Ἐλαιούντα τῆς Χερσονήσου ναυλοχοῦσαν καράβια πού ξεκινούσαν ἀπὸ ἐκεῖ μὲ ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ διάφορα ἔθνη, καὶ κάτω ἀπὸ τὸ μαστίγιο ἔσκαβαν διώρυγα. Αὐτοὺς διαδέχονταν ἄλλοι. Ἐσκαβαν καὶ οἱ κάτοικοι γύρω ἀπὸ τὸν Ἄθωνα. Στὸ ἔργο

ἐπιστατοῦσαν οἱ Πέρσες Βουβάρης τοῦ Μεγαβάζου καί Ἀρταχάτης τοῦ Ἀρταίου.

23. Ὁ Ἄθωνας εἶναι βουνό μεγάλο καί ὀνομαστό, πού φτάνει ὡς τή θάλασσα καί εἶναι κατοικημένο. Τό βουνό σχηματίζει ἕνα εἶδος χερσονήσου μέ ἰσθμό, πού ἔχει πλάτος ὡς δώδεκα στάδια. Ὁ ἰσθμός εἶναι ἐπίπεδος μέ χαμηλούς λόφους καί χωρίζει τή θάλασσα τῆς Ἀκάνθου ἀπό τή θάλασσα τῆς Τορώνης. Στόν ἰσθμό αὐτό, πού καταλήγει ὁ Ἄθωνας, ὑπάρχει ἡ ἑλληνική πολιτεία Σάνη. Οἱ πολιτεῖες πού βρίσκονται πέρα ἀπό τή Σάνη, ἐπάνω στόν Ἄθωνα, αὐτές πού οἱ Πέρσες ἤθελαν νά μεταβάλουν ἀπό ἠπειρωτικές σέ νησιωτικές, εἶναι οἱ ἀκόλουθες: τό Δίο, ἡ Ὀλόφυξος, τό Ἀκρόθωο, ἡ Θύσσοσ καί οἱ Κλεωνές. Αὐτές εἶναι οἱ πολιτεῖες τοῦ Ἄθωνα. Οἱ βάρβαροι ἔσκαβαν ἐκεῖ, ἀφοῦ μοίρασαν τή δουλειά κατὰ ἔθνη. Ὅταν ἔφθασαν στήν πόλη Σάνη εὐθυγράμμισαν τή διώρυγα καί ὅταν βάθυνε πολύ, ἐκεῖνοι πού ἦταν στό βάθος ἔσκαβαν, ἐνῶ ἄλλοι παράδιναν τό ἐξορυσσόμενο χῶμα σέ ἄλλους πού στέκονταν ψηλότερα, σέ πλατύσκαλα, καί αὐτοί πάλι ἔπαιρναν τό χῶμα καί τό ἔδιναν σέ ἄλλους, ὡς ὅτου τό χῶμα ἔφτανε στούς πῖο ψηλά· αὐτοί τό ἔπαιρναν καί τό πετοῦσαν. Ὅλοι ὅσοι δούλευαν, ἐκτός ἀπό τοὺς Φοίνικες, εἶχαν διπλή δουλειά, γιατί οἱ καταφέρεις τῆς διώρυγας γκρεμίζονταν. Αὐτό τοὺς συνέβαινε γιατί ἔσκαβαν στό ἴδιο πλάτος καί ἀπάνω καί στό βάθος. Οἱ Φοίνικες ὅμως, ὅπως σέ ὅλα τοὺς τά ἔργα ἀποδείχθησαν πῖο ἐπιτήδειοι, ἔτσι καί σ' αὐτό τό ἔργο. Τό τμήμα τῆς διώρυγας πού τοὺς ἔλαχε νά σκάψουν, ἄρχισαν νά τό σκάβουν σέ διπλάσιο πλάτος ἀπό ὅσο χρειαζόταν νά γίνει ἡ διώρυγα καί ὅσο προχωροῦσαν στό βάθος τόσο στένευαν τό πλάτος, ἔτσι ὥστε στό κάτω μέρος νά ἔχει τό ἴδιο πλάτος μέ τό ὑπόλοιπο ἔργο. Ὑπάρχει ἐκεῖ ἕνα λιβάδι καί ἐκεῖ γινόταν ἀγορά. Τοὺς ἐρχόταν ἀπό τήν Ἀσία σιτάρι ἀφθονο καί ἀλεσμένο.

24. Ὅπως τουλάχιστον ἐγώ νομίζω, ὁ Ξέρξης διέταξε νά σκάψουν τή διώρυγα μόνο καί μόνο ἀπό ὑπεροψία, θέλοντας νά ἐπιδείξει τή δύναμή του καί ν' ἀφήσει στή μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἕνα μεγάλο ἔργο. Μποροῦσαν χωρίς κόπο οἱ Πέρσες νά σύρουν τά καράβια τοὺς ἐπάνω ἀπό τόν ἰσθμό. Ἐδωσε ὅμως διαταγή νά σκάψουν διώρυγα ἀπό θάλασσα σέ θάλασσα, τόσο πλατιά, ὥστε νά χωροῦν μαζί δύο καράβια τό ἕνα πλάι στό ἄλλο. Αὐτοί πού εἶχαν διαταγή νά σκάψουν τή διώρυγα, εἶχαν ἐπίσης

διαταγή νά κατασκευάσουν γέφυρα πάνω στὸν ποταμὸ Στρυμόνα*.

25. Αὐτά εἶχε διατάζει γιὰ ἐκεῖ. Γιὰ τίς γέφυρες ἔβαλε νά ἐτοιμάσουν σκιοινιά ἀπὸ πάπυρο κι ἀπὸ λινάρι καί γι' αὐτὴ τὴ δουλειὰ ἀγγάρεψε τοὺς Φοίνικες καί τοὺς Αἰγυπτίους. Ἔδωσε διαταγή ν' ἀποθηκεύσουν καί τρόφιμα ὥστε νά μὴν πεινάσει ὁ στρατὸς οὔτε τὰ ὑποζύγια καθὼς θὰ βιάδιζαν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας. Μετὰ ἀπὸ μελέτη διάλεξε τίς πιὸ κατάλληλες τοποθεσίες καί ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἀσίας, μὲ βάρκες καί πλωτὰ μέσα, μετέφεραν τρόφιμα σ' ἐκεῖνα τὰ σημεῖα. Τὰ περισσότερα τρόφιμα τὰ ἀποθήκευσε στὴν τοποθεσία τῆς Θράκης πού ὀνομάζεται Λευκὴ Ἀκτὴ. Ἄλλοι πῆραν διαταγή νά κάνουν ἀποθήκες στὴν Τυρόδιζα τῆς Περίηθου, ἄλλοι στὸν Δορίσκο, ἄλλοι στὴν Ἡϊόνα τοῦ Στρυμόνος καί ἄλλοι στὴ Μακεδονία.

Κεφ. 24-200. Μεγάλες προετοιμασίες τοῦ Ξέρξη πού διακοῦν τρεῖς χρόνια. Ὁ στρατὸς του συγκεντρώνεται στίς Σάρδεες καί περνάει στὴν Ἐυρώπη διαβαίνοντας τὸ Βόσπορο ἐπάνω σὲ δύο γέφυρες. Στρατὸς καί στόλος τοῦ Ξέρξη προχωροῦν ἀπὸ τὴ Θράκη καί τὴ Μακεδονία στὴ Θεσσαλία καί φθάνουν στὰ ὄρια τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας. Οἱ Θερμοπύλες φρουροῦνται ἀπὸ 300 Σπαρτιάτες μὲ ἀρχηγό τὸν Λεωνίδα καί ἄλλους 7 000 Ἕλληνες. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος πηγαίνει στὸ ἀκρωτήριο τῆς Εὐβοίας Ἀρτεμίσιο, γιὰ νά ἐμποδίσει τὴν κάθοδο τοῦ στόλου τοῦ Ξέρξη.

Κεφ. 201-228. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν

201. Ὁ βασιλιάς Ξέρξης λοιπὸν εἶχε στρατοπεδέψει στὴν Τραχινία τῆς Μαλίδας καί οἱ Ἕλληνες ἦταν στὰ στενά. Ὁ τόπος αὐτὸς ὀνομάζεται ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνες Θερμοπύλες, ἀλλὰ οἱ ντόπιοι καί οἱ γείτονες τὸν ὀνομάζουν Πύλες. Εἶχαν λοιπὸν στρατοπεδέψει οἱ δύο στρατοὶ στὴν περιοχὴ αὐτὴ. Ὁ Ξέρξης κατεῖχε τὰ βορινὰ ὡς τὴν Τραχίνα καί οἱ Ἕλληνες τὴ σπεριά πρὸς τὰ νοτιοδυτικά.

202. Στὸ χῶρο αὐτὸν εἶχαν συγκεντρωθεῖ γιὰ ν' ἀντισταθοῦν στὸν

* Στὴ χερσόνησο τοῦ Ἄθωνα φαίνονται καί σήμερα ἴχνη τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔργου.

Πέρση οἱ ἀκόλουθοι Ἑλληγες. Τριακόσιοι Σπαρτιάτες ὀπλίτες. Χίλιοι Τεγεάτες καὶ Μαντινεῖς, μισοὶ καὶ μισοὶ. Ἐκατὸν εἴκοσι πολεμιστὲς ἀπὸ τὸν Ὀρχομενὸν τῆς Ἀρκαδίας καὶ χίλιοι ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπὴν Ἀρκαδίαν. Τόσοι ἦσαν οἱ Ἀρκαῶδες. Ἀπὸ τὴν Κόρινθον ἦσαν τετρακόσιοι, ἀπὸ τὴν Φλειούνταν διακόσιοι καὶ ἀπὸ τῆς Μυκῆνας ὀγδόντα. Αὐτοὶ ὅλοι ἦσαν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Ἀπὸ τὴν Βοιωτίαν ἦσαν ἑφτακόσιοι Θεσπιεῖς καὶ τετρακόσιοι Θηβαῖοι.

203. Εἶχαν ζητήσει βοήθειαν ἀπὸ τοὺς Ὀπούντιους Λοκρούς, πού εἶχαν ἔρθει μὲ ὅλο τοὺς τὸ στρατό, καὶ ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς, πού εἶχαν στείλει χίλιους πολεμιστὲς. Οἱ ἴδιοι οἱ Ἑλληγες τοὺς εἶχαν μὲ κήρυκες καλέσει νὰ ἔρθουν, λέγοντάς τοὺς ὅτι ἦσαν ἡ προφυλακὴ τοῦ ὑπόλοιπου στρατοῦ, ὅτι ὁ ὑπόλοιπος στρατὸς ἔρχεται ἀπὸ μέρα σὲ μέρα, ὅτι ἡ θάλασσα εἶναι δικὴ τοὺς καὶ φρουρεῖται ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Αἰγινητὲς καὶ τοὺς ἄλλους πού ἀνῆκαν στίς ναυτικὲς δυνάμεις καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει κανένας κίνδυνος. Δὲν ἦταν θεὸς αὐτὸς πού ἐρχόταν ἐνάντια στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἄνθρωπος, ἔλεγαν, καὶ οὔτε ὑπάρχει οὔτε θὰ ὑπάρξει θνητὸς πού μαζί μὲ τὰ καλά νὰ μὴν ἔχει ἀπὸ τότε πού γεννήθηκε καὶ τὴν κακὴν τοῦ μοῖρα. Καὶ ὅσο πιὸ μέγανος εἶναι, τόσο πιὸ μέγανες οἱ δυστυχίες. Πρέπει λοιπὸν κι ὁ ἐπιδρομέας, σάν θνητὸς, νὰ πέσει μιά μερὰ ἀπὸ τὴν δόξαν του. Οἱ Λοκροὶ καὶ οἱ Φωκεῖς πείστηκαν καὶ ἔστειλαν βοήθειαν στὴν Τραχίνα.

204. Ὑπῆρχαν στὸ ἑλληνικὸ στρατόπεδον καὶ ἄλλοι στρατηγοί, ἓνας ἀπὸ τὴν κάθε πολιτεία, ἐκεῖνος ὅμως πού ἦταν ἀπ' ὅλους σεβαστὸς καὶ εἶχε τὴν γενικὴ ἀρχηγία ἦταν ὁ Λακεδαιμόνιος Λεωνίδα, γιὸς τοῦ Ἀναξανδρίδου, πού χωρὶς νὰ τὸ περιμένει εἶχε γίνῃ βασιλιάς τῆς Σπάρτης.

205. Εἶχε δύο μεγαλύτερους ἀδελφούς, τὸν Κλεομένη καὶ τὸν Δωριέα καὶ οὔτε τοῦ εἶχε περάσει ἀπὸ τὸ μυαλό ἡ βασιλεία. Ὅταν ὅμως πέθανε ὁ Κλεομένης χωρὶς ν' ἀφήσει ἀρσενικὸ κληρονόμον καὶ δὲν ὑπῆρχε πιά ὁ Δωριεύς, γιατί εἶχε κι αὐτὸς πεθάνῃ στὴ Σικελίαν, ἡ βασιλεία περιῆλθε στὸν Λεωνίδα, τόσο ἐπειδὴ εἶχε γεννηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὸν Κλεόμβροτον (πού ἦταν ὁ νεώτερος γιὸς τοῦ Ἀναξανδρίδου), ὅσο κι ἐπειδὴ εἶχε πάρῃ γυναῖκα τὴν κόρη τοῦ Κλεομένη. Αὐτὸς λοιπὸν πῆγε στίς Θερμοπύλες μὲ τοὺς

τριακόσιους πού διάλεξε, οἱ ὅποιοι εἶχαν ὅλοι γιούς. Εἶχε παραλάβει μαζί του καί Θηβαίους, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα ὅταν ἀπαριθμησα τίς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων καί ἀρχηγός τοὺς ἦταν ὁ Λεοντιάδης, γιός τοῦ Εὐρύμαχου. Ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ἐπέμεινε νά πάρει μαζί του, ἀπό ὅλους τοὺς ἄλλους Ἑλληνας, Θηβαίους, ἦταν ὅτι τοὺς κατηγοροῦσαν πολύ ὅτι θά μῆδιζαν. Τοὺς ζήτησε λοιπόν νά στείλουν στρατό, θέλοντας νά δεῖ ἂν θά συμπολεμήσουν ἢ ἂν θά ἀποσχιστοῦν φανερά ἀπό τή συμμαχία τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Θηβαῖοι ἔστειλαν στρατό, ἀλλά οἱ σκοποὶ τοὺς ἦταν ἄλλοι.

206. Αὐτούς λοιπόν μέ τόν Λεωνίδα, ἔστειλαν πρώτους οἱ Σπαρτιάτες, ὥστε βλέποντάς τοὺς νά στείλουν στρατό καί οἱ ἄλλοι σύμμαχοι καί νά μὴν περάσουν μέ τό μέρος τοῦ ἐχθροῦ, ἂν πληροφοριόνταν ὅτι οἱ Σπαρτιάτες δίσταζαν. Μετά ἀπ' αὐτή τήν πρώτη ἀποστολή οἱ Σπαρτιάτες, πού γιόρταζαν τά Κάρνεια* καί τοὺς ἦταν αὐτό ἐμπόδιο, λογάριαζαν, ἀφοῦ τελειώσουν τίς γιορτές, ν' ἀφήσουν μιὰ φρουρά στή Σπάρτη καί νά πᾶνε ὅλοι μαζί στίς Θερμοπύλες. Καί οἱ ἄλλοι σύμμαχοι λογάριαζαν τό ἴδιο νά κάνουν, γιατί εἶχε συμπέσει νά ἐορτάζουν καί αὐτοὶ τήν Ὀλυμπιάδα. Νομίζοντας ὅτι ἡ ἐξέλιξη τῶν ἐπιχειρήσεων στίς Θερμοπύλες δέ θά ἦταν τόσο γρήγορη, εἶχαν στείλει προφυλακές.

207. Αὐτά εἶχαν στό νοῦ τους νά κάνουν. Στίς Θερμοπύλες ὅμως οἱ Ἑλληνας, ὅταν ὁ Πέρσης πλησίασε στά στενά, κατατρόμαξαν κι ἀρχισαν νά σκέπτονται νά φύγουν. Οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς Πελοποννησίους εἶχαν τή γνώμη νά πᾶνε στήν Πελοπόννησο καί νά φρουρήσουν τόν Ἴσθμό, ἀλλά ὁ Λεωνίδας, ἐπειδὴ ἀγανάκτησαν οἱ Φωκεῖς καί οἱ Λοκροὶ μέ αὐτήν τή γνώμη, ἀποφάσισε νά μείνουν ἐκεῖ καί νά στείλουν ἀπεσταλμένους στίς διάφορες πόλεις νά ζητήσουν βοήθεια, γιατί ἦταν λίγοι γιά νά ἀποκρούσουν τό στρατό τῶν Μήδων.

208. Ἐνῶ συσκέπτονταν, ὁ Ξέρξης ἔστειλε ἕναν καβαλάρη νά δεῖ πόσοι εἶναι καί τί κάνουν. Εἶχε ἀκούσει, ὅσο βρισκόταν ἀκόμα στή Θεσσαλία, ὅτι στό σημεῖο ἐκεῖνο εἶχε συγκεντρωθεῖ λίγος στρατός μέ ἐπικεφαλῆς Λακεδαιμονίους καί ἀρχηγό τό Λεωνίδα, ἀπόγονο τοῦ Ἡρακλῆ.

* Γιορτή στίς δωρικές πολιτεῖες καί κυρίως στή Σπάρτη πρὸς τιμὴ τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνα· διαρκοῦσε 9 ἡμέρες τό μήνα πού, γι' αὐτό, λεγόταν Καρνεῖος (15 Αὐγούστου - Σεπτεμβρίου).

Καθώς πλησίαζε ὁ καβαλάρης στό στρατόπεδο, δέν μποροῦσε νά δεῖ ὄλον τό στρατό, γιατί δέν τοῦ ἦταν δυνατό νά βλέπει ἐκείνους πού ἦταν πίσω ἀπό τό τεῖχος πού εἶχαν χτίσει. Μόνο ἐκείνους πού ἦταν ἔξω ἀπό τό τεῖχος μποροῦσε νά δεῖ καί τά ὄπλα τους, πού εἶχαν ἐναποθέσει μπροστά στό τεῖχος. Ἐκείνη τήν ἡμέρα ἔτυχε νά φρουροῦν ἔξω ἀπό τό τεῖχος οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ἄλλους ἔβλεπε νά γυμνάζονται καί ἄλλους νά χτενίζουν τά μαλλιά τους. Αὐτά βλέποντας ὁ καβαλάρης ἀπόρησε καί μετροῦσε πόσοι ἦταν. Ἀφοῦ τά παρατήρησε ὅλα προσεχτικά, γύρισε πίσω ἀνενόχλητος. Κανείς δέν τόν κινήγησε καί κανείς δέν τοῦ ἔδωσε προσοχή. Γύρισε πίσω καί εἶπε στόν Ξέρξη ὅλα ὅσα εἶδε.

209. Τά ἄκουγε ὁ Ξέρξης καί δέν μποροῦσε νά καταλάβει τί συνέβαινε, ὅτι δηλαδή οἱ Σπαρτιάτες ἐτοιμάζονταν νά σκοτωθοῦν καί νά σκοτώσουν ὅσους μποροῦσαν. Αὐτά πού ἔκαναν τοῦ φαίνονταν γελοῖα καί ζήτησε τόν Δημάρατο* τό γιό τοῦ Ἀρίστωνα, πού ἦταν στό στρατόπεδο. Ὅταν ὁ Δημάρατος παρουσιάστηκε, ὁ Ξέρξης τόν ρώτησε γιά ὅλα αὐτά, θέλοντας νά καταλάβει τί ἔκαναν οἱ Λακεδαιμόνιοι. Καί ὁ Δημάρατος τοῦ εἶπε: «Σοῦ μίλησα καί πρωτύτερα, ὅταν ξεκινήσαμε γιά τήν Ἑλλάδα, γιά τούς ἄντρες αὐτούς καί γέλασες ὅταν σοῦ εἶπα ὅτι ἔβλεπα πῶς θά ἐξελιχθοῦν τά πράγματα. Μοῦ εἶναι πολύ δύσκολο, βασιλιά μου, νά σοῦ λέω τήν ἀλήθεια. Ἀλλά ἄκουσέ την καί τώρα. Οἱ ἄντρες αὐτοί πῆραν θέσεις γιά νά μᾶς ἐμποδίσουν νά περάσουμε ἀπό τή στενωπό καί γι' αὐτό ἐτοιμάζονται. Ἐχουν τή συνήθεια, ὅταν πρόκειται νά ριψοκινδυνέψουν τή ζωή τους, νά χτενίζουν τά μαλλιά τους. Μάθε καί τοῦτο, βασιλιά. Ἄν τούς νικήσεις αὐτούς καί ὅσους ἄλλους ἔχουν μείνει στή Σπάρτη, καμιᾶ ἄλλη φυλή ἀνθρώπων δέν θά μπορεῖ νά σοῦ ἀντισταθεῖ. Τώρα βρίσκεσαι μπροστά στήν πολιτεία πού εἶναι ἡ καλύτερη τῶν Ἑλλήνων καί μπροστά στους γενναϊότερους ἄντρες». Τά λεγόμενα τοῦ Δημάρατου ὁ Ξέρξης δέν μποροῦσε νά τά πιστέψει καί τόν ρώτησε γιά δεύτερη φορά πῶς, ἐνῶ ἦταν τόσο λίγοι, θά πολεμοῦσαν ἐναντίον τῆς στρατιᾶς του. Καί ὁ Δημάρατος εἶπε: «Βασιλιά, μεταχειρίσου με σάν ψεύτη, ἂν τά πράγματα δέ γίνουν ὅπως τά λέω».

210. Τά εἶπε αὐτά, ἀλλά δέν ἔπεισε τόν Ξέρξη πού περίμενε τέσσε-

* Βασιλιάς τῆς Σπάρτης πού αὐτοεξορίστηκε καί κατέφυγε στά Σούσα. Ὅταν ὁ Ξέρξης ξεκίνησε γιά τήν ἐκστρατεία του πῆρε τόν Δημάρατο μαζί του, ὡς σύμβουλο.

ρις μέρες, ἐλπίζοντας πάντα ὅτι οἱ Ἕλληνες θά τραποῦν σέ φυγή. Τήν πέμπτη μέρα, καθώς δέν ἔφρευαν, τοῦ φάνηκαν ἀναιδέστατα παράτολμοι. Θύμωσε κι ἔστειλε ἐναντίον τους τοὺς Μῆδους καί Κισσίους, μέ ἐντολή νά τοὺς πιάσουν ζωντανούς καί νά τοὺς φέρουν μπροστά του. Καθώς οἱ Μῆδοι ἔκαναν ἔφοδο ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, σκοτώθηκαν πολλοί, ἀλλά δέν ὑποχωροῦσαν παρ' ὅλο ὅτι κακοπάθαιναν. Ἔτσι ἔγινε φανερό σέ ὅλους καί πρό πάντων στό βασιλιά, ὅτι μαζί του βρισκόνταν πολλοὶ ἄνθρωποι ἀλλά λίγοι ἄντρες. Ἡ συμπλοκή κράτησε ὅλη τή μέρα.

211. Οἱ Μῆδοι, πού εἶχαν κακοπαθήσει, ὑποχώρησαν καί τότε οἱ Πέρσες, αὐτοὶ τοὺς ὁποίους ὁ βασιλιάς ἀποκαλοῦσε ἀθάνατους καί εἶχαν ἀρχηγό τόν Ὑδάρη, τοὺς ἀντικατέστησαν καί ἔκαμαν ἐπίθεση, νομίζοντας ὅτι εὐκόλα θά νικήσουν. Ἀλλά ὅταν ἦρθαν στά χέρια μέ τοὺς Ἕλληνες, δέν μπόρεσαν νά κατορθώσουν τίποτε περισσότερο ἀπό τοὺς Μῆδους, γιατί πολεμοῦσαν σέ στενωπό, εἶχαν δόρατα κοντύτερα ἀπό τὰ δόρατα τῶν Ἑλλήνων καί δέν μποροῦσαν νά χρησιμοποιοῦσαν τήν ἀριθμητική τους ὑπεροχή. Οἱ Λακεδαιμόνιοι πολεμοῦσαν λαμπρά, δείχνοντας ὅλη τους τήν πολεμική τέχνη ἐναντίον ἐκείνων πού δέν ἤξεραν νά πολεμοῦν. Ἔστρεφαν τίς πλάτες σάν νά ἐπρόκειτο δῆθεν νά φύγουν καί ὅταν οἱ βάρβαροι, βλέποντάς τους νά φεύγουν, ἔκαναν ἔφοδο μέ φωνές καί θόρυβο, τότε ἐκεῖνοι, τή στιγμή πού πλησίαζε ὁ ἐχθρός, ἔκαναν μεταβολή, ἀντιμετώπιζαν τοὺς βαρβάρους, τοὺς ἔκαναν ἐπίθεση καί σκότωναν ἀναρίθμητο πλῆθος ἀπ' αὐτούς. Σκοτώνονταν καί Σπαρτιάτες ἀλλά λίγοι. Ἐπειδή οἱ Πέρσες δέν μποροῦσαν νά κυριέψουν τό στενό, εἶτε κάνοντας ἐπίθεση κατά τάγματα εἶτε διαφορετικά, ὑποχώρησαν.

212. Λέγεται ὅτι ἐνῶ διεξαγόταν ἡ μάχη καί τήν παρακολουθοῦσε ὁ βασιλιάς, τρεῖς φορές ἀναπήδησε ἀπό τό θρόνο του ἀπό φόβο γιά τό στρατό του. Ἔτσι πολέμησαν ἐκείνη τήν ἡμέρα καί τήν ἐπόμενη οἱ βάρβαροι δέν μπόρεσαν νά κατορθώσουν τίποτε περισσότερο. Μέ τήν ἐλπίδα ὅτι οἱ ἀντίπαλοί τους ἦταν λίγοι καί ὅτι, καταπληγωμένοι, δέ θά ἦταν σέ θέση νά ἀνισταθοῦν, ἐξακολουθοῦσαν τίς ἐπιθέσεις. Οἱ Ἕλληνες παραταγμένοι κατά τάγματα καί συγχροτημένοι κατά πόλεις, ἔμπαιναν ὁ καθένας μέ τή σειρά του στή μάχη, ἐκτός ἀπό τοὺς Φωκεῖς. Αὐτούς τοὺς εἶχαν παρατάξει στό βουνό γιά νά φρουροῦν τό μονοπάτι. Ὅταν οἱ Πέρσες εἶδαν ὅτι δέν ἔκαναν τίποτε καλύτερο ἀπό τήν προηγούμενη, ὑποχώρησαν.

213. Ἄλλὰ ἐνῶ ὁ βασιλιάς δέν ἤξερε τί νά κάνει μ' αὐτή τήν κατάσταση, ὁ Ἐφιάλτης, γιός τοῦ Εὐρύδημου, Μαλιεύς, παρουσιάστηκε μπροστά του, ἐλπίζοντας πώς θά πάρει σπουδαία ἀμοιβή ἀπό τό βασιλιά, καί τοῦ ἀποκάλυψε ὅτι ὑπῆρχε μονοπάτι, πού περνοῦσε ἀπό τό βουνό κι ὀδηγοῦσε στίς Θερμοπύλες, μονοπάτι πού ἔγινε αἰτία νά σκοτωθοῦν οἱ Ἑλληνες πού ἔμειναν ἐκεῖ. Ἀργότερα ὁ Ἐφιάλτης φοβήθηκε τούς Λακεδαιμόνιους καί ἔφυγε στή Θεσσαλία. Ἀλλά παρ' ὅλο τοῦτο ἐπικηρύχθηκε ἀπό τούς Πυλαγόρους* καί τούς Ἀμφικτίονες πού συγκεντρώθηκαν στίς Θερμοπύλες. Χρόνια ἀργότερα γύρισε στήν Ἀντίκυρα, ὅπου τόν σκότωσε ὁ Τραχίνιος Ἀθηνάδης. Ὁ Ἀθηνάδης αὐτός σκότωσε τόν Ἐφιάλτη γιά ἄλλο λόγο, τόν ὅποιο θ' ἀναφέρω παρακάτω, ἀλλά οἱ Λακεδαιμόνιοι τόν τίμησαν παρ' ὅλα αὐτά. Ἔτσι πέθανε ἀργότερα ὁ Ἐφιάλτης.

214. Ὑπάρχει καί μιὰ ἄλλη ἐκδοχή, ὅτι ὁ Ὀνήτης, γιός τοῦ Φαναγόρα ἀπό τήν Κάρυστο, καί ὁ Κορυδαλλός ἀπό τήν Ἀντίκυρα εἶναι ἐκεῖνοι πού ἀποκάλυψαν στό βασιλιά τό μονοπάτι καί ὀδήγησαν τούς Πέρσες ἀπό τό βουνό, ἀλλά ἐγώ δέν τήν πιστεύω. Πρέπει νά λάβει ὑπόψη του κανείς τό ἐξῆς: ὅτι οἱ Πυλαγόροι τῶν Ἑλλήνων δέν ἐπικηρύξαν οὔτε τόν Ὀνήτη οὔτε τόν Κορυδαλλό, ἀλλά τόν Ἐφιάλτη τόν Τραχίνιο καί ὅπως-δήποτε θά εἶχαν σωστές πληροφορίες. Καί ξέρουμε ὅτι ὁ Ἐφιάλτης ἔφυγε στή Θεσσαλία γι' αὐτόν τό λόγο. Ὁ Ὀνήτης βέβαια καί χωρίς νά εἶναι ἀπό τή Μαλία μποροῦσε νά ξέρει τό μονοπάτι, ἂν εἶχε ζήσει στήν περιοχή. Ἀλλά ὁ Ἐφιάλτης εἶναι ἐκεῖνος πού τούς ὀδήγησε ἀπό τό βουνό στό μονοπάτι καί αὐτόν κατηγορῶ.

215. Τοῦ Ξέρξη τοῦ ἄρσαν πολὺ τά ὅσα ὑποσχόταν νά κάνει ὁ Ἐφιάλτης. Χάρηκε εὐθύς πολὺ κι ἔστειλε τόν Ὑδάρνη μέ τή μονάδα πού διοικοῦσε. Ἐφυγαν ἀπό τό στρατόπεδο τήν ὥρα πού βράδιαζε. Τό μονοπάτι αὐτό τό εἶχαν βρεῖ οἱ ντόπιοι Μαλιεῖς καί ὅταν τό βρῆκαν τό ἔδειξαν στούς Θεσσαλούς γιά νά ἐπιτεθοῦν αὐτοῖ ἐναντίον τῶν Φωκέων, ὅταν οἱ Φωκεῖς ἔφραξαν μέ τεῖχος τή στενωπό καί προστατεύονταν ἔτσι ἀπό τίς ἐπιδρομές τους. Ἀλλ' ἀπό ἐκεῖνο τόν καιρό εἶχε καταδειχθεῖ ὅτι τό μονοπάτι δέν εἶχε καμιὰ χρησιμότητα γιά τούς Μαλιεῖς.

* Πυλαγόρας ὁ ἀντιπρόσωπος μιᾶς ἐλληνικῆς πόλης στό Ἀμφικτυονικό Συ-
νέδριο.

216. Τό μονοπάτι λοιπόν αὐτό ἀρχίζει ἀπό τόν ποταμό Ἄσωπό πού περνάει ἀπό τό φαράγγι. Τό ὄνομα τοῦ βουνοῦ καί τοῦ μονοπατιοῦ εἶναι τό ἴδιο, Ἀνόπαια. Αὐτή λοιπόν ἡ Ἀνόπαια, πηγαίνει ράχη-ράχη στό βουνό καί φτάνει στήν πολιτεία Ἀλπηνό, πού εἶναι ἡ πρώτη πολιτεία τῶν Λοκρῶν πρὸς τή Μαλίδα, περνώντας ἀπό τό βράχο πού ὀνομάζεται Μελάμπυγος κι ἀπό τήν κατοικία τῶν Κερκώπων, ὅπου εἶναι καί τό πιό στενό τῆς τμήμα.

217. Ἀπ' αὐτό τό μονοπάτι οἱ Πέρσες, ἀφοῦ διάβηκαν τόν Ἄσωπό, πορεύτηκαν ὅλη νύχτα, ἔχοντας δεξιά τά βουνά τῶν Οἰταίων καί ἀριστερά τά βουνά τῶν Τραχινίων. Εἶχε κιόλας φέξει ὅταν ἔφτασαν στήν κορυφή τοῦ βουνοῦ. Στό σημεῖο αὐτό τοῦ βουνοῦ φρουροῦσαν, ὅπως εἶπα καί πρωτύτερα, χίλιοι Φωκεῖς ὀπλίτες πού φύλαγαν τό ἔδαφός τους καί τό μονοπάτι. Τῆ στενωπὸ κάτω ἀπό τό βουνό τῆ φρουροῦσαν οἱ Ἕλληνες πού εἶπα, τό μονοπάτι τοῦ βουνοῦ τό φρουροῦσαν οἱ Φωκεῖς πού εἶχαν ἐθελοντικά προσφερθεῖ στό Λεωνίδα.

218. Οἱ Φωκεῖς τούς ἔνωσαν ν' ἀνεβαίνουν ἀπό τό ἐξῆς: τούς Πέρσες τούς ἔκρυβε τό δάσος ἀπό βαλανιδιές πού σκεπάζει τό βουνό. ἦταν ἀπόλυτη ἡσυχία κι ὅμως γινόταν θόρυβος πολὺς ἀπό τά φύλλα πού πατοῦσαν. Οἱ Φωκεῖς ἔτρεξαν στά ὄπλα καί ἀμέσως παρουσιάστηκαν μπροστά τους οἱ βάρβαροι, πού σάστισαν βλέποντας ἄντρες μέ τά ὄπλα τους. Ἔλπιζαν ὅτι δέ θά βροῦν ἐμπόδιο καί ἔβρισκαν μπροστά τους στρατό. Ὁ Ὑδάρνης φοβήθηκε μήπως οἱ Φωκεῖς ἦταν Λακεδαιμόνιοι καί ρώτησε τόν Ἐφιάλτη πόσος ἦταν ὁ στρατός αὐτός καί, ὅταν τό πληροφορήθηκε, παρέταξε τούς Πέρσες γιά μάχη. Οἱ Φωκεῖς, κάτω ἀπό τά πολλὰ καί πυκνά βέλη, ἔφυγαν καί πῆγαν στήν κορυφή τοῦ βουνοῦ, νομίζοντας ὅτι ἡ ἐπίθεση γινόταν εἰδικά ἐναντίον τους κι ἐτοιμάστηκαν γιά θάνατο. Οἱ Φωκεῖς τό εἶχαν ἀποφασίσει, ἀλλά οἱ Πέρσες, τούς ὁποίους ὀδηγοῦσε ὁ Ἐφιάλτης καί ὁ Ὑδάρνης, δέν τούς λογάρισαν καί ἄρχισαν νά κατεβαίνουν γρήγορα τό βουνό.

219. Στούς Ἕλληνες πού ἦταν στίς Θερμοπύλες ὁ μάντης Μεγιστίας, ἐξετάζοντας τά ἐντόσθια ἑνός ζώου, εἶπε ὅτι μαζί μέ τήν αὐγή θά ἐρχόταν ὁ θάνατός τους. Ὑστερα μερικοὶ αὐτόμολοι τούς εἶπαν πὼς οἱ Πέρσες τούς περικύκλωναν. Τούς τό εἶπαν ὅταν ἦταν ἀκόμα νύχτα καί

τρίτοι ἦρθαν νά τοὺς τό ποῦν στρατιῶτες, πού ἦταν σκοποὶ στά ὑψώματα τήν ὥρα πού χάραζε ἡ μέρα. Τότε οἱ Ἕλληγες ἔκαναν σύσκεψη καί οἱ γνώμες διχάστηκαν. Ἄλλοι δέν ἤθελαν νά ἐγκαταλείψουν τή θέση τους καί ἄλλοι εἶχαν τήν ἀντίθετη γνώμη. Μετά τή σύσκεψη χωρίστηκαν. Ἄλλοι ἔφυγαν καί πῆγαν ὁ καθένας στήν πολιτεία του καί ἄλλοι μέ τόν Λεωνίδα ἐτοιμάστηκαν νά μείνουν.

220. Λένε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Λεωνίδας τοὺς ἔδιωξε γιά νά μή σκοτωθοῦν, ἀλλά γι' αὐτόν καί τοὺς ἄλλους Σπαρτιάτες πού ἦταν ἐκεῖ θά ἦταν ἀτιμωτικό νά ἐγκαταλείψουν τή θέση πού εἶχαν ἔρθει νά φρουρήσουν. Ἡ γνώμη τήν ὁποία ἐγώ ἀσπάζομαι εἶναι ἡ ἀκόλουθη: ὁ Λεωνίδας, ὅταν εἶδε πόσο ἀπρόθυμοι ἦταν οἱ σύμμαχοι καί πόσο δέν ἤθελαν νά ριψοκινδυνέψουν μαζί του, ἔδωσε διαταγή νά φύγουν, ἔκρινε ὅμως πώς θά ἦταν ἀτιμωτικό νά φύγει ὁ ἴδιος. Μένοντας ἐξασφάλιζε μεγάλη δόξα γιά τόν ἑαυτό του καί δέν προκαλοῦσε καμιᾶ βλάβη στήν τύχη τῆς Σπάρτης. Καί πράγματι, ὅταν οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν ζητήσει χρησμό γιά τόν πόλεμο αὐτόν, μόλις εἶχε ἀρχίσει, ἡ Πυθία τοὺς εἶχε πεῖ ὅτι ἡ πολιτεία τους θά κυριευόταν ἀπό τοὺς βαρβάρους ἢ θά σκοτωνόταν ὁ βασιλιάς τους. Αὐτί τοὺς εἶχε πεῖ σέ ἐξάμετρο. Ὁ χρησμός ἦταν ὁ ἀκόλουθος:

Σεῖς πού κατοικεῖτε στήν εὐρύχωρη Σπάρτη,
ἢ στά χέρια τῶν Περσῶν ἡ πολιτεία σας θά πέσει,
ἢ, ἂν δέν πέσει, ἡ Λακεδαίμων θά πενήσει
τό θάνατο τοῦ βασιλιά της πού κατάγεται ἀπό τόν Ἡρακλῆ.
Οὔτε ταύρων οὔτε λιονταριῶν μανία θά μπορέσει
νά τόν συκρατήσῃ τόν ἐχθρό, γιατί ἔχει τή δύναμη τοῦ Δία.
Καί, σοῦ τό λέω, ὁ Δίας δέν θά σταμάτησῃ προτοῦ κομματιάσει
τόν ἕναν ἀπό τοὺς δύο.

Αὐτά θά θυμόταν ὁ Λεωνίδας καί θέλοντας νά ἐξασφαλίσει τή δόξα μόνο γιά τοὺς Σπαρτιάτες, μᾶλλον ἔδιωξε τοὺς συμμάχους παρά ἔφυγαν ἐκεῖνοι ἄπρεπα.

221. Ἀπόδειξη πολύ σοβαρή ὅτι ἔτσι ἔγιναν τά πράγματα εἶναι καί τό ἐξῆς: ὁ Λεωνίδας εἶναι βέβαιο ὅτι ἔδιωξε καί τό μάντη Μεγιστία ἀπό τήν Ἀκαρνανία πού λέγεται ὅτι ἦταν ἀπόγονος τοῦ Μελάμποδα, αὐτόν πού εἶχε δεῖ στό σφαχτάρι τί ἐπρόκειτο νά τοὺς συμβεῖ, καί αὐτό τό ἔκαμε γιά νά μή σκοτωθεῖ κι αὐτός μαζί τους. Ἐκεῖνος ὅμως παρ' ὅλο

πού τόν ἔδιωξε δέν ἔφυγε, ἀλλά ἔδιωξε τό γιό του, πού ἦταν τό μοναδικό του παιδί.

222. Οἱ σύμμαχοι λοιπόν τούς ὁποίους ἔδιωξε ὁ Λεωνίδας ὑπάκουσαν καί ἔφυγαν καί μόνοι οἱ Θεσπιεῖς καί οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν μέ τούς Λακεδαιμονίους. Ἀπ' αὐτούς οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν παρά τή θέλησή τους (τούς κρατοῦσε ὁ Λεωνίδας σάν ὁμήρους), ἀλλά οἱ Θεσπιεῖς ἔμειναν ἐπειδή τό ἤθελαν πολύ. Εἶπαν πώς δέν θά ἔφευγαν καί δέν θ' ἄφηναν τόν Λεωνίδα καί τούς ὀπλίτες του πίσω. Ἔμειναν καί σκοτώθηκαν μαζί τους. Ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Δημόφιλος τοῦ Διαδρόμου.

223. Ὁ Ξέρξης, ἀφοῦ ἔκαμε σπονδές ὅταν ἀνέτειλε ὁ ἥλιος, περίμενε ὡς τήν ὥρα πού γεμίζει ἡ ἀγορά καί τότε νά ἐξαπολύσει τήν ἐπίθεσή του. Αὐτό τόν εἶχε συμβουλέψει ὁ Ἐφιάλτης, γιατί ἡ κάθοδος ἀπό τό βουνό εἶναι συντομότερη καί πολύ λιγότερος ὁ δρόμος παρά ἂν ἀνέβει κανεῖς κάνοντας γύρο. Οἱ βάρβαροι πού ἦταν μέ τόν Ξέρξη ἔκαναν ἐπίθεση καί οἱ Ἕλληνες μέ τόν Λεωνίδα ἔκαναν ἐξοδο θανάτου καί προχώρησαν πολύ πιο ἔξω ἀπό τή στενωπό, πρὸς τό φαρδύτερο μέρος τοῦ αὐχένα. Τίς προηγούμενες μέρες φύλαγαν τό τεῖχος καί πολεμοῦσαν μέσα στά στενά, ἀλλά τώρα πολεμοῦσαν ἔξω ἀπό τά στενά καί ἐπεφτε ἀμέτρητο πλῆθος βαρβάρων, γιατί πίσω τους οἱ ἀρχηγοί τῶν μονάδων τούς ἀνάγκαζαν μέ μαστίγια νά προχωροῦν ὄλο καί πιο μπροστά. Πολλοί ἀπ' αὐτούς ἐπεφταν στή θάλασσα καί πνίγονταν καί πολλοί περισσότεροι καταπατιόνταν ζωντανοί ἀπό τούς ἄλλους. Κανεῖς δέν νοιαζόταν γιά ὅποιον σκοτωνόταν. Ξέροντας πώς τούς περιμένει ὁ θάνατος ἀπό ἐκείνους πού τούς εἶχαν κυκλώσει ἀπό τό βουνό, οἱ Ἕλληνες πολεμοῦσαν μέ τή μεγαλύτερη παλικαριά ἐναντίον τῶν βαρβάρων, μὴ λογαριάζοντας τόν κίνδυνο.

224. Τῶν περισσότερων γρήγορα ἔσπασαν τά δόρατά τους, ἀλλά πολεμοῦσαν τούς Πέρσες μέ τά σπαθιά. Στή μάχη ἀπάνω ἔπεσε ὁ Λεωνίδας πού πολέμησε πάρα πολύ γενναῖα καί μαζί του πολλοί ὀνομαστοί Σπαρτιάτες πού τά ὀνόματά τους, ἐπειδὴ φάνηκαν ἄξιοι, τά ἔμαθα, καθῶς καί τά ὀνόματα τῶν τριακοσίων. Καί ἀπό τούς Πέρσες ἔπεσαν πολλοί καί ὀνομαστοί. Ἀνάμεσά τους δύο γιοί τοῦ Δαρείου, ὁ Ἀβροχόμης καί ὁ Ὑπεράνθης πού τούς εἶχε γεννήσει ἡ Φραταγούνη, κόρη τοῦ Ἀρτάνη. Ὁ Ἀρτάνης ἦταν ἀδελφός τοῦ Δαρείου καί γιός τοῦ Ὑστάσπη, γιοῦ

τοῦ Ἀρσάμη. Εἶχε δώσει τή θυγατέρα του στό Δαρεῖο μέ ὅλη του τήν περιουσία, γιατί δέν εἶχε ἄλλο παιδί.

225. Δύο ἀδελφοί τοῦ Ξέρξη σκοτώθηκαν λοιπόν πολεμώντας γύρω ἀπό τό νεκρό τοῦ Λεωνίδα. Γινόταν πεισματική μάχη ἀνάμεσα σέ Πέρσες καί Ἑλληνες πού μπόρεσαν, ἀφοῦ ἀπώθησαν τέσσερις φορές τούς βαρβάρους, νά πάρουν τό νεκρό τοῦ Λεωνίδα. Ἡ μάχη ἐξακολούθησε ὡστόσο ἔφτασαν οἱ Πέρσες πού ἦταν μέ τόν Ἐφιάλτη. Ὅταν τό ἔνωσαν οἱ Ἑλληνες, ἀλλάξε ἡ ὄψη τῆς μάχης. Ὑποχώρησαν στό πιό στενό μέρος, πέρασαν μέσα στό τεῖχος καί πῆγαν καί πῆραν θέση ὅλοι, ἐκτός ἀπό τούς Θηβαίους, στόν μικρό λόφο πού βρίσκεται στήν εἴσοδο, ὅπου σήμερα εἶναι τό πέτρινο λιοντάρι, μνημεῖο τοῦ Λεωνίδα. Σ' ἐκεῖνο τό μέρος πολεμώντας μέ τά μαχαίρια τους, πού τούς εἶχαν μείνει, καί μέ τά χέρια καί μέ τά δόντια, τούς σκότωσαν οἱ βάρβαροι ρίχνοντας βέλη, ἄλλοι καθώς ἔρχονταν ἀπό τό τεῖχος πού γκρέμισαν καί ἄλλοι καθώς τούς εἶχαν κυκλώσει ἀπό παντοῦ.

226. Οἱ Λακεδαιμόνιοι καί οἱ Θεσπιεῖς πολέμησαν πολύ γενναῖα, ἀλλά πιό παλικαρῖσια ἀπ' ὅλους πολέμησε ὁ Σπαρτιάτης Διηνέκης, πού, καθώς λένε, εἶπε τό ἐξῆς προτοῦ ἀρχίσει ἡ μάχη μέ τούς Μήδους. Πληροφορήθηκε ἀπό ἕναν Τραχίνιο ὅτι ὅταν οἱ βάρβαροι ρίξουν τά βέλη τους, θά εἶναι τόσο πολλά πού θά σκιάσουν τόν ἥλιο. Τότε ὁ Διηνέκης περιφρονώντας τό πλῆθος τῶν Μήδων εἶπε ὅτι ὁ Τραχίνιος τοῦ ἔφερε καλά νέα, γιατί ἂν οἱ Μῆδοι ἔκρυβαν τόν ἥλιο, τότε θά πολεμοῦσαν στή σκιά καί ὄχι κάτω ἀπό τόν καυτερό ἥλιο. Αὐτά τά λόγια καί ἄλλα παρόμοια λένε ὅτι ἄφησε ὁ Λακεδαιμόνιος Διηνέκης, γιά νά θυμοῦνται οἱ ἐπερχόμενες γενεές.

227. Μετά τόν Διηνέκη λένε ὅτι πολέμησαν πολύ γενναῖα δύο ἀδελφοί Λακεδαιμόνιοι, ὁ Ἀλφεός καί ὁ Μάρων, παιδιά τοῦ Ὀρσιφάντη. Ἀπό τούς Θεσπιεῖς ἐκεῖνος πού πολέμησε καλύτερα ἦταν ὁ Διθύραμβος τοῦ Ἀρματίδη.

228. Τούς ἔθαψαν ἐπί τόπου, ἐκεῖ πού ἔπεσαν αὐτοί καί ὅσοι εἶχαν σκοτωθεῖ προτοῦ διώξει ὁ Λεωνίδας τόν ὑπόλοιπο στρατό. Στόν τάφο τους ὑπάρχει τό ἐπίγραμμα:

Ἐναντίον τριῶν ἑκατομμυρίων πολέμησαν κάποτε
τέσσερις χιλιάδες ἀπό τήν Πελοπόννησο.

Αὐτό τό ἐπίγραμμα εἶναι γιά ὅλους ὅσους σκοτώθηκαν. Γιά τούς Σπαρτιάτες ὑπάρχει τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Ἐένε, μήνυσε στούς Σπαρτιάτες πώς ἐδῶ εἴμαστε θαμμένοι
ὑπακούοντας στίς προσταγές τους.

Ἦ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίους, ὅτι τῆδε κείμεθα
τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι.

Αὐτό εἶναι τό ἐπίγραμμα γιά τούς Λακεδαιμονίους. Γιά τόν μάντη Μεγιστία ὑπάρχει τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Τό μνῆμα αὐτό εἶναι τοῦ δοξασμένου Μεγιστία
πού σκότωσαν οἱ Μῆδοι σάν πέρασαν τόν Σπερχειό,
τοῦ μάντη πού ἤξερε καλά πώς ἔρχεται ὁ θάνατος,
ἀλλά δέν θέλησε νά ἐγκαταλείψει μόνο τό βασιλιά τῆς Σπάρτης.

Τά ἐπιγράμματα καί οἱ στήλες, ἐκτός ἀπό τό ἐπίγραμμα γιά τόν Μεγιστία, εἶναι ἀφιερώματα τῶν Ἀμφικτιόνων γιά τούς νεκρούς. Τό ἐπίγραμμα γιά τόν Μεγιστία τό ἔγραψε ὁ Σιμωνίδης*, γιός τοῦ Λεωπρέπη, πού εἶχε δεσμό φιλίας μαζί του.

Κεφ. 234 - 238. Διάλογος μεταξύ Ξέρξη, Δημάρτου καί Ἀχαιμένη

234. Ἔτσι πολέμησαν οἱ Ἕλληνες στίς Θερμοπύλες. Ὁ Ξέρξης φώναξε τό Δημάρατο καί τοῦ ἔκανε ἐρωτήσεις ἀρχίζοντας ἀπ' αὐτή: «Δημάρατε, εἶσαι τίμιος ἄνθρωπος καί τό βλέπω, γιατί ὅσα εἶχες πεῖ συνέβηκαν. Ἀλλά τώρα πές μου πόσοι εἶναι οἱ ὑπόλοιποι Λακεδαιμόνιοι καί πόσοι ἀπ' αὐτούς εἶναι τόσο καλοί πολεμιστές, ἢ εἶναι ὅλοι τους;» Ὁ Δημάρατος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶναι πολλοί καί οἱ πολίτες τους πολλές. Θά σοῦ πῶ αὐτό πού θέλεις νά μάθεις. Στή Λακεδαίμονα ὑπάρχει μιὰ πολιτεία, ἡ Σπάρτη, πού ἔχει γύρω στίς ὀχτώ χιλιάδες ἄντρες: ὅλοι τους εἶναι ἰσάξιοι μέ αὐτούς πού πολέμησαν ἐδῶ. Οἱ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι δέν εἶναι σάν αὐτούς ἐδῶ, πάντως εἶναι ἀνδρεῖοι». Σ' αὐτά εἶπε ὁ Ξέρξης: «Δημάρατε, μέ ποιό τρόπο θά καταβάλουμε τούς ἄνθρώπους αὐτούς μέ τό λιγότερο κόπο; Λέγε μου, ἐσύ πού ἦσουν βασιλιάς τους ξέρεις ποιά εἶναι ἡ νοοτροπία τους».

* Καί τά τρία ἐπιγράμματα εἶναι τοῦ Σιμωνίδη τοῦ Κείου.

235. Στήν ἐρώτηση τοῦ Ξέρξη ὁ Δημάρατος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά μου, ἂν θέλεις νά σοῦ δώσω συμβουλή, πρέπει ἐγώ νά σοῦ δώσω τήν καλύτερη. Στείλει τριακόσια καράβια τοῦ στόλου σου στή Λακωνική. Ὑπάρχει κοντά στίς ἀκτές τῆς Λακωνικῆς ἓνα νησί πού τό ὄνομά του εἶναι Κύθηρα, γιά τό ὅποιο ὁ σοφότερος ἀπό τούς Λακεδαιμονίους, ὁ Χίλων*, εἶπε ὅτι θά ἦταν κέρδος μεγάλο γιά τούς Σπαρτιάτες ἂν τό νησί αὐτό βρισκόταν στό βυθό τῆς θάλασσας παρά στήν ἐπιφάνειά της, γιατί φοβόταν μήπως ἀπό τό νησί αὐτό ξεκινήσει κάτι ὅμοιο μ' ἐκεῖνο πού ἐγώ θά σοῦ προτείνω. Δέν εἶχε προβλέψει τή δική σου ἐκστρατεία, ἀλλά φοβόταν κάθε ἐκστρατεία. Μέ ὀρμητήριο αὐτό τό νησί ν' ἀπειλεῖς τούς Λακεδαιμονίους. Ὅταν ὁ πόλεμος γίνει γείτονάς τους, δέ θά σταθοῦν ἐμπόδιο καί οὔτε θά στείλουν πεζικό νά βοηθήσει τήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, ὅταν θά τήν ὑποδουλώνεις. Καί ὅταν ὑποδουλωθεῖ ἡ ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, θά μείνει μόνο ἡ Λακωνική πού θά εἶναι ἀδύνατη. Ἄν δέν κάνεις αὐτά πού σοῦ λέω, πρέπει νά περιμένεις ὅτι θά συμβοῦν τά ἐξῆς: Ἡ Πελοπόννησος ἔχει ἓναν ἰσθμό πολύ στενό. Ἐκεῖ ὅλοι οἱ Πελοποννήσιοι θά συμπολεμήσουν ἐναντίον σου καί θά γίνουν μάχες πολύ πιό σκληρές ἀπ' αὐτές πού ἔγιναν. Ἄν ὅμως κάνεις αὐτό πού σέ συμβουλεύω, τότε χωρίς μάχη θά καταληφθεῖ ὁ ἰσθμός καί οἱ ἄλλες πολιτεῖες θά προσχωρήσουν».

236. Μετά τόν Δημάρατο μίλησε ὁ Ἀχαιμένης, ἀδελφός τοῦ Ξέρξη καί ἀρχηγός τοῦ στόλου, πού ἔτυχε νά εἶναι ἐκεῖ καί φοβήθηκε μήπως ὁ Ξέρξης πεισθεῖ καί κάμει αὐτά. «Βασιλιά, βλέπω πώς ἀκούς ἓναν ἀνθρώπο πού φθονεῖ τίς ἐπιτυχίες σου καί ἴσως εἶναι προδότης. Ὁ τρόπος αὐτός εἶναι ἀγαπητός στούς Ἕλληνας. Φθονοῦν ὅποιον εὐτυχεῖ καί μισοῦν τόν καλύτερο. Ἐάν μετά τά ὅσα μᾶς ἔτυχαν καί χάσαμε τριακόσια καράβια, πάρεις ἄλλα τριακόσια καί τά στείλεις νά περιπλεύσουν τήν Πελοπόννησο, τότε οἱ ἀντίπαλοί σου γίνονται ἰσόπαλοι μαζί σου. Ἐνωμένος, ὁ στόλος μας εἶναι μεγάλη ἀπειλή γι' αὐτούς καί δέν μποροῦν νά τοῦ ἀντισταθοῦν. Ὅλος ὁ στόλος θά στηρίξει τό πεζικό καί τό πεζικό θά στηρίξει τό στόλο ἂν προχωρήσουν μαζί. Ἄν ὅμως διασπάσεις τίς δυνάμεις σου, οὔτε ἐσύ θά μπορεῖς νά εἶσαι χρήσιμος στό στόλο σου οὔτε ὁ στόλος σου σ' ἐσένα. Σκέψου καλά τή δική σου θέση καί μήν ἀσχολεῖσαι μέ τήν κατάσταση τῶν ἐχθρῶν* πού θά σοῦ ἀντισταθοῦν, τί θά κάνουν

* Ἐνας ἀπό τούς Ἑπτὰ σοφούς, καταγόμενος ἀπό τή Σπάρτη.

καί πόσοι εἶναι. Ἐκεῖνοι εἶναι ἱκανοί νά φροντίζουν γιά τόν ἑαυτό τους καθώς κι ἐμεῖς γιά τούς ἑαυτούς μας. Ἄν οἱ Λακεδαιμόνιοι παραταχθοῦν ἐναντίον τῶν Περσῶν σέ μάχη, δέ θά μπορέσουν νά ἐπανορθώσουν τό πάθημά τους».

237. Ὁ Ξέρξης τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἀχαιμένη, θαρρῶ πώς εἶναι σωστά αὐτά πού λές καί αὐτό θά κάμω. Ὁ Δημάρατος δίνει τή συμβουλή πού θεωρεῖ καλύτερη γιά μένα, ἢ δική σου ὅμως εἶναι καλύτερη. Δέ δέχομαι ὅμως ὅτι ἐπειδή μοῦ δίνει τέτοια συμβουλή δέν εὐνοεῖ τήν ἐκστρατεία μου, καί τοῦτο τό συμπεραίνω ἀπό τά ὅσα μοῦ ἔχει ὡς τώρα πεῖ, ἀλλά καί ἀπό τό ἐξῆς: ἕνας πολίτης πράγματι μπορεῖ νά φθονήσῃ ἄλλο συμπολίτη του πού εὐτυχεῖ καί μπορεῖ νά τηρεῖ δυσμενῆ σιγή· οὔτε κι ἂν ὁ συμπολίτης του τοῦ ζητήσῃ συμβουλή θά θελήσῃ νά τοῦ πεῖ τήν καλύτερη γνώμη, ἐκτός ἂν εἶναι ἄνθρωπος μέ ἐξαιρετικές ἀρετές, ἀλλά τέτοιος ἄνθρωπος εἶναι σπάνιος. Ὅμως ἕνας ξένος πού συνδέεται μέ δεσμούς φιλίας μέ ἄλλον ξένο, χαιρεταί πολύ μέ τήν ἐπιτυχία τοῦ φίλου του κι ἂν τοῦ ζητηθεῖ συμβουλή, θά δώσει τήν καλύτερη. Ἔτσι λοιπόν διατάζω ἀπό ἐδῶ κι ἐμπρός νά μήν κατηγορεῖ κανεῖς τόν Δημάρατο πού εἶναι ξένος μου».

238. Ἀφοῦ τά εἶπε αὐτά ὁ Ξέρξης, πέρασε ἀνάμεσα στους νεκρούς καί ἐπειδή εἶχε ἀκούσει ὅτι ὁ Λεωνίδας ἦταν βασιλιάς καί στρατηγός τῶν Λακεδαιμόνιων, ἔδωσε διαταγή νά τοῦ κόψουν τό κεφάλι καί νά τό στήσουν πάνω σ' ἕνα κοντάρι. Εἶναι φανερό καί ἀπό ἄλλες ἐνδείξεις ἀλλά καί ἀπό αὐτή τήν πράξη ὅτι ἀπ' ὅλους τούς ἐχθρούς του ὁ Λεωνίδα, ὅταν ζοῦσε, εἶχε προκαλέσει τό θυμό τοῦ Ξέρξη, γιατί ἀλλιῶς ὁ βασιλιάς ποτέ δέν θά ἔκανε τέτοια ἱεροσυλία στό νεκρό, γιατί ἀπ' ὅσο ξέρω, οἱ Πέρσες τιμοῦν ιδιαίτερα τήν παλικαριά στόν πόλεμο. Ἐγίνε λοιπόν ἐκεῖνο πού εἶχε διατάξει ὁ Ξέρξης*.

* Τό σχόλιο τοῦ Ἡρόδοτου εἶναι ὑποτιμητικό γιά τόν Ξέρξη.

ΟΥΡΑΝΙΑ

8

Κεφ. 1-48. Μετά τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν καί ἐνῶ ὁ Ξέρξης κατεβαίνει ἀπό τή Βοιωτία πρὸς τήν Ἀττική, ὁ ἐλληνικός στόλος φεύγει ἀπό τό Ἄρτεμισιο, ὅπου ναυμάχησε μέ ἐπιτυχία ἐναντίον τῶν Περσῶν, καί συγκεντρώνεται στή Σαλαμίνα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαταλείπουν τήν πολιτεία τους καί μεταφέρουν τά γυναικόπαιδά τους στή Σαλαμίνα, τήν Αἴγινα καί τήν Τροιζήρα. Στό μεταξύ οἱ Σπαρτιάτες, μέ ἄλλους Πελοποννησίους, χτίζουν τεῖχος στόν Ἴσθμό. Στή Σαλαμίνα οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοί τοῦ στόλου διχάζονται. Ἄλλοι λένε ὅτι πρέπει ὁ στόλος νά πάει στόν Ἴσθμό, ἄλλοι — καί κυρίως ὁ Θεμιστοκλῆς — ἐπιμένουν νά μείνει ὁ στόλος στή Σαλαμίνα, ὥστε ν' ἀντιμετωπίσει τοὺς Πέρσες στή στενή θάλασσα τοῦ νησιοῦ, ὅπου ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν πλοίων τοῦ Ξέρξη θά εἶναι, γι' αὐτόν, μειονέκτημα καί ὄχι πλεονέκτημα. Ἡ πρόβλεψη τοῦ Θεμιστοκλή ἐπαληθεύεται μέ τή λαμπρὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων.

Κεφ. 49-64. Κατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τόν Ξέρξη. Συμβούλιο Ἑλλήνων στρατηγῶν, παρέμβαση Θεμιστοκλή

49. Ὅταν ἔφτασαν στή Σαλαμίνα οἱ στρατηγοὶ τῶν πολιτειῶν αὐτῶν*, ἔκαμαν συμβούλιο. Ὁ Εὐρυβιάδης** τοὺς πρότεινε ὅποιος θέλει νά μιλῆσει καί νά προτείνει ποιό μέρος, ἀπὸ ὅσα κρατοῦσαν ἀκόμη, θεωροῦσε τό καλύτερο γιὰ νά γίνει ναυμαχία. Τήν Ἀττική τήν εἶχαν κιάλας ἐγκαταλείψει καί θά συζητοῦσαν γιὰ ἄλλες περιοχές. Οἱ περισσότεροι πού

* Κατάλογος τῶν διαφόρων αὐτῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἀναφέρεται στίς παραγρ. 42-48.

** Σπαρτιάτης στρατηγός, ἀρχηγός δλου τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου.

μίλησαν συμφώνησαν νά πλεύσουν στόν Ἴσθμό καί νά ναυμαχήσουν κοντά στίς ἀκτές τῆς Πελοποννήσου γιά τόν ἀκόλουθο λόγο: ἂν νικηθοῦν στή Σαλαμίνα θά τοὺς πολιορκήσουν στό νησί, ὅπου καμιὰ βοήθεια δέν μποροῦσε νά τοὺς ἔρθει, ἐνῶ ἂν νικηθοῦν στόν Ἴσθμό, θά κατεύφευγαν στοὺς δικοὺς τους.

50. Αὐτά ἔλεγαν οἱ στρατηγοὶ ἀπό τήν Πελοπόννησο, ὅταν ἔφτασε ἓνας Ἀθηναῖος πού ἀνάγγειλε ὅτι οἱ βάρβαροι μπῆκαν στήν Ἀττική καί ὅτι τήν πυρπολοῦν ὀλόκληρη. Πραγματικά ὁ στρατός μέ τόν Ξέρξη, πού εἶχε πάει στή Βοιωτία, εἶχε βάλει φωτιά στίς Θεσπιές, πού οἱ κάτοικοί της εἶχαν φύγει στήν Πελοπόννησο, καί στίς Πλαταιές καί εἶχε φτάσει στήν Ἀθήνα καί κατέστρεφε τά πάντα. Ἐκαψαν τίς Θεσπιές καί τίς Πλαταιές, γιατί πληροφορήθηκαν ἀπό τοὺς Θηβαίους ὅτι οἱ δύο αὐτές πολιτεῖες δέν εἶχαν μηδίσει.

51. Ἀπό τότε πού οἱ βάρβαροι διάβηκαν τόν Ἑλλησποντο ἀπό ὅπου ξεκίνησαν καί ὅπου ἔμειναν ἓνα μήνα, ὥσπου νά περάσουν ἀπό τήν Ἀσία στήν Εὐρώπη, χρειάστηκαν ἄλλους τρεῖς μῆνες γιά νά φτάσουν στήν Ἀττική; τήν ἐποχὴ πού ἄρχοντας στήν Ἀθήνα ἦταν ὁ Καλλιάδης. Κυρίεψαν ἔρημη τήν πολιτεία καί βρῆκαν λίγους Ἀθηναίους, διαχειριστές τοῦ ναοῦ, καί μερικοὺς φτωχοὺς πού εἶχαν κάνει φράχτη στήν ἀκρόπολη μέ σανίδες καί ξύλα καί προσπαθοῦσαν νά ἀμυνθοῦν ἐναντίον τῶν εἰσβολέων. Δέν εἶχαν φύγει γιά τή Σαλαμίνα, ἐπειδὴ ἦταν φτωχοί, ἀλλά καί γιατί νόμιζαν πὼς εἶχαν καταλάβει τό χρησμὸ πού εἶχε δώσει ἡ Πυθία, ὅτι τό ξύλινο τεῖχος δέ θά κυριευτεῖ καί ὅτι αὐτὸ ἦταν τό ἀσφαλές καταφύγιο καί ὄχι τά καράβια.

52. Οἱ Πέρσες ἐγκαταστάθηκαν στό λόφο πού εἶναι ἀντίκρου ἀπὸ τήν ἀκρόπολη, πού οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ὀνομάζουν Ἀρειο πάγο, καί τήν πολιορκήσαν μέ τὸν ἐξῆς τρόπο: Ἔδεναν στουπιὰ στὰ βέλη τους, τοὺς ἔβαζαν φωτιά καί τά ἔριχναν ἀπάνω στό φράχτη. Ἀλλὰ οἱ πολιορκημένοι Ἀθηναῖοι ἀμύνονταν, ἂν καί ἡ κατάστασή τους ἦταν ἀπελπιστική καί τό φράγμα τους εἶχε ὑποχωρήσει. Οὔτε δέχτηκαν προτάσεις τῶν Πεισιστρατιδῶν γιά νά συνθηκολογήσουν, ἀλλὰ ἀντιστέκονταν βρίσκοντας διάφορους τρόπους· καί ὅταν οἱ βάρβαροι ζύγωναν στίς πύλες, κυλοῦσαν ἀπάνω τους μεγάλες πέτρες. Γιά ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα ὁ Ξέρξης δέν ἤξερε τί νά κάνει γιά νά τοὺς ὑποτάξει.

53. Ἀλλά μέ τόν καιρό οἱ βάρβαροι βρῆκαν τρόπο νά μποῦν ἀπό μέρος ἀπάτητο. Ἐπρεπε νά βγεῖ ἀληθινός ὁ χρησμός ὅτι ὀλόκληρη ἡ ἠπειρωτική Ἀττική θά ἔπεφτε στά χέρια τῶν Περσῶν. Μπροστά στήν ἀκρόπολη, ἀλλά πίσω ἀπό τίς πύλες κι ἀπό τά скаλιά τῆς ἀνόδου, σ' ἓνα σημεῖο πού δέν τό φύλαγαν οὔτε θεωροῦσαν ὅτι θά μπορούσε ν' ἀνεβεῖ ἄνθρωπος ἀπό ἐκεῖ, ἀνέβηκαν μερικοί κοντά στό ἱερό τῆς Ἀγλαύρου, κόρης τοῦ Κέκροπα, παρ' ὅλο πού τό μέρος ἦταν ἀπόκρημνο. Καθώς οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς εἶδαν ἀνεβασμένους στήν ἀκρόπολη, ἄλλοι ἄρχισαν νά ρίχνονται ἀπό τό τεῖχος καί νά σκοτώνονται καί ἄλλοι κατέφυγαν στό ναό. Οἱ Πέρσες πού εἶχαν ἀνεβεῖ, πρῶτα πῆγαν στίς πύλες καί τίς ἄνοιξαν καί σκότωναν τοὺς ἰκέτες. Ὅταν τοὺς σκότωσαν ὅλους, σύλησαν τό ναό καί ἔβαλαν φωτιά στήν ἀκρόπολη.

54. Ὅταν κυρίεψε ὀλόκληρη τήν Ἀθήνα, ὁ Ξέρξης ἔστειλε στά Σοῦσα, στόν Ἀρτάβανο, ἓναν ἱππέα νά τοῦ ἀναγγεῖλει τήν ἐπιτυχία του. Τήν ἄλλη μέρα ὁ Ξέρξης κάλεσε κοντά του τοὺς φυγάδες Ἀθηναίους πού τόν ἀκολουθοῦσαν καί τοὺς διέταξε ν' ἀνεβοῦν στήν ἀκρόπολη καί νά κάμουν θυσία κατὰ τά δικά τους ἔθιμα. Ἴσως ἔδωσε τέτοια διαταγή, ἐπειδή εἶχε δεῖ κάποιο ὄνειρο, ἴσως πάλι ἐπειδή εἶχε μετανοήσει πού ἔκαψε τό ναό. Οἱ Ἀθηναῖοι φυγάδες συμμορφώθηκαν μέ τή διαταγή.

55. Ἐδῶ θά πῶ τό λόγο γιά τόν ὅποιο τά ἀνέφερα αὐτά. Στήν ἀκρόπολη ὑπάρχει ναός τοῦ Ἐρεχθέα, πού καθώς λέγεται τόν γέννησε ἡ γῆ. Στό ναό ὑπάρχει μιὰ ἐλιά καί μιὰ ἀρμυρή πηγῆ. Κατὰ τά ὅσα λένε οἱ Ἀθηναῖοι, αὐτά εἶναι μαρτύρια ἀπό τήν ἔριδα τοῦ Ποσειδῶνα καί τῆς Ἀθηναῆς, ὅταν διεκδικοῦσαν τή χώρα. Ἐτυχε ἡ ἐλιά αὐτή νά καεῖ μέ τόν ὑπόλοιπο ναό ἀπό τοὺς βαρβάρους· ἀλλά τήν ἐπόμενη τῆς πυρκαϊᾶς, ὅταν κατὰ διαταγή τοῦ βασιλιᾶ ἀνέβηκαν οἱ Ἀθηναῖοι στό ἱερό γιά νά κάμουν θυσία, εἶδαν ἓνα χλωρό βλαστάρι ὡς μιὰ πῆχη νά ἔχει ξεπεταχτεῖ ἀπό τόν κορμό. Αὐτά εἶπαν.

56. Ὅταν τά ἔμαθαν αὐτά οἱ Ἕλληνες στή Σαλαμίνα, ὅτι κυριεύτηκε καί ἡ ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας, θορυβήθηκαν τόσο πολύ, ὥστε μερικοί ἀπό τοὺς στρατηγούς οὔτε περίμεναν νά τελειώσει ἡ σύσκεψη, ἀλλά ἔτρεχαν στά καράβια καί ὕψωναν τά πανιά γιά νά εἶναι ἔτοιμοι νά φύγουν. Οἱ ἄλλοι πού εἶχαν μείνει, ἀποφάσισαν νά ναυμαχήσουν ἐμπρός ἀπό τόν

Ἴσθμό. Ἔπεσε ἡ νύχτα, διαλύθηκε τό συμβούλιο καί ὁ καθένας γύρισε στό καράβι του.

57. Ὄταν ὁ Θεμιστοκλῆς γύρισε στό καράβι του, ἕνας Ἀθηναῖος, ὁ Μνησίφιλος, τόν ρώτησε τί εἶχε ἀποφασιστεῖ. Ὄταν πληροφορήθηκε ὅτι εἶχε ἀποφασιστεῖ νά μεταφερθεῖ ὁ στόλος στόν Ἴσθμό καί νά ναυμαχήσει κοντά στήν Πελοπόννησο, τοῦ εἶπε: «Ἄν φύγουν τά καράβια ἀπό τή Σαλαμίνα, τότε δέ θά ἔχεις νά πολεμήσεις γιά καμιά πατρίδα. Ὅλοι θά φύγουν ὁ καθένας γιά τήν πολιτεία του καί οὔτε ὁ Εὐρυβιάδης θά μπορέσει νά τοὺς συγκρατήσῃ οὔτε ἄλλος κανεῖς ἄνθρωπος, ὥστε νά μή σκορπίσουν καί χαθεῖ ἡ Ἑλλάδα ἀπό κακή ἀπόφαση. Ἄν ὑπάρχει κανένας τρόπος πῆγαινε καί προσπάθησε ν' ἀλλάξεις τήν ἀπόφαση, κι ἂν μπορεῖς μετᾶπεισε τόν Εὐρυβιάδῃ, ὥστε ν' ἀλλάξῃ γνώμη καί νά μείνουμε ἐδῶ».

58. Ὁ Θεμιστοκλῆς βρῆκε τή συμβουλή πολὺ σωστή, δέν ἀποκρίθηκε τίποτε καί πῆγε στό καράβι τοῦ Εὐρυβιάδῃ. Ὄταν ἔφτασε, εἶπε ὅτι θέλει νά συζητήσῃ μαζί του ἕνα κοινό ζήτημα. Τότε ὁ Εὐρυβιάδης τόν κάλεσε νά μπεῖ στό καράβι καί νά τοῦ πεῖ ὅ,τι ἤθελε. Ὁ Θεμιστοκλῆς κάθισε κοντά του καί τοῦ εἶπε, σάν νά ἦταν δικές του σκέψεις, τά ὅσα εἶχε ἀκούσει ἀπό τόν Μνησίφιλο. Πρόσθεσε καί ἄλλα πολλά ὡστόσο τόν ἔπεισε πῶς ἔπρεπε νά βγεῖ ἀπό τό καράβι του καί νά συγκεντρώσῃ τοὺς στρατηγούς σέ συμβούλιο.

59. Ὄταν συγκεντρώθηκαν καί προτοῦ ὁ Εὐρυβιάδης τοὺς ἐξηγήσῃ γιά ποιό λόγο εἶχε συγκαλέσει τό συμβούλιο, ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπε πολλά, ἐπιθυμώντας ζωηρά νά τοὺς πείσει. Ἐνῶ μιλοῦσε, ὁ Κορίνθιος στρατηγός Ἀδείμαντος τοῦ Ὠκύτου τοῦ εἶπε: «Θεμιστοκλῆ, στοὺς δημόσιους ἀγῶνες ὅσοι ξεκινοῦν πρὶν ἀπὸ τήν ὥρα, δέρνονται». Ὁ Θεμιστοκλῆς γιά νά δικαιολογηθεῖ ἀποκρίθηκε: «Ἄλλά καί ὅσοι ἀργοποροῦν δέν βραβεύονται».

60. Ἔτσι ἀποκρίθηκε μαλακά στόν Κορίνθιο. Στόν Εὐρυβιάδῃ δέν ἐπανελάβε τίποτε ἀπὸ τά ὅσα τοῦ εἶχε πεῖ πρὶν, ὅτι δηλαδή ἂν φύγουν ἀπὸ τή Σαλαμίνα θά σκορπίσουν. Δέ θά ἦταν σωστό νά κατηγορήσῃ τοὺς συμμάχους μπροστά τους. Μεταχειρίστηκε ἄλλα ἐπιχειρήματα καί εἶπε τά ἐξῆς: «Στό χέρι σου εἶναι τώρα νά σώσεις τήν Ἑλλάδα, ἂν πεισθεῖς στά λόγια μου καί ναυμαχήσεις μένοντας ἐδῶ καί ἂν ἀντισταθεῖς σ' ἐκεί-

νους πού θέλουν νά σέ πείσουν νά πᾶς τό στόλο στόν Ἴσθμό. "Ακουσε καί σύγκρινε. "Αν ναυμαχήσεις στόν Ἴσθμό, τότε θά συγκρουσθεῖς σέ ἀνοιχτό πέλαγος, πράγμα πού πολύ λίγο μᾶς συμφέρει, ἀφοῦ ἔχουμε βαρύτερα ἀλλά καί λιγότερα καράβια. Θά χάσεις τή Σαλαμίνα καί τά Μέγαρα καί τήν Αἴγινα, ἀκόμα κι ἂν ὑπερτερήσουμε σέ ἄλλο σημεῖο. Ἐκτός ἀπό αὐτό, μαζί μέ τό ναυτικό τους θ' ἀκολουθήσει καί ὁ πεζός στρατός καί ἔτσι σὺ ὁ ἴδιος θά τοὺς ἔχεις ὀδηγήσει πρὸς τήν Πελοπόννησο καί θά ριψοκινδυνέψεις ὀλόκληρη τήν Ἑλλάδα. "Αν κάνεις αὐτό πού ἐγώ λέω, τότε θά ἔχεις πολλά πλεονεκτήματα. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ναυμαχώντας σέ στενό μέρος μέ λίγα καράβια ἐναντίον πολλῶν καί ἂν τά πράγματα ἐξελιχθοῦν ὅπως γίνονται συνήθως στόν πόλεμο, θά νικήσουμε. Πλεονέκτημα γιά μᾶς εἶναι ἡ ναυμαχία σέ στενό μέρος, ἐνῶ πλεονέκτημα γιά κείνους εἶναι ὁ ἀγώνας στά ἀνοιχτά. Θά σώσουμε τή Σαλαμίνα ὅπου ἔχουν καταφύγει οἱ γυναῖκες καί τά παιδιά μας. Ἄλλά σκέψου καί τοῦτο πού σᾶς ἀφορᾷ περισσότερο ἀπ' ὅλα. Τό ἴδιο θά προστατέψεις τήν Πελοπόννησο ναυμαχώντας ἐδῶ, ὅπως θά τήν προστατεύεις ἂν ναυμαχοῦσες στόν Ἴσθμό, καί ἂν πάρεις τή σωστή ἀπόφαση δέ θά ὀδηγήσεις τοὺς βαρβάρους στήν Πελοπόννησο. "Αν, ὅπως τό ἐλπίζω, νικήσουμε μέ τά καράβια μας, οἱ βάρβαροι δέ θά πορευτοῦν πρὸς τόν Ἴσθμό οὔτε θά προχωρήσουν πέρα ἀπό τήν Ἀττική. Θά φύγουν ἄτακτα κι ἔτσι θά ὠφεληθοῦμε, γιατί θά κρατήσουμε τά Μέγαρα καί τήν Αἴγινα καί τή Σαλαμίνα ὅπου, κατά ἓνα χρησμό*, θά νικήσουμε τοὺς ἐχθρούς μας. "Οσοι παίρνουν σωστές ἀποφάσεις συνήθως πετυχαίνουν, ὅσοι ὅμως δέν παίρνουν, συνήθως οὔτε καί τό θεό δέν ἔχουν συμπαραστάτη τους.

61. "Όταν ὁ Θεμιστοκλῆς τά εἶπε αὐτά, πάλι μίλησε ὁ Κορίνθιος Ἀδείμαντος, λέγοντάς του νά σωπάσει, ἀφοῦ δέν εἶχε πιά πατρίδα, καί θέλοντας νά ἐμποδίσει τόν Εὐρυβιάδη νά βάλει σέ ψηφοφορία πρόταση ἀνθρώπου πού δέν εἶχε πατρίδα. Εἶπε ὅτι προτοῦ νά ἐκφράσει μιά γνώμη, ἔπρεπε ὁ Θεμιστοκλῆς νά πεῖ ποιά πολιτεία ἀντιπροσωπεύει. Τά ἔλεγε αὐτά ἐπειδή οἱ Πέρσες εἶχαν κυριέψει καί κατεῖχαν τήν Ἀθήνα. Ἄλλά τότε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀποκρίθηκε σ' αὐτόν καί στοὺς Κορίνθιους μέ πολλά καί αὐστηρά λόγια, λέγοντας ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πολύ μεγαλύτερη πολιτεία καί γῆ ἀπὸ τοὺς Κορίνθιους, ὅσο θά εἶχαν διακόσια καράβια

* Πρὸκειται γιά τό χρησμό πού ἀναφέρεται στό ἔβδομο βιβλίο (141).

ἀρματωμένα, πού ἐναντίον τους καμιά ἐλληνική πολιτεία δέν θά μπορούσε ν' ἀντισταθεῖ.

62. Ἀφοῦ τά εἶπε αὐτά γύρισε στόν Εὐρυβιάδην καί τοῦ μίλησε πολύ αὐστηρά: «Ἐσύ, ἂν μείνεις ἐδῶ, θά εἶσαι ἄντρας γενναῖος, ἂν ὄχι, τότε θά καταστρέψεις τήν Ἑλλάδα, γιατί ἀπό τά καράβια μας καί μόνο ἐξαρτᾶται ὁλόκληρος ὁ πόλεμος. Ἀλλ' ἀκουσέ με. Καί ἂν δέ θελήσεις νά πάρεις τέτοια ἀπόφαση, τότε ἐμεῖς, ὅπως εἴμαστε, θά πάρουμε τίς οἰκογενεῖές μας καί θά πᾶμε στή Σίρην τῆς Ἰταλίας, πού ἀπό τόν παλιό καιρό εἶναι δική μας καί ὑπάρχει χρησμός πού λέει ὅτι πρέπει νά ἰδρῦσουμε ἐκεῖ ἀποικία. Καί τότε σεῖς, ἀπομονωμένοι ἀπό συμμαχοῦς σάν κι ἐμᾶς, θά θυμηθεῖτε τά λόγια μου».

63. Μέ τά λόγια αὐτά τοῦ Θεμιστοκλῆ μεταπέιστηκε ὁ Εὐρυβιάδης. Ἐχῶ τή γνώμη πώς μεταπέιστηκε ἀπό φόβο μήπως τόν ἐγκαταλείψουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἂν μετέφερε τόν πόλεμο στόν Ἴσθμό. Γιατί ἂν ἔφυγαν οἱ Ἀθηναῖοι, τότε οἱ ὑπόλοιποι δέ θά ἦταν ἀξιόμαχοι. Προτίμησε λοιπόν νά μείνει ἐκεῖ καί ἐκεῖ νά ναυμαχήσει.

64. Ἐτσι οἱ Ἕλληνες πού ἦταν στή Σαλαμίνα, μετά ἀπ' αὐτήν τή λογομαχία καί μετά τήν ἀπόφαση τοῦ Εὐρυβιάδην, ἄρχισαν νά ἐτοιμάζονται γιά νά ναυμαχήσουν. Ἦρθε ἡ μέρα καί καθῶς πρόβαινε ὁ ἥλιος, ἔγινε σεισμός καί στή γῆ καί στή θάλασσα. Τότε ἀποφάσισαν νά παρακαλέσουν ὅλους τούς θεούς καί νά ἐπικαλεστοῦν τή συμμαχία τῶν Αἰακιδῶν*. Ἐτσι σκέφτηκαν καί ἐκτέλεσαν τήν ἀπόφασή τους. Ἐκαναν εὐχές σ' ὅλους τούς θεούς καί κάλεσαν σέ βοήθεια τόν Αἴαντα καί τόν Τελαμῶνα καί ἔστειλαν καράβι στήν Αἴγινα νά φέρει τά ἀγάλματα τοῦ Αἰακοῦ καί τῶν ἄλλων Αἰακιδῶν.

Κεφ. 70-82. Οἱ Σπαρτιάτες ὀχυρώνουν τόν Ἴσθμό.—Ἐπιτομή Θεμιστοκλῆς στέλνει παραπλανητικό μήνυμα στόν Ξέρξη

70. Ὅταν δόθηκε ἡ σχετική διαταγή, ὁ στόλος πῆγε καί παρατάχθηκε μπροστά στή Σαλαμίνα καί τά καράβια μπῆκαν στή σειρά μέ κάθε ἄνεση. Δέν πρόφτασαν τότε ν' ἀρχίσουν ναυμαχία, γιατί τέλειωνε ἡ μέρα

* Ἀπόγονοι τοῦ μυθικοῦ ἥρωα Αἰακοῦ πού ἦταν μέ τό Μίνωα καί τό Ραδάμανθη δικάστης στόν Ἀθή.

κι ἔπεφτε νύχτα καί γι' αὐτό προετοιμάστηκαν γιά τήν ἐπόμενη. Τούς "Ἕλληνες τούς ἔπιασε φόβος καί ἀμηχανία καί περισσότερο τούς Πελοποννήσιους. Αὐτοί ἐνιωθαν ἀμηχανία ἐπειδή, συγκεντρωμένοι στή Σαλαμίνα, θά ναυμαχοῦσαν γιά τή γῆ τῶν Ἀθηναίων κι ἄν τούς νικοῦσαν οἱ Πέρσες, τότε θά βρίσκονταν ἀποκλεισμένοι καί πολιορκημένοι στή Σαλαμίνα, ἀφήνοντας τήν πατρίδα τους ἀνυπεράσπιστη.

71. Ἐκείνη τή νύχτα τό πεζικό τῶν βαρβάρων κινήθηκε πρὸς τήν Πελοπόννησο. Εἶχε ὡστόσο γίνει καθετί τό δυνατό, ὥστε νά ἔμποδιστεῖ ὁ βάρος νά εἰσβάλει ἀπό στεριά στήν Πελοπόννησο. Μόλις ἔμαθαν οἱ Πελοποννήσιοι τό θάνατο τοῦ Λεωνίδα καί ὅσων ἦταν μαζί του στίς Θερμοπύλες, ἔτρεξαν ἀπ' ὅλες τίς πολιτεῖες καί συγκεντρώθηκαν στόν Ἴσθμό. Ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Κλεόμβροτος τοῦ Ἀναξανδρίδη, ἀδελφός τοῦ Λεωνίδα. Ἐγκαταστάθηκαν στόν Ἴσθμό καί ἔφραξαν τή Σκειρωνίδα ὁδὸ* καί μετὰ ἀπό αὐτό, καθῶς ἀποφάσισαν σέ συμβούλιον, ἄρχισαν νά χτιζοῦν τεῖχος στόν Ἴσθμό. Καθῶς ἦταν πολλές δεκάδες χιλιάδες ἄνθρωποι καί ὅλοι δούλευαν, ἡ δουλειά προχωροῦσε. Ἐφερναν πέτρες καί τοῦβλα καί ξύλα καί καλάθια μέ ἄμμο καί δέν σταματοῦσαν στιγμή, οὔτε νύχτα οὔτε μέρα.

72. Οἱ Ἕλληνες πού πῆγαν μέ ὅλο τό στρατό τους στόν Ἴσθμό ἦταν οἱ ἐξῆς: οἱ Λακεδαιμόνιοι καί οἱ Ἀρκάδες ὅλοι, οἱ Ἡλεῖοι, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Σικυῶνιοι, οἱ Ἐπιδαῦριοι, οἱ Φλειάσιοι, οἱ Τροιζήνιοι καί οἱ Ἐρμιονεῖς. Αὐτοί ἦταν ὅσοι βοήθησαν καί ἀνησύχησαν πολύ γιά τήν Ἑλλάδα πού κινδύνευε. Οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι δέν νοιάζονταν, μῦλο πού οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες καί τά Κάρνεια εἶχαν τελειώσει.

73. Τήν Πελοπόννησο τήν κατοικοῦν ἐφτά ἔθνη. Δύο εἶναι γηγενή καί κατοικοῦν στό ἔδαφος πού καί παλαιότερα κατοικοῦσαν, οἱ Ἀρκάδες καί οἱ Κυνούριοι. Ἐνα ἀπό τά ἔθνη, οἱ Ἀχαιοί, δέν βγῆκε ἀπό τήν Πελοπόννησο, ἀλλά ἔφυγε ἀπό τήν περιοχή πού κατοικοῦσε, γιά νά ἐγκατασταθεῖ σέ ἄλλη. Τά τέσσερα ἄλλα ἔθνη, ἀπό τά ἐφτά, ἔχουν ἔρθει ἀπ' ἔξω· εἶναι οἱ Δωριεῖς, οἱ Αἰτωλοί, οἱ Δρύοπες καί οἱ Λήμνιοι. Οἱ Δωριεῖς ἔχουν πολλές καί σπουδαῖες πολιτεῖες, οἱ Αἰτωλοὶ ἔχουν μόνο τήν

* Τή σημερινή Κακιά Σκάλα.

Ἡλιδα, οἱ Δρύοπες ἔχουν τὴν Ἐρμιόνη καὶ τὴν Ἀσίνη, πού εἶναι κοντά στήν Καρδαμύλη τῆς Λακωνικῆς. Οἱ Λήμνιοι ἔχουν ὅλη τὴν περιοχή τῶν Παρωρεατῶν. Οἱ Κυνοῦριοι εἶναι αὐτόχθονες καί, ὡς φαίνεται, οἱ μόνοι Ἴωνες, ἀλλά ἔχουν ἐκδωρισθεῖ καὶ ἀφομοιωθεῖ μέ τόν καιρό, ἐπειδὴ ἐξουσιαζόνταν ἀπό τούς Ἀργεῖους, ὅταν λέγονταν Ὀρνεάτες καὶ ἦταν περίοικοί τους. Οἱ ὑπόλοιπες πόλεις τῶν ἑφτά αὐτῶν ἐθνῶν, πού δέν ἀνέφερα, εἶχαν διαλέξει τὴν οὐδετερότητα. Κι ἂν πρέπει κανεῖς νά πεῖ τὴν ἀλήθεια, μένοντας οὐδέτερες ἐπαιρναν τό μέρος τοῦ ἐχθροῦ.

74. Οἱ Ἕλληνες πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ στόν Ἴσθμό, σ' αὐτό τό ἔργο καταπιάστηκαν. Ἦταν ὁ ὑπέρ πάντων ἀγώνας καὶ δέν εἶχαν ἐλπίδα ὅτι θά νικήσει ὁ στόλος τους. Ὅταν οἱ Ἕλληνες τῆς Σαλαμίνας τά πληροφορήθηκαν αὐτά, φοβήθηκαν πολύ ὄχι τόσο γιά τόν ἑαυτό τους ὅσο γιά τὴν Πελοπόννησο. Στὴν ἀρχὴ μιλοῦσαν ψιθυριστά ὁ ἓνας στόν ἄλλο καὶ ἀποροῦσαν μέ τὴν ἀβουλία τοῦ Εὐρυβιάδη, ἀλλά τέλος τό πράγμα ξέσπασε ἀνοιχτά. Ἐγινε ξανά συμβούλιο καὶ εἰπώθηκαν πάλι πολλά γιά τό ἴδιο θέμα. Ἄλλοι ἔλεγαν ὅτι ἔπρεπε νά πᾶνε στήν Πελοπόννησο καὶ ἐκεῖ νά πολεμήσουν γιά νά τὴν ὑπερασπίσουν καὶ νά μὴν κινδυνέψουν γιά χώρα πού τὴν εἶχε κιόλας κυριέψει ὁ ἐχθρός, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Αἰγινηῆτες καὶ οἱ Μεγαρεῖς ἔλεγαν ὅτι ἔπρεπε νά μείνουν ἐκεῖ πού ἦταν καὶ νά πολεμήσουν.

75. Ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς εἶδε πῶς νικοῦσε ἡ γνώμη τῶν Πελοποννησίων, βγῆκε χωρὶς νά τόν νιώσουν ἀπό τό συνέδριο κι ἔστειλε μέ βάρκα στό στρατόπεδο τῶν Μήδων ἓναν ἄνθρωπο, ἀφοῦ τοῦ εἶπε τί ἔπρεπε ἀκριβῶς νά μνηῦσει στοὺς βαρβάρους. Τό ὄνομά του ἦταν Σίκιννος· ἦταν ὑπηρέτης τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ παιδαγωγός τῶν παιδιῶν του. Ἀργότερα ὁ Θεμιστοκλῆς τόν ἔκαμε πολίτη τῶν Θεσπιῶν, ἐπειδὴ ἡ πολιτεία αὐτὴ δεχόταν πολίτες, καὶ τοῦ ἔδωσε πολλά χρήματα. Ὁ Σίκιννος ἔφτασε μέ βάρκα καὶ εἶπε τά ἀκόλουθα στοὺς στρατηγούς τῶν βαρβάρων: «Μέ στέλνει ὁ στρατηγός τῶν Ἀθηναίων κρυφά ἀπό τούς ἄλλους Ἕλληνες (εἶναι εὐνοϊκὰ διατεθειμένος γιά τό βασιλιά σας κι ἐπιθυμεῖ περισσότερο τὴ δική σας ἐπιτυχία παρά τὴ δική τους) νά σᾶς πῶ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχουν πολύ φοβηθεῖ καὶ εἶναι ἀποφασισμένοι νά σηκωθοῦν νά φύγουν. Γώρα σᾶς παρουσιάζεται εὐκαιρία νά κάνετε ἓνα πολύ σπουδαῖο κατόρθωμα, ἂν δέν τούς ἀφήσετε νά ξεφύγουν. Δέν ὁμονοοῦν καὶ δέ θά σᾶς ἀντισταθοῦν·

θά τοὺς δεῖτε νά πιαστοῦν σέ ναυμαχία μεταξύ τους, ὅσοι εἶναι μέ τό μέρος σας μ' ἐκείνους πού εἶναι ἐναντίον σας. Αὐτά τοὺς εἶπε κι ἔφυγε ἀμέσως.

76. Οἱ στρατηγοὶ πίστεψαν τό μήνυμα καί γρήγορα ἀποβίβασαν πολλούς Πέρσες στό νησάκι Ψυττάλεια πού βρίσκεται ἀνάμεσα στή Σαλαμίνα καί στή στεριά. Ἐπίσης τά μεσάνυχτα ἐπέκτειναν τή δυτική πτέρυγα τοῦ στόλου τους καί κύκλωσαν τή Σαλαμίνα. Ἀναπτύχθηκαν καί τά καράβια πού ἦταν παραταγμένα κοντά στήν Κέο καί τήν Κυνόσουρα καί κρατοῦσαν ἔτσι μέ τό στόλο ὅλο τόν πορθμό ὡς τή Μουνιχία. Ἀραίωναν τά πλοῖα τους, ὥστε οἱ Ἕλληνες νά μήν μπορέσουν νά ξεφύγουν, ν' ἀποκλειστοῦν στή Σαλαμίνα, πληρώνοντας ἔτσι τήν ἐπιτυχία πού εἶχαν στό Ἀρτεμίσιο. Ἀποβίβασαν Πέρσες στό νησάκι Ψυττάλεια, ὥστε, ὅταν θά γινόταν ναυμαχία καί οἱ ναυαγοὶ καί τά ναυάγια θά ξέπεφταν ἐκεῖ (ἐπειδή τό νησί βρισκόταν κοντά στό μέρος ὅπου θά γινόταν ἡ ναυμαχία), νά περισυλλέξουν τοὺς φίλους καί νά σκοτώσουν τοὺς ἐχθρούς. Ὅλα αὐτά τά ἔκαναν μέ ἀπόλυτη σιγή, ὥστε νά μήν τοὺς ἀντιληφθοῦν οἱ ἀντίπαλοι. Αὐτά ἔκαναν ὅλη τή νύχτα χωρίς διόλου νά κοιμηθοῦν.

77. Δέν ἔχω τίποτε νά πῶ ἐναντίον τῶν χρησμῶν, ὅτι δέ λένε ἀλήθεια καί δέ θέλω οὔτε νά δοκιμάσω νά τοὺς ἀμφισβητήσω, ὅταν βλέπω ὅτι εἶναι τόσο καθαροί:

Ἵσταν τήν ἱερή ἀκτὴ τῆς χρυσοσπαθοῦσας Ἀρτεμης
γεφυρώσουν μέ καράβια ὡς τή θαλασσοδαρμένη
τὴν Κυνόσουρα,
ὅταν μέ τρελές ἐλπίδες κάψουν τή φημισμένη Ἀθῆνα,
τότε ἡ θεία Δίκη θά σβῆσει τό φοβερό Κόρο,
τῆς Ὑβρεως γιό,
πού μανιασμένα θέλει ὅλα νά τά ὑποτάξει.
Ἵ ο χαλκός θά χτυπήσει τό χαλκό καί μ' αἶμα ὁ Ἀρης
τῆ θάλασσα θά κοκκινίσει. Τότε τῆ λευτεριά
τῆς Ἑλλάδας
θά φέρουν ὁ παντεπόπτης Δίας κι ἡ σεβάσμια Νίκη.

Ἵσταν ὁ Βάκχης* μιλάει γιά τέτοια πράγματα τόσο καθαρά, οὔτε ἐγώ τολμῶ ν' ἀμφισβητήσω τοὺς χρησμούς οὔτε ἄλλοι δέχομαι νά τό κάνουν.

78. Στή Σαλαμίνα οἱ στρατηγοὶ συζητοῦσαν ἀδιάκοπα. Δέν ἤξερα^ν ὅτι οἱ βάρβαροι τοὺς εἶχαν περικυκλώσει, ἀλλά νόμιζαν πῶς ὁ ἐχθρικός στόλος βρισκόταν ἐκεῖ πού ἦταν τήν πρόηγούμενη μέρα.

* Περὶφημος μάντης.

79. Εἶχαν μαζευτεῖ νά συσκεφθοῦν, ὅταν ἀπό τήν Αἴγινα ἔφτασε ὁ Ἀθηναῖος Ἀριστείδης, γιός τοῦ Λυσιμάχου, πού τόν εἶχε ἐξοστρακίσει ὁ δῆμος. Ἀπ' ὅ,τι ἔχω πληροφορηθεῖ γι' αὐτόν, τόν θεωρῶ τόν ἄριστο καί τόν πιά δίκαιο Ἀθηναῖο. Ὁ Ἀριστείδης λοιπόν στάθηκε ἐξῶ ἀπό τό συμβούλιο καί κάλεσε τόν Θεμιστοκλῆ, πού δέν ἦταν φίλος του ἀλλά μεγάλος ἀντίπαλός του. Ἀλλά μπροστά στήν ἔκταση τοῦ κινδύνου τά ζέχασε ὅλα καί τόν κάλεσε, θέλοντας νά μιλήσει μαζί του. Εἶχε κιάλας ἀκούσει ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἤθελαν γρήγορα νά μεταφέρουν τό στόλο στόν Ἰσθμό. Καθώς βγήκε ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης τοῦ εἶπε τά ἐξῆς: «Ἐχομε χρέος ἐμεῖς πού εἴμαστε ἀντίπαλοι, νά συναγωνιζόμαστε καί σέ ἄλλες περιστάσεις ἀλλά καί σέ τούτη, ποιός ἀπό τοὺς δύο θά ὠφελήσει τήν πατρίδα του περισσότερο. Τώρα σοῦ λέω ὅτι τό ἴδιο θά εἶναι ἂν οἱ Πελοποννήσιοι ποῦνε πολλά ἢ λίγα γιά νά μεταφέρουν τό στόλο στήν Πελοπόννησο. Εἶδα μέ τά μάτια μου ὅ,τι θά σοῦ πῶ. Ἀκόμα κι ἂν τό θέλουν, οὔτε οἱ Κορίνθιοι οὔτε ὁ Εὐρυβιάδης θά μπορέσουν νά φύγουν. Εἴμαστε περικυκλωμένοι ἀπό τόν ἐχθρό. Πήγαινε μέσα καί πές τους τό».

80. Ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἡ συμβουλή σου εἶναι σωστή καί τά νέα πού ἔφερες καλά. Τά ὅσα εὐχόμενοι καί ἤθελαν νά γίνουν, ἐσύ τά εἶδες. Μάθε ὅτι ἐξαιτίας μου κάνουν οἱ Μῆδοι τά ὅσα κάνουν, γιατί ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες δέν ἤθελαν νά παραταχθοῦν σέ μάχη, ἔπρεπε νά ἐξαναγκασθοῦν νά τό κάνουν. Ἀλλ' ἀφοῦ ἤρθες νά μᾶς πείς τό καλό αὐτό νέο, πήγαινε καί πές το ἐσύ ὁ ἴδιος, γιατί ἂν ἐγώ τό πῶ αὐτό, θά φανῶ πώς λέω φανταστικά πράγματα καί δέ θά μπορέσω νά πείσω τοὺς Ἕλληνες πώς πράγματι οἱ βάρβαροι μᾶς κύκλωσαν. Πήγαινε λοιπόν ἐσύ νά τοὺς τό ἀναγγείλεις καί νά τοὺς ἐξηγήσεις τήν κατάσταση. Καί ὅταν τοὺς τό πείς, ἂν σέ πιστέψουν, τόσο τό καλύτερο, ἂν πάλι δέ σέ πιστέψουν, τό ἀποτέλεσμα γιά μᾶς θά εἶναι τό ἴδιο. Δέ θά μπορέσουν νά ξεφύγουν ἐάν ἔχομε κυκλωθεῖ ἀπό παντοῦ, ὅπως λές».

81. Ὁ Ἀριστείδης παρουσιάστηκε στό συμβούλιο καί τά ἀνέφερε αὐτά, ἀφοῦ εἶπε ὅτι εἶχε ἔρθει ἀπό τήν Αἴγινα καί εἶχε μόλις γλυτώσει ἀπό τόν ἐχθρικό στόλο πού φρουροῦσε τό νησί. Ὁλόκληρο τό στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων ἦταν κυκλωμένο ἀπό τό στόλο τοῦ Ξέρξη. Τοὺς συμβούλεψε λοιπόν νά ἐτοιμαστοῦν ν' ἀποκρούσουν ἐπίθεση τοῦ ἐχθροῦ. Ἀφοῦ

τά εἶπε αὐτά ἀποσύρθηκε, ἀλλά οἱ ἄλλοι ἄρχισαν καί πάλι νά συζητοῦν, γιὰτί οἱ περισσότεροί ἀπό τούς στρατηγούς δέν πίστευαν τήν πληροφορία.

82. Δέν τήν πίστευαν ὡσότου ἔφτασε ἕνα πλοῖο μέ Τηνίους πού αὐτομόλησε μέ κυβερνήτη τόν Παναίτιο τοῦ Σωσιμένη καί τούς φάνερωσε ὅλη τήν ἀλήθεια. Γιά τήν πράξη τους αὐτή ἀναγράφηκε τό ὄνομα τῶν Τηνίων στόν τρίποδα τῶν Δελφῶν ἀνάμεσα στούς ‘Ελληνες πού νίκησαν τό βάρβαρο. Μέ τό καράβι αὐτό πού αὐτομόλησε στή Σαλαμίνα καί τό ἄλλο ἀπό τή Αἴγιο πού εἶχε αὐτομόλησει στό ‘Αρτεμίσιο, τό ἑλληνικό ναυτικό μετροῦσε τριακόσια ὀγδόντα καράβια. Πρωτύτερα ἔλειπαν δύο καράβια γιά νά συμπληρωθεῖ ὁ ἀριθμός αὐτός.

Κεφ. 83-93 καί 95-96. ‘Η ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας

83. Οἱ ‘Ελληνες πίστεψαν τά ὅσα ἔλεγαν οἱ Τήνιοι καί ἐτοιμάστηκαν νά ναυμαχήσουν. Ἐρχόταν ἡ αὐγή καί συγκεντρώθηκαν τά πληρώματα. Ὁ Θεμιστοκλῆς μίλησε ὠραιότερα ἀπ’ ὅλους καί ἔκανε σύγκριση τῆς καλύτερης διαγωγῆς μέ τή χειρότερη σ’ ὅτι ἀφορᾷ τό φυσικό καί τούς ὅρους ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου*. Ἐπειτα τούς πρότρπε νά διαλέξουν τό καλύτερο καί ἀφοῦ τελείωσε τό λόγο του ἔδωσε διαταγή νά μποῦνε στά καράβια. Καθώς ἐπιβιβάζονταν ἔφθασε ἀπό τήν Αἴγιο τό καράβι πού εἶχε πάει νά φέρει τούς Αἰακίδες. Τότε οἱ ‘Ελληνες παρέταξαν τό στόλο τους.

84. Μόλις παρατάχθηκαν, οἱ βάρβαροι τούς ἔκαναν ἐπίθεση. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ‘Ελληνες ἀνάκρουσαν πρῦμνη κι ἄρχισαν νά ὑποχωροῦν πρός τήν ἀκτή, ὁ Ἀθηναῖος ὅμως Ἀμεινίας, ἀπό τό δῆμο τῆς Παλλήνης, ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο ἐναντίον ἐχθρικοῦ καραβιοῦ. Ὅταν τό πλοῖο συγκρούστηκε καί δέν μπορούσαν νά τό χωρίσουν, τότε οἱ ἄλλοι ἔτρεξαν νά βοηθήσουν τόν Ἀμεινία καί ἄρχισε ἡ συμπλοκή. Ἐτσι λένε οἱ Ἀθηναῖοι πώς ἄρχισε ἡ ναυμαχία, ἐνῶ οἱ Αἰγινῆτες λένε πώς τή ναυμαχία τήν ἄρχισε τό αἰγινήτικο καράβι, πού εἶχε πάει νά φέρει τούς Αἰακίδες. Ὑπάρχει καί ἄλλη ἐκδοχή, ὅτι φάνηκε ἕνα φάντασμα γυναίκα πού ἔδωσε διαταγή τόσο δυνατή, ὥστε νά τήν ἀκούσει ὅλο τό ἑλληνικό στρατόπεδο,

* Φυσικό: ἀντρέια ἢ δειλία: ὄροι ζωῆς: ἐλευθερία ἢ δουλεία.

ἀφοῦ ὅμως κατηγόρησε πρῶτα τοὺς Ἕλληνας λέγοντάς τους: «Δυστυχισμένοι, ὡς πότε θά ὑποχωρεῖτε;»

85. Ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους εἶχαν παραταχθεῖ οἱ Φοίνικες (αὐτοὶ κατεῖχαν τὴν πτέρυγα πρὸς τὴν Ἐλευσίνα, δυτικά) καὶ ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους οἱ Ἴωνες, παραταγμένοι πρὸς τὰ ἀνατολικά, πρὸς τὸν Πειραιά. Λίγοι ἀπὸ τοὺς Ἴωνες δὲν πολέμησαν καλά, ὅπως εἶχε ζητήσει ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐνῶ οἱ περισσότεροι ἔκαναν τὸ ἀντίθετο. Θά μπορούσα ν' ἀναφέρω πολλὰ ὀνόματα Ἰώνων κυβερνητῶν πού αἰχμαλώτισαν ἑλληνικά καράβια, ἀλλὰ δέ θά τό κάμω ἐκτός μόνο γιά τό Θεομήστορα, γιό τοῦ Ἀνδροδάμαντα, καί τόν Φύλακο, γιό τοῦ Ἰστιαίου, πού ἦταν καί οἱ δύο Σάμιοι. Ἀναφέρω τά δύο αὐτά ὀνόματα μόνο ἐπειδή ὁ Θεομήστωρ γιά τὴν πράξη του αὐτή ἐγίνε τύραννος τῆς Σάμου χάρι στοὺς Πέρσες καί ὁ Φύλακος ἀνακηρύχτηκε εὐεργέτης τοῦ βασιλιᾶ, πού τοῦ χάρισε μιὰ μεγάλη περιοχὴ. Οἱ εὐεργέτες τοῦ βασιλιᾶ ὀνομάζονται περσικά ὀροσάγες*.

86. Αὐτά συνέβηκαν μέ αὐτούς τοὺς δύο. Στὴ Σαλαμίνα βυθίστηκαν τά περισσότερα ἀπὸ τά περσικά καράβια, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς Αἰγινῆτες. Οἱ Ἕλληνες πολεμοῦσαν κρατώντας τὴν παράταξή τους, ἐνῶ οἱ βάρβαροι δὲν κρατοῦσαν τάξη οὔτε πολεμοῦσαν μέ κανένα σχέδιο. Ἐμελλε λοιπὸν νά τοὺς συμβεῖ ὅ,τι συνέβηκε παρ' ὅλο πού πολέμησαν πολὺ καλύτερα ἀπ' ὅ,τι εἶχαν πολεμήσει στὴν Εὐβοία. Ὁ καθένας τους ἔδειχνε μεγαλύτερο ζῆλο καί φοβόταν τὸν Ξέρξη, νομίζοντας πῶς ὁ βασιλιάς αὐτὸν παρακολουθοῦσε.

87. Γιά τοὺς ἄλλους δὲν ξέρω νά πῶ μέ ἀκρίβεια πῶς πολέμησαν, Ἕλληνες ἢ βάρβαροι, μέ τὴν Ἀρτεμισία ὅμως ἐγίνε αὐτό πού προκάλεσε μεγάλη εὐνοία τοῦ βασιλιᾶ. Ὅταν ὁ στόλος τοῦ βασιλιᾶ βρέθηκε σέ μεγάλη σύγχυση, τό καράβι τῆς Ἀρτεμισίας τό κυνηγοῦσε ἕνα ἀθηναϊκό. Ἡ Ἀρτεμισία δὲν μπορούσε νά ξεφύγει, γιατί μπροστά της ἦταν ἄλλα μηδικὰ καράβια, καί τό δικό της ἦταν τό περισσότερο ἐκτεθειμένο. Τότε ἀποφάσισε νά κάνει κάτι πού τὴν ἔσωσε. Καθὼς καταδιωκόταν ἀπὸ τό ἀθηναϊκό καράβι, ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο ἐναντίον φιλικοῦ καραβιοῦ

* Περσικὴ λέξη πού χρησιμοποιεῖται γιά τοὺς σωματοφύλακες ἢ τοὺς εὐεργέτες τοῦ βασιλιᾶ.

ἀπό τήν Κάλυνδο, ὅπου βρισκᾶταν ὁ βασιλιάς τῶν Καλυνδίων Δαμασίθμμος. Δέν ξέρω νά πῶ ἂν εἶχαν φιλονικήσει, ὅταν βρισκόνταν ἀκόμα στόν Ἑλλάσποντο, οὔτε ἂν ἡ Ἄρτεμισία τό εἶχε σχέδιο νά τό κάνει αὐτό ἢ ἂν ἔπυχε νά βρεθεῖ μπροστά της τό καράβι τῶν Καλυνδίων. Καθώς ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο καί βύθισε τό καράβι, εἶχε διπλό ὄφελος ἀπ' αὐτό. Ὁ τριῆραρχος τοῦ ἀθηναϊκοῦ καραβιοῦ, βλέποντας τό καράβι τῆς Ἄρτεμισίας νά κάνει ἐπίθεση σέ βαρβαρικό καράβι, νόμισε πώς ἦταν ἡ ἐλληνικό καράβι ἢ καράβι πού εἶχε αὐτομολήσει καί τούς βοηθοῦσε· ἔτσι, ἄλλαξε κατεύθυνση καί στράφηκε ἐναντίον ἄλλων καραβιῶν.

88. Μέ αὐτό πού ἔκαμε μπόρεσε νά ξεφύγει καί νά μὴ σκοτωθεῖ, ἀλλά μέ τό κακό πού εἶχε προκαλέσει κέρδισε τήν ἐκτίμηση τοῦ Ξέρξη. Λέγεται ὅτι ὁ βασιλιάς, πού ἔβλεπε τή ναυμαχία, παρατήρησε τό καράβι αὐτό πού ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο καί ὅτι κάποιος ἀπό ὅσους ἦταν ἐκεῖ τοῦ εἶπε: «Βλέπεις, βασιλιά, τήν Ἄρτεμισία, τί ὠραῖα πού πολεμᾶει καί πῶς βούλιαξε ἐχθρικό καράβι;» Ὁ Ξέρξης ρώτησε ἂν πραγματικά τό κατόρθωμα ἦταν, τῆς Ἄρτεμισίας καί οἱ γύρω του τοῦ τό βεβαίωσαν, γιατί ἤξεραν καλά τό διακριτικό σῆμα τοῦ καραβιοῦ καί νόμιζαν πώς τό καράβι πού εἶχε βυθιστεῖ ἦταν ἐχθρικό. «Ὅλα, ὅπως εἶπα, συντρέξανε εὐνοϊκά γιά τήν Ἄρτεμισία καί ἀκόμη κανεῖς ἀπό τό καράβι τῶν Καλυνδίων δέ σώθηκε γιά νά τήν κατηγορήσει. Λέγεται ὅτι ὁ Ξέρξης ἀποκρίθηκε στά ὅσα τοῦ ἔλεγαν: «Οἱ ἄντρες μου ἔγιναν γυναῖκες καί οἱ γυναῖκες ἄντρες». Αὐτά, λένε, ὅτι εἶπε ὁ Ξέρξης.

89. Στή ναυμαχία αὐτή σκοτώθηκε ὁ στρατηγός Ἀριαβίγνης, γιός τοῦ Δαρείου καί ἀδελφός τοῦ Ξέρξη. Σκοτώθηκαν καί ἄλλοι πολλοί καί ὀνομαστοί ἀπό τούς Πέρσες καί τούς Μήδους καί τούς ἄλλους συμμάχους καί λίγοι ἀπό τούς Ἕλληνες, γιατί αὐτοί ἤξεραν κολύμπι. Καί ὅταν τά καράβια βούλιαζαν καί δέ σκοτώνονταν ἀπάνω στόν ἀγώνα, κολυμποῦσαν ὡς τή Σαλαμίνα. Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς βαρβάρους πνίγηκαν στή θάλασσα, ἐπειδή δέν ἤξεραν κολύμπι. Ὅταν τά πρῶτα τους καράβια τράπηκαν σέ φυγή, τότε βούλιαζαν τά περισσότερα, γιατί ἐκεῖνα πού ἦταν παραταγμένα πύ πίσω, προσπαθώντας νά περάσουν μπροστά γιά νά δείξουν στό βασιλιά ὅτι πολεμοῦσαν κι αὐτά, ἔπεφταν ἀπάνω στά δικά τους πού ὑποχωροῦσαν.

90. Μέσα σ' ἄλη αὐτὴ τῇ σύγχυση ἔγινε καὶ τοῦτο. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Φοίνικες, πού εἶχαν χάσει τὰ καράβια τους, πῆγαν στὸ βασιλιά καὶ διέβαλαν τοὺς Ἴωνες ὅτι ἐξαιτίας τους εἶχαν χάσει τὰ καράβια τους, ἐπειδὴ τοὺς εἶχαν προδώσει. Συνέβηκε ὅμως οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἰώνων νὰ μὴν πάθουν τίποτε, ἀλλὰ οἱ Φοίνικες πού τοὺς εἶχαν συκοφαντήσει νὰ τιμωρηθοῦν. Ἐνῶ ἀκόμα τὰ ἔλεγαν αὐτά, ἓνα καράβι ἀπὸ τῆ Σαμοθράκη ἔκανε ἐπίθεση σ' ἓνα ἀθηναϊκὸ καράβι καὶ τὸ βούλιαξε· ἀλλὰ τότε ξεπρόβαλε ἓνα καράβι ἀπὸ τὴν Αἴγινα καὶ βούλιαξε τὸ σαμοθρακικὸ, καὶ καθὼς οἱ Σαμοθράκες εἶναι ἀκοντιστές, ἔριζαν τὰ ἀκόντιά τους ἐπάνω σ' ὅσους ἦταν στὸ καράβι πού τοὺς βούλιαξε, τοὺς σκόρπισαν, ἀνέβηκαν στὸ καράβι καὶ τὸ κατέλαβαν. Αὐτὸ ἔσωσε τοὺς Ἴωνες. "Ὅταν ὁ Ξέρξης τοὺς εἶδε νὰ κάνουν τέτοιο κατόρθωμα, στράφηκε ἐναντίον τῶν Φοινίκων καὶ, καταλυπημένος καὶ κατηγορώντας τοὺς πάντες, ἔδωσε διαταγὴ νὰ τοὺς κόψουν τὰ κεφάλια, ὥστε νὰ μὴ συκοφαντοῦν πιά οἱ ἀνδρὸι τοὺς γενναίους. "Ὅταν ὁ Ξέρξης, καθισμένος στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ πού ὀνομάζεται Αἰγάλεω ἀντίκρου στὴ Σαλαμίνα, ἔβλεπε κάποιον νὰ πολεμᾷ καλὰ στὴ ναυμαχία, ρωτοῦσε νὰ μάθει ποίους ἦταν καὶ οἱ γραμματικοὶ του ἔγραφαν τὸ ὄνομα τοῦ τριήραρχου, τὸ πατρικὸ του καὶ τὴν πολιτεία του. Ἐνας φίλος τῶν Ἰώνων, ὁ Πέρσης Ἀριαράμνης, πού ἦταν παρῶν, βοήθησε κι αὐτὸς στὸ νὰ πάθουν οἱ Φοίνικες τὰ ὅσα ἔπαθαν.

91. Ἔτσι ὁ θυμὸς τοῦ βασιλιᾶ στράφηκε ἐναντίον τῶν Φοινίκων. Καθὼς οἱ βάρβαροι τράπηκαν σὲ φυγὴ καὶ ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ στενὸ πρὸς τὸ Φάληρο, οἱ Αἰγινῆτες πού εἶχαν σταθεῖ στὸν πορθμὸ ἔκαναν πολλὰ ἀνδραγαθήματα. Ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι μέσα στὴ σύγχυση βύθιζαν ὅσα καράβια ἀντιστέκονταν ἢ ἔκαναν νὰ φύγουν, οἱ Αἰγινῆτες βούλιαζαν τὰ καράβια πού ἔβγαιναν ἀπὸ τὸν πορθμὸ. "Ὅταν μερικά καράβια ζέφευγαν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, πῆγαιναν καὶ ἐπεφταν στοὺς Αἰγινῆτες.

92. Τότε συναντήθηκαν δύο καράβια, τὸ ἓνα τοῦ Θεμιστοκλῆ πού καταδίωκε ἓνα ἐχθρικό καὶ τὸ ἄλλο τοῦ Αἰγινήτη Πολυκρίτου, γιοῦ τοῦ Κριοῦ, πού εἶχε χτυπήσει μὲ τὸ ἔμβολο ἓνα καράβι σιδωνικό, ἐκεῖνο πού εἶχε αἰχμαλωτίσει ἓνα αἰγινήτικο καράβι πού ἦταν προφυλακὴ στὴ Σκιάθῳ, στὸ ὁποῖο βρισκόταν τότε ὁ Πυθέας τοῦ Ἰσχενοῦ, πού καταπληγμένο τὸν εἶχαν περιθάψει οἱ Πέρσες, τιμώντας τὴν ἀντρέια του· τὸν εἶχαν στὸ σιδωνικὸ καράβι, αὐτὸ πού πιάστηκε αἰχμάλωτο μὲ τὸ περσικὸ του πλήρωμα, κι ἔτσι ὁ Πυθέας σώθηκε καὶ γύρισε στὴν Αἴγινα. "Ὅταν

εἶδε τὸ ἀθηναϊκὸ καράβι ὁ Πολύκριτος καὶ γνώρισε τὸ σῆμα τοῦ ναυάρχου, φώναξε τὸ Θεμιστοκλῆ καὶ τοῦ ἔκανε κοροϊδευτικὰ σχόλια σχετικά μὲ τὸ μηδισμό τῶν Αἰγινητῶν. Αὐτὰ φώναξε στό Θεμιστοκλῆ ὁ Πολύκριτος χτυπώντας μὲ τὸ ἐμβολο τὸ ἐχθρικό καράβι. Οἱ βάρβαροι πού τὰ καράβια τους σώθηκαν φεύγοντας, ἔφτασαν στό Φάληρο, ὅπου τὰ προστάτεψε τὸ πεζικό.

93. Στὴ ναυμαχία αὐτὴ ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνες ἐπαινέθηκαν οἱ Αἰγινῆτες καὶ μετὰ οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀπὸ τοὺς πολεμιστὲς διακρίθηκαν ὁ Αἰγινήτης Πολύκριτος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι Εὐμένης ἀπὸ τὸν Ἀναγυρούντα καὶ Ἀρμενίας ἀπὸ τὴν Παλλήνη, αὐτὸς πού εἶχε καταδιώξει τὴν Ἀρτεμισία. Ἄν εἶχε μάθει ὅτι στό καράβι αὐτὸ βρισκόταν ἡ Ἀρτεμισία, δὲν θὰ εἶχε σταματήσει τὴν καταδίωξη προτοῦ τὴν αἰχμαλωτίσει ὁ ἴδιος. Εἶχαν δοθεῖ διαταγές στους Ἀθηναίους τριήραρχους καὶ εἶχε προκηρυχθεῖ βραβεῖο δέκα χιλιάδες δραχμές γιὰ ὅποιον τὴν ἔπιανε ζωντανή. Τοὺς φαινόταν φοβερό μιά γυναίκα νὰ ἐκστρατεύει ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Ἡ Ἀρτεμισία, ὅπως εἶπα καὶ πρὶν, εἶχε ξεφύγει. Καὶ οἱ ὑπόλοιποι πού εἶχαν σώσει τὰ καράβια τους βρίσκονταν στό Φάληρο.

95. Ὁ Ἀθηναῖος Ἀριστείδης τοῦ Λυσιμάχου, πού τὸν ἀνέφερα λίγο πρὶν σάν ἄντρα ἄριστο, αὐτὸς μέσα σ' αὐτὴν τὴ γενικὴ σύγκυση τῆς μάχης στὴ Σαλαμίνα ἔκαμε τὸ ἐξῆς: πῆρε μαζί του πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ὀπλίτες πού ἦταν παραταγμένοι στὴν ἀκτὴ τῆς Σαλαμίνας, ἦταν ὅλοι Ἀθηναῖοι, ἔκαμε μαζί τους ἀπόβαση στὴν Ψυττάλεια καὶ σκότωσε ὅλους τοὺς Πέρσες πού ἦταν στό νησάκι αὐτό.

96. Ὅταν τελείωσε ἡ ναυμαχία, οἱ Ἕλληνες ὀδήγησαν στὴ Σαλαμίνα ὅλα τὰ ναυάγια πού ἔτυχε νὰ εἶναι ἀκόμα ἐκεῖ καὶ ἦταν ἔτοιμοι γιὰ ἄλλη ναυμαχία, νομίζοντας ὅτι ὁ βασιλιάς θὰ μεταχειριστεῖ ὅσα καράβια τοῦ εἶχαν μείνει. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ναυάγια τὰ παρέσυρε ὁ δυτικὸς ἄνεμος καὶ τὰ ἔριξε στό ἀκρωτήρι τῆς Ἀττικῆς πού ὀνομάζεται Κωλιάς*, ὥστε νὰ ἐπαληθευτεῖ ὁ χρησμός, ὁ ὁποῖος, ἐκτός ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους τοῦ Βάκχῃ καὶ τοῦ Μουσαίου, μιλοῦσε γιὰ τὰ ναυάγια αὐτὰ καὶ εἶχε εἰπωθεῖ πολλὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν Λυσιστρατο, ἕναν Ἀθηναῖο χρησμολόγο. Ὁ χρησμός εἶχε ξεχαστεῖ ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνες καὶ ἦταν ὁ ἐξῆς:

Στὴν Κωλιάδα οἱ γυναῖκες θὰ μαγειρέψουν μὲ κουτιά.

Αὐτὸ καὶ ἔγινε ὅταν ἔφυγε ὁ βασιλιάς.

* Ὁ σημερινὸς Ἅγιος Κοσμάς.

ΚΑΛΛΙΟΠΗ

9

Κεφ. 1-32. Μετά τήν ἀναχώρηση τοῦ Ξέρξη ἀπό τήν Ἑλλάδα ὁ Μαρδόνιος, ἀφοῦ ἀποτελείωσε τήν καταστροφή τῶν Ἀθηνῶν, ἀποσύρεται στή Βοιωτία, ὅπου περνάει τό χειμῶνα. Τήν ἀνοιξη οἱ Ἕλληνες συγκεντρώνουν τίς δυνάμεις τους στίς Πλαταιές. Τό σύνολο τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀριθμοῦσε 11 0000 περίπου πολεμιστές. Ἀπό αὐτούς 38 000 ἦταν ὀπλίτες. Οἱ Σπαρτιάτες ὀπλίτες ἦταν 5 000. Ὁ κάθε Σπαρτιάτης ὀπλίτης εἶχε 7 εἰλωτες συνοδούς.

Κεφ. 33-37. Θυσίες καί στά δύο στρατόπεδα. — Οἱ δύο παρατάξεις μένουν ἄπρακτες ἐπί δέκα μέρες

33. Ὅταν παρατάχθησαν ὅλοι κατά ἔθνη καί μονάδες, τή δευτέρα μέρα ἔκαναν θυσίες καί στά δύο στρατόπεδα. Γιά τοὺς Ἕλληνες ἔκανε τίς θυσίες ὁ Τεισαμενός, γιός τοῦ Ἀντιόχου πού ἀκολουθοῦσε τό στρατεῦμα σάν μάντης. Ἦταν ἀπό τήν Ἥλιδα ἀπό τό γένος τῶν Ἰαμιδῶν (τοῦ Κλυτιάδῃ) καί οἱ Λακεδαιμόνιοι τόν εἶχαν κάμει συμπολίτη τους. Κάποτε ὁ Τεισαμενός πῆγε νά ζητήσῃ χρησμό στοὺς Δελφοὺς, ἂν θά εἶχε παιδιά, καί ἡ Πυθία τοῦ ἀποκρίθηκε πῶς θά νικοῦσε πέντε φορές στοὺς μεγαλύτερους ἀγῶνες. Ὁ Τεισαμενός, ἐρμηνεύοντας λαθεμένα τό χρησμό, ἔστρεψε τήν προσοχή του στή γυμναστική γιά νά νικήσῃ σέ γυμνικούς ἀγῶνες. Ἐνῶ ἀγωνιζόταν στό πένταθλο, παρά ἓνα ἀγώνισμα θά γινόταν ὀλυμπιονίκης, ἀλλά νικήθηκε ἀπό τόν Ἰερώνυμο ἀπό τήν Ἄνδρο. Οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν καταλάβει ὅτι ὁ χρησμός δέν ἔνοοῦσε γυμνικούς ἀγῶνες ἀλλά πολεμικούς· καί προσπάθησαν, δίνοντάς του χρή-

ματα, νά πείσουν τόν Τεισαμενό νά εἶναι ἀρχηγός μαζί μέ τούς Ἡρακλεΐδες βασιλεῖς στούς πολέμους τους. Ὁ Τεισαμενός βλέποντας πόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἐπιθυμία τῶν Σπαρτιατῶν νά τόν προσεταιριστοῦν, πρόβαλε μεγάλες ἀπαιτήσεις, λέγοντάς τους ὅτι θά τό δεχόταν ἂν τόν κάνουν συμπολίτη τους δίνοντάς του ὅλα τά δικαίωματα, ἀλλιῶς δέ θά δεχόταν ἄλλη ἀμοιβή. Στήν ἀρχή οἱ Σπαρτιάτες, ὅταν τό ἄκουσαν, ἀγανάκτησαν καί παράτησαν ἐντελῶς τήν προσπάθειά τους νά τόν ἔχουν μάντη· ἀλλά καθῶς φοβόνταν πολύ τήν περσική αὐτή ἐκστρατεία, τά δέχτηκαν ὅλα. Ὅταν ὁ Τεισαμενός τό ἔμαθε, εἶπε ὅτι οὔτε αὐτό δέν τοῦ ἔφτανε, ἀλλά ὅτι ἔπρεπε καί τόν ἀδελφό του Ἡγία νά τόν κάμουν Σπαρτιάτη πολίτη, ἀκριβῶς ὅπως καί τόν ἴδιο.

34. Λέγοντάς τα αὐτά ἔκανε ὅ,τι εἶχε κάνει καί ὁ Μελάμπους, ἂν παραβάσει κανεῖς τήν πολιτογράφηση μέ τό βασιλικό ἀξίωμα. Πραγματικά, ὅταν οἱ γυναῖκες τοῦ Ἄργους τρελάθηκαν, οἱ Ἀργεῖοι ζήτησαν ἀπό τόν Μελάμποδα νά ἔρθει ἀπό τήν Πύλο νά γιαιτρέψει τίς γυναῖκες τους. Τότε ὁ Μελάμπους ζήτησε γιά ἀμοιβή νά μοιραστεῖ τό βασιλικό ἀξίωμα. Οἱ Ἀργεῖοι δέν τό δέχτηκαν κι ἔφυγαν, ἀλλά καθῶς τρελαίνονταν ὅλο περισσότερες γυναῖκες, μετάνιωσαν καί γύρισαν νά τοῦ ποῦν ὅτι θά τοῦ ἔδιναν ὅ,τι εἶχε ζητήσει*. Ὁ Μελάμπους βλέποντάς τους νά ἔχουν ἀλλάξει γνώμη, ζήτησε περισσότερα καί εἶπε ὅτι δέ θά ἔκανε τίποτε ἀπό ὅσα ἤθελαν, ἂν δέν ἔδιναν καί στόν ἀδελφό του Βιάντα τό τρίτο τῆς βασιλείας. Οἱ Ἀργεῖοι, πού βρέθηκαν σέ μεγάλη ἀνάγκη, τό δέχτηκαν κι αὐτό.

35. Ἔτσι καί οἱ Σπαρτιάτες ἔδωσαν στόν Τεισαμενό ὅ,τι ζητοῦσε. Τόσο τόν εἶχαν ἀνάγκη. Ὅταν οἱ Σπαρτιάτες τοῦ παραχώρησαν ὅ,τι ζητοῦσε, ὁ Ἡλεῖος Τεισαμενός, πού εἶχε γίνει Σπαρτιάτης, τοῦ ἔδωσε μέ τή μαντεία του πέντε πολύ μεγάλες νίκες. Μόνοι ἀπ' ὅλους τοῦς ἀνθρώπους ἔγιναν Σπαρτιάτες πολῖτες οἱ δύο αὐτοί. Οἱ πέντε νίκες εἶναι οἱ ἀκόλουθες: Ἡ πρώτη ἦταν ἡ νίκη στίς Πλαταιεῖς, ἡ ἄλλη στήν Τεγέα ἐναντίον τῶν Τεγεατῶν καί τῶν Ἀργείων, ὕστερα ἡ νίκη στή Δίπαια ἐναντίον ὄλων τῶν Ἀρκάδων ἐκτός ἀπό τοῦς Μαντινεῖς, ὕστερα ἡ νίκη τῆς

* Οἱ κόρες τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Ἄργους Προίτου τιμωρήθηκαν ἐπειδή εἶχαν προσβάσει τό Διόνυσο καί τρελάθηκαν. Ἡ τρέλα τους μεταδόθηκε σέ ὅλες τίς γυναῖκες τοῦ Ἄργους.

Ἰθώμης ἐναντίον τῶν Μεσσηνίων καί τελευταία ἡ νίκη τῆς Τανάγρας ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων καί τῶν Ἀργείων. Αὐτή εἶναι καί ἡ τελευταία.

36. Αὐτός λοιπόν ὁ Τεισαμενός, τόν ὁποῖο εἶχαν μαζί τους οἱ Σπαρτιάτες, ἔκανε τίς θυσίαις στίς Πλαταιές. Οἱ θυσίαις ἦταν εὐνοϊκές γιά τοὺς Ἕλληνας ἂν κρατοῦσαν ἄμυνα, ἂν ὅμως περνοῦσαν τόν Ἀσωπό καί ἔκαναν ἐπίθεση, οἱ θυσίαις ἔδειχναν κακά σημάδια.

37. Καί γιά τόν Μαρδόνιο, πού ἤθελε ν' ἀρχίσει ἐπίθεση, οἱ θυσίαις δέν ἦταν εὐνοϊκές ἂν κρατοῦσε ἄμυνα ἦταν εὐνοϊκές.

Κεφ. 41 - 42 καί 44 - 65. Ἡ ἐνδέκατη μέρα. — Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν

41. Ὡς τίς δέκα μέρες λοιπόν δέν ἔγινε τίποτε περισσότερο ἀπ' αὐτά. Ὅταν ἦρθε ἡ ἐνδέκατη μέρα πού ἦταν ἔτσι παραταγμένοι ὁ ἕνας ἀντίκρυ στόν ἄλλο, οἱ Ἕλληνας εἶχαν πάρει πολλές ἐνισχύσεις καί ὁ Μαρδόνιος ἀνυπομονοῦσε μέ τήν ἀπραξία του. Τότε λογομάχησαν ὁ Μαρδόνιος τοῦ Γωβρύα καί ὁ Ἀρτάβαζος τοῦ Φαρνάκη, πού ὁ Ξέρξης τόν ἐκτιμοῦσε ὅσο λίγους Πέρσες. Συζητοῦσαν καί οἱ γνώμες ἦταν οἱ ἐξῆς: Ὁ Ἀρτάβαζος ἔλεγε πώς ἔπρεπε ἀμέσως νά ὑποχωρήσει τό στράτευμα ὁλόκληρο καί νά πάει κάτω ἀπό τό τεῖχος τῶν Θηβαίων, ὅπου εἶχαν συγκεντρωθεῖ πολλά τρόφιμα καί ζωοτροφές· ἐκεῖ, χωρίς ν' ἀγωνιστοῦν, θά ἔδιναν τέλος στόν πόλεμο μέ τό ἐξῆς μέσον: εἶχαν πολύ χρυσάφι κομμένο σέ νομίσματα καί ἄκοπο· εἶχαν καί πολύ ἀσήμι καί πολύτιμα κύπελλα· ἔπρεπε λοιπόν νά στείλουν ἄφθονα δῶρα στοὺς Ἕλληνας, κυρίως στοὺς ἡγέτες, καί γρήγορα θά παράδιναν τήν ἐλευθερία τους· δέν ἔπρεπε νά ριψοκινδυνέψουν σέ μάχη. Τήν ἴδια γνώμη μέ τόν Ἀρτάβαζο εἶχαν καί οἱ Θηβαῖοι. Ὁ Ἀρτάβαζος ἔβλεπε σωστά, ἀλλά ἡ γνώμη τοῦ Μαρδονίου ἦταν πιό ἄκαμπτη καί πιό σκληρή καί διόλου συμβιβαστική. Θεωροῦσε ὅτι ὁ στρατός του ἦταν πολύ καλύτερος ἀπό τόν ἐλληνικό καί ὅτι ἔπρεπε νά γίνει μάχη ὅσο τό δυνατό πιό γρήγορα, καί νά μήν ἀφήσουν νά συγκεντρωθοῦν περισσότεροι ἐχθροί, νά παρατήσουν τίς θυσίαις τοῦ Ἡγησιστράτου καί νά μήν ὑποτάσσονται σ' αὐτές, ἀλλά ν' ἀκολουθήσουν τά ἔθιμα τῶν Περσῶν καί νά δώσουν τή μάχη.

42. "Όταν τὰ εἶπε αὐτά, κανεῖς δέν ἔφερε ἀντίρρηση κι ἔτσι ἡ γνώμη του ἐπικράτησε. Ἄλλωστε σ' αὐτόν εἶχε δώσει ὁ βασιλιάς τὴν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ καὶ ὄχι στὸν Ἀρτάβαζο. Ὑστερα κάλεσε ὅσους ἦταν ἐπικεφαλῆς στὶς διάφορες μονάδες καὶ τοὺς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων πού ἦταν μαζί του καὶ τοὺς ρώτησε ἂν ἤξεραν κανένα χρησμό πού νά ἔλεγε ὅτι οἱ Πέρσες θά καταστρέφονταν στὴν Ἑλλάδα. Καθὼς ἐκεῖνοι πού εἶχαν κληθεῖ σὼπαιναν, ἄλλοι ἐπειδὴ δέν ἤξεραν τοὺς χρησμούς, ἄλλοι ἐπειδὴ τοὺς ἤξεραν ἀλλὰ φοβόνταν νά μιλήσουν, ὁ Μαρδόνιος εἶπε: «Ἀφοῦ λοιπὸν ἢ δέν ξέρετε τίποτε ἢ δέν τολμᾶτε νά μιλήσετε, ἐγὼ θά σᾶς μιλήσω πού τό ξέρω καλά. Ὑπάρχει χρησμός πού λέει ὅτι οἱ Πέρσες θά φθάσουν στὴν Ἑλλάδα καὶ θά λεηλατήσουν τό ἱερό τῶν Δελφῶν κι ὅτι μετὰ τὴν διαρπαγὴ αὐτὴ θά χαθοῦν ὅλοι. Ἐμεῖς λοιπὸν ἀφοῦ τό ξέρουμε καλά αὐτό, οὔτε θά πᾶμε στὸ ἱερό οὔτε θά ἐπιχειρήσουμε νά τό λεηλατήσουμε καὶ συνεπῶς ἀπ' αὐτόν τό λόγο δέ θά χαθοῦμε. Ἐπομένως, ὅσοι ἀπὸ σᾶς εἶσατε φίλοι μας, εὐχαριστηθεῖτε μ' αὐτό, γιατί θά νικήσουμε τοὺς Ἑλληνας». Ἀφοῦ τὰ εἶπε αὐτά τοὺς παράγγειλε νά τὰ ἐτοιμάσουν προσεκτικὰ ὅλα, ὥστε νά γίνεи ἐπίθεση μόλις χαράξει ἡ ἐπόμενη μέρα.

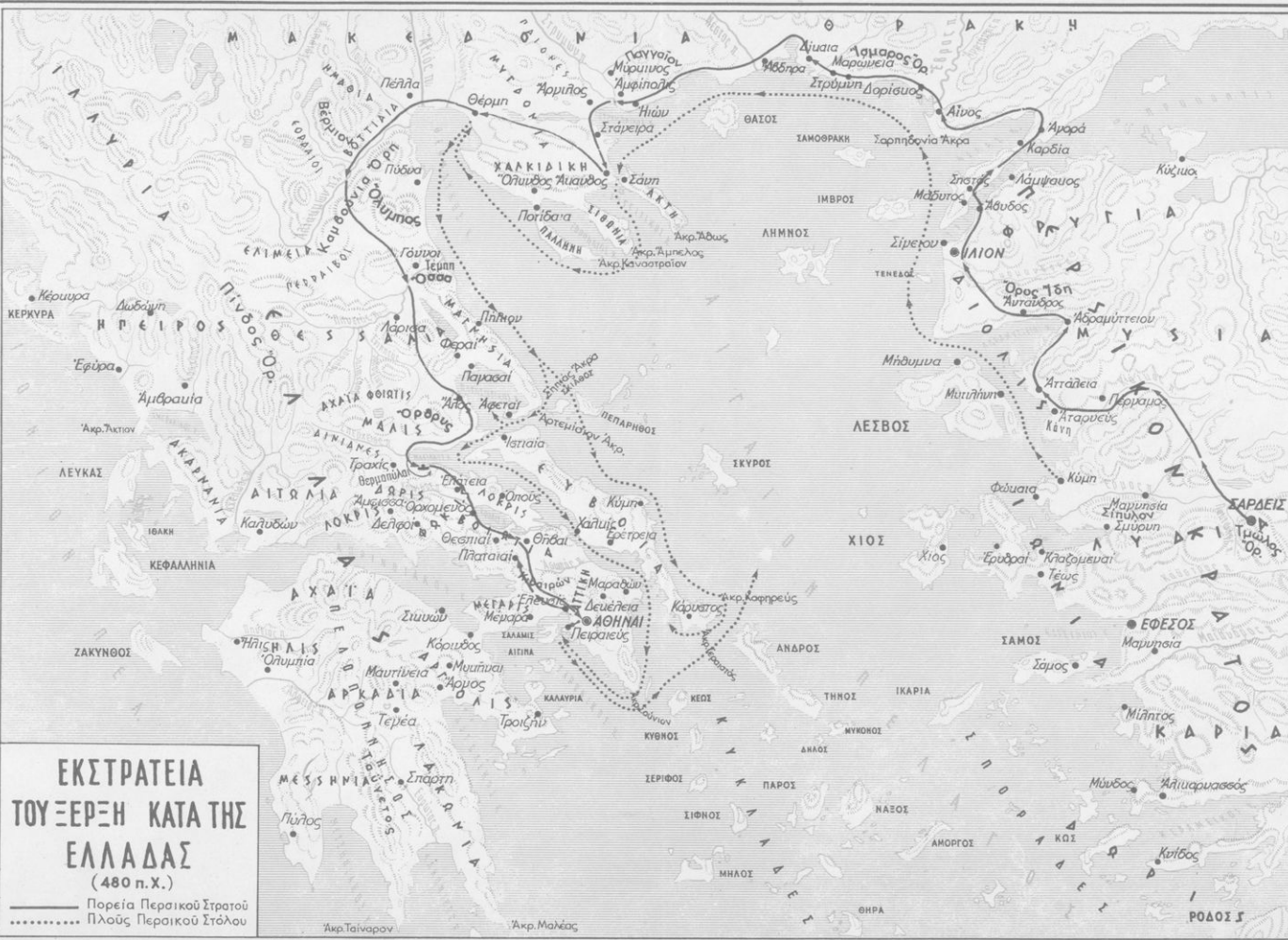
44. Μετὰ τίς ἐρωτήσεις γιὰ τοὺς χρησμούς καὶ τίς παραινήσεις τοῦ Μαρδονίου νύχτωσε καὶ ἔβαλαν φρουρούς. Καθὼς προχωροῦσε ἡ νύχτα καὶ ἡσυχία ἀπλώθηκε στὰ στρατόπεδα καὶ οἱ στρατιῶτες κοιμόνταν βαθιά, ἓνας καβαλάρης πλησίασε τοὺς Ἀθηναίους σκοπούς. Ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ Ἀμύντα, στρατηγός καὶ βασιλιάς τῶν Μακεδόνων, πού ἔψαχνε νά ἔρθει σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς στρατηγούς. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς σκοπούς ἔμειναν στὶς θέσεις τους, ἀλλὰ μερικοὶ ἔτρεξαν στοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς εἶπαν ὅτι ἦρθε ἓνας καβαλάρης ἀπὸ τό στρατόπεδο τῶν Μήδων πού δέν ἤθελε νά φανερώσει τίποτε ἄλλο παρὰ τό ὅτι ἤθελε νά μιλήσει στοὺς στρατηγούς κι ἔλεγε τὰ ὀνόματά τους.

45. "Όταν οἱ στρατηγοὶ τό ἄκουσαν, ἀμέσως ἔτρεξαν στὶς προφυλακές κι ὅταν ἔφθασαν ἐκεῖ ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς εἶπε τὰ ἀκόλουθα: «Ἀθηναῖοι, ἔρχομαι νά σᾶς μιλήσω ἀπόλυτα μυστικά καὶ δέν πρέπει νά πείτε σέ κανένα τίποτα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Παυσανία, γιατί διαφορετικὰ θά ἤμουν χαμένος. Δέν θά ἐρχόμουν νά σᾶς μιλήσω ἂν δέ νοιαζόμουν γιὰ ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα. Γιατί εἶμαι Ἑλληνας στὴν καταγωγὴ ἀπὸ παλιὰ γενιά καὶ δέ θά ἤθελα νά βλέπω τὴν Ἑλλάδα ὑποδουλωμένη, ἀντὶ νά εἶναι ἐλεύ-

θηρη. Σᾶς λέω λοι πόν ὅτι οἱ θυσιές δέ δίνουν στό Μαρδόνιο καί στό στρατευμά του τά ἀποτελέσματα πού προσδοκᾷ, διαφορετικά θά εἶχε γίνει μάχη ἀπό μέρες. Τώρα ὁ Μαρδόνιος ἀποφάσισε ν' ἀψηφήσει τίς θυσιές καί μόλις φανεῖ ἡ μέρα νά κάνει ἐπίθεση. Νομίζω πώς φοβᾶται μήπως συγκεντρωθεῖτε περισσότεροι. Λοιπόν ἐτοιμασθεῖτε. Ἄν πάλι ὁ Μαρδόνιος ἀναβάλει τό σχέδιό του καί δέν κάμει ἐπίθεση, κάνετε ὑπομονή καί μείνετε ἐδῶ, γιατί ἔχει τροφίμα μόνο γιά λίγες μέρες ἀκόμα. Ἄν ὁ πόλεμος αὐτός τελειώσει ὅπως τό ἐπιθυμεῖτε, πρέπει τότε νά θυμηθεῖτε νά μέ ἐλευθερώσετε κι ἐμένα, πού, γιά χάρη τῶν Ἑλλήνων, ἀνέλαβα μιᾶ ἐπικίνδυνη ἀποστολή ἀπό προθυμία νά σᾶς φανερώσω τά σχέδια τοῦ Μαρδονίου, ὥστε νά μή σᾶς χτυπήσουν ξαφνικά οἱ βάρβαροι. Εἶμαι ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών». Αὐτά εἶπε καί γύρισε στό στρατόπεδο καί στή θέση του.

46. Οἱ στρατηγοί τῶν Ἀθηναίων πῆγαν στή δεξιά πτέρυγα καί ἀνακοίνωσαν στόν Πausανία τά ὅσα τούς εἶχε πεί ὁ Ἀλέξανδρος. Τότε ὁ Πausανίας, πού φοβήθηκε τούς Πέρσες, τούς εἶπε τά ἀκόλουθα: «Ἀφοῦ πρόκειται νά γίνει ἐπίθεση τήν αὐγή, πρέπει ἐσεῖς οἱ Ἀθηναῖοι νά βρεθεῖτε ἀπέναντι στούς Πέρσες καί ἐμεῖς νά βρεθοῦμε ἀπέναντι στούς Βοιωτούς καί τούς Ἑλληνας πού εἶναι παραταγμένοι ἀπέναντί σας, καί τοῦτο γιά τόν ἐξῆς λόγο: Ἐσεῖς ξέρετε τούς Μήδους πού τούς νικήσατε στή μάχη τοῦ Μαραθῶνα, ἐνῶ ἐμεῖς δέν ἔχουμε τέτοια πείρα καί δέν τούς ξέρομε· κανεῖς Σπαρτιάτης δέν ἔχει πολεμήσει μέ τούς Μήδους, ἐνῶ ξέρομε καλά τούς Βοιωτούς καί τούς Θεσσαλοῦς. Πρέπει λοιπόν νά πάρομε τά ὄπλα καί νά ἔρθετε ἐσεῖς στήν πτέρυγα αὐτή κι ἐμεῖς νά πᾶμε στήν ἀριστερή». Σ' αὐτά οἱ Ἀθηναῖοι εἶπαν τά ἐξῆς: «Κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἀπό τήν ἀρχή, ὅταν εἶδαμε ὅτι θά παραταχοῦμε ἀντίκρου στούς Πέρσες, εἶχαμε στό νοῦ μας νά σᾶς ποῦμε αὐτά πού τώρα προφθάσατε ἐσεῖς νά μᾶς πείτε. Φοβόμαστε ὅμως μήπως τά λόγια μας δέ σᾶς εὐχαριστήσουν. Ἄλλ' ἀφοῦ σεῖς οἱ ἴδιοι τό σκεφτήκατε, μᾶς προκαλεῖ εὐχαρίστηση ἡ πρότασή σας καί εἴμαστε ἐτοιμοί γιά τήν ἀλλαγῆ».

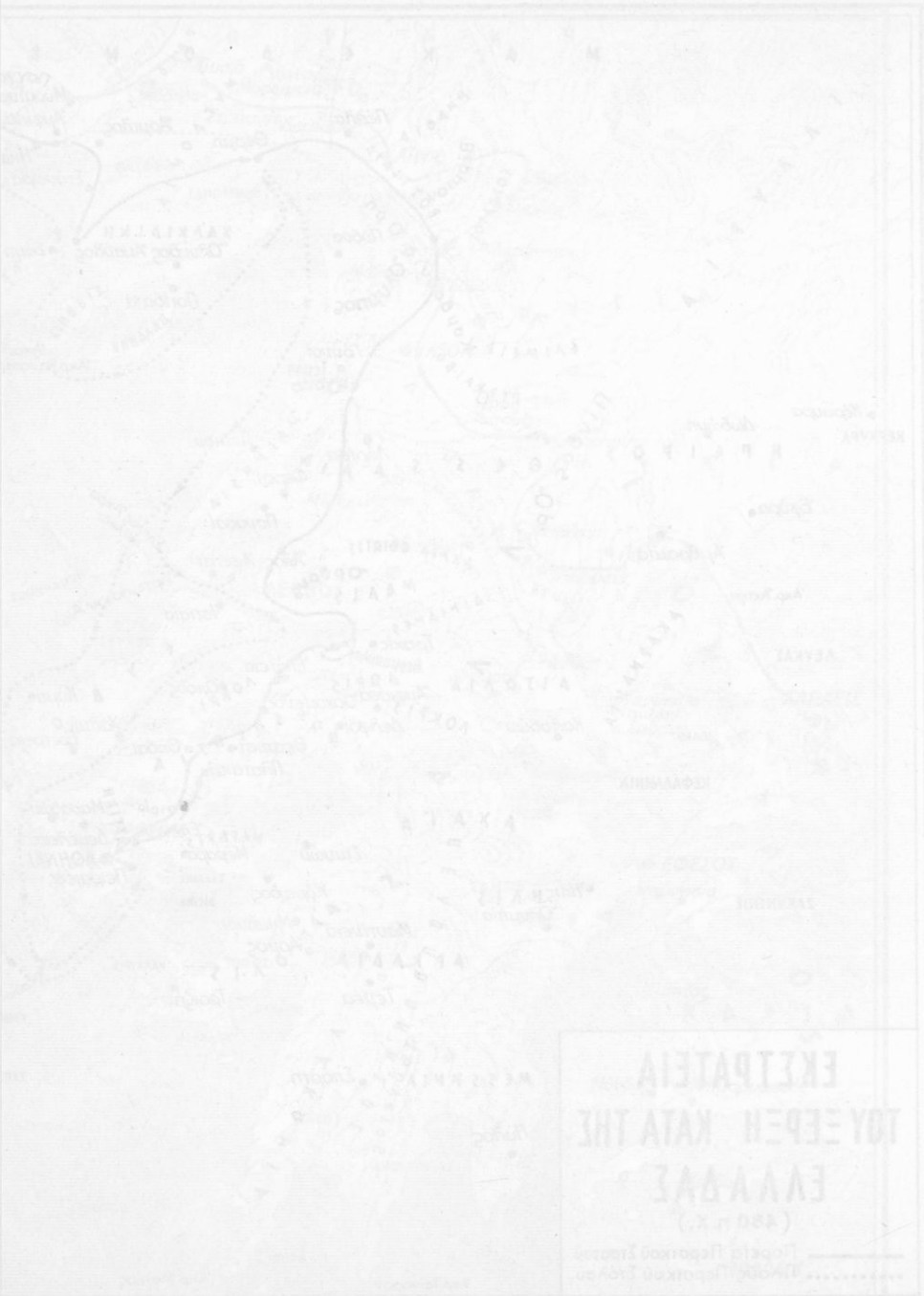
47. Καθώς ἦταν σύμφωνοι καί οἱ δύο καί ἄρχισε νά φέγγει, ἄλλαξαν τίς θέσεις τους. Οἱ Βοιωτοί κατάλαβαν τί γινόταν καί τό εἶπαν στό Μαρδόνιο, πού μόλις τό ἄκουσε ἄρχισε ν' ἀλλάζει τήν παράταξή του, ὥστε οἱ Πέρσες νά βρεθοῦν ἀπέναντι στούς Λακεδαιμονίους. Ὅταν ὁ Πausανίας

**ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ
ΤΟΥ ΞΕΡΞΗ ΚΑΤΑ ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΑΣ
(480 π.Χ.)**

————— Πορεία Περσικού Στρατού
..... Πορεία Πλούς Περσικού Στόλου

Άκρ. Ταιναρών Άκρ. Μαλέας

κατάλαβε τί γινόταν, εἶδε πῶς τὴν κίνησή του τὴν εἶχε καταλάβει ὁ ἐχθρὸς καὶ πῆρε τοὺς Σπαρτιάτες πίσω στὴ δεξιὰ πτέρυγα. Τότε καὶ ὁ Μαρδόνιος πῆρε πίσω τοὺς Πέρσες στὴν ἀριστερὴ πτέρυγα.

48. Ὄταν παρατάχθηκαν στὶς ἀρχικὲς τοὺς θέσεις, ὁ Μαρδόνιος ἔστειλε κήρυκα στοὺς Σπαρτιάτες καὶ τοὺς μῆνυσε τὰ ἐξῆς: «Λακεδαιμόνιοι, ἔχετε τὴ φήμη ὅτι εἴσαστε οἱ πιὸ ἀντρεῖοι σ' αὐτὸ τὸν τόπο καὶ οὔτε φεύγετε στὸν πόλεμο, οὔτε ἐγκαταλείπετε τὴ θέση σας στὴ μάχη, ἀλλὰ σκοτώνετε τὸν ἀντίπαλο ἢ σκοτώνεστε ἐσεῖς. Τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν εἶναι ἀλήθεια. Προτοῦ κἀν ἔρθετε στὰ χέρια μαζί μας σᾶς εἶδαμε νὰ φύγετε καὶ νὰ δίνετε τίς θέσεις σας, ἀφήνοντας τοὺς Ἀθηναίους νὰ δοκιμάσουν τὴν ἀξία μας καὶ παραταχθήκατε ἀπέναντι στοὺς δούλους μας. Αὐτὰ δὲν εἶναι πράξεις ἀνδρῶν γενναίων, ἀλλὰ σφάλαμε πολὺ στὴν κρίση μας γιὰ σᾶς. Περιμέναμε, μὲ τὴ φήμη τῆς ἀντρείας σας, ὅτι θὰ μᾶς στέλνατε κήρυκα νὰ μᾶς προκαλέσετε, θέλοντας νὰ πολεμήσετε μὲ μόνους τοὺς Πέρσες καὶ ἡμαστέ ἔτοιμοι νὰ τὸ δεχτοῦμε· ἀλλὰ βλέπουμε ὅτι δὲν ἔχετε τέτοια πρόθεση καὶ ὅτι θέλετε νὰ ξεφύγετε. Τώρα λοιπὸν ἀφοῦ δέ μᾶς κάνατε ἐσεῖς τέτοια πρόταση, ἀρχίζουμε ἐμεῖς. Γιατί γὰ μὴν πολεμήσουμε ἴσοι πρὸς ἴσους τὸν ἀριθμὸ, ἀφοῦ θεωρεῖστε οἱ γενναϊότεροι ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες κι ἐμεῖς ἀνάμεσα στοὺς βαρβάρους; Ἄν νομίζετε ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι πρέπει νὰ πολεμήσουν, ἄς πολεμήσουν μετὰ ἀπὸ μᾶς. Ἄν δὲν τὸ θέλετε αὐτό, ἀλλὰ θέλετε μόνον ἐσεῖς νὰ ἀγωνισθεῖτε, εἴμαστέ ἔτοιμοι νὰ πολεμήσουμε. Ὅποιος νικήσει, θὰ νικήσει γιὰ ὅλον τὸ στρατό του».

49. Ὁ κήρυκας τὰ εἶπε αὐτὰ καὶ περίμενε, ἀλλὰ καθὼς δὲν τοῦ ἔδινε κανεὶς ἀπόκριση, ἔφυγε πίσω καὶ ἀνέφερε στὸν Μαρδόνιο τί εἶχε συμβεῖ. Ὁ Μαρδόνιος, περιχαρὴς γι' αὐτὴ τὴν ἀσημάντη νίκη, ἔδωσε διαταγὴ στό ἵππικὸ νὰ κάνει ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Καθὼς ἔκαναν ἐπέλαση οἱ ἵππεῖς, ἐφθειραν πολὺ ὀλόκληρη τὴν ἑλληνικὴ παράταξη μὲ τὰ ἀκόντια καὶ τὰ τόξα. Ἦταν ἵπποτοξότες, καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν μποροῦσαν νὰ τοὺς κυνηγήσουν. Κατάφεραν νὰ παραχώσουν καὶ τὴν πηγὴ Γαργαφία, ἀπὸ τὴν ὁποία ὑδρευόταν ὀλόκληρο τὸ ἑλληνικὸ στράτευμα. Παραταγμένοι κοντὰ στὴν πηγὴ ἦταν μόνον οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ἡ πηγὴ ἦταν μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, ἀνάλογα μὲ τὴ μονάδα στὴν ὁποία ἀνήκαν, ἀλλὰ κοντὰ ὁ Ἄσωπος. Δὲν μποροῦσαν ὅμως νὰ πλησιάσουν στό ποτάμι καὶ πῆγαιναν ὅλοι στὴν πηγὴ, γιατί τὸ ἵππικὸ καὶ τὰ τόξα δὲν τοὺς ἄφηναν νὰ πάρουν νερὸ ἀπὸ τὸ ποτάμι.

50. Ἐξαιτίας αὐτοῦ κι ἐπειδὴ τό στρατεύμα εἶχε στερηθεῖ τό νερό καί κακοπάθαινε ἀπό τό ἵππικό, οἱ Ἕλληνες στρατηγοί πῆγαν νά συσκε-
φτοῦν μέ τόν Πausανία στή δεξιά πτέρυγα γιά τά θέματα αὐτά καί
γι' ἄλλα· γιατί ὅσο καί ἂν ἦταν σοβαρό τό ζήτημα τοῦ νεροῦ, ὑπῆρχαν
ἄλλα πού τούς στενοχωροῦσαν ἀκόμα περισσότερο. Δέν εἶχαν πιά τρό-
φιμα, γιατί οἱ ἄνθρωποι τους πού εἶχαν σταλεῖ στήν Πελοπόννησο γιά νά
φέρουν τρόφιμα, ἐμποδίζονταν ἀπό τό ἵππικό καί δέν μπορούσαν νά ἐπι-
στρέψουν στό στρατόπεδο.

51. Ἀφοῦ ἔκαναν σύσκεψη οἱ στρατηγοί ἀποφάσισαν, ἂν οἱ Πέρσες
ἄφηναν τήν ἡμέρα ἐκεῖνη νά περάσει χωρίς νά δώσουν μάχη, νά πᾶνε στό
νησί. Τό νησί αὐτό βρίσκεται μπροστά στήν πολιτεία τῶν Πλαταιῶν καί
ἀπέχει δέκα στάδια ἀπό τόν Ἄσωπό κι ἀπό τήν πηγγή Γαργαφία, ὅπου
ἦταν στρατοπεδευμένοι. Καί νά γιατί βρίσκεται νησί στή στεριά. Τό πο-
τάμι πού κατεβαίνει ἀπό τόν Κιθαιρώνα, στήν πεδιάδα χωρίζεται στά
δύο καί οἱ δύο κοῦτες του ἀπέχουν τρία στάδια ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη καί
ὕστερα σμίγουν πάλι καί γίνονται μία. Τό νησί αὐτό λέγεται Ὀζερόη. Οἱ
ντόπιοι λένε ὅτι ἦταν κόρη τοῦ Ἄσωποῦ. Ἀποφάσισαν λοιπόν νά μετα-
φερθοῦν στό μέρος αὐτό, ὥστε καί νερό νά ἔχουν ἄφθονο καί τό ἵππικό
νά μήν μπορεῖ νά τούς ἐνοχλεῖ, ὅπως ἐκεῖ πού ἦταν. Ἀποφάσισαν νά με-
τακινήθοῦν νύχτα, στή δεύτερη ἀλλαγῆ φρουρᾶς, ὥστε νά μήν τούς νιώ-
σουν οἱ Πέρσες καί τούς παρακολουθήσουν, παρενοχλώντας τους μέ τό
ἵππικό. Ἀφοῦ θά ἔφταναν στό χῶρο αὐτό, στόν ὁποῖο χωρίζεται ἡ κόρη
τοῦ Ἄσωποῦ Ὀζερόη, κατεβαίνοντας ἀπό τόν Κιθαιρώνα, ἀποφάσισαν
τήν ἴδια νύχτα νά στείλουν τό μισό στρατό στόν Κιθαιρώνα, γιά νά πα-
ραλάβουν τούς ἀνθρώπους τους πού εἶχαν ξεκινήσει γιά ἀνεφοδιασμό καί
βρίσκονταν ἀποκλεισμένοι στόν Κιθαιρώνα.

52. Αὐτά ἀποφάσισαν καί ὅλη ἐκεῖνη τήν ἡμέρα ὑπέφεραν πολύ ἀπό
τό ἵππικό πού τούς ἔκανε ἐπιθέσεις. Καθώς ἤρθε ἡ νύχτα κι ἔπαψε τίς
ἐπιθέσεις του τό ἵππικό, ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα πού εἶχαν συμφωνήσει νά
φύγουν, οἱ περισσότεροι ἀπό τούς Ἕλληνες ἔφυγαν, χωρίς ὅμως νά ἔχουν
σκοπό νά πᾶνε στόν συμφωνημένο χῶρο. Καθώς κινήθηκαν, πῆγαν γρή-
γορα πρὸς τήν πολιτεία τῶν Πλαταιῶν γιά ν' ἀποφύγουν τό ἵππικό. Ἐ-
φτασαν στό Ἡραῖο, τό ὁποῖο βρίσκεται μπροστά στήν πολιτεία τῶν
Πλαταιῶν καί ἀπέχει εἴκοσι στάδια ἀπό τήν πηγγή Γαργαφία. Ὅταν
ἔφτασαν στό ἱερό, ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ.

53. Αὐτοὶ λοιπὸν στρατοπέδωσαν γύρω ἀπὸ τὸ Ἑραῖο. Ὁ Πausανίας, βλέποντάς τους νὰ φεύγουν ἀπὸ τὸ στρατόπεδο, ἔδωσε διαταγὴ στοὺς Λακεδαιμονίους νὰ πάρουν τὰ ὄπλα καὶ ν' ἀκολουθήσουν τοὺς ἄλλους πού προπορεύονταν, νομίζοντας ὅτι αὐτοὶ πῆγαιναν στὸ συμφωνημένο μέρος. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ ἦταν πρόθυμοι νὰ ὑπακούσουν στὸν Πausανία, ἀλλὰ ὁ Ἀμομφάρετος, γιὸς τοῦ Πολιάδης, λοχαγὸς τοῦ λόχου Πιτανάτη, εἶπε ὅτι δὲ θὰ ἔφευγε μπροστὰ στὸν ἐχθρὸ καὶ δὲ θὰ ντρόπιαζε τὴ Σπάρτη. Ἀποροῦσε μὲ τὴ μετακίνηση τοῦ στρατοῦ, γιατί δὲν ἤξερε τί εἶχε ἀποφασισθεῖ. Ὁ Πausανίας καὶ ὁ Εὐρυάναξ θεωροῦσαν φοβερὴ τὴν ἀνυπακοή αὐτή, ἀλλὰ ἀκόμα πιὸ φοβερὸ τὸ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν Πιτανάτη λόχο, ἐπειδὴ ὁ Ἀμομφάρετος ἐπέμενε. Φοβόνταν μὴπως, ἂν τὸν ἐγκατέλειπαν, ἐφαρμόζοντας τὰ ὅσα εἶχαν συμφωνήσει μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, χαθεῖ ὁ Ἀμομφάρετος καὶ οἱ πολεμιστὲς του. Μὲ αὐτὲς τίς σκέψεις δὲ μετακίνησαν τὸ στρατόπεδο τῶν Λακεδαιμονίων καὶ προσπαθοῦσαν νὰ πείσουν τὸν Ἀμομφάρετο πὼς δὲν ἔπρεπε νὰ δείξει τέτοια διαγωγή.

54. Προσπαθοῦσαν λοιπὸν νὰ πείσουν τὸν Ἀμομφάρετο πὺ μόνος ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς Τεγεάτες ἤθελε νὰ μείνει ἐκεῖ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαναν τὰ ἐξῆς: Ἐμειναν ἀκίνητοι ἐκεῖ πὺ ἦταν, ξέροντας τὴ νοοτροπία τῶν Λακεδαιμονίων πὺ ἄλλα σκέπτονται καὶ ἄλλα λένε. Ὅταν τὸ στρατόπεδο εἶχε ἀρχίσει νὰ κινεῖται, οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν ἕναν ἱππέα γιὰ νὰ δεῖ ἂν οἱ Σπαρτιάτες ἐτοιμάζονταν νὰ βαδίσουν ἢ ἂν δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ μετακινήθουν καὶ νὰ ρωτήσῃ τὸν Πausανία τί ἔπρεπε νὰ κάμουν.

55. Ὅταν ὁ ἀπεσταλμένος ἔφτασε στοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς εἶδε παραταγμένους στὸ μέρος τους καὶ τοὺς ἀρχηγούς τους νὰ φιλονικοῦν. Συμβούλευαν τὸν Ἀμομφάρετο ὁ Εὐρυάναξ καὶ ὁ Πausανίας, λέγοντάς του νὰ μὴ βάλῃ σὲ κίνδυνο τοὺς Λακεδαιμονίους πὺ θὰ ἔμεναν μόνοι, μὰ δὲν τὸν ἔπειθαν. Συνέχιζαν νὰ φιλονικοῦν ὅταν ἤρθε ὁ ἀπεσταλμένος τῶν Ἀθηναίων πὺ παρακολούθησε τὴ φιλονικία. Οὐμωμένος ὁ Ἀμομφάρετος παίρνει μιὰ πέτρα μὲ τὰ δύο του χέρια καὶ βάζοντάς την μπρὸς στὰ πόδια τοῦ Πausανία εἶπε ὅτι μὲ αὐτὴ τὴν ψῆφο ψηφίζει νὰ μὴ φύγουν μπροστὰ στοὺς ξένους. (Μὲ τὴ λέξη ξένους ἔνοοσε τοὺς βαρβάρους). Ὁ Πausανίας τοῦ εἶπε πὼς δὲν εἶναι στὰ καλά του, πὼς εἶναι τρελὸς καὶ

πρός τόν Ἀθηναῖο ἀπεσταλμένο πού τόν ρωτοῦσε σ' ὅ,τι τοῦ εἶχαν πεῖ, ἀπάντησε ν' ἀναφέρει στους Ἀθηναίους τήν κατάσταση καί νά τούς πεῖ νά πλησιάσουν τήν παράταξή τους. Ὅσο γιά τή μετακίνηση, νά κάνουν ὅ,τι θά ἔκαναν καί οἱ Σπαρτιάτες.

56. Ὁ κήρυκας τῶν Ἀθηναίων γύρισε στους δικούς του. Οἱ Σπαρτιάτες ἐξακολουθοῦσαν νά φιλονικοῦν ὅταν ἄρχισε νά χαράζει. Τή στιγμή ἐκεῖνη ὁ Πausanίας, πού δέν εἶχε ἀκόμα πάρει ἀπόφαση, σκέφτηκε πώς ὁ Ἀμομφάρετος δέν θά ἔμενε μόνος, ὅταν θά ἔφευγαν οἱ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι. Ἐδῶσε λοιπόν διαταγή καί πῆρε ὅλο τό στράτευμα μαζί του ἀπό τίς πλαγιές τοῦ βουνοῦ. Τελευταῖοι ἀκολουθοῦσαν οἱ Τεγεάτες. Οἱ Ἀθηναῖοι σχημάτισαν παράταξη καί βάδισαν διαφορετικά ἀπό τούς Λακεδαιμόνιους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι βάδιζαν στά ὑψώματα καί στίς ὑπώρειες τοῦ Κιθαιρώνα, φοβούμενοι τό ἵππικό, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι βάδιζαν πιό χαμηλά, στήν πεδιάδα.

57. Ὁ Ἀμομφάρετος στήν ἀρχή νόμιζε πώς ὁ Πausanίας δέ θά τολμοῦσε νά τόν ἐγκαταλείψει καί προσπαθοῦσε νά πείσει τούς ἄλλους νά μὴ φύγουν ἀπό τίς θέσεις τους. Ὅταν αὐτοί πού ἦταν μέ τόν Πausanία ἀπομακρύνθηκαν, ὁ Ἀμομφάρετος πίστεψε ὅτι τόν ἐγκαταλείπουν κι ἔδῶσε διαταγή στό λόχο νά πάρει τά ὅπλα καί ν' ἀκολουθήσει τούς ἄλλους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι προχώρησαν ὡς δέκα στάδια καί σταμάτησαν νά περιμένουν τό λόχο τοῦ Ἀμομφαρέτου κοντά στόν ποταμό Μολόεντα, σ' ἓνα χῶρο πού ὀνομάζεται Ἀργιόπιο. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἱερό τῆς ἐλευσίνας Δήμητρας. Περίμεναν ὥστε ἂν ὁ Ἀμομφάρετος καί ὁ λόχος του δέν ἐγκατέλειπαν τή θέση τους, νά μπορέσουν νά τούς βοηθήσουν, ἀφοῦ θά εἶχαν μείνει κοντά. Ὁ λόχος τοῦ Ἀμομφαρέτου ἐνώθηκε μέ τούς ὑπόλοιπους καί τότε τούς ἔκαμε ἐπίθεση ὀλόκληρο τό ἵππικό τῶν βαρβάρων. Οἱ ἵππεῖς ἔκαναν ὅ,τι συνήθιζαν νά κάνουν πάντα καί βλέποντας κενό τό χῶρο, ὅπου ἦταν παραταγμένοι πρὶν οἱ Ἕλληνες, προχώρησαν περισσότερο καί ὅταν τούς ἔφτασαν τούς ἐπιτέθηκαν.

58. Ὅταν ὁ Μαρδόνιος πληροφορήθηκε ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχαν φύγει τή νύχτα καί εἶδε ἔρημη τήν τοποθεσία, κάλεσε τόν Λαρισαῖο Θώρακα καί τούς ἀδελφούς του Εὐρύπυλο καί Θρασυδαῖο καί τούς εἶπε: «Ἀλευάδες, τί ἄλλο ἀκόμα θά μοῦ πεῖτε βλέποντας ἔρημες τίς θέσεις αὐτές;

Σεῖς, πού εἶσατε γείτονές τους, μοῦ λέγατε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι δέν ἀποφεύγουν τή μάχη καί ὅτι εἶναι οἱ πρῶτοι στά πολεμικά ἔργα. Τούς εἶδατε πρὶν νά θέλουν ν' ἀλλάξουν θέση καί τώρα ὅλοι βλέπουμε πώς μέ τή νύχτα τό σκάσανε. Ἐδειξαν καθαρά, τώρα πού ἦταν νά πολεμήσουν μέ τούς πραγματικά ἀντρείους, ὅτι εἶναι ἓνα τίποτα καί ὅτι φημίζονται μόνο μεταξύ τῶν Ἑλλήνων, πού κι αὐτοί εἶναι ἓνα τίποτα. Ἐσεῖς βέβαια δέ γνωρίζετε τούς Πέρσες καί γι' αὐτό σᾶς συγχωρῶ πρόθυμα πού ἐπαινούσατε τούς Λακεδαιμόνιους, τούς ὁποίους καί ξέρατε. Ἀλλά ἀπόρησα πολύ μέ τόν Ἀρτάβαζο, πού, καταφοβισμένος ἀπό τούς Λακεδαιμόνιους, ἐξέφρασε μιᾶ δειλῆ γνώμη, ὅτι ἔπρεπε δηλαδή νά σηκώσουμε τό στρατόπεδο καί νά πᾶμε στήν πολιτεία τῶν Θηβαίων γιά νά πολιορκηθοῦμε ἐκεῖ. Τή γνώμη αὐτή θά τή μάθει ὁ βασιλιάς ἀπό μένα. Ἀλλά θά ξαναμιλήσουμε γι' αὐτά. Τώρα, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες φεύγουν, δέν ἐπιτρέπεται νά τούς ἀφήσουμε· νά τούς καταδιώξουμε καί ἀφοῦ τούς φτάσουμε νά πληρώσουν γιά ὅλα ὅσα ἔκαμαν στους Πέρσες».

59. Ἀφοῦ τά εἶπε αὐτά, ἔδωσε διαταγή στους Πέρσες νά διαβοῦν τόν Ἀσωπό καί νά καταδιώξουν τρέχοντας τούς Ἕλληνες πού φαίνονταν νά φεύγουν. Καταδίωξε μόνο τούς Λακεδαιμόνιους καί τούς Τεγεάτες, γιατί δέν ἔβλεπε τούς Ἀθηναίους πού βιάδιζαν στήν πεδιάδα καί τούς ἔκρυβαν οἱ λόφοι. Βλέποντας τούς Πέρσες νά ξεκινοῦν, γιά νά καταδιώξουν τούς Ἕλληνες, οἱ ἀρχηγοί τῶν ἄλλων βαρβαρικῶν μονάδων ὑψωσαν τά σήματα καί ἄρχισαν τήν καταδίωξη, ὅπως μπορούσε ὁ καθένας, χωρίς νά σχηματίσουν παράταξη καί χωρίς καμιᾶ τάξη. Αὐτοί λοιπόν ἔκαναν ἐπίθεση, οὐρλιάζοντας καί ἄταχτα, βέβαιοι ὅτι θά νικήσουν τούς Ἕλληνες.

60. Ὄταν τοῦ ἔκανε ἐπίθεση τό ἱππικό, ὁ Πausanίας ἔστειλε μέ ἱππέα μήνυμα στους Ἀθηναίους: «Ἀθηναῖοι, ἀρχίζει ὁ μέγιστος ἀγών γιά μιᾶ Ἑλλάδα ἐλεύθερη ἢ δούλη. Ἐμεῖς οἱ Λακεδαιμόνιοι κι ἐσεῖς οἱ Ἀθηναῖοι προδοθήκαμε ἀπό τούς συμμάχους, πού ἔφυγαν τή νύχτα. Τώρα εἶναι φανερό τό τί πρέπει νά κάνουμε· μπορούμε πολύ καλά νά βοηθοῦμε ὁ ἓνας τόν ἄλλο. Ἄν τό ἱππικό εἶχε κάνει σέ ἐσᾶς πρῶτα ἐπίθεση, τότε ἔπρεπε ἐμεῖς καί μαζί μας οἱ Τεγεάτες πού δέν πρόδωσαν τήν Ἑλλάδα, νά σᾶς βοηθήσουμε. Τώρα, πού ὀλόκληρο τό ἱππικό ἔκανε σέ ἐμᾶς ἐπίθεση, σωστό εἶναι νά ἐρθετε σεῖς νά βοηθήσετε τό τμήμα πού

πιέζεται περισσότερο. Ἄν κάποιος λόγος σᾶς ἐμποδίζει νά ἔρθετε οἱ ἴδιοι νά μᾶς βοηθήσετε, τότε τουλάχιστον στείλτε μας τούς τοξότες σας. Ξέρουμε ὅτι στόν πόλεμο αὐτό ἐσεῖς δείχνετε τή μεγαλύτερη προθυμία, ὥστε καί σ' αὐτό τό αἴτημά μας θά εἰσακούσετε».

61. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι τά πληροφορήθηκαν αὐτά ἐτοιμάστηκαν νά τούς βοηθήσουν ὅσο μπορούσαν. Καί ἐνῶ ἔκαναν κιόλας στροφή, τούς ἐπιτέθηκαν οἱ Ἕλληνες πού ἦταν ἀντίκρου τους, σύμμαχοι τοῦ βασιλιᾶ, κι ἔτσι δέν μπόρεσαν νά βοηθήσουν τούς Λακεδαιμονίους, γιατί τούς ἐμπόδιζε ἡ ἐπίθεσή. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπόν καί οἱ Τεγεάτες ἔμειναν μόνοι — οἱ Λακεδαιμόνιοι μαζί μέ τούς ἐλαφρά ὀπλισμένους πενήντα χιλιάδες καί οἱ Τεγεάτες τρεῖς χιλιάδες (ποτέ δέ χωρίζονταν ἀπό τούς Λακεδαιμονίους) — καί ἔκαναν θυσίες, γιατί ἤθελαν νά δώσουν μάχη μέ τό Μαρδόνιο καί τό στρατό πού εἶχαν ἀντίκρου τους. Ἀλλά οἱ θυσίες δέν ἦταν εὐνοϊκές καί στό μεταξύ σκοτώνονταν πολλοί ἀπ' αὐτούς καί πολλοί περισσότεροι τραυματίζονταν. Οἱ Πέρσες εἶχαν κάνει ἕνα τεῖχος μέ τίς ἀσπίδες τους καί ἔριχναν βροχή τά βέλη, τόσο πολύ, πού ἐνῶ οἱ Σπαρτιάτες πιέζονταν καί οἱ θυσίες δέν ἦταν εὐνοϊκές, ὁ Πausanίας κοίταζε πρὸς τό ἱερό τῆς Ἥρας στίς Πλαταιές κι ἐπικαλέστηκε τή θεά, παρακαλώντας την νά μήν ἀφήσει νά διαψευστοῦν οἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων.

62. Ἐνῶ ἔκανε τήν ἐπίκληση αὐτή, πρῶτοι οἱ Τεγεάτες ἔκαναν ἔφοδο ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ὑστερ' ἀπό τήν εὐχή τοῦ Πausanίας ἔγινε ἡ θυσία εὐνοϊκή. Τότε καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκαναν ἔφοδο ἐναντίον τῶν Περσῶν, καί οἱ Πέρσες παράτησαν τά τόξα τους γιά ν' ἀντισταθοῦν. Στήν ἀρχή ἡ μάχη ἔγινε γύρω ἀπό τό φράγμα τῶν ἀσπίδων καί ὅταν τό φράγμα αὐτό ἔπεσε, ἄρχισε σκληρή μάχη κοντά στό ἱερό τῆς Δήμητρας καί γιά πολλή ὥρα, ὥσπου ἤρθαν στά χέρια. Οἱ βάρβαροι ἐπιαναν τά ἀκόντια μέ τά χέρια καί τά ἔσπαζαν. Πράγματι, οἱ Πέρσες δέν ἦταν κατώτεροι σέ τόλμη καί ἀντρεία, ἀλλά δέν εἶχαν προστατευτικό ὄπλισμό, δέν ἦταν γυμνασμένοι καί τούς ἔλειπε ἡ πείρα τῶν ἀντιπάλων τους. Προχωροῦσαν ἕνας ἕνας ἢ ἀνά δέκα ἢ σέ μικρές καί μεγάλες ὀμάδες, ἔπεφταν ἀπάνω στούς Σπαρτιάτες καί σκοτώνονταν.

63. Στό σημεῖο ὅπου ἦταν ὁ Μαρδόνιος καί πολεμοῦσε ἀπάνω σέ ἄσπρο ἄλογο, ἔχοντας γύρω του ἐπιλέκτους, τούς χίλιους καλύτερους Πέρ-

σες, στό σημεῖο ἐκεῖνο πιέζονταν περισσότερο οἱ Σπαρτιάτες. Ὅσο ὁ Μαρδόνιος πολεμοῦσε, οἱ Πέρσες ἄντεχαν καί ἀμύνονταν καί σκότωναν πολλούς Λακεδαιμονίους· ἀλλά ὅταν ὁ Μαρδόνιος σκοτώθηκε κι ἔπεσαν ὅσοι ἦταν γύρω του, οἱ καλύτεροι πολεμιστές, τότε οἱ ὑπόλοιποι τράπηκαν σέ φυγή καί ὑποχώρησαν μπροστά στους Λακεδαιμονίους. Ἐπαθαν πολὺ μεγάλη ζημιὰ, γιατί δέν εἶχαν πανοπλία κι ἔτσι ἔπρεπε νά πολεμοῦν σάν γυμνοὶ ἐναντίον ὀπλιτῶν.

64. Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Μαρδονίου οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐδικήθηκαν τὸ θάνατο τοῦ Λεωνίδα, σύμφωνα μὲ τὸ χρησμὸ πού τοὺς εἶχε δοθεῖ, καί ὁ Πausανίας τοῦ Κλεομβρότου τοῦ Ἀναξανδρίδη νίκησε τὴν ὠραιότερη νίκη ἀπὸ ὅσες ξέρω. Τὰ ὀνόματα τῶν προγόνων του τὰ ἀνέφερα ὅταν μίλησα γιὰ τὸν Λεωνίδα. Εἶναι οἱ ἴδιοι πρόγονοι καί γιὰ τοὺς δύο. Τὸ Μαρδόνιο τὸν σκότωσε ὁ φημισμένος Σπαρτιάτης Ἀρίμνηστος, πού χρόνια μετὰ τὰ μηδικὰ, μὲ τριακόσιους στρατιῶτες, πολέμησε στὴ Στενύλαρο ἐναντίον ὄλων τῶν Μεσσηνίων. Σκοτώθηκε καί ὁ ἴδιος καί οἱ τριακόσιοι.

65. Στὶς Πλαταιές λοιπὸν καθὼς οἱ Πέρσες νικήθηκαν ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἔτρεχαν ἄταχτα στό στρατόπεδό τους καί στό ξύλινο τεῖχος πού εἶχαν κάμει στὴν περιοχὴ τῶν Θηβῶν. Μοῦ φαίνεται θαῦμα τὸ ἐξῆς περιστατικό: ὅτι ἐνῶ πολεμοῦσαν κοντὰ στό ἄλσος τῆς Δήμητρας, κανεὶς ἀπὸ τοὺς Πέρσες δέν φάνηκε νά μπαίνει στὸν περίβολο οὔτε νά πεθαίνει ἐκεῖ, ἀλλὰ ὅλοι ἔπεσαν γύρω ἀπὸ τὸ ἱερὸ σέ κοινόχρηστη γῆ. Νομίζω ὅτι, ἂν τοῦτο πρέπει ν' ἀποδοθεῖ σέ κάτι θεῖο, ἢ θεὰ Δήμητρα δέν τοὺς δεχόταν, ἐπειδὴ εἶχαν κάψει τὸ ναὸ της στὴν Ἐλευσίνα.

Ἐδῶ λοιπὸν τελείωσε ἡ μάχη.

Κεφ. 78, 79. Ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ Πausανία

78. Στὶς Πλαταιές στό στρατόπεδο τῶν Αἰγινήτων ὑπῆρχε ὁ Λάμπων, γιὸς τοῦ Πυθέα, ἀπὸ τοὺς πρώτους Αἰγινήτες, πού πῆγε νά βρεῖ τὸν Πausανία γιὰ νά τοῦ πεῖ κάτι πολὺ ἀνόσιο. Πῆγε καί τὸν βρῆκε βιαστικά καί τοῦ εἶπε: «Γιὲ τοῦ Κλεομβρότου, κατόρθωσες ἓνα ἔργο τεράστιο καί ὠραιότατο καί ὁ θεὸς σέ διάλεξε νά ἐλευθερώσεις τὴν Ἑλλάδα καί ν' ἀποκτήσεις τὴ μεγαλύτερη δόξα ἀπ' ὅσους Ἕλληνας ξέρω. Τώρα ἀπο-

τελείωσε τό ἔργο σου, ὥστε νά φημιστεῖς ἀκόμα περισσότερο καί νά ἐμ-
ποδίσεις ἔτσι τούς βαρβάρους νά ξαναδείξουν τέτοια ἀλαζονεία ἀπέναντι
τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν σκοτώθηκε ὁ Λεωνίδας στίς Θερμοπύλες, ὁ Μαρ-
δόνιος καί ὁ Ἐξέρξης τοῦ ἔκοψαν τό κεφάλι καί τό ἔστησαν σ' ἓνα παλούκι.
Ἄν τό ἀνταποδώσεις, τότε θά σ' ἐπαινέσουν πρῶτα ὅλοι οἱ Σπαρτιάτες
καί ὕστερα ὅλοι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες. Πασσάλωσε τό Μαρδόνιο καί θά
ἐκδικηθεῖς ἔτσι τό θεῖο σου Λεωνίδα». Αὐτά εἶπε ὁ Λάμπων νομίζοντας
ὅτι θά εὐχαριστήσῃ τόν Πausανία, ἐκεῖνος ὅμως τοῦ ἀποκρίθηκε:

79. «Ἐένε Αἰγινήτη, σ' εὐχαριστῶ γιά τήν εὐνοϊκή σου διάθεση, ἀλ-
λά ἡ συμβουλή σου δέν εἶναι καλή. Ἀνέβασες πρῶτα στά ὕψη ἐμένα, τήν
πατρίδα μου καί τά ἔργα μου καί ὕστερα μ' ἔριξες στό μηδέν, συμβου-
λεύοντάς με νά ἀτιμάσω ἓνα νεκρό καί λέγοντάς μου ὅτι ἂν τό κάνω αὐτό
θά φημιστῶ περισσότερο. Αὐτά πρέπει περισσότερο στούς βαρβάρους
παρά στούς Ἕλληνες, τά ὅποια καί ὅταν οἱ βάρβαροι τά κάνουν τούς κα-
τηγοροῦμε. Δέν ἔχω διάθεση νά κερδίσω μέ τέτοια πράγματα τήν ἐκτί-
μηση τῶν Αἰγινήτων καί τῶν ὁμοίων τους. Μοῦ ἀρκεῖ νά ἔχω τήν ἐκτί-
μηση τῶν Σπαρτιατῶν καί νά κάνω ὅσες πράξεις μά καί νά λέω ὅσια λό-
για. Μοῦ λές νά ἐκδικηθῶ τό Λεωνίδα, ἀλλά σοῦ λέω ἐγώ ὅτι τόν ἐκδι-
κηθήκαμε περίφημα αὐτόν καί ὅσους σκοτώθηκαν στίς Θερμοπύλες, μέ
τίς ἀναρίθμητες ψυχές πού χάθηκαν σ' αὐτήν τή μάχη. Τώρα ἐσύ μὴν
ἔρθεις πάλι νά μοῦ πεῖς τέτοια πράγματα, οὔτε νά μοῦ δώσεις τέτοιες
συμβουλές. Καί νά χρωστᾷς χάρη πού φεύγεις χωρίς νά πάθεις τίποτε».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελ.	5 - 10
1. Βιογραφία	»	5 - 10
Βιβλ. I ΚΛΕΙΩ	»	11 - 33
1. Ίστορία του Κροΐσου	»	11 - 24
2. Ὁ Κύρος νικάει καί αἰχμαλωτίζει τόν Κροΐσο	»	24 - 29
3. Ἔθιμα Περσῶν	»	29 - 31
4. Ἴωνες καί Αἰολεῖς ζητοῦν βοήθεια ἀπό τή Σπάρτη· αὐτή ἀρνεῖται	»	32 - 33
Βιβλ. II ΕΥΤΕΡΠΗ	»	34 - 49
1. Βασιλεία τοῦ Ψαμμητίχου	»	34 - 36
2. Ἥθη καί ἔθιμα τῶν Αἰγυπτίων	»	36 - 43
3. Μαντεῖα - Δωδώνη	»	43 - 45
4. Ὁ Κροκόδειλος	»	45 - 46
5. Εἰδικό ἔθιμο τῶν Αἰγυπτίων	»	46 - 47
6. Οἱ Πυραμίδες	»	47 - 49
Βιβλ. III ΘΑΛΕΙΑ	»	50 - 57
1. Οἱ Ἄραβες βοηθοῦν τόν Καμβύση	»	50 - 52
2. Ἡ Σάμος καί ὁ τύραννος Πολυκράτης	»	52 - 55
3. Οἱ Πέρσες ἀρχηγοί συζητοῦν γιά τό καλύτερο πολίτευμα	»	55 - 57
Βιβλ. IV ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ	»	58 - 65
1. Οἱ Σκύθες νομάδες	»	58 - 61
2. Ἔθιμα Σκυθῶν	»	61 - 64
3. Οἱ Σκύθες καταπονοῦν τόν Δαρεῖο μέ τήν πολε- μική τους.— Τοῦ στέλνουν συμβολικά δῶρα ..	»	64 - 65

Βιβλ. V ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ	Σελ.	66 - 77
1. Ὁ Ἰστιαῖος στέλνει ἀπὸ τὰ Σοῦσα μήνυμα στὸν Ἀρισταγόρα, πού ἀποφασίζει νά ἐπαναστατήσει ἐναντίον τῶν Περσῶν	»	66 - 67
2. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νά στείλει βοήθεια	»	68 - 69
3. Ὁ Ἀρισταγόρας πηγαίνει στὴν Ἀθήνα πού ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν Πεισιστρατιδῶν	»	70 - 73
4. Ἀνάπτυξη τῆς Ἀθήνας χάρις στὸ φιλελεύθερο καθεστῶς της	»	73 - 74
5. Ἡ Ἀθήνα βοηθεῖ τοὺς Ἴωνες.—Στέλνει ἐκστρατευτικὸ σῶμα καὶ πυρπολεῖ τὶς Σάρδεις	»	74 - 77
6. Θυμὸς τοῦ Δαρείου	»	77
Βιβλ. VI ΕΡΑΤΩ	»	78 - 89
1. Πρῶτη Περσικὴ ἐκστρατεία στὴν Ἑλλάδα με ἀρχηγὸ τὸν Μαρδόνιο. — Καταστροφή τοῦ στόλου στὸν Ἄθω	»	78 - 79
2. Δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στὴν Ἑλλάδα. Οἱ Πέρσες ἀποβιβάζονται στὸν Μαραθῶνα	»	79 - 83
3. Ἡ μάχη στὸ Μαραθῶνα	»	83 - 88
4. Ἐπιστροφή τοῦ Δάτη καὶ τοῦ Ἀρταφέρνη στὴ Μικρὰ Ἀσία. Καθυστερημένη ἄφιξη τῶν Σπαρτιατῶν στὸ πεδίο τῆς μάχης	»	88 - 89
Βιβλ. VII ΠΟΛΥΜΝΙΑ	»	90 - 108
1. Ὀνειρο τοῦ Ξέρξη. Προετοιμασίες στὸν Ἄθωνα	»	90 - 96
2. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν	»	96 - 106
3. Διάλογος μεταξὺ Ξέρξη, Δημάρατου καὶ Ἀχαιμένη	»	106 - 108
Βιβλ. VIII ΟΥΡΑΝΙΑ	»	109 - 123
1. Κατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὸν Ξέρξη. Συμβούλιο Ἑλλήνων στρατηγῶν, παρέκβαση Θεμιστοκλῆ.	»	109 - 114
2. Οἱ Σπαρτιάτες δχυρώνουν τὸν Ἴσθμό. — Ὁ Θεμιστοκλῆς στέλνει παραπλανητικὸ μήνυμα		

στον Ξέρξη.....	Σελ.	114 - 119
3. Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας	»	119 - 123
Βιβλ. ΙΧ ΚΑΛΛΙΟΠΗ	»	124 - 136
1. Θυσίες καί στά δύο στρατόπεδα. — Οἱ δύο πα- ρατάξεις μένουν ἄπρακτες ἐπί δέκα μέρες	»	124 - 126
2. Ἡ ἐνδέκατη μέρα. — Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν..	»	126 - 135
3. Ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ Πausανία	»	135 - 136

Φηροί. ΤΙΣ ΤΕΙΧΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΕΧΕΙΝ.....	α	66 - 77
3. Η νουμομία της Σαλαμίνας.....	α	76 - 77
4. Η επιδρομή των Περσών στην Αθήνα.....	α	77 - 80
Βιβλ. VΙΙ ΚΑΛΛΙΟΠΗ.....	α	80 - 85
1. Η μάχη της Μαραθώνος.....	α	80 - 85
2. Η μάχη της Σαλαμίνας.....	α	85 - 87
3. Η ενέκακη ηρώα της Παναήνας.....	α	87 - 88
4. Η μάχη της Πλαταιώνων.....	α	88 - 91
5. Η μάχη της Μίλητου.....	α	91 - 94
6. Η μάχη της Σαλαμίνας.....	α	94 - 97
7. Η μάχη της Πλαταιώνων.....	α	97 - 98
8. Η μάχη της Μίλητου.....	α	98 - 100
Βιβλ. VΙΙΙ ΕΡΑΤΩ.....	α	100 - 109
1. Πρώτη Περσική εκστρατεία στην Ελλάδα με άρχηγον τον Μαρδόνην. — Καταστροφή του στόλου στον Άβοτο.....	α	100 - 103
2. Δευτέρα εκστρατεία των Περσών στην Ελλάδα. Οί Πέρσες αποβιβάζονται στην Μαραθώνα.....	α	103 - 106
3. Η μάχη στο Μαραθώνα.....	α	106 - 108
4. Έπιστροφή του λαού και του Αρταύερνη στη Μικρά Ασία. Καθοστική μέση επίθεση των Σπαρτιατών στο πεδίο της μάχης.....	α	108 - 109
Βιβλ. VΙX ΠΟΛΥΜΝΙΑ.....	α	109 - 109
1. Όνειρο του Ξέρξη. Προστομαχίες στον Άβωτο.....	α	109 - 110
2. Η μάχη των Θερμοπυλών.....	α	110 - 114
3. Διαλογος μεταξύ Ξέρξη, Δημηρίτου και Αχαίμενη.....	α	114 - 108
Βιβλ. VΙXΙ ΟΥΡΑΝΙΑ.....	α	109 - 123
1. Κατάληψη της Αθήνας από τον Ξέρξη. Συμβούλιο Έλλήνων στρατηγών, παρέκδοση Θεμιστοκλή.....	α	109 - 114
2. Οί Σπαρτιάτες οχυρώνουν τον Ισθμό. — Ο Θεμιστοκλής στέλνει παρακληνητικό μήνομα.....	α	114 - 119

Τὴ βία τοῦ βιβλίου φέρει τὸ κατὰ τὴν βιβλιοθήκην εἰς ἀνάθεσιν τῆς
ἐπιτροπῆς κειμένων.
Ἐπίσης παραρτῶμενος τοῦ βιβλιοσφύρου τοῦτον θεωρεῖται κλειδίσιμον. Ὁ
ἀρθροῦν, πάλιν ἡ χαρακτηριστικῶν κειμένων ἀνακατακατα τὴν ἀνάθεσιν τοῦ βιβλίου
τὸ νόμον 1129 τῆς 12/28 Μαρτίου 1948 (Ἐ.Φ.Κ.β. 1948, Α' 108).

ΕΚΔΟΣΙΣ Α' 1978 (X) ΑΝΤΙΤΥΠΑ 188.000 ΣΥΜΒΑΣΙΣ 2785/30-8-78
Ἐκτύπων Α. Γιαννόπουλος - Βιβλιοθήκη Δ. Βασιλάκος - Ι. Ἀγγελόπουλος Ο.Ε.

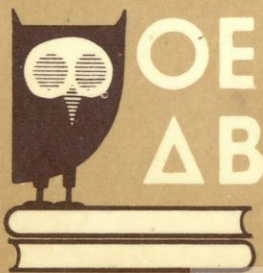
Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσήμον ἐν ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/28 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

ΕΚΔΟΣΙΣ Α' 1976 (Χ) ΑΝΤΙΤΥΠΑ 158.000 ΣΥΜΒΑΣΙΣ 2765/30-9-76

Ἐκτύπωσις-Α. Γιαννόπουλος - Βιβλιοδεσία Δ. Βασιλάκος - Ι. Ἀγγελόπουλος Ο.Ε.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής